BİR CUMHURİYET AYDINI: MEHMET ALİ KÂĞITÇI

BİR CUMHURİYET AYDINI:
MEHMET ALİ KÂĞITÇI

Mehmet Sarıoğlu

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Genel Yayın: 1532

BİYOGRAFİ

DR. MEHMET SARIOĞLU
BİR CUMHURİYET AYDINI
MEHMET ALİ KÂĞITÇI

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2008

EDİTÖR
RUKEN KIZILER

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ
PINAR GÜVEN
IRMAK ZİLELİ

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASKI: 1000 ADET, TEMMUZ 2008

ISBN 978-9944-88-395-5

BASKI
KİTAP MATBAACILIK SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.
(0212) 501 46 36
EMİNTAŞ KAZIM DİNÇOL SANAYİ SİT. NO: 81/21
TOPKAPI 34010 İSTANBUL

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, NO: 144/4 BEYOĞLU 34430 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Dr. Mehmet Sarıoğlu

bir cumhuriyet aydını

Mehmet Ali Kâğıtçı

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Ki nâdân eline düşmeye gevher
Sanır nâdân onu bir kuru mermer
Ya alır kem bahaya satar anı
Ya onu bırağakor kalur ebter

Eşrefoğlu Divanı'ndan

İÇİNDEKİLER

Sunuş (*Uygur Kocabaşoğlu*) IX
Başlarken XI

I
İmparatorluk Çökerken 1

II
Mücadele ve Başarı 21

III
Medeniyet Hamuru 39

IV
Sıkıntılı Yıllar 71

V
Yeni Bir Dönem 95

VI
Demokratik Parti Dönemi 115

VII
Yıllar Sonra Yeniden İzmit 141

VIII
Heybeliada'da Emeklilik Yılları 161

IX
Bir Ömrün Sonuna Doğru 185

Sonsöz 217

Ekler 235
Belgeler 237

Mehmet Ali Kâğıtçı'nın Yaşamöyküsü 253
Mehmet Ali Kâğıtçı'nın Eserleri 258
Kaynakça 263
Kâğıdın Romanı (*Mehmet Ali Kâğıtçı*) 269
Ömrünü Millî Kâğıda Adayan Adam (*Cemal Kutay*) 274
Süleymaniye Kütüphanesi Eski Müdürü
Muammer Ülker ile Yapılan Söyleşi 276

Sunuş

Mehmet Ali Kâğıtçı, Osmanlı'nın sonlarına doğru dünyaya gelen, dağılışın gürültü patırtısı içinde yetişen ve Cumhuriyet'in ilk yıllarına olumlu anlamda damgasını vuran kuşağın temsilcilerinden birisidir. Zeki, çalışkan, azimli, hatta inatçı ve sonuç alıcı bir kişiliktir. Max Weber'in "Protestan ahlakı"nın, benzetme hoşgörülebilirse, Müslüman prototipidir.

Heybeliada'da doğmuş, Darülfünun'un Kimya Şubesi'ni bitirmekle kalmamış, mineraloji ve matematik sertifikalarını da almıştır. Darülfünun Fen Şubesi Kimya Enstitüsü'nde asistanlıkla kamusal hayata adım atan Mehmet Ali Bey, 1925 yılı sonlarında "kâğıtçılık" öğrenimi görmek üzere Almanya'nın yolunu tutmuştur.

Bu tarihten itibaren Mehmet Ali Bey'in kafasında ve ruhunda tek bir ülkü vardır: "Kâğıt fabrikası" kurmak, hammaddesi ülkemizde bolca bulunan bu sanayii yoktan var etmek ve genç Cumhuriyet'i yabancıya muhtaç bırakmamak. Hepsinden önemlisi de bu girişimin yapılabilirliğini dosta düşmana ispatlamak...

Mehmet Ali Bey bu "kutsal savaşı"nda dost ve düşmanla bir hayli boğuşmuş; sonunda konjonktürün de denk düşmesiyle, yani Cumhuriyet'in Birinci Sanayi Planı çerçevesinde ve Sümerbank bünyesinde yeni rejimin ilk kâğıt fabrikasını İzmit'te kurmayı başarmıştır.

"Kâğıtçı" soyadını alacak kadar yaptığı işe kendini veren Mehmet Ali Bey'in öyküsü, kanımca, asıl bundan sonra başlamaktadır. Zira 1936 ilkbaharında merdanelerden çıkan ilk kâğıdı elleri titre-

yerek etrafa gösteren Mehmet Ali Kâğıtçı, beş yılın sonunda, "... *vazifenize nihayet verildiği Yüksek Umum Müdürlüğü tarafından müessesemize bildirilmiştir. Keyfiyet tebliğ olunur*" şeklindeki tek satırlık bir yazıyla görevinden alınıverecektir.

Adam kıtlığından çokça ve sıkça şikâyet edilen, nadir de olsa doğru adamı doğru işin başına geçirdikten sonra aynı adamı katleden (katl-i recül) bir kültürün ne ilk ne de son örneğidir Mehmet Ali Kâğıtçı.

Bu noktanın üzerinde durmak gerekir. Muzaffer Şerif Başoğlu'ndan Şevket Süreyya Aydemir'e, Limancı Hamdi'den (Başar) Vedat Nedim Tör'e, Esat Adil'den Niyazi Berkes'e, Pertev Naili Boratav'dan Muhsin Ertuğrul'a, yaptıkları işi en iyisiyle yaparken aniden yerlerinden ediliveren "Cumhuriyet aydını"nın serencâmını ne kadar iyi anlarsak, yakın tarihimizi de o ölçüde doğru değerlendirebileceğiz. Bir grup Cumhuriyet aydınının ortak kaderi gibi görünen bu muammayı çözmek durumundayız.

İşte Dr. Mehmet Sarıoğlu'nun, *Bir Cumhuriyet Aydını: Mehmet Ali Kâğıtçı* adlı biyografik çalışması bu muammayı çözme konusunda bize ipuçları sağlıyor. Dr. Sarıoğlu, ortaya koyduğu titiz çaba ile yalnızca Mehmet Ali Kâğıtçı ve dönemini daha iyi anlamamızı sağlamıyor, aynı zamanda yukarda anılan "Cumhuriyet aydınları"nın yaşadıklarını daha iyi kavramamızı sağlayacak önemli bir katkıda bulunuyor. Dr. Mehmet Sarıoğlu'nu çabası, dikkati ve emeği için kutluyorum...

UYGUR KOCABAŞOĞLU
5 Mart 2008
İzmir

Başlarken

2003 yılında İzmit'te SEKA'yı gezerken yetkililerle kâğıt fabrikalarının kuruluşu ve kurucusu hakkında konuşmuş, genel müdürlük girişindeki Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi'ni de gezmiştik. Ayrılırken bana hediye edilen *SEKA Tarihi* kitabını sonradan epeyce karıştırmış ve bu kurumun nereden nereye geldiğini öğrenmiştim.

Bir yıl sonra, Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları'nın satılması konusu yazılıp çizilmeye ve tartışılmaya başlandı. Sonra da olaylı bir şekilde SEKA'nın devir işlemleri yapıldı. Uğruna birçok fedakârlıklara katlanılan ve memleketimizin yüz akı olan kurumun başına gelenler, beni bu teşkilatın kurucusuna yöneltti. Mehmet Ali Kâğıtçı kimdi? Kâğıt fabrikaları silinip giderken tarihi de yok olacak, kendisini bu teşkilatın kurulmasına adamış olan Mehmet Ali Kâğıtçı'nın ismi de unutulup gidecek miydi? Bunları düşünmek içimi acıtmıştı. Bunun olmaması için çalışmaya karar verdim. Kâğıtçı hakkında bilgi toplamaya başladım. Derken Heybeliadalılar Derneği'nin o zamanki başkanı Baki Kara'nın Mehmet Ali Kâğıtçı hakkında bir çalışma yaptığını öğrendim. Hemen kendisiyle bağlantı kurdum ve ondan bilgi aldım. Kitabını yeni tamamlamıştı. Bana gönderme inceliğinde bulundu. Kendisine teşekkür ediyorum.

Böylece Mehmet Ali Kâğıtçı serüvenim başlamış oldu. Her gün yeni bilgiler öğreniyordum. Kâğıtçı hakkında bir televizyon programına katıldım, bir makale yazdım ve iki tane de bildiri sundum. Ne var ki, şimdi birkaç yıl öncesine döndüğümde o zaman buzdağının ancak suyun üzerinde kalan küçük bir kısmını görebildiğimi

anlıyorum. Girişiğim araştırma çok zorluydu, yine de kararlı bir şekilde yoluma devam ettim.

Mehmet Ali Kâğıtçı günümüzde benzerini çok az görebildiğimiz bir bilimadamı, bir aydın ve idealist bir mücadele insanıydı. Yaşamını Cumhuriyet aydınlanmasının temel taşlarından ve ülkemizin sanayileşme hareketinin de öncü sektörlerinden olan yerli kâğıt sanayiinin kurulmasına adamış ve bu yolda uzun yıllar mücadele etmişti. Bu alanda zamanında uluslararası bir otorite olarak kabul edilmiş olmasına rağmen bugün yeterince tanınmamaktadır Kâğıtçı. Bunda sanırım kurup geliştirdiği ve "evladım" dediği kâğıt fabrikalarının başından haksız yere uzaklaştırılmasının, bir bakıma oyun dışı kalmasının etkisi vardır. Ama asıl neden belki de Atatürk'ün ölümünden sonra toplum olarak içine sürüklendiğimiz bunalım ve bunun izlerini taşıyan kadirbilmezliktir.

Mehmet Ali Kâğıtçı 1923 yılında genç bir asistanken bilimin ne için yapıldığını sorgulamıştı. Bir bilimadamının belki de bu sorgulamayı hiç bırakmaması gerekir. Bu anlamda, Mehmet Ali Kâğıtçı'nın bugün hak ettiği yerde olması gerektiğinden hareketle çalışmamı tamamladım. Biraz geç de olsa, bu çalışmanın katkısıyla Sezar'ın hakkı olanı aldığını hissediyorum. Bundan onun adına mutluluk duyuyorum.

Elinizdeki kitap, Mehmet Ali Kâğıtçı'nın yaşamöyküsünü anlatmaktadır. O, memleketinin yaşadığı gelişmeleri bir seyirci gibi izlememiştir. Bilimadamı kimliğiyle ve eğitimini aldığı alanda bizzat eylem adamı olarak Türkiye'nin geri kalmış bir ülke olmaktan kurtulması için mücadele vermiştir. Onun yaşamöyküsü içinde çıkacağımız bu yolculuk yakın dönem Türkiye tarihinde bir gezintidir aynı zamanda. Bu çalışmayla olabildiğince bugüne de ışık tutmaya çalıştığımı söylemeliyim. Elbette yapbozun bulabildiğim parçaları kadarıyla... Bu bakımdan eser, bütün bilimsel çalışmalar gibidir, yani tamamlanmamıştır.

Kitapta kronolojik bir sıra izledim. Zaman zaman da anlatılan olayın geçtiği dönemin genel atmosferine, gelişmelerine birkaç cümleyle de olsa değindim. Belki karşılaştırmalı tarih yöntemi iyi sonuçlar verebilirdi ancak, bunun beni esas konum olan Mehmet

Ali Kâğıtçı'dan uzaklaştırmasından endişe ettim ve bundan vazgeçtim. Araştırmamı Mehmet Ali Kâğıtçı'nın yaşamıyla sınırlı tutmaya çalıştım. Bu kitap esas itibariyle bir biyografi çalışmasıdır ve bu yüzden anlatılan konuların derinliğine irdelenmesi gibi bir yaklaşımı da bulunmamaktadır.

Araştırmamda öncelikle Mehmet Ali Kâğıtçı'nın kendi kitaplarını, makalelerini ve bulduğum belgeleri esas aldım. O kadar çok şey yazmıştı ki, bıraktıkları başlı başına zengin bir kaynak niteliğindeydi. Bunları incelemek bir zevkti. Okurlar Kâğıtçı'nın eserlerinin bir listesini kitabın sonunda bulacaklardır.

Kâğıtçı'nın izini, arşiv niteliği taşıyan iki kurumda sürdüm. Bunlardan ilki, SEKA alanı içerisindeki eski genel müdürlük binasında Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi belgelerinin ve malzemelerinin bulunduğu depoydu. Müzeden kalanlar binadaki inşaat nedeniyle büyük kutulara doldurulmuştu. Bu kutuların çoğunda kitaplar vardı. Ancak yedi sekiz kutu içinde dosyalara da rastladım. Bu dosyalar, Mehmet Ali Kâğıtçı'nın ölümünden yıllar sonra SEKA'ya bağışlanan kitaplarıyla birlikte gelen malzemelerdi. Dosyalarda birçok belge buldum. Bu belgelerden yararlanma imkânı tanıyan Kocaeli Büyükşehir Belediyesi yetkililerine şükran borçluyum.

Mehmet Ali Kâğıtçı 1942'den 1964 yılına kadar İstanbul Belediye Kimyahanesi (sonradan Hıfzıssıhha) Müdürlüğü yapmış ve bu kurumdan emekli olmuştu. Bu kurumdaki, Kâğıtçı'yla ilgili belgelerden yararlanmama izin veren ve her türlü kolaylığı sağlayan İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hıfzıssıhha Müdiresi Dr. Saime Batırel'e de yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

Kâğıt fabrikalarının bir yayını olan ve *SEKA Postası* adıyla 1956'da başlayıp 1984'ten sonra *SEKA Dergisi* ismiyle devam eden derginin bütün sayılarını inceleme fırsatım oldu. Bu dergilerin ve diğer materyallerin temininde Ankara Milli Kütüphane Süreli Yayınlar şubesinin emektarı ve dostum M. Şerif Çelik'e sonsuz şükranlarımı sunuyorum. O olmasaydı bu çalışma tamamlanamazdı. Dönemin *Ulus, Cumhuriyet, Vakit* gibi gazeteleriyle *Ayın Tarihi, Aylık Ansiklopedi, Havadis, İktisadi Yürüyüş* gibi diğer süreli yayınlarına da olabildiğince ulaşmaya çalıştım.

Mehmet Ali Kâğıtçı bir Heybeliadalı'ydı ve onun izini sürmek için yaşadığı yere gitmem gerekti. Heybeliada'ya ulaştığımda küçük bir araştırmadan sonra Kâğıtçıların aile dostları ve komşuları olan Gürsoy Ailesi'yle tanıştım. Bu dost canlısı insanlarla Mehmet Ali Kâğıtçı hakkında sohbet ettik, bu sohbetler çalışmam için çok yararlı oldu. Böylece onun kitaplardan öğrenemediğim yönlerini keşfedebildim. Ayrıca Gürsoyların bana yolladığı fotoğraflar ve belgeler çalışmamı zenginleştirdi. Havva, Cahit, Handan ve Canan Gürsoy'a minnettarım.

Mehmet Ali Kâğıtçı'yı tanımış insanlardan birisi de Süleymaniye Kütüphanesi'nin eski müdürü Muammer Ülker Bey'di. Onunla Kâğıtçı hakkında sohbet etmek keyif vericiydi. Katkıları için teşekkürü bir borç biliyorum.

Bu çalışmanın teknik sürecinde ve müze malzemelerinin incelenmesinde bana yardımcı olan arkadaşım Ramazan Yadigâr'a ve kızım Destan Sarıoğlu'na, Kocaeli Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü sekreteri Şengül Başçavuşoğulları'na ve beni daima teşvik ettikleri için Kocaeli Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü'ndeki arkadaşlarıma da teşekkürü bir borç bilirim.

Son olarak, bu araştırmaya başladığım andan itibaren beni destekleyen, yüreklendiren ve yazdığım her bölümü okuyarak benimle tartışan, eşim Sebahat'a teşekkürler.

Dr. Mehmet Sarıoğlu
29 Aralık 2006
Umuttepe - İzmit

I
İmparatorluk Çökerken

Mehmet Ali, 20 Ağustos 1899'da İstanbul Heybeliada'da doğdu. Babası deniz binbaşısı Ahmet Bey, annesi Rukiye Hanım'dı.[1] Evleri, adanın doğu sahiline hâkim Bahriye Mektebi (Deniz Okulu) çalışanları için lojman olarak inşa edilmiş binalardan birisiydi. Küçük, şirin bir evdi. Bahriye Sokağı boyunca üst rütbeli subayların lojmanları sıralanmıştı. Bahriye Mektebi Nazırı Hüseyin Hüsnü Paşa, okulun müdürü, öğretmenleri, doktorları da bu lojmanlarda oturuyorlardı.[2] Lojmanlar müstakildi ve her birinin küçük bir bahçesi vardı. Mehmet Ali bu evde çok güzel bir çocukluk geçirdi. Bahçedeki ağaçlardan birinin dal kavşağına kurduğu oturma yerinden yolu ve denizi seyrederdi. Sabahın erken saatlerinde ağaçtaki yerine oturur, güneşin ilk ışıklarını, ufukta beliren erguvani renk cümbüşünün denizdeki yansımalarını izlemekten büyük keyif alırdı. Yıllar sonra ebru sanatıyla ilgilenmesi belki de tesadüf değildi.

Çocukluk yılları ve Heybeliada

İlkokula adadaki Necm-ül İrfan Mektebi'nde başladığında zaten harfleri ve rakamları çoktan biliyordu. Bu yüzden okuma yazmayı kolayca söktü. Okulda bazı derslerine Bahriye Mektebi öğretmenleri girmekteydi. Bu yüzden iyi bir ilköğretim sürecinden geçti.

001. *XIX. yüzyıl sonunda Heybeliada.*

002. *Heybeliada'da oteller.*

Okulun yanındaki çayırlık alana Toplukır deniliyordu. Toplukır'a adını veren, ağızdan dolma tunç bir toptu. Ramazanda iftar ve imsak vakitlerini haber vermek için kullanılırdı. Bu geniş alanın üst tarafında bir yere yerleştirilmişti. Mehmet Ali, diğer çocuklarla bu alanda çeşitli oyunlar oynardı. Burada çoğu kere yemek zamanını unuturlar, açlıklarının bile farkına varmazlardı. Toplukır'ın sahilinde çocuklar taş sektirir, bazen de kayık yüzdürürlerdi. Mehmet Ali'nin oyuncaklarının çoğu deniz araçlarının modellerinden oluşuyordu. Akşama doğru bu alan, aileler için bir gezinti yeri haline gelirdi. Manzarası gayet hoş olan bu alana gelenler yürüyüş yapar, simitçi, gazozcu gibi seyyar satıcılardan çocuklarının isteklerini karşılarlardı.

Adanın Toplukır'dan sonraki gezinti yerleri, Değirmen Burnu, Zeytinlik ve Şafak Bahçesi çevresindeki çamlıklardı. Adanın özellikle yaz aylarında kalabalıklaşan sakinleri bu yerlerde gezintiye çıkar, piknik yapardı. Heybeliada, bu eğlence kültürünü biraz da 1800'lerin başlarından itibaren adada kurulan Bahriye Kışlası'na, daha sonra da Bahriye Mektebi'ne borçluydu.

Mehmet Ali, 1908 yılında Heybeliada Necm-ül İrfan Mektebi'nden yıl sonu bitirme sınavlarını başarıyla vererek mezun oldu.

003. *I. Dünya Savaşı yıllarında Heybeliada sahili.*

004. *Heybeliada İskelesi.*

19 Ağustos 1908 tarihli Mektebi İptidaiye Şehadetnamesi'nde (ilkokul diploması) "aliyy-ül-âlâ" (pekiyi) derecesiyle bütün derslerden tam not aldığı yazılıydı. Bu başarılı diplomayla bütün ailenin ve yakın komşuların takdirini kazanmıştı Mehmet Ali.

Osmanlı Devleti için 23 Temmuz 1908 tarihi bir dönüm noktası oldu. "Hürriyetin ilanı" memleketin her tarafında yeni umutlar yaratmıştı. Kanun-ı Esasi'nin çıkartılması ve Meclis'in açılmasının kötü gidişe son vereceği düşünülmekteydi. Ancak bu iyimser hava kısa zamanda dağıldı. Muhalif basının eleştirici tavrı ve gelişmeler, büyük bir ayaklanma hareketinin başlamasına neden oldu. Meşrutiyet yönetimi zor durumda kaldı. Bu durum karşısında Selanik'ten gelen Hareket Ordusu isyanı bastırdı ve II. Abdülhamid'i tahttan indirerek yerine Mehmet Reşat'ı padişah yaptı.

Uluslararası siyaset de hızla değişiyordu. 1908'de İngiltere Kralı Edward ile Rus Çarı II. Nikola'nın Reval'de yaptıkları görüşme sonrasında İngiltere, Fransa ve Rusya birbirlerine daha çok yaklaştı. Böylece İngiltere yanlısı devletlerle Alman grubu arasındaki gerilim artmaya başladı.

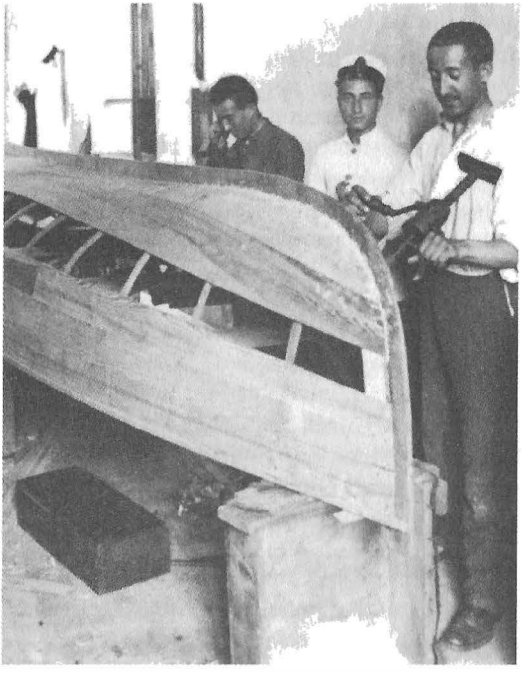
1909 yılında, Mehmet Ali, Heybeliada Hürriyet Mektebi'ne başladı. Evlerine yakın iki binada hizmet veren bu rüştiyede kız ve erkek öğrenciler ayrı öğretim görüyorlardı. Derslerin hemen hepsine Bahriye Mektebi öğretmenleri girdiği için öğretim seviyesi bu okulda da hayli yüksekti. Bu bakımdan Mehmet Ali yine şanslıydı.

Mehmet Ali rüştiyede de başarılı oldu. Bu başarısında, okulun seviyesi kadar Mehmet Ali'nin kişisel girişimlerinin de payı vardı. Bahriye Mektebi öğretmenleriyle ders saatleri dışında da iletişim kuruyor, okuldaki çalışma odalarına, hatta evlerine kadar gidiyor, öğretmenlerinin bilgisinden olabildiğince yararlanmaya çalışıyordu. Bu çabaları, öğretmenlerinin de takdiriyle karşılanıyor, teşvik görüyordu. Cebir öğretmeni Varnalı Ahmet Tevfik, hendese (geometri) öğretmeni Rasih, haritacılık öğretmeni İsmail Faik, tarihçi Mehmet Şükrü, resim öğretmeni Baha ve ulûm-i diniye hocası İmam Ziya Beyler, Mehmet Ali'yi çok seviyorlar, onun bitmek tükenmek bilmeyen sorularına cevap bulmaya çalışıyorlardı. Bazen de ona kitap hediye ediyorlardı.[3] Mehmet Ali bu hocalarını daima saygıyla anmış ve kendilerine çok şey borçlu olduğunu söylemiştir.

Mehmet Ali'nin teknik konulara merakının rüştiye yıllarında başladığı söylenebilir. O yıllarda babasına baskı yaparak marangoz takımı aldırmıştı. Teneke ve lehim işlerine dair araçlar da temin etmiş, bir çalışma tezgâhı geliştirmişti Mehmet Ali.[4] Bu tezgâhta yelkenli, dümenli tekneler yapıyordu. Bu teknelerin birisine su buharıyla çalışan bir çark yapmayı bile başarmıştı. İlerde en büyük hayali, gemi inşa mühendisi olmaktı. Soranlara, ilerde kocaman gemiler yapacağını söylüyordu.

Bir gün fotoğraf makinesi yapmaya koyuldu. İç içe geçebilen iki teneke kutu hazırladı. Kutuları lehimledi, diyafram yerine mercek kullandı, bu iş için günlerce uğraştı. Ev halkı ve arkadaşları onu dikkat ve merakla izliyor, başarı sağlayabileceğine pek inanmıyorlardı. Ancak Mehmet Ali tenekelerden yaptığı fotoğraf makinesiyle, iyi bir fotoğraf çekmeyi başarmış, çevresindekilerden ve ailesinden hayli takdir görmüştü. Onun ilerde bir bilim adamı olacağı düşünülmeye başlanmıştı.

II. Meşrutiyet'in ilanı günlerinde Heybeliada İskelebaşı Gazinosu'nda "Pathe Biraderler" isimli bir kumpanya, benzin motorlu dinamoyla elektrik üreterek film gösteriyordu. O günlerde Fransızca kursuna devam eden Mehmet Ali, öğrendiği yarım Fransızcasıyla sinema operatörüyle ahbaplık kurarak ondan arızalı, kopuk filmleri almış ve evde kendi geliştirdiği ilkel makinesiyle film gösterme

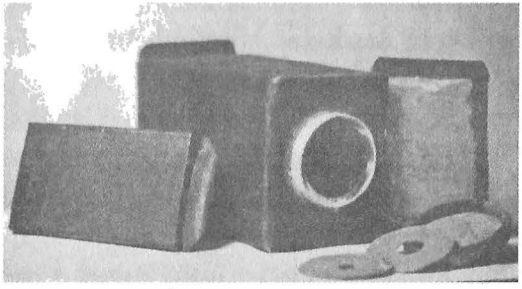

005. *Genç Mehmet Ali tekne yapıyor.*

denemeleri yapmıştı. Adada elektrik olmadığı için gaz lambasının ışığından yararlanmıştı.

Teknik konulara büyük bir ilgi duyuyor, deniz araçları, fotoğraf ve sinemayla ilgili ne bulursa bir çırpıda okuyup bitiriyor, bilgisinin yetmediği durumlarda babasına veya Bahriye Mektebi'ndeki öğretmenlerine soruyordu.

Babası Kolağası Ahmet Bey, Bahriye Mektebi Matbaası'ndan da sorumluydu. Bazen babasının yanına, matbaaya gider, orada dizgi, düzelti, sayfa bağlama ve baskı işlerini yakından izlerdi. Mektebi Bahriye Matbaası, lojmanların yakınındaki caminin altında baştan başa uzanan zemin katında kurulmuştu.

006. *Mehmet Ali'nin yaptığı fotoğraf makinesi.*

1912 öğretim yılı sonunda Mehmet Ali, Hürriyet Mektebi'nden mezun oldu. 1912 sonbaharında sınavlarını kazanıp yatılı öğrenci olarak İstanbul Sultanisi'ne girmeye hak kazandı.[5] Hemen kaydını yaptırdı. İstanbul Sultanisi o dönemde Sultan Mahmut Türbesi arkasında, Bezmi Âlem Valide Sultan'ın yaptırmış olduğu binada bulunuyordu. Eski adı İstanbul Lisesi olan okulun ismi 1913 yılında İstanbul Sultanisi'ne çevrilmişti. Daha önceleri ders dili Fransızca iken 1911 yılından itibaren Almanca olmuş, Almanya'dan gelen yirmi iki Alman hocayla birlikte öğretim kadrosu epeyce artmıştı. Edebiyat ve tarih dışındaki derslerin tamamı Almancaydı. Mehmet Ali'nin şansı yolunda gidiyordu, çünkü okulu Maarif-i Umumiye Nezareti (Milli Eğitim Bakanlığı) yakınında bulunuyordu ve bakanlık, İstanbul Sultanisi'ne yakın bir ilgi ve özen göstermekteydi. Okulun ders araç gereçleri, laboratuvarları eksiksizdi. Öğretim kadrosu da seçkin kişilerden oluşuyordu.

Hendese hocası Şükrü Bey, fizikçi Tatar Mahmut, hesap hocası Şamlı Kemal Efendi, Farsça hocası Tahir Nadi Efendi ve Türkçe hocası Hakkı Tarık Bey (Us)[6], ulûm-i diniye hocası Mesut Efendi, resim hocası Remzi Bey, coğrafyacı Mansur, musiki hocası Kazım Bey, beden terbiyesi hocası Yüzbaşı Sabri Bey'di. Hepsi kendi alanlarında ünlü, yetenekli öğretmenlerdi.

Böylece Mehmet Ali'nin İstanbul Sultanisi'ndeki yatılı öğretim hayatı başlamış oldu. Yorucu ve özlem dolu bir haftanın ardından hafta sonu neşe içinde okuldan ayrılır, Babıâli'den Eminönü'ne yü-

007. *İstanbul Sultanîsi.*

rüyerek Adalar İskelesi'nden Heybeliada vapuruna binerdi. Evde ailesi tarafından sevinçle karşılanır, tatil bitiminde vapurla okuluna geri döner ve yoklamada hazır bulunurdu. Okulda en iyi arkadaşlarından birisi, sınıf arkadaşı Nurettin'di (Artam). Nurettin, sonradan gazeteci olacak ve *Ulus*'ta yazacaktı.

Bu hafta sonu tatillerinden birinde Bahriye Mektebi'ndeki eski matematik hocası deniz subayı İbrahim Aşkı (Tanık) Bey, Mehmet Ali'ye kendisi gibi denizciliği seçmesini, yani deniz okuluna girmesini önermişti. Ondan iyi bir deniz subayı olacağını düşünüyordu. Ne var ki Mehmet Ali bunu kabul etmedi. Uzun sefere çıkan bir sınıfın üyesi olmak değil, tersanede gemi inşa mühendisi olmak isteğini söyledi.[7] Ne yazık ki, o zamanlar Bahriye Mektebi'nin gemi inşaat mühendisliği bölümü yoktu.

Savaş... Hep savaş

1911 yılında başlayan Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşı'nın başlamasıyla sona erdirilmiş, Ouchy Antlaşması imzalanmıştı. Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ güçleri 1912 yılı boyunca Osmanlı topraklarının Balkan bölgelerini ele geçirdi. Bulgar kuvvetleri Çatalca'ya kadar ilerlemişti. Bu durum İstanbul'da büyük bir panik yaşanmasına sebep oldu. 1913 yılında İttihat ve Terakki'nin otoritesini sağlamlaştıran ve "Babıâli Baskını" da denilen hükümet darbesi gerçekleşti. Diğer Balkan devletleri Bulgaristan'a saldırınca Osmanlı ordusu fırsatı değerlendirerek Edirne ve civarını yeniden ele geçirdi. Araya büyük devletlerin girmesiyle barış antlaşmaları imzalandı.

1911'de yayımlanmaya başlayan *Türk Yurdu* ile *Genç Kalemler* dergileri etrafındaki düşünce iklimi, 1912'de Türk Ocağı'nın kurulması, İttihatçı düşüncelerin Osmanlıcılıktan Türkçülük düşüncesine doğru dönüştüğünü gösteriyordu.

1914 yılı dünyaya savaşı getirdi. Bloklar arası gerilim, Saraybosna'da dünya savaşını başlatacak gelişmeleri yarattı. Bu savaş, hızla yükselen ve devletin kaderinde etkin rol oynayacak olan Enver, Talât ve Cemal Paşaların gözünde Osmanlı Devleti'nin ihti-

şamlı günlerine dönüşü için bir fırsattı. Planlar yapıldı, bir ideal oluşturuldu ve savaşa girildi. Buna göre, Rusya savaş dışı bırakılacak, Türkistan'a ulaşılarak büyük bir Türk imparatorluğu kurulacaktı. Ne var ki, Sarıkamış felaketi bu işin hiç de kolay olmadığını gösterdi. Çanakkale'de bir direniş destanı yaratıldıysa da bedeli çok ağır oldu. Savaş bölgelerinde zararları dokunan Ermenilerin zorunlu sevk ve iskânları birçok sıkıntıyı da beraberinde getirmişti. Bu arada Hicaz Emiri Hüseyin isyan etti. Padişahın ilan ettiği cihat da savaşın gidişinde etkili olamadı.

1917 yılının dikkate değer bir gelişmesi de Rusya'da büyük bir devrimin başlaması oldu. Yeni kurulan Bolşevik yönetim, savaştan çekildi. Diğer yandan ABD savaşa girdi ve savaşta tanklar kullanıldı. *Balfour Bildirgesi*'yle İngilizler Yahudilere Filistin'de bir yurt sözü verdiler. 1918 yılında nihayet savaşın sonu geldi. ABD Başkanı Wilson'un 14 maddelik konuşması bir bakıma yeni dünya düzenini ilan ediyordu. Galipler, yenilen devletlerle barış antlaşmaları imzalamaya başladı.

I. Dünya Savaşı, başkent İstanbul'u da derinden etkilemişti. Marmara'ya düşman denizaltılarının sızdığı söyleniyordu. Galata Köprüsü çelik ağlarla torpil saldırılarına karşı korunuyordu. İstanbul Sultanisi, Galata'daki Saint Benoit Lisesi binalarına taşınmıştı. Daha sonraları okulun yatakhaneleri hastane koğuşu haline getirilip yaralılara tahsis edilince okuldaki yatılılık durumu sona erdi. Zaten 1915'ten itibaren öğrencilerin büyük bir kısmı cephelere gittiği için öğrenci sayısı epeyce azalmış durumdaydı.

Mehmet Ali her sabah erkenden yola çıkıyor, yorucu bir günün ardından tekrar Heybeliada'ya dönüyordu. Geceleri gaz lambası ışığında ders çalışıyor, ödevlerini yapıyordu. İstanbul Sultanisi'nin 116 numaralı öğrencisi Mehmet Ali, bütün derslerde başarılıydı. Ancak en çok kimya, hikmet (fizik) ve riyaziye (matematik) hocalarının takdirini kazanmıştı. Derslerdeki çabaları nedeniyle hocalarından her hafta birkaç aferin alırdı.[8] 1918 yılında liseyi bitirdiğinde Almancayı da öğrenmiş bulunuyordu.

Savaş sırasında müttefik Almanya'dan uzman heyetleri Osmanlı Devleti'ne geliyor, bilimsel çalışmalar yapıyordu. Yüksek Mü-

hendis Okulu'na gelen bir hoca heyeti bu okulda gemi inşaat mühendisliği bölümünü de kurmaya karar vermişti. Durum basında da yer almıştı. Bunu haber alan Mehmet Ali, babasıyla beraber, bilgi almak üzere Yüksek Mühendis Okulu yönetiminin bulunduğu Notre Dame de Sion binasına gitti. Yapılan görüşmelerde İnşaat-ı Bahriye Mühendisliği'nin kurulacağını, yakında yapılacak sınavla bu bölüme öğrenci alınacağını öğrendiler. Mehmet Ali'nin bu sevinci bir süre sonra yapılan sınavlarda büyük başarı gösterip (sınavda 2. olmuştu) okula kaydını yaptırdıktan sonra daha da arttı. Artık çocukluktan beri istediği yerdeydi, buradaki eğitiminin sonunda gemi inşaat mühendisi olabilecekti.

Ne var ki Mehmet Ali'nin bu mutluluğu uzun sürmedi. Osmanlı Devleti savaşı kaybetmişti ve sonrasında imzalanan Mondros Mütarekesi (1918) hükümlerine göre ülke içindeki Alman vatandaşları sınır dışı edildiler. Kadrosu tamamen Alman hocalardan oluştuğu için gemi inşaat mühendisliği bölümünde hoca kalmadı ve bölüm de kapatıldı.[9]

Mehmet Ali için, gemi inşaat mühendisliği eğitimi alamayacağını öğrenmesi tam bir çöküş oldu. Ancak aynı dönemde Darülfünun Fen Medresesi'ne (Fen Fakültesi) sınavla öğrenci alınacağını öğrenince bu üzüntüsü biraz olsun hafifledi. Derhal başvurdu ve yapılan sınavda başarılı olarak Fen Fakültesi Kimya Bölümü'ne kaydını yaptırdı.[10] Gemi mühendisi olamayacaktı madem, o da kimyager olurdu.

Üniversite yılları

Darülfünun'un Kimya Bölümü Cağaloğlu'nda bir binadaydı. Alman hocalar tarafından Batı'daki benzerleri ölçüsünde teknik araçlarla donatılmış laboratuvarlarda çalışmak büyük avantajdı. Her öğrenci için özel laboratuvar masaları vardı, malzemeler de boldu. Buradaki Alman hocalar da memleketine dönmüş, onların yerlerini Türk hocalar almıştı. İnorganik kimya dersini Ligor Bey, organik kimyayı Ömer Şevket Bey, sınai ve hayati kimyayı Cevat Mazhar Bey, endüstriyel analiz dersini de Nazmi Asaf Bey vermek-

teydi.[11] Mehmet Ali, kimyagerlik diploması için gereken bu derslerden başka, mineraloji, genel matematik ve tıbbi kimya derslerine de devam ediyordu.

Onun üniversite öğrencilik yılları (1919-1922) Kurtuluş Savaşı dönemine rastgelmektedir. Mondros sonrasında sömürgeci devletler Osmanlı topraklarını işgal etmişti. İstanbul yönetimi bu gelişmeler karşısında seyirci kalmaktaydı. Mustafa Kemal ve arkadaşları Anadolu'daydı. Türk ulusu, tarihinin en haklı savaşlarından birini veriyordu. Memleketin her yanında Kuvayimilliye teşkilatları ve Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri kuruluyordu. Erzurum'da, Sivas'ta, Batı Anadolu'da kongreler yapılmış, İstanbul'un işgali ise Anadolu'daki ulusal güçleri ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni meşru hale getirmişti.

Anadolu'da bunlar yaşanırken İstanbul'da öğrenci kesimi büyük bir hareket halindeydi. Darülfünun'un çeşitli fakültelerinde okuyan öğrenciler ve öğretim elemanları Kuvayimilliyeci ve padişahçı diye iki gruba ayrılmıştı. Yükseköğretim gençliğinin büyük kısmı, memleketlerinin sömürgeci devletler tarafından işgali karşısında beklenen duyarlılığı göstermekteydi. Her gün boykot ve gösteri vardı. Birinci Darülfünun (Fatih) Mitingi'ne 70-80 bin kişi katılmıştı. Kürsüye siyah zemin üzerine ay yıldızlı bayrak konulmuştu.[12] Aynı gün Üsküdar Doğancılar'da da 30 bin kişinin katıldığı bir protesto mitingi düzenlenmişti. Bu mitinglerden en kalabalık olanı elbette Sultanahmet Mitingi'ydi. Birçok parti ve örgütün temsil edildiği bu mitinge 200 bin kişi katılmıştı.

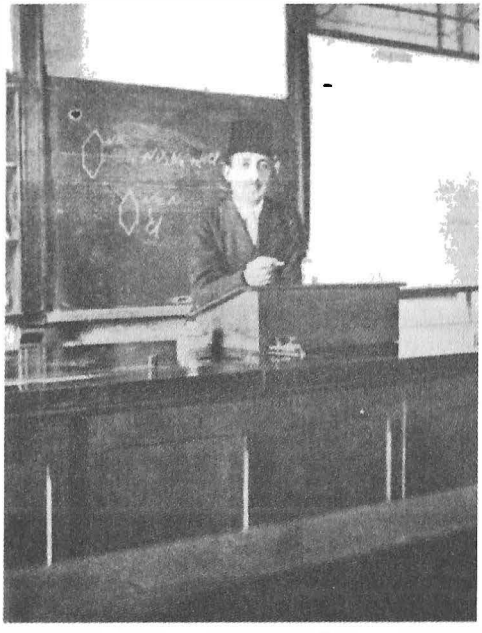
İstanbul'da üniversite öğrencilerinin büyük bir kısmı ve hocaların önemli bir bölümü ulusal direnişi destekliyorlardı. Ne var ki, öğrenci ve hocaların bir kısmı Anadolu hareketine karşı şüpheyle yaklaşıyordu. Küçük bir kesim ise İstanbul yönetimini desteklemekte, ulusal örgütlere karşı çıkmaktaydı. Öğrenciler, kurdukları teşkilatlarda toplanıyorlar ve zaman zaman yemekhanede, kantinde karşıt düşüncede olan kesime sözle sataşıyorlardı.

Darülfünun'un dört fakültesi tam olarak birlik olmuş, diğer yüksekokullar da mücadeleye katılmışlardı.[13] Ulusal hareket yanlısı öğrenciler sürekli bildiriler yayımlıyor, hükümet yanlısı hocala-

rın derslerine girmiyorlardı. Darülfünun Divanı (Senatosu) meseleyi soruşturmak için toplanmış ve öğrencilerin derslerini boykot ettiği hocalardan olan Rıza Tevfik, Cenap Şahabettin, Ali Kemal ve Barsamyan'dan yazılı cevap istemişti. Aynı istek boykotçu öğrencilerin temsilcilerine de iletilmişti.[14]

Darülfünun Divanı 26 Haziran 1922 günü yeniden toplanmış, okulda istenmeyen hocaların savunmalarını dinlemişti. Ali Kemal ve Cenap Şahabettin hakkında önce görevlerine son verme kararı alınmışsa da, bu öğretim üyeleri süresiz izinli olarak üniversiteden uzaklaştırılmışlardı. Bu hocaların yerlerine yeni öğretim üyeleri atanınca 4 ay 20 gün süren boykot sona ermiş, öğrenciler derslere girmişlerdi. Ancak öğrencilerin talepleri bitmemişti. Görevden uzaklaştırılmış bulunan Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu ve Hamdullah Suphi Beylerin yeniden üniversiteye dönmelerini istiyorlardı.

13 Ağustos 1922'de İstanbul Darülfünunu Birliği ve Tıp Fakültesi Talebe Cemiyeti, Ankara'da bununan Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf çekmişti. 21 Ağustos 1922'de TBMM'de okunan bu telgrafta, Mustafa Kemal ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin vatanın kurtarılması yolunda yaptıkları mücadeleden övgüyle söz ediliyordu.

008. *Mehmet Ali Kâğıtçı İstanbul Darülfünunu'nda Asistan.*

Mehmet Ali, Fen Fakültesi'ndeki derslere giriyor, araştırmalarına devam ediyordu. Fırsat buldukça da gösterilere katılıyor, bu büyük coşkuyu diğer insanlarla paylaşıyordu. Duruşu net ve kesindi, ulusal güçlerden yanaydı. Kurtuluş Savaşı sona ermiş, zafer kazanılmıştı.

19 Ekim 1922'de ulusal mücadelenin önemli

isimlerinden Refet (Bele) Paşa İstanbul'a gelmişti. Paşa için büyük bir karşılama töreni yapılmış, sevgi gösterilerinde bulunulmuştu. Refet Paşa, 3 Kasım 1922 günü de İstanbul Üniversitesi merkez binasına gelip, burada uzunca bir konuşma yapmıştı. Konuşmanın bitiminde Mehmet Ali, Refet Paşa'dan izin isteyerek bir fotoğrafını çekmeyi başarmıştı.[15]

Mehmet Ali, 1919 yılında girdiği Fen Fakültesi Kimya Bölümü'nden 1922 yılında bütün sınavlardan başarı kazanarak mezun oldu. 22 Ekim 1922 tarih ve 170 numaralı diplomayla kimyagerlik unvanını elde etti.[16] Kimya bölümündeki öğretim üyeleri Mehmet Ali'nin yeteneklerini ve çalışkanlığını fark ettikleri için mezuniyetinden hemen sonra kendisine asistanlık görevi teklif ettiler. Bu teklifi sevinçle kabul etti ve 1923 öğretim yılından itibaren üniversitenin Kimya Enstitüsü, Sınai ve Hayati Kimya Kürsüsü'nde asistanlık yapmaya başladı. Kimya İhtisas Zümresi'nden Kimya-i Hayati ve Kimya-i Sınai müderrisi Dr. Cevat Bey'in müderris muavini (asistanı) olmuştu.[17]

Mehmet Ali, 1924 yılının Haziran-Aralık döneminde Heybeliada Bahriye Mektebi'nde kimya dersleri de verdi.[18] 1925 yılında önceden derslerine devam ettiği madeniyet (mineraloloji), riyaziyat-ı umumiye (genel matematik) ve tıbbi kimya sertifikalarını da aldı. Aynı yıl *Kimya-yı Sınai Laboratuvar Kitabı-Uzvi Kısım* adlı çalışmasını yayımladı. Bu eser, laboratuvar çalışmaları yapacak araştırmacılar için bir başvuru kitabıydı ve önemli bir boşluğu dolduruyordu. Kitabını, asistanlığını yaptığı hocası Dr. Cevad Mazhar Bey'e ithaf etmişti.

Bilimin amacı ne olmalı?

Mehmet Ali bilimsel çalışmalara dört elle sarıldı. Çalışmaları sırasında Türkiye'nin hammadde kaynaklarını inceliyor, bunlardan ne ölçüde yararlanıldığını araştırıyordu. Ülkemiz, zengin hammadde kaynaklarına sahip olmasına karşın bunların çok azını işletebiliyordu. Bu da, Türkiye'ye göz dikmiş devletlerin iştahını kabartıyordu. İtalyan lider Mussolini, "*Ecdadımızdan, eski Romalı-*

009. *Darülfünun Kimya Şubesi öğretmenleri ve 1923 yılı mezunları. Oturanların en solunda Mehmet Ali Kâğıtçı.*

lardan kalan hazineler, zengin hammadde kaynakları üzerinde Türkler keçi çobanlığı ile vakit geçiriyorlar. Fakir duruma düşüp yardım istiyorlar" demişti. Yine bir başka İtalyan, "*Bu zenginlikler diyarı bölgeyi cennet gibi imar edecektik. Bize bırakmadınız da ne oldu?*"[19] diye serzenişte bulunmuştu.

Mehmet Ali, asistanlığı sırasında, zihninde bazı soruları tartıştı. Bunlardan en önemlisi, bilimin ne için yapıldığı sorusuydu. Ona göre, bilimsel uğraşılar mutlaka insanlığa hizmet etmeliydi. Onun, "*Bazılarının sandıkları gibi ilim ilim için değildir. Bence ilim hayat içindir, rahat yaşamak içindir. Biz o zamana kadar birçok nazari ilim adamları yetiştirmiştik, fakat en aksak tarafımız, ilimden hayatta az faydalanmamızdı. Memleketimizin altı, üstü servetlerle dolu olduğu halde, hazine üzerinde açlıktan ölen zavallılara benziyorduk*"[20] şeklindeki sözleri bu sorunun yanıtının zihninde olgunlaştığını gösterir.

İdealist bilim adamı Mehmet Ali, memleketin refah ve mutluluğu için mutlaka sanayileşmesi gerektiğini düşünüyordu. Bu, Cumhuriyet yönetiminin de temel hedeflerinden birisiydi. Mehmet Ali,

bu sanayileşme hareketinin nereden başlatılacağını sorguluyordu. 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihlerinde İzmir'de yapılan I. Türkiye İktisat Kongresi kararları, Mehmet Ali'nin aradığı ipucunu verdi. Yeni Türkiye'nin ekonomi politikasının belirlendiği toplantıda Mustafa Kemal, "*Yeni Türkiye'mizi layık olduğu mertebe-i resanete îsal edebilmek için, behemahal iktisadiyatımıza birinci derecede ve en çok ehemmiyet vermek mecburiyetindeyiz, zamanımız tamamen bir iktisat devrinden başka bir şey değildir*" diyordu.[21] Gerçekten de zamanımız bir iktisat devriydi ve Batı'nın gelişmiş devletleri sanayi devrimlerini gerçekleştirerek büyük güç haline gelmişti. Türkiye de isterse bunu başarabilir, sanayisini kurabilirdi. Ancak başlangıç için bazı esasların göz önünde bulundurulması gerekiyordu. Öncelikle, kurulacak bu sanayinin hammaddeleri ve ikincil malzemesi ülkemizde bulunmalıydı. Kurulacak bu sanayi, diğer sanayi kollarını da besleyebilmeliydi. Son olarak da bu sanayiden elde edilecek ürünlerin piyasa talebi olmalı, yani zorunlu ihtiyaç maddeleri bulunmalıydı. Bunları düşünen Mehmet Ali, sözü edilen şartları en iyi karşılayacak sanayi kolunu aramaya koyuldu. Çalışmaları onu selüloza götürdü.[22]

Bu alandaki araştırmalarını derinleştirdikçe düşünceleri daha da netlik kazandı ve kâğıtçılığı meslek olarak seçti.[23] Tarihçi Cemal Kutay, Mehmet Ali'nin kâğıtçılığı meslek olarak seçmesini şöyle açıklamaktadır: "*Mehmet Ali Bey kimya mühendisidir. Teknik Üniversite'deyken Fransızcasını ilerletmek istiyor. Saint Joseph'te Per Adler diye bir papaz var. O ders veriyor. Papazın elinde bir İncil var, baskısı 1712 tarihli. Kâğıdı da adeta ipek gibi... Adam Mehmet Ali Bey'e 'Kâğıdını dışardan alan bir memleket sö-*

010. *Asistan Mehmet Ali Kâğıtçı Fen Medresesi Kimya Laboratuvarında (1923).*

mürgedir. En büyük elmas ve altınlar cenup Afrikası'ndan çıkıyor, (ama) *koyundan farksızlar' demiş. Bu söz Mehmet Ali Bey'in haysiyetine dokunmuş ve başlamış kâğıtçılıkla ilgili kitaplar okumaya, araştırmalar yapmaya... Kâğıtçılığa başlamasının sebebi Cizvit papazıdır."*[24] Mehmet Ali, bundan sonra kimya mühendisliğinin diğer alanlarıyla ilgili çalışmalar yapsa da, en temel araştırma alanı kâğıtçılık üzerine olacaktır. Bu yüzden arkadaşları arasında "kâğıtçı" diye anılacaktır. Zaten Soyadı Kanunu çıkınca da (1934) "Kâğıtçı" soyadını almıştır.

Bilim Çin'de de olsa gidilir

Kâğıtçılığı kendine uzmanlık alanı olarak seçtikten sonra sıra bu mesleğin özelliklerini öğrenmeye gelmişti. Bu sektörle ilgili ne varsa bulup okuyor, konu üzerinde yılmadan, yorulmadan çalışıyordu. Ancak Türkiye gibi kâğıt sanayiinin ve eğitiminin bulunmadığı bir ülkede, bu konuyu öğrenmek, uzmanı olmak mümkün değildi. Kâğıt sanayiini çoktan kurmuş ve geliştirmiş ülkelere gitmeli, oralarda incelemeler yapmalı, eğitimini almalıydı.

011. *Hannover Yüksek Teknik Okulu'nda Prof. Herman Ost ile (1925).*

Konuyu, çalıştığı kürsünün hocalarına açtı, hepsi de olumlu karşıladı ve onu destekledi. Nihayet 1925 yılı sonlarında Fakülte Profesörler Meclisi'nin izniyle Mehmet Ali Almanya yolunu tuttu. Bu seyahat için Bahriye Mektebi'nde ders nazırı dayısı Miralay Sami Bey'in maddi desteğini de almıştı.[25] Sofya, Belgrad ve Zagreb'i geride bıraktı, Münih'e vardı, oradan Hannover'e ulaştı. İstanbul Üniversitesi'ndeyken Hannover Yüksek Teknik Okulu'nda (Hannoversche Technische Hochschule) görev yapan Prof. Herman Ost'un kimya kitabını okumuştu. Prof. Ost ile mektuplaşmış, ihtisas yapmak için Almanya'ya gitme isteğini kendisine bildirmiş ve olumlu yanıt almıştı.[26] İşte beklediği an nihayet gelmişti. Prof. Ost'un karşısındaydı. Kendisini tanıtarak kâğıtçılık sektörünü öğrenmek istediğini, bunun için kâğıt fabrikalarında işçilik yapmaya hazır olduğunu söyledi.

Prof. Ost, ilk başta bu genç adamın isteklerine, gelip geçici bir hevestir diye düşündüğü için sıcak bakmamıştı. Ancak sohbet ilerledikçe onun, yolunda kararlı olduğunu anladı ve sonraki süreçte kendisine her türlü desteği verdi. Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi Kemalettin Sami Paşa da Mehmet Ali'ye elinden gelen yardımı yaptı.

Hem işçi hem de öğrenci

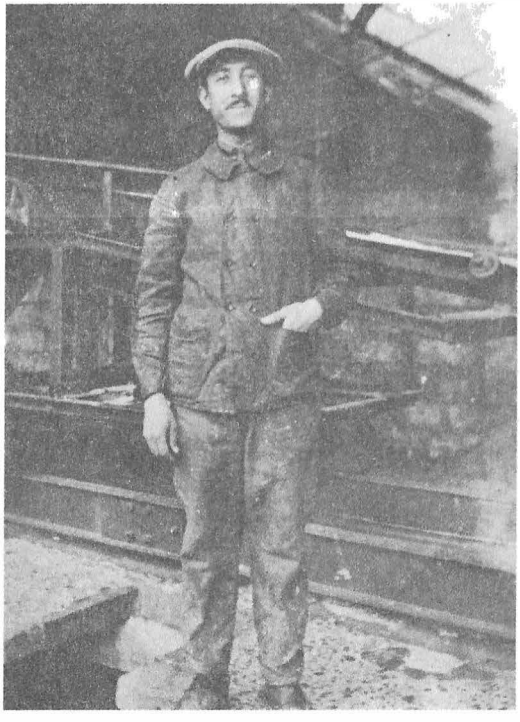
Mehmet Ali böylece Almanya'nın Hannover kentinde Hannoversche Papierfabriken ve Alfeld Gronau kâğıt fabrikalarında işçi olarak çalışmaya başladı. Aynı zamanda stajyerlik de yapıyordu. Daha sonra Manheim civarındaki Waldhof fabrikasında da çalıştı. Sık sık Prof. Ost'un laboratuvarına da gidiyor, onun bilgi ve deneyimlerinden yararlanıyordu Almanya'da kaldığı bir yıl içinde kâğıt sanayiinin hemen bütün şubelerini yakından tanıdı.

Daha sonra Türkiye'ye döndü ve üniversitede bir konferans vererek memleketimizde yerli kâğıt sanayiinin kurulmasının önemini dile getirdi, ancak konferansı pek ses getirmedi.

Aradan birkaç ay geçmişti ki, Fransa hükümetinin Türkiye'den öğrenci alacağı haberi duyuldu. İstanbul Darülfünunu'ndan ve başka kurumlardan birkaç kişinin Fransa'da eğitim alması için bir

fırsat çıkmıştı. Üniversite yönetiminin hazırladığı öğrenci listesinde kâğıt mühendisliği için Mehmet Ali'nin ismi geçiyordu. Ne var ki, Fransa hükümetinden gelen cevap yazısında projenin sosyal bilimler için geçerli olduğu vurgulanarak Mehmet Ali'nin isminin üzeri çizilmişti. Ancak Mehmet Ali işin peşini bırakmadı, Fransız yetkililere, Türkiye'nin en çok fen bilimlerinde yetişmiş insana gereksinimi olduğunu açıklayan bir mektup gönderdi. Mehmet Ali'yi destekleyen Fransa'nın İstanbul Sefiri büyük bir çaba harcayarak hükümetini ikna etmeyi başardı. Böylece Mehmet Ali, Türkiye'den Fransa'ya hukuk, coğrafya, felsefe, edebiyat eğitimine giden Türk öğrencileri arasına tek fen bilimci olarak katılmış oldu.[27]

Mehmet Ali Paris'e varınca doğruca Fransız Dışişleri Bakanlığı'na giderek oradan Grenoble'daki kâğıt yüksek mühendis okulu müdürlüğüne yazılmış bir yazı aldı. Bir hafta sonra Grenoble'a ulaştı ve bu okulun yaptığı sınavları kazanarak kaydını yaptırdı.[28] Aynı günlerde Lancey'deki Papeteries de France'ın kâğıt fabrikası-

012. *Fransa'da kâğıt fabrikasında işçi (1926).*

na yaptığı başvuru da kabul edilmiş, burada da işçi olarak çalışmaya başlamıştı. Lancey'deki Fransız Kâğıt Fabrikası'nı işleten şirketin on yedi tane kâğıt fabrikası vardı.

Fransa serüveni böylece başlamış olan Mehmet Ali, dil konusunda pek bir sıkıntı çekmedi. Küçükken aldığı dil kursu işe yarıyordu ama o, okulunun dil kurslarına da devam ediyordu. Fabrika ile okul arasında koşturuyor, ideali uğruna her sıkıntıya katlanıyordu. İş ve okuldan kendisine kalan küçük zaman aralıklarında da çevreyi dolaşıyor, gelişmiş bir Avrupa ülkesinin bilimsel ve sanatsal imkânlarını değerlendiriyordu.

Bitirme sınavlarına iki ay kala (1927 yılı Martı'nda) İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nden bir mektup aldı. Bu mektupta, derhal memlekete geri dönmesi isteniyordu. Fakülteye yazdığı cevap mektubunda bitirme sınavlarına az kaldığını ve geri dönmesinin mümkün olmadığını bildirdi. Ne var ki, fakültesi kendisi için ödenen parayı kesmişti. Tam da sınav zamanıydı ve yabancısı olduğu bir memlekette beş parasız kalmıştı. Hemen İktisat Vekâleti'ne başvurdu, meseleyi anlattı. Epeyce uğraşarak bakanlıktaki yetkilileri ikna etmeyi başardı ve maddi destek elde etti.[29]

Zaman akıp gitti. Mehmet Ali, Grenoble Üniversitesi Fen Fakültesi'ne bağlı Kâğıtçılık Enstitüsü'ndeki (Ecole Française de Papeteire) iki yıllık eğitimini, bitirme sınavlarından tam not alarak başarıyla tamamladı. Hazırladığı proje ve tezler çok beğenilmişti. Yirmi iki uluslararası öğrenci arasından bölümünü birincilikle bitirerek kâğıt mühendisi unvanını ve diplomasını da almış oldu (1927). O, Türkiye'nin ilk kâğıt mühendisiydi.[30]

Mehmet Ali, mezuniyetinden sonra memlekete hemen dönmedi. Fransa'daki La Cellulose Bilimsel Araştırmalar Merkezi'nde iki ay kadar çalıştı. Çalışmaları bu alanın otoriteleri tarafından büyük bir takdirle karşılandı ve kendisine Papeteries de France'da çalışması için iyi bir iş teklifinde bulunuldu.[31] Fakat o, Türk kâğıt sanayiini kurmak üzere yola çıktığını söyleyerek bu teklifi nazikçe geri çevirdi. 1927 yılı sonlarına doğru Türkiye'ye döndü ancak, daha eve gitmeden kötü bir haber aldı. Dayısı Miralay Sami Bey ölmüştü.

II
Mücadele ve Başarı

"Bir memleket kâğıdını kendi yapamadığı zaman,
ulusal kültürünü yabancı lütfuna bağlar.
Kapitülasyonların en tehlikelisi de budur."

M. Kemal Atatürk

1927 yılında Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşunun dördüncü yılını kutluyordu. Türkiye'de devrimler dönemiydi. Halifelik kaldırılmış, yeni Anayasa kabul edilmiş ve Cumhuriyet yönetimi laikliği bir yaşam biçimi olarak benimsemişti. Türkiye İş Bankası'nın kurulması, Ankara Hukuk Fakültesi'nin açılması, Türk Medeni Kanunu'nun kabulü gibi uygulamalar ardı ardına gerçekleşiyordu. Türkiye değişiyordu. Doğu ve Güneydoğu'da etkili olan Şeyh Sait Ayaklanması bastırılmış, ancak çok partili yaşama geçiş denemesi başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Mustafa Kemal'e suikast hazırlığının ortaya çıkarılması da bu dönemde oldu.

1927 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk nüfus sayımı yapıldı. Sayım verilerine göre Türkiye nüfusu 13 milyon olarak tespit edilmişti. Mustafa Kemal, CHP Kurultayı'nda Büyük Nutuk'u okudu, Nutuk'ta dönemin bir değerlendirmesini yaptı. Aynı yıl sesli sinema doğmuş, Alman fizikçi Heisenberg'in belirsizlik ilkesi ortaya atılmıştı.

Mehmet Ali Bey aynı yıl, kâğıt sanayii konusunda deneyimleri ve kâğıt mühendisliği diplomasıyla memlekete döndükten sonra asistan olarak çalıştığı Fen Fakültesi Kimya Enstitüsü'ne başvurdu ve geri döndüğünü bildirdi. Ne var ki, Enstitü kendisine çalışma süresinin bittiği yanıtını verdi.[1] Yurtdışındayken üniversiteyle ilişkisi kesildiği için iki üniversite diploması olmasına rağmen işsiz kalmıştı. İş için bazı yerlere başvuruda bulundu. Bir süre Dr. Esat Durusoy'un başhekimlik yaptığı Haseki Hastanesi'nde laborant kadrosunda görev yaptı.[2] Daha sonra Harp Akademisi Komutanlığı Yüksek Levazım Mektebi'nde "Fabrikacılık Muallimliği" yapmaya başladı. 1928-1934 tarihlerinde bu okulda ders verdi. Bir süre Ticaret Lisesi'nde kimya dersleri de verdi. Yaklaşık bir yıl İstanbul Mıntıkası Sanayi Müfettişliği, 20 Ekim 1930-1 Mart 1934 tarihlerinde Tahlilat-ı Ticariye Laboratuvarı Mütehassıslığı görevlerinde bulundu.[3]

Yerli kâğıt sanayiinin kurulması için mücadele

Mehmet Ali Bey memlekete döndükten sonra Türkiye'de yerli kâğıt sanayiinin kurulması için çalışmalara başladı. Başta *Vakit* gazetesi olmak üzere çeşitli gazete ve dergilerde yazılar yazıyor, konferanslar veriyordu. Onu Türk kamuoyuna tanıtan ilk haber, İstanbul Sultanisi'nden edebiyat öğretmeni Hakkı Tarık (Us) ve Mehmet Asım (Us) Beylerin sahibi olduğu *Vakit* gazetesinde 1927'de yer almıştı. Bu haberde, Mehmet Ali Bey'in kâğıtçılığı öğrenmek için Avrupa'da eğitim gördüğü ve kâğıt mühendisliği bölümünü birincilikle bitirdiği belirtiliyordu. Başarısından takdirle söz ediliyor ve onun memlekete yararlı olacağı vurgulanıyordu.[4]

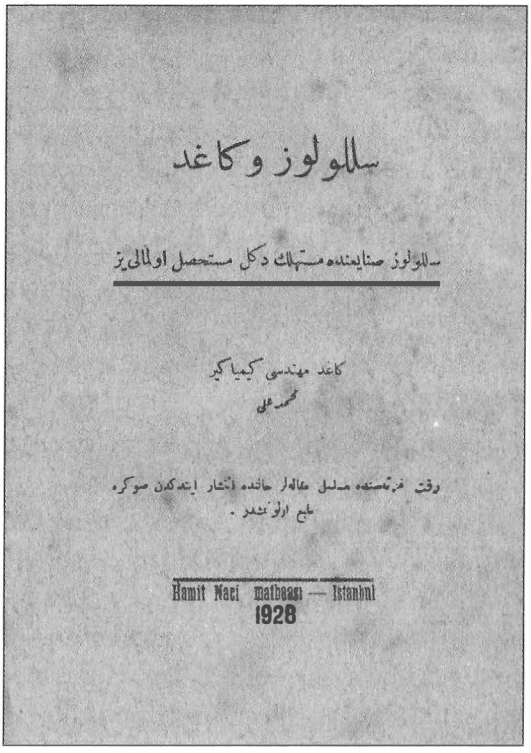
Mehmet Ali Bey, 1927 yılının sonlarına doğru bir iş teklifi aldı. İstanbul'da L. Nahum ve Ortakları adlı bir komandit şirketin kâğıt ve selüloz fabrikası kurma girişiminde teknik şartnameyi, fizibilite raporunu hazırladı. Ancak proje gerçekleşemedi.

Sürekli çalışıyor, kâğıt sanayii ve diğer sanayi kollarıyla ilgili makaleler yazıyor[5], sık sık konferanslar veriyordu. Bunlardan Da-

rülfünun ve Türkocağı'nda verdiği konferanslar dikkat çekici oldu. Türkocağı'ndaki konferansın genişçe bir özeti *Vakit* gazetesinde yer aldı. Mehmet Ali Bey, kâğıt üretimi için gerekli çam, köknar ve kavak ormanlarımızın, kurulacak selüloz sanayiimizin faaliyeti için yeterli düzeyde olduğunu söylüyordu. Memleketimiz, kâğıt ve selüloz sanayii için gerekli lifli hammaddeye de sahipti. Kâğıt ihtiyacımız sürekli artmaktaydı. Konu Türkiye'nin milli bir meselesi olduğu için kâğıt sanayii zaman geçirmeksizin kurulmalı ve geliştirilmeliydi. Her sene yalnızca kâğıt ithalatı için beş buçuk milyon liradan fazla para harcanıyordu. Halbuki bunun beşte biriyle bir kâğıt fabrikası rahatlıkla kurulabilirdi.[6]

Bu konferansı diğerleri izledi. Mehmet Ali Bey, ideali uğruna gece gündüz çalışıyordu. Birçok bakanı, milletvekilini ziyaret etti, konuyu anlattı. Türk Ocakları Başkanı Hamdullah Suphi Bey'le görüştü, Türk Tarih Kurumu Başkanı Yusuf Akçura'dan destek istedi. Bütün makalelerinde ve konferanslarında, Türkiye'nin mutlaka sanayileşmesi gerektiğini ve gelişmeye en uygun sanayi dalının selüloz sanayii olduğunu vurguluyordu. Selüloz sanayiinin kurulmasıyla tarım ürünlerinin atıklarından yararlanılacağını, kâğıt ve karton sektörü için gerekli bütün hammadde kaynaklarının Türkiye'de mevcut olduğunu söylüyordu. Türkiye'de selüloz sanayiinin kurulması, dışarıya döviz kaybını önleyecek, diğer sanayi kollarını destekleyip gelişmelerini sağlayacaktı. Bu alanda yazdığı bazı makaleleri ve konferans notlarını *Selüloz ve Kâğıt* adlı kitabında topladı.[7]

Mehmet Ali Bey, Türkiye'nin doğal kaynaklarının çok zengin olmasına rağmen gerektiği gibi kullanılamamasını kabullenemiyordu. Hammadde kaynakları bizden çok daha fakir olan bazı ülkelerin başarılı olmasını onların uzmanlığa önem vermesine bağlıyordu.[8] Türkiye'de de uzmanlık alanlarına yeterince önem verilmeli ve büyük sanayi kurulmalıydı. Üretimde el işçiliği devri artık kapanmıştı ona göre. Küçük çaplı girişimlerin başarı şansı da çok azdı. Kişisel sanayinin yerini artık ulusal sanayi almıştı. Mehmet Ali Bey'e göre, o günlerde kendi tüketimi için küçük ölçekli bir kâğıt fabrikası kurmayı düşünen kurumlar bu planlarından vazgeç-

سللولوز و کاغد

سللولوز صنایعنده مستهلك دکل مستحصل اولمالیدر

کاغد مهندسی کیمیاگر
محمد علی

وقت غریتصده مسلسل مقالات حالنده انتشار ایتدکدن صوکره
طبع اولونشدر .

Hamit Naci matbaası — İstanbul
1928

013. Selüloz ve Kâğıt *adlı kitabı (1928).*

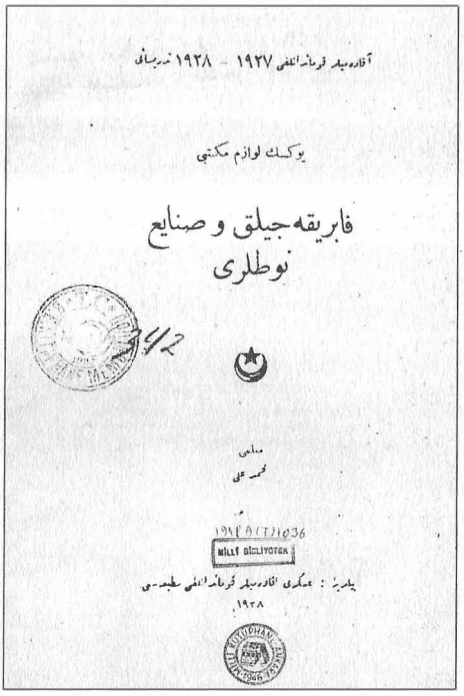
meliydi. Küçük girişimciler bir araya gelerek büyük bir kâğıt fabrikası kurabilir, böylece başarı şansını artırabilirlerdi. *Fabrikacılık ve Sanayi Notları* kitabını da bu tartışmaların bolca yapıldığı dönemde yayımladı.[9] Kitabın yayımlandığı 1928 yılında askeri Levazım Mektebi'nde Fabrikacılık dersleri veriyordu.

Makaleleri, kitapları yayımlandıkça, konferansları basında yer aldıkça tanınmaya başlamış, özellikle kâğıtçılık konusunda bir otorite olarak kabul edilir olmuştu. Ne de olsa Türkiye'nin ilk ve tek kâğıt mühendisiydi. Diğer yandan kâğıtçılık konusu da yavaş yavaş toplumun gündemine girmiş, kamuoyunun dikkatini çekmişti. Ancak mücadelesinde ona inananlar olduğu kadar, kendisini boş hayaller peşinde koşan birisi olarak görenler de vardı. Mehmet Ali Bey, "*Bir yandan da Türkiye'nin sanayileştirilmesini, iyi bir pazar kaybetmek endişesi ile hoş görmeyen ecnebi kapitalistlerle mücadele etmek gerekiyordu*"[10] diye yazacaktı.

Cazip iş teklifleri geliyor

Bir gün Darülfünun merkez binası konferans salonunda projeksiyonlu, uygulamalı[11] konferanslarından birisini vermekteyken ön sıralarda oturan bazı kişilerin kendisini büyük bir dikkatle izlediğini fark etmişti. Konferansın bitiminde bu kişiler yanına yaklaşmış ve kendisiyle görüşme talebinde bulunmuşlardı. Bunlardan Selahattin ve Mustafa Hulki Beyler, Tütün İnhisarı İdaresi Umum Müdürü Behçet Bey adına bir randevu istemişlerdi. Diğer grup, dönemin Kibrit Kralı namıyla bilinen, dünyaca ünlü Ivar Kreuger adına ve öteki grup da Merkezi Avrupa Kâğıtçılar Birliği adına gelmişlerdi. Mehmet Ali Bey hepsinin görüşme isteğini kabul etti.[12]

Kibrit Kralı Kreuger denilen kişi, 1920'lerde dünya kibrit satışının yüzde 65'ini elinde bulunduruyordu. On beş ülkede büyük yatırımlar yapmış, yirmi dört ülkede kibrit konusunda tekel haline gelmişti. Kreuger'in temsilcileri, Mehmet Ali'nin kimyager ve

آقاره‌بیلر قرمانالفی ۱۹۲۷ - ۱۹۲۸ نه‌بساقی

یوکسك لوازم مکتبی

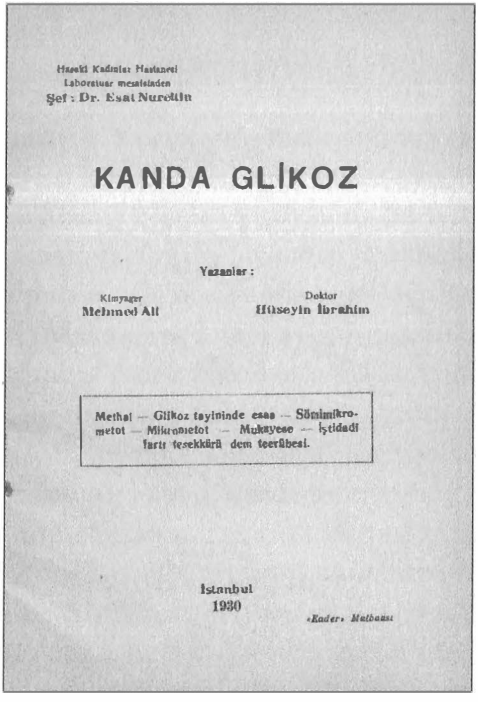
فابریقه جیلق و صنایع نوطلری

MİLLÎ EĞİTİM GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
MİLLÎ EĞİTİM KÜTÜPHANESİ
ANKARA

014. Fabrikacılık ve Sanayi Notları *adlı kitabı (1928).*

kâğıt mühendisi olmasını değerlendirerek çok cazip bir iş teklifinde bulunmuşlardı. Onun için laboratuvar ve tesisler kurulacak, yüklüce bir maaş da ödenecekti. Teklifi yapan kişiler Türk kâğıt sanayiinin kurulması düşüncesinin boş bir hayal olduğunu, Mehmet Ali Bey'in sonuç vermeyecek bu mücadeleden vazgeçip tekliflerini kabul etmesi gerektiğini söylemişlerdi.[13] Ancak Mehmet Ali Bey teklifi geri çevirdi.

Merkezî Avrupa Kâğıtçılar Birliği'nin temsilcisi de benzer tekliflerle Mehmet Ali Bey'i etkilemeye çalışmıştı. Bu kişi, "*Efendim siz, Türkiye'nin tek kâğıt mühendisi ve tek mütehassıs elemanı bulunmaktasınız. Bu müstesna durumunuzu değerlendirmelisiniz*"[14] demişti. Ona göre, Türkiye'de Mehmet Ali Bey'in verdiği mücadeleye karşılık olarak, onu en fazla kurduğu fabrikanın müdürü yaparlardı. Oysa kendisinin temsil ettiği kâğıt kartelleri onun hayal bile edemeyeceği olanaklar sunmaktaydı. Bütün bu teklifler Türk kâğıtçılığının kurulması yolundaki mücadeleye son

Hasekî Kadınlar Hastanesi
Laboratuar mesaisinden
Şef : Dr. Esat Nurullah

KANDA GLİKOZ

Yazanlar :

Kimyager
Mehmed Ali

Doktor
Hüseyin İbrahim

Methal — Glikoz tayininde esas — Sönümikrometot — Mikrometot — Mukayese — İstidadî farkı tesekkürü dem teerübesi.

İstanbul
1930

«Kader» Matbaası

015. Kanda Glikoz *adlı kitabı (1930).*

vermesi içindi. Ne var ki, Mehmet Ali Bey'i böyle tekliflerle etkilemek mümkün değildi. Aksine bütün bu teklifler ancak onun kararlılığını sağlamlaştırdı.

Bir başka görüşme talebi de Tütün İnhisarı İdaresi Umum Müdürlüğü'nden (Tekel) gelmekteydi. Mehmet Ali Bey, kendileriyle uygun gördükleri bir zamanda görüşebileceğini söyledi.

Birkaç gün sonra Tütün İnhisarı İdaresi Umum Müdürlüğü'nden resmi bir yazı geldi (6 Aralık 1928).[15] Bu yazıda, kurulması planlanan kâğıt ve karton fabrikası hakkında görüşmek için 12 Aralık 1928 Çarşamba günü saat 14.00'te genel müdürlük binasına gelmesi isteniyordu. Bu gelişme Mehmet Ali Bey'i son derece sevindirmiş, mektubu idealine kavuşabilme imkânının müjdecisi olarak değerlendirmişti. Yıllar sonra, "*Bu davetnameyi aldığım zaman ne kadar sevindiğimi hâlâ aynı heyecan ile hatırlıyor ve tekrar o mutlu sevinç anını yaşıyorum*"[16] diyecekti. O heyecanla, belirtilen gün ve saatte umum müdürlük binasında ve Umum Müdür Behçet (Günay) Bey'in odasında hazır bulundu.

Tütün İnhisarı İdaresi Umum (Genel) Müdürü Behçet Bey, Mehmet Ali Bey'i çok sıcak karşıladı ve kendisini davet etmelerinin nedenini açıkladı. Tütün İnhisarı İdaresi günde 10 ton kâğıt ve karton tüketiyordu. Bu malzemelerin dışardan ithal edilmesi nedeniyle devlet, büyük döviz kaybına uğruyordu. Bir kâğıt fabrikası kurmayı düşünüyorlardı ve kendisinden bir projeyle teknik şartname hazırlaması isteniyordu.[17]

Mehmet Ali Bey, bu teklifi sevinçle kabul ettiğini söyledi ve derhal çalışmaya başladı. Kısa bir süre sonra, kurulması düşünülen fabrikanın planını ve ihaleye esas olacak teknik şartnameyi hazırlamıştı. Genel müdür bunları çok beğendi. Buna göre, kurulacak fabrikada günlük 20 ton kâğıt ve karton üretilecekti. Değişik firmalardan teklifler istendi. Dünyanın tanınmış firmalarından gelen tekliflerin incelenmesinden sonra iş ihale aşamasına kadar geldi.

Ne var ki, ihalenin yapılacağı gün genel müdürlüğe giden Mehmet Ali Bey, belki de yaşamının en kötü anlarından birini yaşadı. Maliye Bakanlığı Müsteşarı Ali Rıza Bey'den kâğıt fabrikası kurma işinin iptali için bir telgraf geldiğini öğrenmişti. Böylece bütün

hazırlıklar boşa gitmiş oldu. Bir görüşe göre, Başbakan İsmet Paşa raporları gözden geçirmiş ve verimli olmadığı sonucuna vararak ihaleyi durdurmuştu. Konu üzerinde uzun süre konuşuldu.[18] Böylece Türk kâğıt sanayiinin kurulması yolunda önemli bir fırsat kaçmış oldu. Mehmet Ali Bey'e göre: "*Uzun atalet yıllarından sonra örümcek ağları ile tıkanan fabrika bacalarını tüttürmek kolay iş değildi. Hesaplar ve mantıki neticeler ne kadar müsbet olursa olsun, cemiyetin bünyesine kadar kök salan ve hemen hemen maşevi bir mahiyet alan ticari ademi muvaffakiyet (başarısızlık) zihniyetini bir senede, iki senede yok etmek imkânı hasıl olmuyordu ve olamıyordu.*"[19]

1929 yılı başlarında yaşanılan bu başarısızlık Mehmet Ali Bey'de büyük bir moral bozukluğuna neden olmuştu. Bir şeyler yapmalı, kendini avutmalıydı. Haseki Hastanesi laboratuvarına kapandı, günlerce çalıştı. Beklemeyle geçen sürede birçok deney yaptı.[20] Bu arada Heybeliada'daki aile dostlarından Abbas Halim Paşa, yazar Hüseyin Rahmi Bey'le birlikte Mısır'a gidiyordu. Mekân değişikliğinin faydalı olacağını düşünerek onu da beraberlerinde götürmek istediler. Ancak Mehmet Ali Bey gitmek istemedi, Heybeliada'da kalmayı tercih etti.

1929 yılında kâğıt fabrikası kurulması konusunda bir teklif de Albert O. Capuano adlı bir tüccardan geldi. İstanbul'da Kırzade Hanı'nda ticaret yapan Capuano'nun İsviçreli bir ortağı da vardı. Mehmet Ali Bey'le irtibat kurulmuş ve kendisine iyi bir ortaklık teklifinde bulunulmuştu. Mehmet Ali Bey, Capuano ve ortağıyla bir sözleşme imzalamış ve çalışmalara başlamışlardı. Satın alınan makinelerin Türkiye'ye gelmesinden sonra bunların montajı yapılacak ve fabrikanın kurulması tamamlanmış olacaktı. Ne var ki, aradan uzunca bir zaman geçmesine rağmen beklenen gelişmeler olmadı. İsviçreli ortak ortadan kayboldu. Makineler gelmedi ve bu girişim de sonuçsuz kaldı.[21]

1927 yılında başlayan teklifler ve girişimler 1932 yılına kadar devam etti. Bunların bir kısmı yabancı şirketler tarafından yapılmış olup sadece kâr elde etmek amacını taşımaktaydı. Bazı teklifler ise, kâğıt piyasasında Türkiye pazarını kaybetmemek için ya-

pılıyordu. Bir gün Heybeliada'ya bir yabancı gelmiş, Mehmet Ali Bey'le, arkadaşları Ubeyd Öce ve eczacı Yusuf Adalı'nın da tanık olduğu bir görüşme yapmıştı. Bu yabancı adam özel görüşmek istemiş ancak, Mehmet Ali Bey'in kabul etmemesi üzerine açıktan konuşmaya başlamıştı. Bu adama göre Türkiye'de kâğıt sanayiinin kurulması imkânsızdı. Bu yoldaki çabalar boşunaydı. Dolayısıyla Mehmet Ali Bey bu işleri bırakmalıydı. Bu şahıs, "*Arzu ederseniz yazıhaneme kadar gidelim. Size ayrıntıları anlatayım. Birlikte çalışalım, size kendi kâr payımın yarısını vermeye hazırım*" dedi. Bunun üzerine Mehmet Ali Bey ayağa kalktı ve "*Güle güle efendim*" diyerek bu kâğıt komisyoncusuna kibarca yolu gösterdi.[22]

Memlekete geri döndüğü günlerden birinde İstanbul'daki Fransız Konsolosu görüşme isteğiyle Mehmet Ali Bey'i konsolosluğa davet etmiş, daha önce yapılmış bir iş teklifini tekrarlamıştı. Fransa'daki Papeteries de France, Mehmet Ali Bey'e kendi fabrikalarında çalışması için yüklüce bir para teklif ediyordu. Ancak Mehmet Ali Bey, Fransa'da kendilerine söylediği sözleri tekrarladı. Türkiye'de yerli kâğıt sanayiinin kurulması yolundaki mücadelesine devam edeceğini söyledi, teklifi geri çevirdi. İdeali uğruna büyük bir fedakârlık yapmıştı, fakat mutluydu. Ancak etrafındakiler ve yakın dostları onun gibi düşünmüyordu. Kırşehir Mebusu Müfit (Özdeş) Bey, "*Enayi, daveti kabul et. Yarın git Konsolosa kabul ettiğini söyle ve hemen gitmeye bak. Burada senin kadrini bilmezler. Enayilik etme... Sonra pişman olursun*"[23] diyerek moralini iyice bozmuştu.

Mehmet Ali Bey'in canını sıkacak bir başka konuşmayı da sonradan Kayseri Milletvekili olan Sadettin Bey yapmıştı. Sadettin Bey, çabalarını takdir ettiğini belirttikten sonra bir öğüt vermişti: "*Kendini çok yoruyorsun. Nasıl didinip, var gücünle çabaladığını görüyor ve cidden üzülüyorum oğlum. Bu memleket öyledir ki, sen çalışır, çabalar meydana getirirsin. Fabrika kurulup işler tıkırına girdikten sonra da, iş ile hiç ilgisi olmayanlar işin başına çöreklenip kaymağını sömürmek yolunu bulurlar.*"[24] Fakat onun, yolundan dönmeye niyeti yoktu.

Devlet kâğıt sanayii ile ilgilenmeye başlıyor

1927-1929 yıllarında küçük girişimler olmuş, ancak yerli kâğıt sanayii kurulması yolunda dikkate değer bir gelişme de olmamıştı. 1929 yılında devlet ilk kez kâğıt sanayii ile ilgilendi. İktisat Vekâleti'nden gönderilen 8 Aralık 1929 tarih ve 6547 sayılı bir yazının Heybeliada'da Mehmet Ali Bey'e ulaşması bu bakımdan bir dönemeç noktası olarak kabul edilebilir. Bu yazıda, "*En seri bir surette istihsali artırmak ve mümkün mertebe istihlakatı, müstahsalat-ı dâhiliyeye hasretmek maksadıyla*" hazırlanacak sınai programında kâğıtçılığa ilişkin raporun Mehmet Ali Bey tarafından yazılması istenilmekteydi.

Bu davet mektubundan son derece memnun olan Mehmet Ali Bey hemen Ankara'ya gitti ve birkaç günlük bir çalışmayla raporunu hazırladı. Bakırköy Bez Fabrikası Müdürü Fazlı, Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası Müdürü Sabit, Sanayi ve Maadin Bankası Umum Müdürü Saadettin ve Feshane Fabrikası Müdürü Şevket Turgut Beylerin de katıldığı toplantılarda memleketin sanayi meseleleri ele alındı. Mehmet Ali Bey'in Türkiye'de selüloz ve kâğıt sanayiinin kurulmasının gerekliliğini ve faydalarını belirten raporu, bu uzman ekip tarafından da takdirle karşılandı.[25]

Mehmet Ali Bey raporunda, selüloz üretimine yarayan her türlü hammaddenin ve onu destekleyecek yardımcı maddelerin ülkemizde bulunduğunu, dolayısıyla kâğıt ve mukavva türlerinin hepsini üretmemizin mümkün olduğunu ifade ediyordu. Fabrikaların hepsinin birden kurulması yerine öncelikle günde 10 ton kâğıt üretimi yapabilen bir fabrika kurulmalıydı. Diğer fabrikalar zaman içinde kurulabilirdi. Raporda Türk kâğıt sanayiini kurarken dikkat edilmesi gereken hususlar da açıklanmıştı. Bunlar, fabrikanın nerede kurulacağı, ulaşım imkânları, su kaynağı, teknik eleman ve işçi ihtiyacı gibi konulardı.[26]

Bu rapor, birkaç açıdan önem taşımaktaydı. Rapor, her şeyden önce deri, pamuk, cam ve kimya sanayiyle ilgili diğer raporlarla birlikte Birinci Sanayi Planı'nın esasını oluşturmaktaydı. Diğer yandan bu raporla birlikte kâğıtçılık konusu devlet tarafından ilk

016. *Sanayi Programını hazırlayanlar (1929). Soldan sağa: Bakırköy Bez Fabrikası Müdürü Fazlı, Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası Müdürü Sabit, Sanayi ve Maadin Bankası Umum Müdürü Sadettin, Feshane Müdürü Şevket Turgut ve Mehmet Ali Kâğıtçı.*

kez ciddi olarak ele alınmaktaydı. Ayrıca, 1930 yılında İktisat Vekili Şakir Kesebir tarafından başbakanlığa sunulan *İktisadi Vaziyetimize Dair Rapor*'un[27] kâğıtçılıkla ilgili kısımlarının temel tez ve verilerini yansıtmaktaydı. Mehmet Ali Bey'in böyle bir rapor için görevlendirilmesi, kendisinin İstanbul çevrelerinden sonra başkent Ankara'da da kâğıtçılık konusunda bir otorite olarak kabul edilmeye başlandığını göstermekteydi.

1929 yılı, dünya tarihi bakımından olduğu kadar, Türkiye için de önemli bir yıl oldu. Büyük bir ekonomik kriz Amerika Birleşik Devletleri'nden başlayarak dalga dalga dünyaya yayıldı, Avrupa ülkeleri gibi Türkiye'yi de derinden sarstı. Avrupa'da özel şirketler tek tek iflasa sürüklenmiş, ülke ekonomilerinde büyük yıkımlar gözlenmişti. Borsanın ani düşüşü, ticari durgunluğu artırmış, o da fiyatların düşmesine neden olmuştu. İşsizlik ve çöküşün bunlara eşlik etmesiyle ortaya çıkan depresyon, ülkemizi de etkilemişti. Türkiye, kapitalist Batı dünyasıyla tam kaynaşmamış olmasına rağmen dış ticaretinin geniş ölçüde bağlı olduğu tarım ürünlerindeki fiyat düşüklüğünden büyük zarar gördü. Gerçi halkını besle-

me bakımından kendi kendine yeterliydi ancak, ekonomi diğer bakımlardan kötüye gidiyordu.[28] Çünkü Türkiye hammadde ihraç ediyor, daha çok önemli mamul maddeler ithal ediyordu. Fiyatlardaki ani düşüş karşısında hükümet önlemler almak durumunda kaldı. İlk olarak, dış ticaret hacmiyle devlet harcamalarını kısıtlamak istedi. Bunu diğer önlemler izledi. Bunlarla krizin ilk yıkıcı etkisi biraz hafifledi ve ülkenin dış ticaret dengesi yeniden kuruldu. Kontrollü yaklaşım, zamanla hem iç, hem de dış ticarette denetimin devletin eline geçmesine neden oldu.

Türkiye'de devletçi uygulamalar

1929 ekonomik krizi ve sonrasında ortaya çıkan sıkıntılar Türkiye'de yeniden Batı karşıtı, antikapitalist düşünceleri de canlandırmıştı. O yıllarda Türkiye'de kapitalizm ile emperyalizm az çok özdeş kabul ediliyordu. Türkiye'de birçok kişi, kapitalist ekonomilerin iflası nedeniyle sıkıntılar yaşandığını düşünüyordu. Bu nedenle Batı'nın ekonomik sistemlerine de, siyasi sistemlerine de tam olarak güvenilemiyordu. Diğer yandan 1930'da yaşanan Serbest Fırka deneyimindeki başarısızlık bir anlamda tek parti yönetimini güçlendirmişti.

1929'da Mehmet Ali Bey'in ve daha sonra Maliye Bakanı Şakir Bey'in sunduğu raporlarda kâğıt meselesinin devletin üst düzeyinde ele alınması bu konuda belli bir hareketlilik yaratmıştı. Ancak, bu dönemde Ahmet Hulusi adında bir kişinin Mehmet Ali Bey aracılığıyla açmayı düşündüğü kâğıt imalathanesi kurma projesinden ve 1931 yılında yapılan iki girişimden de sonuç alınamadı.[29]

1931 yılı sonlarında Tütün İnhisarı Umum Müdürü Behçet Bey'in, kâğıt fabrikasının Gemlik'te kurulacağını ve inşaat için talepler olduğunu açıklaması 1929'daki girişimin henüz kapanmadığını göstermekteydi.

1932 yılında, bir milli bankanın yabancı bir grupla ortak olarak kâğıt fabrikası kuracağına dair bir haber basında yer aldı.[30] Haberde isim verilmemesine rağmen bu bankanın Türkiye İş Bankası olduğu sonradan anlaşıldı. Türkiye İş Bankası'nın başında bu-

lunan Celal (Bayar) Bey, hammaddeleri Türkiye'de bulunan bir fabrikanın zarar edeceğine inanmıyordu. Ayrıca kâğıt sanayiinin memleketin geleceği için çok önemli bir sanayi kolu olduğunun bilincindeydi. Celal Bey, bir gün Mehmet Ali Bey'i Ankara'ya davet etti ve kendisinden bu konuda teknik bilgi aldı. Kâğıt fabrikası işine aklı yatmıştı.

Ne var ki, İktisat Vekili Mustafa Şeref Bey'in 1932 yılı yazında çıkardığı devletçi yasalar ve Türkiye İş Bankası'na kâğıt fabrikası kurma izni verilmemesi[31], sermaye kesiminin tepkisine neden olmuştu. 1932 Eylülü'nde Mustafa Şeref Bey'in görevinden ayrılmasından sonra Türkiye İş Bankası Umum Müdürü Celal Bey İktisat Vekilliği'ne getirildi. Liberal eğilimli Celal Bey'in İktisat Vekili olmasından sonra Türkiye İş Bankası'nın kâğıt fabrikası kurma planları basında yeniden yer almaya başladı.[32]

1930'ların başında belki de üzerinde en çok tartışılan ve tam olarak anlaşılamayan konulardan birisi devletçilikti. Bazı kimseler, devletçiliği devletin tarafını tutmak olarak, bazıları da devlet tekeli kurulması olarak kabul ediyordu. İsmet Paşa'ya göre devletin teşkilatı, araçları ve doğrudan girişimi olmaksızın memleket sanayinin kurulması imkânsızdı. Memleketimizde asırların ihmalini, haksız tahribatı imar edecek olan ancak devletti. İsmet Paşa, bazı işadamlarının devletçiliği, sırtlarını devlet nüfuzuna dayayarak kendi çıkarlarını sağlamak şeklinde anlamalarına kızıyordu. Bu yüzden devletin dışındaki güçlere şüpheyle bakıyor, başında liberal eğilimli Celal Bey'in bulunduğu Türkiye İş Bankası'nın kâğıt fabrikası kurma girişimini dikkatle izliyordu. Oysa Genel Müdür Celal Bey'in daveti üzerine Ankara'ya gelen Mehmet Ali Bey, bankanın kurmayı planladığı kâğıt fabrikasının şartnamesini ve projelerini çoktan hazırlamış ve 12 Temmuz 1932'de Türkiye İş Bankası yönetimine sunmuştu.

Celal Bayar, İktisat Vekili olmadan önce kâğıt fabrikası konusunu Atatürk'e açmıştı. Türkiye İş Bankası'nın bu konuda istekli olduğunu, devletin yapabildiğini devlete yaptırmanın, yapamadıklarını özel sermayeye bırakmanın doğru olacağını söylemişti. Bayar'ın anlattıklarını dikkatle dinleyen Atatürk, kendisini destekle-

diğini söylemiş ve başarılar dilemişti.[33] Böylece 1933 yılında Sümerbank'ın kurulup da kâğıt sanayii işini ele almasına kadar, kâğıt fabrikası konusu Türkiye İş Bankası'nın adıyla birlikte anılmaya başlandı.

1933 yılı önemli gelişmeleri de beraberinde getirmişti. Ekonomik krizin yarattığı sorunlara çözüm yolu bulmak için birçok ülkeden geniş katılımla toplanan *Londra Para ve İktisat Kongresi* Türkiye'nin uygulayacağı ekonomik rotayı da etkiledi. Türk tarafı Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın başkanlığında, İktisat Bakanı Celal Bayar'ın da bulunduğu kalabalık bir heyetle konferansa katıldı.[34] Toplantıya aylar öncesinden hazırlanılmıştı. Türk temsilciler bu toplantıda Türkiye'nin sanayileşmesi ve ekonomik bağımsızlığı üzerinde durdu. Türkiye'nin pamuklu dokuma gibi, hammaddesi ülke içinden temin edilebilen sanayisini kurmasının bir zorunluluk olduğunu söylediler. Türkiye'nin sattığından fazla mal almak olanağına sahip olmadığını, kendi malını alandan ithalat yapacağını belirttiler. Türkiye ayrıca gümrük tarifelerinin koruyuculuğundan vazgeçmek eğiliminde de değildi. Özetle söylemek gerekirse, Türkiye uluslararası ilişkilere ters düşmeden kendi ulusal ekonomik politikasını sürdürmeyi amaçlamaktaydı. Ne var ki, Alman temsilci Posse, "*Türkiye'nin iktisadi inkişafının seyrine uyarak bazı zirai mahsullerini işleyecek sanayii yapması ve himaye etmesi dünya buhranını şiddetlendirecek bir felakettir*"[35] diyerek büyük bir fırtına kopardı. Herr Posse'ye göre Türkiye'nin, kendi nüfusuna iş bulmak ve ihtiyacı olan mamulleri üretmek için sanayileşmesi yanlış bir hareketti. Türkiye, sınai mamuller için geniş bir pazar ve Avrupa için bir hammadde kaynağı olarak kalmalıydı. Türkiye'nin siyasi yönden bağımsız, ekonomik olarak bağımlı bir ülke olmasını isteyen Avrupa'nın sanayileşmiş ülkeleri, Türkiye'de gerçekleştirilecek her türlü sanayi hareketine karşı düşmanca bir tavır içinde bulunuyorlardı. Bu anlayış ve bunun memleketimizdeki destekçileri, şimdiye kadar Türkiye'nin sanayileşmesini de, yerli kâğıt sanayiinin kurulmasını da engellemişlerdi. Mehmet Ali Bey'e göre Türkiye'nin Batı için pazar ve hammadde kaynağı olarak kalmasını isteyenler devlet içinde o kadar güçlüydü ki,

Tütün İnhisarı İdaresi Umum Müdürlüğü'nün kâğıt fabrikası kurma projesini ihale aşamasında engellemeyi başarmışlardı.[36] Ancak bütün engellemelere karşın kâğıt ve selüloz fabrikasının kuruluşu düşüncesi, 1933 yılında hazırlanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nda yer alabilmişti.

1933 yılında hazırlanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, Türkiye'nin en kısa zamanda sanayileşme isteğini göstermekteydi. Ne var ki, bunun için sermayenin girişimci gücüne gereksinim vardı. Ancak Cumhuriyet yönetimi, yabancı sermayeye şüpheyle bakıyordu ve yerli bir sermaye sınıfının varlığından da tam anlamıyla söz etmek mümkün değildi. Zaten rejim, asker ve memur rejimi olduğu için yönetim, ticaret sınıfına karşı geleneksel küçümseyici tavrını devam ettirmekteydi. Bunun bir sebebi de, tüccar sınıfının genellikle azınlıklardan oluşmasıydı.

Türkiye'nin 1929'dan itibaren yaşadığı gelişmeler, devletçilik düşüncesinin daha belirgin olarak uygulanmasını gündeme getirdi. Bu aşamada Sovyetler Birliği'nin uygulamalarından esinlenildiği söylenmiştir ki, bunda doğruluk payı vardır. Sovyet Rusya, büyük ekonomik krizden en az etkilenen ülkeler arasındaydı. Sovyet Rusya'yla Kasım 1929'da imzalanan ticaret anlaşmasıyla başlayan sıcak ilişkiler, sonraki yıllarda üst düzey yetkililerin karşılıklı ziyaretleriyle daha da artmıştı. Ne var ki, yeni yönetimin devletçilik uygulamalarını benimsemesi hiçbir zaman sosyalist ideolojiye olan bir eğilimden kaynaklanmadı. Devletçilik, tamamen koşulların ortaya çıkardığı, pratik zorunluluktan kaynaklanıyordu. Başbakan İsmet Paşa'nın 1930'da Sivas'ta yaptığı konuşmada devletin ekonomik faaliyetine olan ihtiyacını vurgulaması, devletçilik uygulamalarında belki de bir başlangıçtı. Bunu diğer uygulamalar takip edecek ve devletçilik anayasaya da giren altı değişmez ilkeden birisi olacaktı. Devletçilik, ne ekonomide sosyalistlikti, ne de devlet tekelleri kurmak niyeti söz konusuydu. Özel sermayenin ticaret ve sanayiden uzaklaştırılması da değildi devletçilik. Devletçilikten amaç, ulusun refahı için hayati önemi olan ve özel sermayenin isteksiz olduğu alanlarda, devletin projelere girişmesi ve bunları geliştirmesiydi.[37]

Sümerbank kuruluyor

1933 yılında hazırlanan ve 1934 yılında onaylanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, tarım yerine sanayi alanında gelişmeyi öngörüyordu. Kimya, demir, kükürt, sünger, pamuklu-yün kumaş ve kâğıt sektörünün geliştirilmesi planlanmıştı. Bunlara daha sonra ekonomideki önemi nedeniyle şeker sanayi de eklendi. 1933'te Sümerbank'ın kurulması bu alanda önemli bir dönüm noktası oldu. Sümerbank ağır ve hafif sanayinin gelişmesine öncülük etti. Devlet fabrikalarını işletti, plana uygun olarak yeni fabrikalar açtı, özel sermayeyle birlikte başka alanlarda çalıştı. Böylece işadamları için bir kredi bankası olarak da görev yaptı.[38]

Mehmet Ali Bey 1933 yılında Sümerbank, Türkiye Ziraat Bankası ve Türkiye İş Bankası genel müdürlerinin imzaları bulunan resmi bir yazı aldı. Mektupta, bu üç bankanın iki buçuk milyon lira sermayeli bir Türk anonim şirketi kurarak yılda 10-12 bin ton kâğıt üretme kapasitesi olan yazı ve sargı kâğıdı ile karton üreten bir fabrika kurmaya karar verdiği yazıyordu. Kendisinden, kurulacak fabrikanın teknik özellikleri hakkında Sümerbank yetkililerine bilgi vermesi, şartnameyi hazırlaması, ilgili firmalardan teklifler alması ve fabrikanın yerini belirlemesi isteniyordu.[39]

Mehmet Ali Bey, sevinç içinde, istenilen belgeleri hazırlamaya koyuldu. O günlerde Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmaktaydı ve kâğıt sanayiinin kurulması işi doğrudan doğruya Sümerbank'a devredilmişti. Mehmet Ali Bey yıllardır verdiği mücadeleden sonuç almaya başlamıştı nihayet. Kâğıt sanayiinin kurulması devlet katında ve planlama düzeyinde ele alınıyordu.

1933 yılında kabul edilen Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nda kâğıt fabrikasının kuruluş yerinin seçiminde dikkat edilmesi gereken hususlar üzerinde durulmaktaydı. Kâğıt, dumansız barut ve suni ipeğin hammaddelerini teşkil eden selülozun ilk maddelerinin memleketimizde bol miktarda bulunduğu da belirtilmekteydi. Kâğıdın toplumun kültür hayatında oynadığı rol, fabrikanın nasıl tesis edileceği ve verimlilik hesaplamaları, üzerinde durulan diğer konulardı.[40] Kâğıt fabrikasının kuruluş sermayesi 2.190.000 lira

olacak, programın tamamlanmasıyla 5-6 milyon liralık bir iş hacmi yaratılabilecekti. Ulaşım araçlarının bol ve ucuz olması, ormanlara yakın bir konumda bulunması, üretim için gereken su kaynaklarını barındırması, ayrıca genel ekonomik koşullarla işçi temini gibi konulardaki avantajı nedeniyle fabrikanın tesisi için en uygun yerin İzmit olduğu ifade edilmekteydi.[41] Sanayi Planı'nın kâğıt ve selüloz sanayiiyle ilgili kısmı, Mehmet Ali Bey'in çok önceden yaptığı araştırmalara ve 1929 yılında bakanlığa sunduğu rapora dayanmaktaydı. Anlaşılan, Sanayi Planı hazırlanırken onun çalışmalarından epeyce yararlanılmıştı.

Selüloz ve kâğıt sanayiinin, Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı çerçevesinde ve Sümerbank eliyle devlet tarafından kurulmasına karar verildikten sonra Mehmet Ali Bey 1 Mart 1934 tarihinde 350 lira aylıkla Sümerbank Umum Müdürlüğü'nde göreve başladı.[42] Tesis edilecek selüloz ve kâğıt fabrikasının kuruluş çalışmalarını yönetmekle görevlendirilmişti. Bu durumu uzunca bir zamandır beklemekteydi, mutluydu. Kâğıt mühendisi olduktan sonra geçen yedi yıl boyunca yılmadan, yorulmadan ulusal kâğıt sanayiinin kurulması gereğini dile getirmiş ve nihayet devleti bu yolda harekete geçirmeyi başarmıştı.

10.07.1934 tarihli kararnamede sanayi programına göre kâğıt sanayiinin devlet tarafından kurulmasının kararlaştırıldığından hareketle İstanbul, İzmit, Bolu, Zonguldak, Kastamonu, Sinop, Bursa ve Bilecik illerinde Sümerbank tarafından kâğıt fabrikaları kurulup işletilmesi için yirmi beş yıl süreyle imtiyaz verilmesinin uygun görüldüğü belirtilmekteydi.[43]

III
Medeniyet Hamuru

"Görülüyor ki fabrika, yalnız memleketin ihtiyacını tatmin etmekle kalmayacak, muhtelif çeşit hammaddelerimizi kıymetlendirmeğe de yarayacaktır...
Şu halde İzmit Kâğıt Fabrikası iktisadi açılışında iyi esaslardan biri olarak sayılacaktır."

İsmet İnönü

1930'lu yılların başında Türkiye, Fethi Okyar'ın kurduğu Serbest Cumhuriyet Fırkası'yla çok partili yaşama geçme yolunda bir deneme daha yaptı, ancak sonuç alınamadı. Menemen'de yaşanan olay, Cumhuriyet rejiminin ve devrimlerin tam anlamıyla yerleştiği konusunda şüphe uyandırmıştı. Yine o dönemde çıkan Ağrı ayaklanması da yönetimi bir hayli uğraştırdı.

Türkiye, hemen her konuda devlet eliyle atılımlar yapıyor, memleket meseleleri bir bir ele alınıyordu. Çıkarılan Belediye Kanunu yerel yönetimlere yeni bir biçim vermekle kalmadı, Türk kadınına belediye seçimlerine katılma hakkının yolunu da açtı. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun kabul edilmesi, tıp kongrelerinin yapılması, sağlığa verilen önemin göstergeleriydi. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın kurulması, ulusal para politikalarına yeni bir yön verdi. Bu dönemde Ankara-Sivas demiryolunun hizmete açılması, ziraat ve tütün kongrelerinin yapılması, Turhal Şeker Fabrikası temelinin atılması yine aynı heyecanı yansıtıyordu. İzmir

Milletvekili Celal (Bayar) Bey'in İktisat Vekili olmasıyla bu girişimler yeni bir ivme kazandı.

Eğitim ve kültür alanında da birçok atılım yapıldı. Türk dilini ve Türk tarihini araştırmakla görevli kurumların açılması, tarih ve dil kongrelerinin toplanması, kültür alanında büyük bir canlılık yarattı. Halkevlerinin kurulmasıyla gelişmeler yeni bir boyut kazandı. *Kadro*, *Varlık*, *Ülkü* dergilerinin yayın hayatına başlaması bu kültürel canlılığa daha da büyük bir zenginlik kattı. Cenevre Üniversitesi'nden gelen Prof. Albert Malche, Türkiye'deki üniversiteleri temelinden ele alarak köklü bir üniversite reformu paketi hazırladı. Bu dönemde Almanya'da Hitler rejiminden kaçıp Türkiye'ye gelen hocalar da yükseköğretimdeki bu yeni yapılanmaya eklemlendiler ve Türkiye'de kalıcı izler bıraktılar.

Cumhuriyet'in 10. yıldönümü bütün yurtta coşkulu bir şekilde kutlandı. Mustafa Kemal yaptığı tarihi konuşmada, "*Az zamanda çok ve büyük işler yaptık. Bu işlerin en büyüğü, temeli Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürü olan cumhuriyettir*"[1] derken geleceğe olan inancını vurguluyordu.

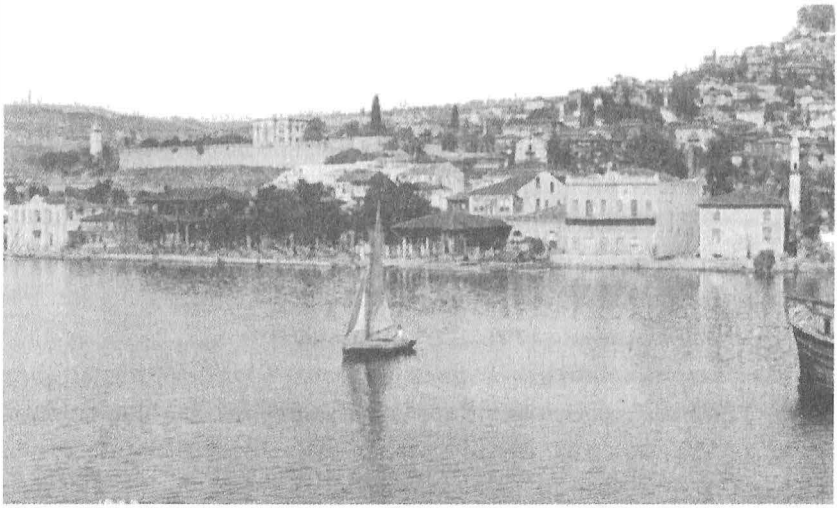
Türkiye bu yıllarda hep ilklerle tanıştı. İktisadi Buhran Vergisi Kanunu da, İstanbul'da İstinye-Zincirlikuyu arasında yapılan otomobil yarışı da, Kuran-ı Kerim'in Türkçe tercümesinin okunması da 1930'lu yılların başında oldu. Türkiye Güzeli Keriman Halis Hanım'ın Dünya Güzellik Kraliçesi seçilmesi yine anılarda yer edecek ve hiç unutulmayacak olaylardan birisiydi.

Türkiye, dış politikasında son derece dikkatli ve onurlu bir siyaset izliyordu. Bunun ödülünü Milletler Cemiyeti'ne davet edilmesiyle aldı. Türkiye, Balkan komşularıyla olduğu kadar İran gibi Doğulu komşularıyla da dostça ilişkiler kurdu. Almanya'da 1933'te Hitler'in diktatörlüğünü kurması, dünyayı yeni bir gerilime doğru sürüklemeye başladı. İtalya'nın Habeşistan'a saldırmasıyla uluslararası gerginlik iyice tırmandı. Çin'de komünistlerin "Uzun Yürüyüş"ü başlamıştı. İspanya'daki içsavaş bir süre dikkatleri buraya çekti. Almanya'nın Ren bölgesine asker göndermesi, İngiliz-Mısır ittifakı Türkiye'yi iyice endişelendirdi. Türkiye büyük devletlerden boğazlar rejiminin yeniden ele alınmasını istedi.

Montreux'de imzalanan sözleşmeyle (1936) Türkiye kendini daha fazla güvencede hissetmeye başladı. Aynı yıl iktisatçı Keynes, *Faiz ve Paranın Genel Kuramı* adlı eserini yayımladı. O yıl içinde İngiltere'de ilk düzenli televizyon yayınları başladı.

Kâğıt fabrikasını nereye kurmalı?

Kâğıt fabrikasının kurulması düşüncesi yavaş yavaş hayata geçiriliyordu. Mehmet Ali Bey fabrika için en uygun yerin İzmit olduğunu bir kez daha bilimsel raporlar halinde Sümerbank Genel Müdürlüğü'ne sundu. Aslında yer olarak İzmit'i belirlemesi daha eskilere dayanmaktaydı. Yurtdışındaki eğitimini tamamlayıp kâğıt mühendisi diplomasıyla memlekete döndüğünde Türk kâğıt sanayiine en uygun kuruluş yerini belirlemek için araştırmalar yapmış, Hopa'dan İskenderun'a kadar sahillerimizi karşılaştırmalı olarak incelemişti. 1928'de İzmit'e geldiğinde, Belediye Başkanı Kemal (Öz) Bey'le birlikte Kilez Deresi boyunca ve Sapanca Gölü çevresinde incelemeler yapmışlar, gelecekte kurulması olası kâğıt fabrikası için tatlı, berrak ve yeterli miktarda su bulunduğunu tespit etmişlerdi.[2] İzmit, deniz, kara ve demiryolu ulaşımına

017. *İzmit'ten bir görünüm (1933).*

018. *İzmit Belediye Başkanı Kemal Öz.*

sahipti, İstanbul'a yakınlığı da büyük bir avantajdı.[3]

1933 yılı ortalarından itibaren başta *Vakit* gazetesi olmak üzere çeşitli basın yayın organlarında çıkan yazılarla kamuoyu ve İzmit halkı, kâğıt fabrikasının bu kentte kurulacağı düşüncesine alıştırılmaya başlanmıştı. Gazetelerde İzmit'in artık sıtmalı bir şehir olmadığı, Belediye Başkanı Kemal Bey'in çabalarıyla su sorununun çözüldüğü, imar planının hazırlandığı, şehrin baş döndürücü bir hızla parlak bir geleceğe doğru koştuğu, dolayısıyla kurulacak kâğıt fabrikası için ev sahipliğini hak ettiği şeklindeki haberlere sıkça rastlanıyordu.

Sanayi Planı uyarınca kâğıt fabrikasının kurulması kesinlik kazandığı zaman, fabrikanın kurulacağı yer konusundaki tartışmalarda ileri sürülen görüşlerin çoğu bilimsel bir temelden yoksundu, daha çok bölgecilik yapılıyordu. Bolu milletvekilleri kendi bölgelerinde ormanların çok olduğunu ileri sürerek fabrikanın Bolu'da açılmasını istiyorlardı. Kastamonulu bürokratlar işsizliğin büyük boyutlarda olduğunu ileri sürerek kendi bölgelerini öne çıkarmaya çalıştılar. Tartışmalara zamanla Rize ve Giresun bürokratları da katıldı. Kâğıt fabrikalarının yaratacağı iş imkânları ve avantajlar bilindiği için, her bürokrat bunlardan kendi bölgesinin yararlanmasını istemekteydi. Mehmet Ali Bey tam yedi yıl boyunca Türkiye'de yerli kâğıt sanayiinin önemini anlatmak için mücadele verirken sesleri hiç çıkmayan, hatta çoğu kereler Türkiye'de kâğıt sanayii kurulamaz diyerek bu düşünceye itiraz eden çevreler, birdenbire kâğıt sanayii savunucusu kesilmişlerdi.

Bu tartışmalar nedeniyle yurtdışından yabancı uzmanlar çağırıldı. Türk ve Alman uzmanlardan oluşan kurul, incelemeler yaptı ve bir karar verdi. Kurulun hazırladığı raporlar Mehmet Ali Bey'in tespitleriyle aynı doğrultudaydı, kâğıt fabrikasının İzmit'te kurulması öneriliyordu.[4]

1934 yılı başlarında da fabrika yeri konusu netlik kazandı. *Vakit* gazetesinde yer alan bir haberde Beş Yıllık Sanayi Planı gereğince kâğıt fabrikasının İzmit'te kurulacağının İktisat Vekili Celal Bey'in açıklamasıyla kesinleştiği vurgulanıyor ve bu haberin İzmit halkında büyük bir sevinç yarattığı belirtiliyordu.[5]

Kâğıt fabrikasının İzmit'te kurulacağının kesinleşmesinden sonra bu kez de şehrin doğusunda mı, yoksa batısında mı kurulmasının daha uygun olacağı tartışmaları başladı.[6] Aralarında Vali Eşref (Sayıt) Bey'in de bulunduğu zengin ve nüfuzlu bir kesim vardı. Bunlar şehrin doğu kesimindeki bataklık arazilerinde –muhtemelen bugünkü Yahya Kaptan Mahallesi civarında– çeltik tarımı yapıyorlar, çıkarlarının bozulacağı endişesiyle kâğıt fabrikasının şehrin batı kesimindeki Yeni Cuma Camii civarında kurulmasını istiyorlardı. Belediye Başkanı Kemal Bey ve kendisini destekleyenler ise hem arsa bedelinin daha düşük olması ve hem de halk sağlığını tehdit eden bataklıklardan kentin kurtulması düşüncesinden hareketle şehrin doğu kesimini uygun görüyorlardı.[7]

Bu tartışmalar yapılırken her iki tarafta da zemin incelemeleri, mukavemet ölçümleri ve iskele inşaatı için deniz dibi yoklamaları yapılıyordu. Zemin etütlerini Yüksek Mühendis İbrahim Akçura yönetiyordu. Mehmet Ali Bey o günlerde Ankara'da Sümerbank Kâğıt Şubesi Müdürü olarak görev yapıyordu ve arada sırada incelemeler için İzmit'e gidiyordu.

Zemin etüdü çalışmalarının tamamlanıp İzmit şehrinin batısındaki alanın uygun vasıflarda olduğu anlaşılınca durum İktisat Vekili Celal Bey'e iletildi. Raporları dikkatle inceleyen Celal Bey, "*Fennin icaplarına, ihtisasın tavsiyelerine uymak vazifemizdir*" diyerek kâğıt fabrikasının yerini netleştirmiş oldu. Fabrikanın, denizin ve demiryolunun kenarında kurulması böylece kesinlik kazandı.

Kâğıt fabrikasının kurulacağı yerin kıyılarında bir zamanlar dalyanlar vardı. Buralarda Türklerle beraber Rum balıkçılar da çalışırdı. Bunlardan en faal olanı, Solucak Dalyanı idi, balıkçı Salih Efendi'ye kiraya verilmişti. O kısımda kâğıt fabrikası inşaatı başlayacağı için bu son dalyan da faaliyetini durdurmuştu.[8]

Böylece İzmit'te kâğıt fabrikasının kurulması çalışmaları başlamış oldu. Mühendis Mehmet Ali Bey, İzmit'e artık daha sık gitmeye başlamıştı. Projelerin ve krokilerin hazırlanması, ihaleyle ilgili işlerin yapılması büyük oranda ona yüklendi, kâğıt fabrikasının kurulması konusunda tam yetkili kılınmıştı. Çok çalışıyordu, ancak halinden memnundu. Çünkü her geçen gün idealine biraz daha yaklaştığını görüyordu. Hazırlıklar 1934 yılının ilk altı ayı boyunca devam etti.

Kâğıt fabrikasının ihalesi 17 Mart 1934'te tamamlandı. Bazı gazeteler fabrika temelinin haziran ayında, bazıları da temmuz sonunda atılacağını yazıyordu. Sonunda fabrika temelinin atılacağı tarih de kesinleşti. İzmit'te kâğıt fabrikasının ve İş Bankası'nın İstanbul'da kuracağı cam fabrikasının temeli 14 Ağustos'ta Başbakan İsmet İnönü ile İktisat Vekili Celal Bey tarafından aynı günde atılacaktı. Bu iki fabrikanın temelinin aynı günde ve iki farklı anlayışta yönetici tarafından atılacak olması bu iki siyasetçinin uzlaşı içinde olduğu izlenimini uyandırıyordu.[9]

Kâğıt fabrikasının temeli atılıyor

Nihayet beklenen gün gelmişti. 14 Ağustos 1934 günü Başbakan İsmet Paşa, İktisat Vekili Celal Bey, Sümerbank Genel Müdürü Nurullah Esat Bey, Giresun Milletvekili Hakkı Tarık (Us) ve İzmit Milletvekili Sırrı Beyler, Ertuğrul Yatı ile Kocaeli'ndeki Deniz Üs Komutanlığı'na geldiler. Burada heyete Deniz Üs Komutanı Mehmet Ali Paşa, Kocaeli Valisi Eşref Bey ve Belediye Başkanı Kemal Bey de katıldılar.

İzmit baştanbaşa bayraklarla donanmış, kadın erkek, çoluk çocuk bütün şehir halkı sokaklara dökülmüştü. Büyük bir sevinç yaşanıyordu. Toplanan kalabalık, törene katılan devlet büyüklerine büyük tezahürat yaptı. Heyetin fabrika temelinin atılacağı alana gelmesinden sonra Mehmet Ali Bey planlar üzerinde ayrıntılı bilgi verdi. Ardından Belediye Başkanı Kemal Bey kent halkı adına İsmet Paşa'ya ve katılımcılara teşekkür etti, büyük kurtarıcı Atatürk'e şükranlarını sundu.

019. *Kâğıt fabrikasının temel atma günü (1934). Mehmet Ali Kâğıtçı, Başbakan İnönü'yü karşılıyor.*

Bu konuşmayı Kocaeli Milletvekili Sırrı Bey'in (Bellioğlu) konuşması izledi. Sırrı Bey, iktisadi esaretin bir milleti siyasi esaret kadar benliğinden mahrum edebileceğini, iktisadi esaretten kurtulmanın da milletin kendi ihtiyacını kendisinin temin etmesinden geçtiğini söyledi. Siyasi esaretten İnönü zaferiyle, iktisadi zincirlerden de Lozan'daki başarıyla kurtulunduğunu ifade ederek, İzmit'te kurulacak olan kâğıt fabrikasının bu açıdan önemini anlattı.[10] Ayrıca törene katılan İsmet Paşa'ya, diğer devlet erkânına ve sanayi programını başarıyla yürüten Sümerbank yetkililerine teşekkür etti.

Temel atma töreninde Başbakan İsmet Paşa da bir konuşma yaptı. Temeli atılacak olan fabrikanın, sanayi programının bir parçası olduğunu, yaklaşık 2 milyon liralık bir sermayeye mal olacağını, fabrikanın bir seneye varmadan açılmış olacağını söyledi. Fabrika 121.864 metrekare alanda kurulacak ve iki ana birimden oluşacaktı. Bunlar kâğıt fabrikası ve mekanik hamur ünitesiydi. Ayrıca güç santrali, hizmet binaları, kazan dairesi ve tamirhane gibi bölümler de fabrika ek tesisleri olarak inşa edilecekti. İsmet Paşa şunları söyledi: "*İzmit'te kâğıt fabrikasının kurulması, ileri bir*

020. *Devlet büyükleri kâğıt fabrikasının temel atma töreninde (1934).*

irfanı, cumhuriyet inkılâplarına hususi bir bağlılığı olan İzmit için iyi bir tesadüftür. Fabrikanın bir samimiyet muhitinde bulunması, müesseseye alaka ve yardım gösterileceğine delildir. Kendisini seven, kıymetini anlayan ileri bir muhitte yerleşmesi için de iyi bir talihtir. Bütün yüksek işlerde daima kılavuzumuz olan büyük reisimiz Reisicumhur Hazretlerinin yüksek adını hep beraber hürmetle analım."[11] Ardından kendileri için düzenlenen tören ve tezahürat için de teşekkür etti.

Başbakan İsmet Paşa konuşmasını bitirdikten sonra ilk temel harcını kendi eliyle koydu, kalıplar içine harç döktü. İktisat Vekili Celal Bey de Paşa'yı takip ederek temele harç koydu. Daha sonra Mehmet Ali Bey, bir kâğıda fabrika temelinin İsmet Paşa tarafından 14 Ağustos 1934 tarihinde atıldığını yazdı ve altını imzaladı. Bu kâğıdı diğerleri de imzaladılar ve kâğıdı bir cam şişeye koyarak temel harcı içine bıraktılar.[12] Törenin bitiminden sonra heyet İstanbul Beykoz'daki Cam Fabrikası'nın temelini atmak üzere yola çıktı.

Temel atma töreni bir gün sonraki *Vakit* gazetesinde, "*Başvekil İsmet Paşa Hazretlerinin Bereketli Eli Dün de Kâğıt ve Cam Fabrikalarının Temellerini Attı*"[13] şeklinde duyuruldu.

021. *Başbakan İnönü, kâğıt fabrikasının temel atma töreninde konuşuyor (14 Ağustos 1934).*

Kâğıt fabrikasının temel atma törenine katılan *Vakit* gazetesi başyazarı Mehmet Asım Bey izlenimlerini anlattığı bir makalesinde, İzmit'in milli mücadelede önemli bir yeri olduğunu ve çok zorluklar çektiğini, bu yüzden kent halkının fabrika yeri için kendi şehirlerinin seçilmesinden dolayı çok mutlu olduklarını belirtiyordu. Mehmet Asım Bey'e göre, milli hükümetin İzmit'e değer vermesi nedeniyle kentin yıldızı parlayacak, ilerde Türkiye'nin en mamur, en refahlı şehirlerinden ve limanlarından birisi olacaktı.[14] Yazıda fabrikanın tesisine ait bütün işleri Mehmet Ali Bey'in yapacağı, fabrika üretime geçince müessesenin müdürü olacağı da belirtiliyordu. Mehmet Ali Bey'in kâğıt mühendisliği eğitimi almış, yerli kâğıt sanayiinin kurulmasını bir ülkü olarak kabul etmiş ve kendisini bu işe adamış değerli bir eleman olduğu ifade edilmekteydi.

Böylece Mehmet Ali Bey'in yıllar önce başlattığı mücadelede çok önemli bir aşama kaydedilmiş oluyordu. 17 Mart 1934'te ihalenin sonuçlandırılmasından dokuz gün sonra anlaşma imzalanan Alman Voith Maschinenfabrik firması çalışmalara başlamıştı. Fabrikanın güç santralini ve elektrik tesisatını, ihaleyi kazanan Siemens-Schuckwerke firması yapacaktı. Sümerbank, dört kısım halinde yapılması planlanan Tamirhane, Kâğıt Makineleri

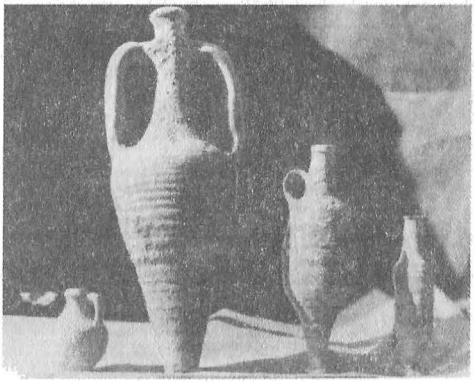
Binası, Mekanik Hamur ve Kâğıt Salonu ile Hollander Dairesi binalarını Almanya'dan getirilecek makinelerin montajı için hazır hale getirecekti. Kazan tesisatı için Steinmüller firmasıyla 19 Aralık 1934'te sözleşme imzalanmıştı.[15] Söz konusu firmaların hiçbirisi vaat ettiği tarihlerde işlerini tamamlayamayacak, fabrika, planlanandan yaklaşık olarak on üç ay sonra deneme üretimine başlayabilecekti.

1935 yılında dünyaca ünlü mühendis Dr. Sachsinger, yapımı devam eden İzmit Kâğıt ve Karton Fabrikası'nı incelemek üzere çağırılmıştı. Dr. Sachsinger fabrikayı, kuruluş yeri, su ve kömür temini, kazan dairesi, güç santrali, mekanik ağaç paralama ve hollander tesisatı, değirmenler, kâğıt makinesi, teçhizat makineleri, işçi durumu, tamirhane, mühendis ve amele evleri (lojmanlar) bakımlarından inceledi. Görüşlerini bir rapor haline getirdi. Raporun sonunda, "*Tesisatın tetkikinde, bunun üzerinde pek büyük bir alaka ve gayretle çalışılmış olduğuna ve tesisatın çok iyi projelenmiş bulunduğuna kanaat hasıl ettim. Bu tesisatın projelerini hazırlamış olan kimseler, uzun bir tecrübeye de malik değildiler. Buna rağmen tesisatta ehemmiyetli bir hata bulamadım*"[16] diye yazacaktı. Böylece ortaya çıkmış bulunan eserin kalite standardı Avrupalı bir uzmanın incelemeleriyle de tescil edilmiş oluyordu. Şunu da belirtmek gerekir ki, ortaya çıkan eserin büyük bir kısmı Mehmet Ali Bey'in emeğiyle gerçekleşmişti.

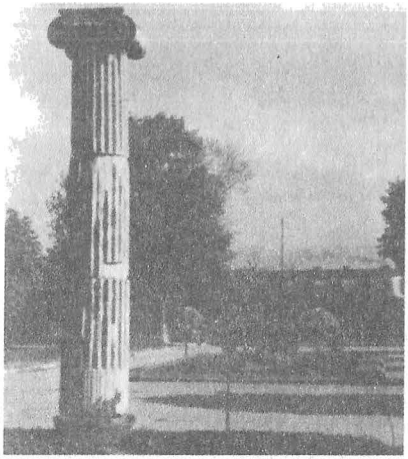
İzmit'te kâğıt fabrikasının temeli hızla yükseliyordu. İzmit bir şehir olarak Roma-Bizans dönemi öncesi yerleşim yerlerinden birisiydi. Tarihi Nicomedia kenti toprak altında kalmıştı ve bu tarihsel alan üzerinde arkeolojik çalışmalar henüz başlatılmış değildi. Kâğıt fabrikasının kurulacağı bölge de bu kalıntıların bulunduğu yerlerden birisiydi. Fabrika inşaat kazısı sırasında altın-bronz paralar, bıçaklar, bir kız iskeleti üzerinde altın saç bandı, altın yüzük, el terazisi, spatül, mermer üzerine oyulmuş şarap ölçekleri ve birçok heykel çıkmıştı.[17] Mehmet Ali Bey bu tarihi eserleri "Müze Dairesi" adını verdiği genişçe bir yerde yıllarca muhafaza etti. Nicomedia tarihine ışık tutacak eserler ortaya çıktıkça, bunları Müzeler Genel Müdürlüğü'ne ve yabancı enstitülerdeki uzmanlara

bildiriyordu. Bu bilgileri alan İstanbul Arkeoloji Müzesi Müdürü Aziz Ogan, Nicomedia paraları uzmanı Dr. C. Bosch, Amerikalı arkeolog Prof. Wittemoor, Alman Arkeoloji Enstitüsü'nden Dr. Dörner temel kazısı sırasında İzmit'e geldiler.[18] Bir süre kazı alanını incelediler, çalışmalar yaptılar ve Mehmet Ali Bey'e bu tarihi eserler konusunda gösterdiği hassasiyetten dolayı teşekkür ettiler. Fabrika temelinden çıkarılan buluntular yıllar sonra İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne nakledildi.

Aradan iki yıl geçmişti, kâğıt fabrikası inşaatında hızla sona yaklaşılıyordu. Fabrika binaları aşağı yukarı ortaya çıkmıştı.

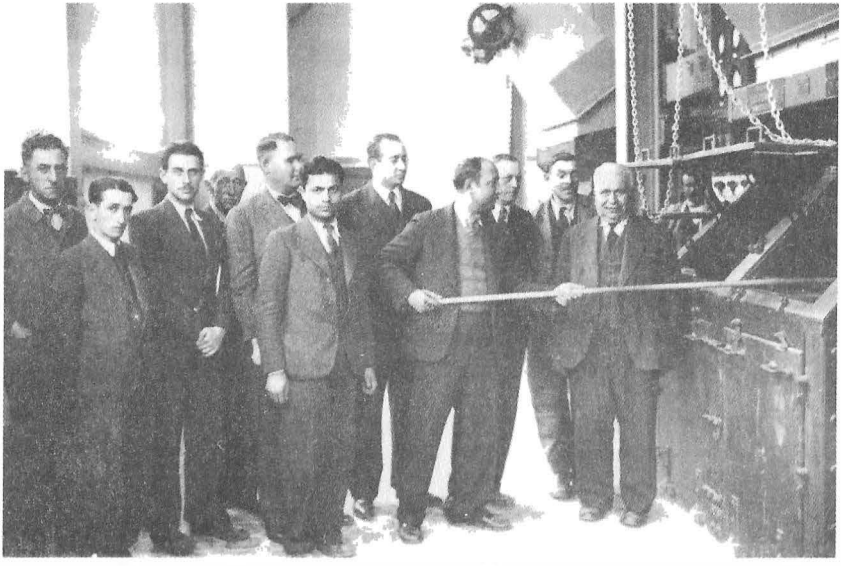
022. *Kâğıt fabrikası temel kazısından çıkan testiler.*

023. *Nicomedia döneminden kalma bir sütun.*

024. *Fabrika temel kazısından çıkan Nicomedia döneminden kalma bir tarihi eser.*

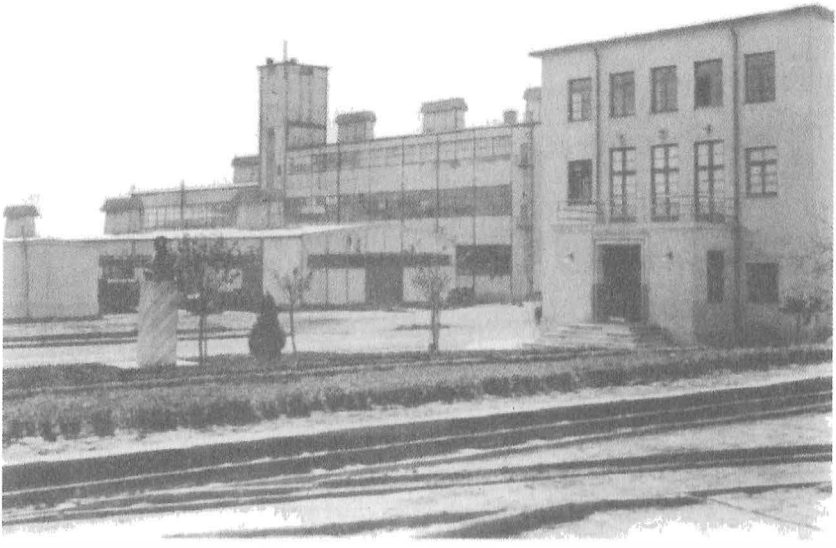

025. *Fabrika kurucu müdürü Mehmet Ali Kâğıtçı. İlk kâğıt üretimi için kazanları ateşliyor.*

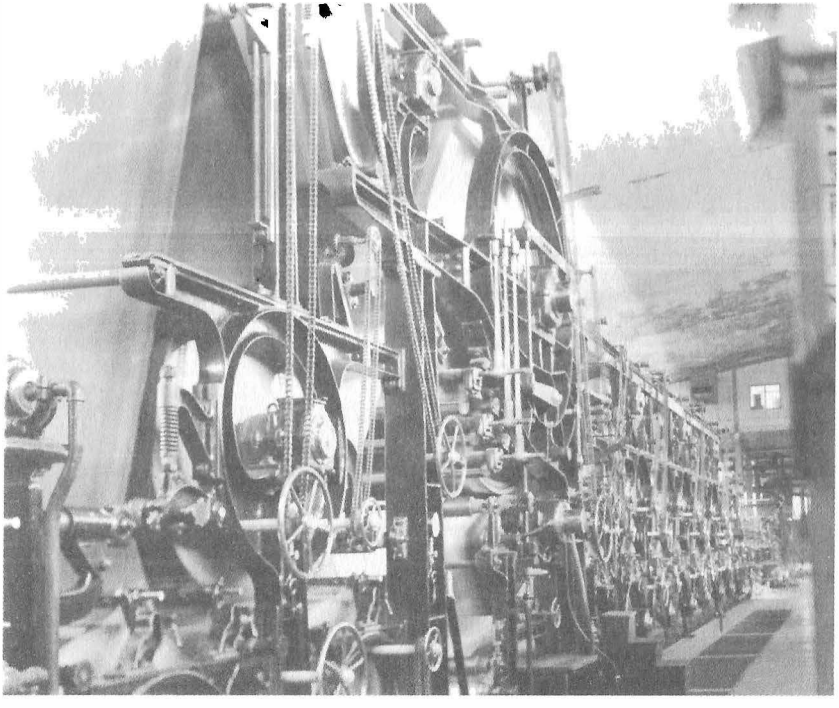
1936 yılı Mart ayı sonlarından itibaren, artık kuruluşu tamamlanmış olan kâğıt fabrikasında bir hareketlilik gözleniyor, bu da gazetelere yansıyordu. *Ulus* gazetesinde çıkan bir haberde şöyle deniliyordu: "*Dün fabrika makine ve kazanlarının işleme tecrübelerine başlanmış ve muvaffakiyetle neticelenmiştir. Fabrika kazanları, ilk defa fabrika müdürü Mehmed Ali Kâğıtçı tarafından yakılmış ve İzmit'in havasında fabrika dumanının ince, uzun şeritler çizerek helezonlaşması, halkın coşkun alkış ve gösterileriyle karşılanmıştır.*"[19]

İlk Türk kâğıdı üretiliyor

18 Nisan 1936 Cumartesi günü ilk Türk kâğıdının üretimi gerçekleşti. Fabrika içinde düzenlenen mütevazı törene, dönemin Kocaeli Valisi Hamit Oskay, Belediye Başkanı Kemal Öz, Ağır Ceza Mahkemesi Başkanı Nail Töre, fabrika müdürü Mehmet Ali Kâğıtçı, Dr. Heller ve şehrin ileri gelenleri katıldı. Herkes, Müdür Mehmet Ali Kâğıtçı'yı kutluyordu. Kâğıtların makinelerden çıkmasından sonra gözler sevinç gözyaşlarıyla doldu.[20] İlk kâğıdın

026. *I. Kâğıt fabrikası, genel görünüm.*

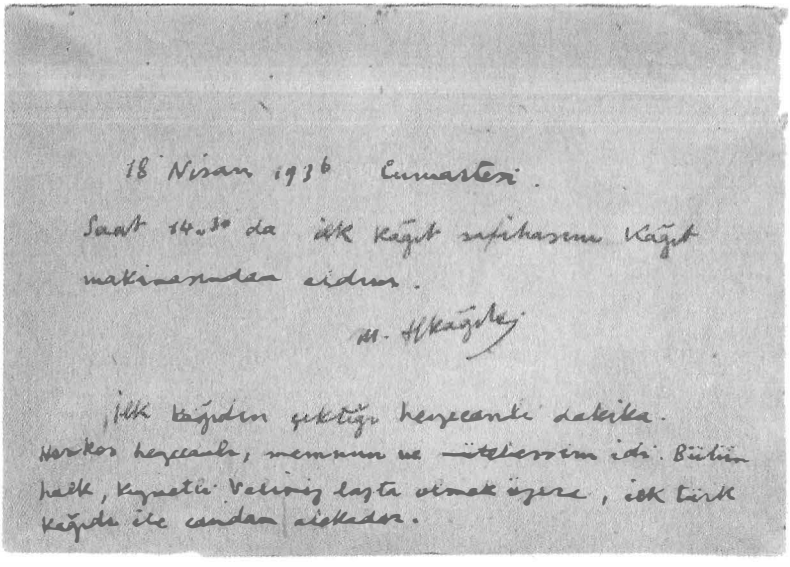
027. *Kâğıt fabrikası, makineler.*

başarıyla üretildiği haberi ve üretilen ilk örnekler kısa sürede fabrikanın dışına ulaştı. İzmit halkı bu anı uzun zamandır bekliyordu. Fabrikanın etrafında toplanmış bulunan İzmitliler kâğıt rulolarını hemen arabalara yüklediler ve coşkun gösterilerle şehirde gezdirdiler.[21]

Mehmet Ali Bey yaşadığı sevinci yıllar sonra, "*18 Nisan 1936 cumartesi günü 1 numaralı kâğıt makinamızdan elde ettiğim ilk kâğıt sahifası, uğruna yıllarca mücadele ettiğim idealime kavuşmanın bir belgesi idi. O mutlu andaki sevinçli heyecanımı, bugün de aynı tazelik ve şiddetle hissetmekteyim*"[22] diye yazacaktı.

İlk Türk kâğıdının üretilmesinden üç gün sonra bir makalesinde Peyami Safa, fabrikanın ilk yerli kâğıdı ürettiğini, kâğıdın kültür için çok önemli olduğunu ve 18 Nisan'ın kâğıt bayramı olarak kabul edilmesini istiyor, "*Kâğıt medeniyetin derisidir*"[23] diyordu.

Kullanılan bir başka söz de, "*Kâğıt medeniyet hamurudur*" şeklindeydi. Bunu, okuduğu yabancı bir dergiden ilk öğrenen Hasan Âli Yücel olmuştu. *Ulus* gazetesinde çalıştığı dönemde (muhtemelen 1936 yılı Haziran ayında) kâğıt için medeniyet hamuru

18 Nisan 1936 Cumartesi.
Saat 14.30 da ilk kâğıt sipihasını kâğıt makinasından aldım.
M. Hikmet

İlk kâğıdın çıktığı heyecanlı dakika.
Herkes heyecanlı, memnun ve gururlu idi. Bütün halk, kıymetli velinimiz kayıp olmak üzere, ilk Türk kâğıdı ile candan alakadar.

028. *İzmit Kâğıt Fabrikası'nda üretilen ilk kâğıt (18 Nisan 1936).*

029. İzmit halkı üretilen ilk kâğıt rulolarını coşkuyla şehirde gezdirirken (1936).

denildiğini, uygar milletlerin gelişmişlik düzeylerinin kişi başına tüketilen kâğıt miktarına göre değerlendirildiğini Cemal Kutay'a söylemişti.[24] Böylece medeniyet hamuru tanımı Türkiye'de de kabul görmeye başladı.

İzmit Kâğıt Fabrikası'nda ilk kâğıdın üretilmesinden dokuz gün sonra gazeteci Nurettin Artam, *Ulus* gazetesindeki köşesinde son derece duygusal bir makale yayımlamıştı. Makalede, arkadaşı Mehmet Ali Bey'in ilk kâğıt örneklerinden yapılmış bir zarf içindeki mektubunu kendisine gönderdiğini yazıyordu. Mehmet Ali Bey mektupta, "*Fabrikamızın ilk tecrübe mahsullerinden bir parçayı sunuyorum. Seneler süren didinmelerimle yakından alakadar olduğun ve bu yolda karşılaştığım müşkülatı bildiğin için sevincimin büyüklüğünü, heyecanımın taşkınlığını çok iyi anlarsın...*" diye yazmıştı. Nurettin Bey makalenin devamında Mehmet Ali Bey'in kâğıtçılık konusunda aldığı eğitimden ve Türkiye'de kâğıt sanayiinin kurulması uğruna yaptığı mücadeleden söz ediyordu. "*Mehmet, Grenoble'de kâğıtçılık okurken, Türkiye'de kâğıt yapmak uzak bir hayal idi. Bugün onun önümdeki zarf ve kâğıt gibi gerçekleştiğini gören her yurttaştan fazla sevinç ve heyecan duy-*

masını fazla görmeyelim... İlk İzmit kâğıdı ve zarfı üzerine yazılmış olan bu mektubu endüstri heyecanımızın bir belgesi gibi saklayacağım"[25] diye bitirmişti makalesini.

İlk Türk kâğıdının üretildiği günlerde fabrikanın kurucu müdürü Mehmet Ali Kâğıtçı'ya kutlama telgraf ve mektupları gelmekteydi. Sümerbank Genel Müdürü Nurullah Esat Bey, "*Mehmed Ali Kâğıtçı İçindir. İlk Türk Kâğıdını Çıkarmanız Münasebetiyle Sizi ve Arkadaşlarınızı Kutlular Muvaffakiyetler Dilerim*"[26] şeklinde bir telgraf göndermişti.

Arkadaşlarından Şevket Turgut Bey de 20 Nisan 1936'da gönderdiği mektupta şöyle yazmıştı: "*Kardeşim, eserin olan Türk kâğıdındaki yazılarını büyük bir sevinçle okudum, 1929 senesini hatırladım, o zamanki hayalin senin kudretli elinde hakikat olduğunu görmekle göğsüm kabardı, gözlerim yaşardı. Sarsılmaz muvaffakiyetler diler, ileri gören gözlerinden öperim*"[27] diye yazmıştı.

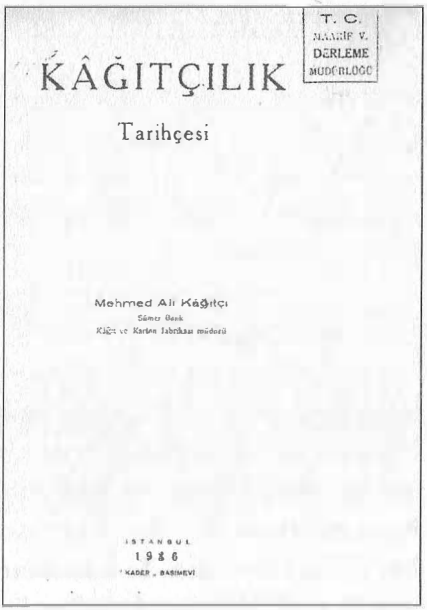
Genel Müdür Nurullah Esat Bey Sümerbank'ın 1935 yılı idare meclisi raporunu ve bilançosunu yerli kâğıda bastırarak bir broşür haline getirmiş ve Atatürk'e sunmuştu. Atatürk broşürün kâğıdını dikkatle incelemiş, biraz da içerleyerek, Türkiye'de yerli sanayinin kurulmasını istemeyen kişiler bulunduğunu ve bunların en çok da kâğıt sanayiini eleştirdiklerini söylemişti. Ardından, "*Bir memleket kâğıdını kendi yapamadığı zaman ulusal kültürünü yabancı lütfuna bağlar. Kapitülasyonların en tehlikelisi de budur. Ötekilerden önce bütün dikkat ve ilginizi kâğıt sanayiinde toplayın*"[28] diyerek, yerli kâğıt üretimini desteklediğini göstermişti.

Muhtemelen yerli kâğıda basılan ilk materyal olan bu rapor, basında da yer almıştı. Genel Müdür Nurullah Bey tarafından Mehmet Ali Bey'e hediye edilmiş bir nüshada, "*Muvaffak eserinin vesikasını vermekle derin bir zevk duyarım. 13.V.1936 imza: N. Sümer*"[29] yazılıydı.

Başta İktisat Vekili Celal Bayar olmak üzere, Sümerbank Genel Müdürü ve diğer üst düzey yöneticilerin Mehmet Ali Kâğıtçı'nın çalışmalarından son derece memnun oldukları, her vesileyle bu çalışmaları takdir ettikleri gözleniyordu. Gazetelerde de Mehmet Ali

Bey'in başarılı çalışmalarına sık sık yer veriliyordu. *Ulus* gazetesinin 19 Mayıs 1936 tarihli nüshasının bayram eki de yerli kâğıda basılarak Atatürk'e sunulmuş ve bir hayli beğeni kazanmıştı.

Mehmet Ali Bey o günlerde kâğıdın uygarlık tarihi içindeki serüvenini ele aldığı *Kâğıtçılık Tarihçesi* adlı kitabını yayımladı.[30] Bu onun altıncı kitabıydı. Büyük bir emeğin ürünü olan bu eserinde ilkel yazı malzemelerinden parşömene, papirüslere, Mayalarda kâğıt üretimine kadar birçok konuya değinmişti.

030. Kâğıtçılık Tarihçesi *adlı kitabı (1936).*

Burada verilen bilgilere göre, kâğıtçılık Uzakdoğu'da ortaya çıkmış, Asya'ya ve Afrika'ya yayılmış, oradan Avrupa'ya geçmişti. Avrupalı kâğıtçılar eski bilgileri değerlendirmişler ve yeni teknikler geliştirerek kâğıdı mekanik yollarla üretmeyi başarmışlardı. Bugünkü kâğıt üretim tekniklerinin de ayrıntılı olarak anlatıldığı kitabın son bölümü, Türkiye'de kâğıtçılığın tarihine ayrılmıştı. Buna göre, dokunmuş kumaştan çok daha önce keçe, Türkler tarafından icat ve imal edilmişti. Lifli hücrelerin keçeleştirilmesiyle elde edilen kâğıdın ortaya çıkışında Türklerin yol gösterici olduğu belirtiliyordu. Osmanlı Devleti'nin son döneminde Batı'nın izlediği teknolojik gelişmeler takip edilemediği için, Osmanlı Devleti Avrupalı devletlerin kâğıt konusunda iyi bir pazarı ve hammadde kaynağı olmaktan kurtulamamıştı.

Kitapta, "*Atatürk devrinin asırlara sığmayacak kadar muazzam işleri 10 senede başaran çelik iradeli hükümeti, Türk kâğıtçılığını da en metin ve modern esaslar üzerine kurmuştur*"[31] denilmekteydi.

Kâğıt fabrikasının açılışı

1936 yılının ortalarına doğru, artık kâğıt üretir durumda olan fabrikanın resmi açılış töreninin ne zaman yapılacağı konusu tartışılmaya başlanmıştı. Gazetelerde açılış töreninin yanı sıra İzmit'te ikinci bir kâğıt fabrikası ile selüloz fabrikası temellerinin atılacağı da söyleniyordu.

Nihayet fabrikanın resmi açılış töreninin yapılacağı 6 Kasım 1936 tarihine gelindi. İzmitliler şehri bayraklarla süslemişlerdi. Tam bir bayram havası yaşanıyordu. Ankara'dan törene katılanlar, Başbakan İsmet Paşa'yı temsilen İktisat Vekili Celal Bayar, Maliye Vekili Fuat Ağralı, Gümrük ve İnhisarlar Vekili A. Rana Tarhan ve Nuri Conker'in başkanlığında TBMM Başkanlık Divanı üyesi milletvekilleri ile Sümerbank Genel Müdürü Nurullah Esat Bey'di. İstanbul'dan da konuklar gelmişti. Kocaeli milletvekillerinin, Kocaeli Valisi ve Belediye Başkanı'nın ev sahipliği yaptığı törene ordu mensubu üst düzey komutanların yanı sıra çok sayıda yerli ve yabancı gazeteci de katılmıştı. Fabrika alanı İzmitliler tarafından doldurulmuştu. Törene ilgi büyüktü.[32] Mehmet Ali Bey'in en sevinçli günlerinden birisiydi.

031. *Kâğıt fabrikasının açılışı (6 Kasım 1936).*

032. *İktisat Vekili Celal Bayar, kâğıt fabrikasının açılışını yapıyor (6 Kasım 1936).*

Kocaeli Valisi Hamit Oskay, yaptığı konuşmada İzmit'te açılan fabrikanın Atatürk devriminin ilerleme hamlelerinden birisi olduğunu söyledi. Ve şöyle konuştu: "*Dün bir toprak yığını halinde bulunan bu yerde, azametle yükselen, İzmit şehrini süsleyen bu eser endüstri hayatımızda başlı başına bir muvaffakiyet teşkil etmektedir. Bu fabrika, daha şimdiden dört yüzden fazla vatandaşa iş ve geçim temin etmiş ve şehirde bir canlılık ve hareket uyandırmıştır.*"[33]

Belediye Başkanı Kemal Öz'ün konuşmasından sonra kürsüye çıkan İktisat Vekili Celal Bayar uzunca bir konuşma yaptı. Açılışı yapılan kâğıt fabrikasının, sanayi programının önemli parçalarından olduğunu, kâğıt sektörünün de en önemli sanayi alanlarından birisi olarak kabul edildiğini söyledi. Fabrikanın 3.300.000 liraya mal olduğunu ve yıllık 12 bin ton üretim kapasitesi bulunduğunu, memleketin kâğıt ihtiyacının geçen bu zaman zarfında arttığını ve bu yüzden bu fabrikayı genişleteceklerini belirtti. Celal Bayar, fabrikanın kuruluş fikrini ortaya atanların, plan ve programının hazırlanmasında çalışanların ve inşaatını yakından takip edenlerin bu memleketin çocukları olduğunu gururla söyledi. Bu övgülerin büyük kısmı Mehmet Ali Bey içindi. Celal Bayar'a göre Türklerin

fabrika kurup işletemeyeceğine dair Batılıların ileri sürdüğü düşünceye karşı en iyi yanıt, bizzat açılışı yapılan kâğıt fabrikasıydı.

Konuşmaların tamamlanmasından sonra fabrikanın girişindeki kurdele kesildi ve topluca içeri girildi. Bölümlerin gezilmesinden sonra da kokteyl verildi. Davetlilere fabrikanın üretimi olan kâğıt ve zarflardan birer paket hediye edildi. Fabrika hatıra defterine düşüncelerini yazanlar oldu. Celal Bayar deftere şunları yazdı: "*İzmit fabrikası verimli, mükemmel bir eser olmuştur. Burada çalışan arkadaşlar ve bilhassa başlarında bulunan müdür Mehmet Ali Kâğıtçı'yı tebrik ederim. Yalnız fabrika ile değil, müdürlerinin, mühendislerinin, işçilerinin liyakat ve dikkatleriyle de iftihar etmekteyim.*"[34] Buradan, II. Kâğıt Fabrikası ile Selüloz Fabrikası'nın temel atma törenlerine geçildi. Temel atma töreninin bitiminden sonra biri Ankara, diğeri İstanbul yönüne gidecek olan iki tren, davetlileri götürmek üzere hareket etti.

Bu törenler ertesi günkü gazetelerde geniş yer aldı. Bu yazılarda ve haberlerde, Türkiye'nin artık kâğıt ithal etmekten kurtulduğu, kâğıt meselesinin çözüldüğü, milletin bayram yapmayı hak ettiği yazıyordu.[35]

033. *Fabrika açılış töreninden bir görünüm (1936).*

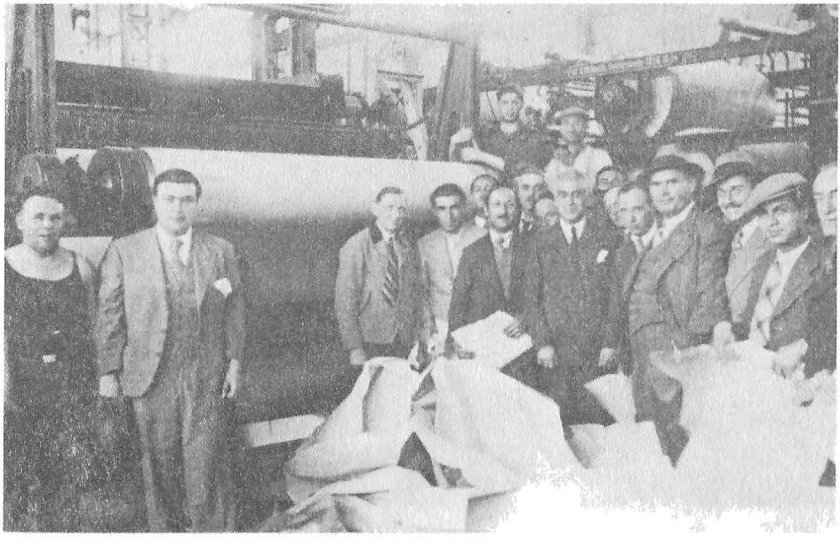

034. *Fabrika açılış töreninde büyük kalabalık.*

Yaşar Nabi'ye göre, fabrikanın açılış günü sanayileşme tarihimizin mesut günlerinden birisiydi. Aynı gün temelleri atılan ikinci kâğıt fabrikası ile selüloz fabrikasının da faaliyete geçmesiyle dışardan kâğıt ithal etmek zorunluluğundan tamamen kurtulmuş olacaktık. Kurulan fabrikalar memleket için iş, servet ve hareket kaynağı demekti.[36]

Gerçekten de kâğıt fabrikasının İzmit'te açılması kente büyük katkı sağladı. 1935-1940 yıllarında ülke nüfusu ortalama binde 17 oranında artarken, Kocaeli'nde binde 22,5; 1940-1945 yıllarında ülke nüfusu binde 10,6 oranında artarken, Kocaeli'nde binde 20,5 artış olmuştur. 1935'ten sonra İzmit bir çekim merkezi olmuş, nüfusu hızla artmış ve bir sanayi merkezi haline gelmişti. Bunda en büyük pay şüphesiz ki, kâğıt fabrikasınındı. Fabrikanın da, kurucu müdür Mehmet Ali Bey'in de İzmit halkının anılarında ve kentin gelişmelerinde her zaman özel bir yeri oldu.

11 Temmuz 1938'de İzmit'te temeli atılan südkostik ve klor fabrikalarının da kente büyük katkıları olmuştu. *Ulus* gazetesinde çıkan bir yazıda şöyle deniliyordu: "*İzmit böyle bir fabrikaya kavuştuğu için bayram yapıyor. Çünkü imparatorluğun kendisine yalnız öğle, ikindi, yatsı namazlarını tayin etmek üzere verdiği bir*

035. *Mehmet Ali Kâğıtçı ve fabrika çalışanları üretilen ilk kâğıtla birlikte (1936).*

036. *İzmit'in sembolü Saat Kulesi.*

037. *İktisat Vekili Şakir Kesebir, Klor-Alkali Fabrikası temelinde (1938).*

saat kulesine mukabil cumhuriyet ona dört fabrika birden kurmuştur." Makalede, kurulacak olan kimya fabrikasının memleket savunması adına taşıdığı öneme de yer verilmekteydi. Fabrika, vatandaşların geçimlerini sağlayacak ve onları refaha kavuşturacaktı. Makalenin yazarı Mümtaz Faik Bey şu sözlerle, İzmit'e bu alanda bir öncü kent işlevi de yüklemekteydi: "*İstiklal mücadelemizin en çetin safhalarında vazife almış olan İzmit, şimdi de ekonomik kalkınmamızın en ileri şubelerinde, en ön safta adı geçen bir yer olmuştur ve bununla müftehirdir. Sümerbank gibi değerli bir müessesemizin bu safhada ifa ettiği rol daima yâd edilecektir.*"[37]

1939 yılının sonlarına doğru Falih Rıfkı Atay'ın *Ulus*'ta yayımlanan bir makalesinde İzmit Kâğıt Fabrikası'nda 500 kadar işçi çalıştığı, bütün tesislerin tamamlanmasından sonra işçi sayısının 1500'ü bulacağı, halen 18 bin nüfuslu İzmit'in, sanayi hamlesinin süratle kalkındırdığı şehirlerden birisi olduğu dile getirilmekteydi. Bu makaleye göre, Sapanca Gölü'nden İzmit'e su getirecek tesisatın yakında tamamlanmasıyla hem ikinci kâğıt fabrikasının ve donanmanın su ihtiyacı karşılanacak, hem de İzmit halkına kişi başına 140 litre su temin edilecekti.[38]

038. *Müdür Mehmet Ali Kâğıtçı, İktisat Vekili Şakir Kesebir'e bilgi veriyor.*

"İşte idealist adam, büyük adam buna derler"

Atatürk, Türkiye'de yerli kâğıt sanayiinin kurulmasını yakından takip ediyordu. 21 Ocak 1938'de Atatürk'ü taşıyan bir tren İzmit istasyonunda durmuş, bir subay kâğıt fabrikasına giderek, fabrika müdürü Mehmet Ali Bey'e Atatürk'ün görüşmek için kendisini beklediğini bildirmişti.[39] Mehmet Ali Bey, bunun üzerine telaşla istasyonda bekleyen trene geldiğinde Başbakan'ın, Kocaeli Valisi'nin, Belediye Başkanı'nın ve Kılıç Ali'nin de Atatürk'le beraber olduğunu gördü. Atatürk'ün sorması üzerine fabrika hakkında genel bilgiler verdi, üretilen kâğıdın kalitesi hakkında açıklamalar yaptı. Bunları dikkatle dinleyen Atatürk, onun kâğıt mühendisliği alanını nasıl seçtiğini anlatmasını istedi.

Bunun üzerine Mehmet Ali Bey, İstanbul Darülfünunu Kimya Enstitüsü'nde asistan olarak çalışırken memleketin doğal kaynaklarının yeterince değerlendirilemediğini fark ettiğini, sanayinin birbirine bağlı ünitelerden oluştuğunu, sanayi için bir başlangıç sektörünün olması gerektiğini ve bunu da üç temel ilkeden hareketle tespit ettiğini söyledi. Bunların, memleket kaynaklarına dayanması, üretilen malzemenin zorunlu ihtiyaç maddelerinden olması ve

diğer sanayi kollarını besleyebilmesi esasına dayandığını, bu şartları en iyi karşılayan alanın kâğıt sektörü olduğunu belirtti. Yurtdışına gidip kâğıt mühendisliği alanında eğitim aldığını ve Avrupa'da kâğıt fabrikalarında işçi olarak çalıştığını sözlerine ekledi. Kâğıt fabrikasının açılışına kadar olan gelişmeleri de kısaca özetledi. Anlatılanlardan son derece etkilendiği gözlenen Atatürk, Başbakan'a ve diğer hazır bulunanlara dönüp "*İşte idealist adam, büyük adam buna derler*" dedi ve Mehmet Ali Bey'i takdir etti. Ona içki de ikram etti.[40] Mehmet Ali Bey utanmış, kıpkırmızı kesilmişti. Atatürk tarafından yapılan bu iltifat ve takdiri ömrü boyunca unutmayacaktı.

14 Ağustos 1938'de temelinin atılmasının dördüncü yıldönümünü kutlamak amacıyla fabrikada küçük bir tören düzenlenmişti. Fabrika müdürü Mehmet Ali Bey bu törende yaptığı konuşmada, dört yıl önce Türk kâğıtçılığının temelinin İzmit'te atıldığını, fabrikada başarıyla kâğıt-karton üretildiğini, II. Kâğıt ve Selüloz Fabrikalarının inşaatlarının da hızla ilerlediğini söyledi.[41] Osmanlı Devleti'nin sanayileşme hareketlerindeki başarısızlığının nedenleri üzerinde de durdu. İzmit Kâğıt Fabrikası'nın, Türk kâğıtçılığının düşmanlarıyla yapılan uzun mücadelelerden sonra kurulabildiğini dile getirdi. Sümerbank Kâğıt ve Karton Fabrikası'nın, Türkiye'nin kâğıt sanayiinin kurulmasına uygun olmadığını söyleyenlere verilmiş en iyi yanıt olduğunu vurguladı. Devletin artık sanayiye sahip çıktığını, kendi eliyle fabrikalar yapmaya başladığını, yatırımların devamının geleceğini de ekledi.

Selüloz bulmak güçleşiyor

1938 yılında Sümerbank Kâğıt ve Karton Fabrikası, hazırlanan üretim programına göre maliyenin, tekel idaresinin ve piyasadan gelen siparişlerin yetiştirilmesine çalışıyordu. Selüloz fabrikasının inşaatı da bitmediği için üretimde kullanılan selüloz hâlâ dışardan alınıyordu. Selüloz, savunma sanayinde de kullanıldığından temininde güçlük çekiliyordu. Dünyada savaş rüzgârlarının estiği bu dönemde hiçbir devlet elindeki selülozu satmak istemiyordu.

Kâğıt fabrikasında o yıl selülozla ilgili bir sıkıntı yaşandı. Depolardaki selüloz, o yılın üretimi için yeterliydi, ancak bunlara uygulanan testlerde reçine oranları fazla çıkmıştı. Kullanılan selülozun bünyesindeki reçine elyaftan ayrılıyor, makinelerin çeşitli kısımlarına bulaşarak üretimi durduruyordu. Bu duruma Avrupa'daki bazı fabrikalarda da rastlanmış, ancak bir çözüm bulunamamıştı. Tek çözüm yolu olarak içinde reçine olmayan veya az olan selüloz kullanımı öneriliyordu. Ne var ki, önceden satın alınmış selülozların tamamında reçine bulunuyordu ve yeni bir parti selülozun alınması da o günlerde mümkün görülmüyordu.[42] Bu durum karşısında fabrikada üretimin durdurulacağına kesin gözüyle bakılıyordu. Bu olay Mehmet Ali Bey'in sıkıntılı günler yaşamasına neden oldu.

Fabrikada üretimin durması, devlet eliyle sanayileşme projeleri adına da, örnek bir müessese olarak kurulan kâğıt fabrikası adına da çok kötü olacaktı. Mehmet Ali Bey fabrikanın kütüphanesine ve laboratuvarına kapandı, günlerce çalıştı. Bu çalışmaları bir süre sonra sonuç verdi. Kâğıtçılık sektörünü uğraştıran reçine konusunda bir çözüm bulmuştu. Üretim sırasında selülozun içine alüminyum sülfat (şap) katmış, bu da selüloz içindeki reçinelerin hapsedilip makinelere bulaşmasına engel olmuştu. Mehmet Ali Bey, bu yöntemi uygulayarak fabrikada üretimin durmasının önüne geçti. Onun bu uygulaması bir buluş niteliğindeydi. Elde ettiği sonuçları makaleler yazarak Avrupa'daki bilim çevreleriyle paylaştı. Viyana'da yayımlanan *Zeitschrift für Papier* adlı bir dergide çıkan makalesi, Avrupa'da kâğıt sanayii çevrelerinde ses getirdi. Bu makale, gördüğü ilgi üzerine Berlin'de çıkan *Der Papier Fabrikant* adlı dergide bir kez daha yayınlandı.

Darmstadt Teknik Üniversitesi Kâğıtçılık Enstitüsü hocalarından Prof. Walter Brecht tarafından Voith Fabrikası'na gönderilen bir mektupta Mehmet Ali Bey'in kâğıt üretiminde ortaya çıkan reçinenin zararsız hale getirilmesiyle ilgili olarak İzmit Kâğıt Fabrikası'nda yaptığı deneylerden takdirle söz ediliyordu. Prof. Brecht'e göre, Mehmet Ali Bey'in yöntemi basit ve son derece kullanışlıydı. Mektubunda, bir kilo selüloz için ne kadar alümin-

yum sülfat kullanılması gerektiğinin ve bu yöntemin bütün selüloz türlerine uygulanmasının mümkün olup olmadığının bildirilmesini istiyordu.

Mehmet Ali Bey'in buluşu hem yurtdışındaki bilim çevrelerinden, hem de İstanbul Üniversitesi Sınai Kimya Enstitüsü başta olmak üzere birçok kuruluştan destek gördü, yayımlanan makalelerde ele alındı. Bunun üzerine Mehmet Ali Bey, İktisat Vekâleti'ne başvuru yaparak, buluşunu tescil ettirmek istedi. Nihayet buluşu 28 Mart 1945'te 4106 sayılı *İhtira Beratı* ile tescil edilmiş oldu.[43] Kâğıt sektöründe büyük yankılar uyandıran bu keşif, daha sonraları önemli başvuru kitaplarında, ansiklopedilerde de yer aldı.

1938 yılında Sümerbank Kâğıt ve Karton Fabrikası yasal bir değişiklikle Sümerbank Selüloz Sanayii Müessesesi oldu. Fabrika yeni bir unvan ve hukuki bir temel kazanmıştı. İkinci kâğıt fabrikası ile selüloz fabrikasının inşaatlarında da bir hızlanma olmuştu. Basında kimya (klor-alkali) fabrikasının da açılacağı söyleniyordu. Nitekim çok geçmeden fabrikanın temeli İktisat Vekili Şakir Kesebir tarafından atıldı.[44] Kimya fabrikası memleketin klor, tuzruhu ve südkostik gereksinimini ve aynı zamanda kâğıt sanayiinin önemli yardımcı maddelerini üretecekti. Ertesi yıl açılması hedeflenen fabrika ancak 1945 yılında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından açılabildi ve üretime geçebildi.

Mehmet Ali Kâğıtçı ve İzmit

İzmit'te kurulan kâğıt fabrikası kentin kısa sürede gelişmesinde gerçekten etkili oldu. 1931 yılının İzmit'i yaklaşık 14 bin nüfusu barındıran mütevazı bir şehirdi. Fabrikanın açılmasından sonra İzmit'in nüfusu 28 bini geçti. Su, evlere eşeklerle taşınıyordu. Küçük bir gazojen motoruyla üretilen elektrik, şehrin çok azına verilebiliyor, çarşı ve sokaklar gaz lambalı fenerlerle aydınlatılıyordu. Bu durum 1950'lere kadar sürdü. Kâğıt fabrikasında ek santraller devreye girince şehre de elektrik verilmeye başlanmıştı.[45]

İzmit'in sakinleri genellikle Orhan Camii'nin bulunduğu tepede, bahçeli ahşap evlerde otururdu. Kurtuluş Savaşı'ndan önce,

Kozluk Mahallesi'nde Rumlar vardı. Bunların büyük kısmı göç etti. Şehrin çarşısı da demiryolunun iki tarafında sıralanmış dükkânlardan ibaretti. Hava kararınca dükkânlar kapanır, şehre bir kasvet çöker ve çarşıya gitmiş bulunanlar evlerine dönerdi.

Elektrik yetersizliği nedeniyle şehirde gece hayatı hemen hemen yok gibiydi. Şehrin tek sineması kendi elektriğini kendisi üretiyordu. Bu sinemada sessiz, siyah-beyaz filmler gösterilir, sahnedeki piyanoda filme uygun parçalar çalınırdı. Sıcak yaz akşamlarında şimdiki Otel Asya'nın yerinde bulunan Belediye Bahçesi'ne gidilir, denizi seyrederek çay içilir, sohbet edilirdi.[46]

İzmit'ten İstanbul'a gitmek isteyenler buharlı trenle 3,5 saatte Haydarpaşa'ya ulaşabiliyordu. İstanbul-İzmit arasında Uğur ve Kırlangıç adlı vapurlar karşılıklı olarak günde bir sefer yapıyordu. Sabah 9'da vapura binenler akşama doğru Tophane rıhtımına varabiliyordu. Biraz uzun süren bu vapur yolculuğunun tek cazip yanı ucuz olmasıydı. Yolculuğa çıkanlar öğle yemeklerini yanlarında getiriyordu. Gölcük'ten, Karamürsel'den toplanan meyveler, sebzeler de "alamana" denilen büyük yelkenli sandallarla İstanbul'a taşınırdı.

Mehmet Ali Bey, 1936-1940 yıllarında kâğıt fabrikası müdürlüğünün yanı sıra İzmit Halkevi Başkanlığı da yaptı.[47] İlk halkevi muhtemelen şimdiki Ziraat Bankası Merkez Şubesi'nin bulunduğu yerdeydi. Halka yalnızca kültür hizmeti değil, çeşitli sosyal hizmetler de veriliyordu burada. Sosyal yardım polikliniklerinde halk ücretsiz muayene ediliyordu. O yıllarda İzmit'in köylerine kadar gidilmiş, açılan halkodaları aracılığıyla okuma yazma seferberliği ilan edilmişti.

Şimdiki halkevinin temelleri 1937'de atılmış, bu törene dönemin Kocaeli Valisi Hamit Oskay, Belediye Başkanı Kemal Öz, Maarif Müdürü Kemal Ermat, CHP İl Başkanı Abidin Aral, Tümen Komutanı Tümgeneral Mürsel Bakü, Halkevi Başkanı ve Kâğıt Fabrikası Müdürü Mehmet Ali Kâğıtçı katılmışlardı.[48]

Mehmet Ali Bey'in başkanlığı döneminde İzmit Halkevi'nde özellikle kültürel ve sanatsal faaliyetlere ağırlık verilmişti. Sık sık sergiler açılıyor, tiyatro çalışmaları idealist gençleri kendisine çeki-

039. *Kâğıtspor futbol takımı.*

yordu. Halkevinin zengin bir kütüphanesi de vardı. İzmit Halkevi'nde yapılan çalışmalar raporlar halinde CHP Genel Sekreterliği'ne ve Halkevleri Genel Merkezi'ne gönderiliyordu. CHP Genel Sekreterliği'nden 1 Ağustos 1940'da İzmit Halkevi Başkanlığı'na gönderilen bir yazıda, 1940 yılı birinci altı aylık çalışma raporunun incelenmesinden memnunluk duyulduğu belirtiliyordu. Başarılı ve güzel çalışmalarından dolayı başta İzmit Halkevi Başkanı Mehmet Ali Bey olmak üzere idare heyeti ve şube komitesinde bulunan üyelere teşekkür ediliyordu.[49]

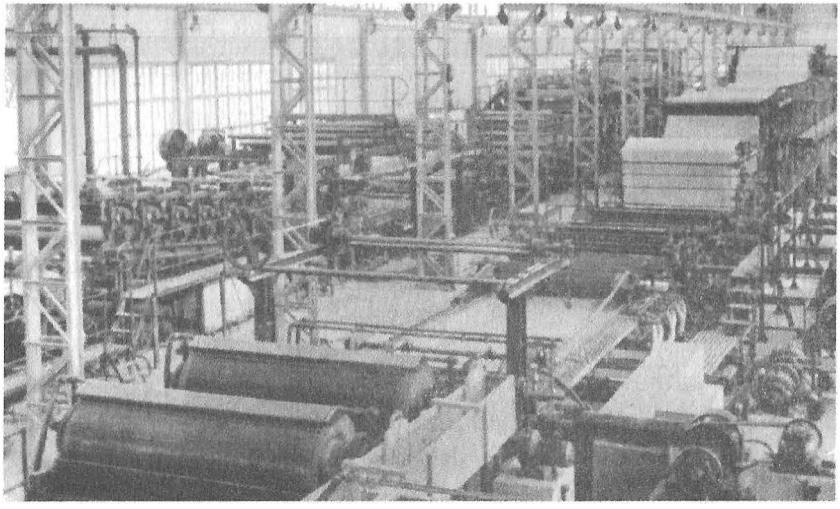
Halkevi bünyesinde sosyal ve kültürel faaliyetler ve sağlık hizmetleri devam ederken Mehmet Ali Bey yeni (şimdiki) halkevi binasının inşaat işlerini de yürütüyordu. Binanın plan ve projelerini Yüksek Mimar ve Mühendis Seyfi Arkan yapmıştı. Binanın inşaat maliyeti 90 bin lira, idari bürolar, kütüphane mobilyaları ve sinema salonunun döşenmesi için 45 bin lira olmak üzere toplam 135 bin lirayı bulmuştu.

Yeni İzmit Halkevi binasının açılış töreni 19 Şubat 1941 Pazartesi günü yapıldı. Törene Vali Ziya Tekeli, Kolordu Komutanı, CHP İl Başkanı Abidin Aral, Belediye Başkanı Kemal Öz, Halkevi

Başkan Vekili Bedri Ahıskalı ve diğer yetkililer katılmıştı.[50] Yeni halkevi binası geniş sinema ve tiyatro salonu, kütüphane ve diğer birimleriyle uzun yıllar İzmit'in en önemli kültür merkezi olma özelliğini korudu. İzmit Halkevi yeni binasıyla, yeni başkanıyla yoluna devam etti.

Mehmet Ali Bey halkevi başkanlığından ayrılmıştı. İzmit Halkevi'nin başkanlığının 1.9.1941'de gönderdiği yazıda, kendisinin beş yıldan beri halkevi çatısı altında çok samimi bir çevre yarattığı, bütün arkadaşlarının saygı ve şükran hisleriyle kendisine bağlı olduğu dile getiriliyor, ayrılışının verdiği üzüntü vurgulanıyordu.

O, gerçekten çok çalışkan bir insandı. İzmit'e geldiği tarihten itibaren sadece kâğıt fabrikasının kurulmasıyla ilgilenmedi. Bir şehir olarak İzmit'in sorunlarıyla da ilgilendi, çözüm yolları aradı. Dolayısıyla tam bir kentli bilinciyle hareket etti. İzmit için o kadar emeği geçti ki, yerel yönetim bunu bir belgeyle onurlandırıldı. Bu amaçla İzmit Belediye Meclisi 13 Ağustos 1937'de olağanüstü bir toplantı yaptı. Burada kâğıt mühendisi Mehmet Ali Bey'in kâğıt fabrikasının İzmit'te kurulması ve işletilmesi için verdiği mücadele dile getirildi, İzmit için gösterdiği çabalar övgüyle anlatıldı. Diğer fabrikaların da İzmit'te açılması hususunda yaptığı girişimlerin

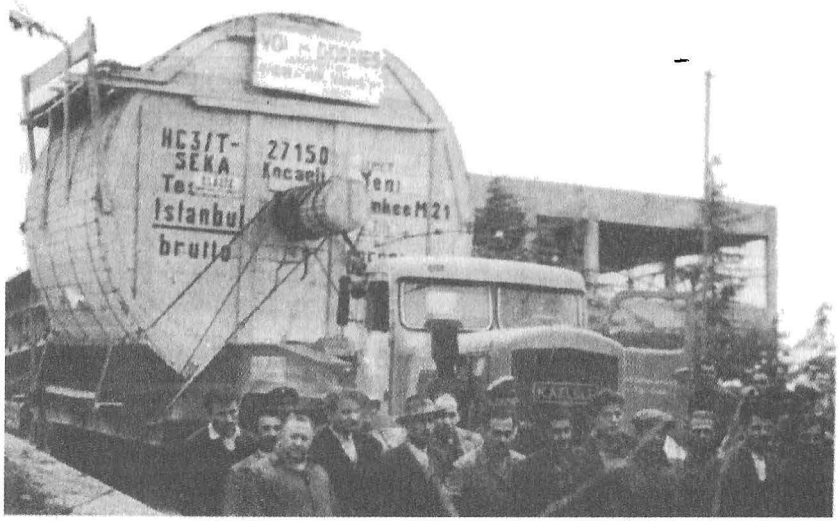

040. *Kâğıt fabrikasından bir görünüm.*

041. *Mehmet Ali Kâğıtçı, fabrika çalışanlarıyla.*

kent halkı tarafından minnet ve şükranla karşılandığı vurgulanarak, İzmit şehri fahri hemşerisi unvanının verilmesi kararlaştırıldı. Mehmet Ali Bey için İzmit'in daima özel bir yeri oldu. Her zaman, "*İzmit benim için ikinci bir vatan olmuştur. Beni fahri hemşeri seçerek bağrına basmıştır*"[51] diyen Mehmet Ali Kâğıtçı'yı İzmit halkı da hiç unutmadı.

042. *Kağıt fabrikasında silindir montajı.*

IV
Sıkıntılı Yıllar

"Yaşamak için ekmek ne ise düşünmek için kâğıt odur."
Mehmet Ali Kâğıtçı

1938 yılı Türkiye'ye, daha önce tanımadığı sıkıntıları da beraberinde getirdi. Fransa'dan davet edilen Prof. Fissenger, Atatürk'ü muayene etmiş, korkulacak bir şey olmadığını söylemişti. Oysa Atatürk hastaydı ve kendisini bekleyen sona doğru hızla yaklaşıyordu.

Atatürk hasta haliyle Gemlik'teki suni ipek fabrikasını ve Bursa'daki merinos fabrikasını hizmete açtı. Aynı yıl 42 yeni halkevi de hizmete girdi. İngiltere'den satın alınan Savanora adlı yat Türkiye'ye geldi ve Türk bayrağı çekildi. Atatürk, 19 Mayıs törenlerinin ardından güney illerine doğru bir geziye çıktı. Aynı dönemde kadın havacımız Sabiha Gökçen tek başına uçakla Balkan turnesine çıktı. Atina, Selanik, Sofya, Belgrad ve Bükreş'e uğradı, turunu başarıyla tamamlayarak İstanbul'a döndü. 1938 yılının gündemdeki konularından birisi de Hatay sorunuydu. Bu mesele de senaryosunu Atatürk'ün yazdığı bir girişimle çözüme kavuştu. Ertesi yıl Hatay, anavatana katıldı, ne yazık ki, Atatürk bunu göremedi.

Atatürk 1938 yılı yaz aylarından itibaren daha da rahatsızlandı. Ağustosta VIII. İzmir Fuarı'nın açılışını bu nedenle Başbakan

Celal Bayar yaptı. Aynı dönemde ordu, Elazığ bölgesinde tatbikat yapıyordu. Ekim ayı sonlarında Ankara Radyosu yayın hayatına başladı. 10 Kasım 1938'de Atatürk'ün ölüm haberi bütün Türkiye'yi derinden sarstı. Devlet yönetiminde kısa süren bir bocalama yaşandıysa da, cumhurbaşkanlığına İsmet İnönü'nün gelmesiyle bu sıkıntılar da aşıldı.

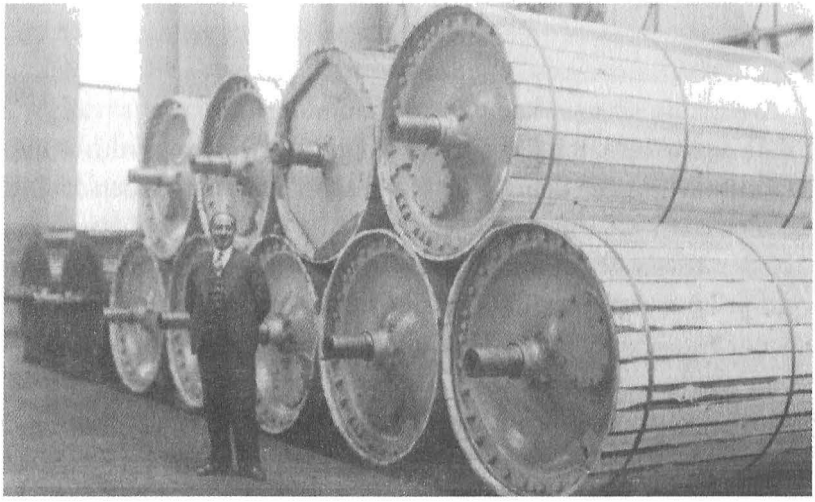
1939'da dünya yeni bir savaşa sürüklendi. Almanya'nın Avusturya'yı ilhak etmesi büyük gerilimlere neden oldu. Almanya, Sovyetler'le saldırmazlık antlaşması imzaladı ve Polonya'ya saldırdı. İngiltere ve Fransa çok geçmeden Almanya'ya savaş ilan etti. Bu arada İtalya da Arnavutluk'u işgal etti. Bu durum Türkiye'yi müttefiklere yaklaştırdı ve Ankara'da Türk-İngiliz-Fransız ittifakı imzalandı. Ertesi yıl Almanya yeniden saldırıya geçti ve Danimarka, Norveç, Lüksemburg, Fransa, Hollanda ve Belçika'yı işgal etti. İtalya, Almanya'yla birlik oldu ve Fransa ile İngiltere'ye savaş ilan etti. Böylece sonuçları bütün dünya ülkelerini etkileyecek olan büyük savaş birçok cephede birden başlamış oldu. Türkiye ne olursa olsun savaşa girmeme kararı almıştı. Bu kararını da sonuna kadar sürdürdü. Bunun ne kadar doğru bir karar olduğu sonraları defalarca anlaşıldı.

Türkiye'nin Köy Enstitüleri'nin kuruluşunu sağlayan kanunu kabul ettiği bu dönemde Ernest Hemingway, *Çanlar Kimin İçin Çalıyor* romanını basıma hazır hale getirmiş bulunuyordu.

Kâğıt fabrikasında durum

1938'de Mehmet Ali Kâğıtçı Sümerbank Kâğıt ve Karton Fabrikası'nın müdürü olarak görevinin başındaydı. O yılın sonuna kadar "kurucu müdür" unvanıyla çalışmış, kurum 3456 sayılı yasayla Sümerbank Selüloz Sanayii Müessesesi adını aldıktan sonra (1 Ocak 1939'dan itibaren) 450 lira aylıkla müessese müdürlüğüne atanmıştı.[1] Fabrika yeni bir unvan ve hukuki temel kazanmıştı. II. Kâğıt Fabrikası ile Selüloz Fabrikası'nın inşaatları da hızla devam etmekteydi. Bu fabrikaların yakında hizmete açılacağı haberleri basında yer almaktaydı.

İzmit Kâğıt Fabrikası'nda üretim, ithal edilen selülozla devam etmekteydi. Selülozun hammaddesi olan ağaç ve gerekli diğer bitkisel ürünler memleketimizde boldu ancak, bunları selüloz haline getirecek işlemler için inşaatı devam eden selüloz fabrikasının tamamlanması bekleniyordu. Diğer yandan kâğıt üretimi için gereken şap ve kaolin de ithal edilmekteydi. Oysa bu malzemeler de yurdumuzda bulunmaktaydı. Kâğıt üretiminin önemli malzemelerinden olan südkostik ve klorun İzmit'te üretilebilmesi için 10 Temmuz 1938'de temeli atılan klor fabrikasının inşaatı da sürüyordu.

043. *Mehmet Ali Kâğıtçı fabrikada.*

044. *Mehmet Ali Kâğıtçı, arka planda kâğıt fabrikası.*

1938 yılında gazetelerde kâğıt fabrikasının üretimiyle ilgili çeşitli yazılar çıkıyordu. *Son Posta* gazetesinde yayımlanan bir haberde, "*İzmit'te Sümerbank tarafından kurulan kâğıt ve karton fabrikası 1937 yılını, milli endüstrimiz için iftihar edilecek bir faaliyetle bitirmiştir. Bu fabrika senede 11 bin tonluk imalat kapasitesiyle kurulmuştu. Fabrikanın 10.204 tonu bulan imalatı ile bu rakama çok yaklaşmış olmasını, memleketimiz için yepyeni olan endüstri ve ihtisas şubesinde kazanılmış hakiki bir zafer telakki etmek lazımdır*"[2] şeklinde bir açıklama yapılmıştı. Habere göre, kâğıt imalatının en önemli maddesi olan selülozun dışardan ithal edilmesine devam edilecek, selüloz fabrikasının açılmasıyla birlikte bu sorun da ortadan kalkacaktı.

Avrupa'da savaşın kaçınılmaz olduğu bu dönemde savaş sanayiinde de kullanılan selülozun temini gittikçe zorlaşıyordu. Selüloz fiyatının artması nedeniyle de İzmit fabrikasında üretilen kâğıdın pahalı olması bekleniyordu. Avusturya ile bağlantı kurulmuş, Türkiye'den tütün gönderilmesi karşılığında bu ülkeden selüloz alınması yoluna gidilmişti. Makalede yazılanlara göre Kütahya civarındaki rezervler değerlendirilirse Yunanistan'dan kaolin, yurtiçindeki ocaklar verimli çalıştırılırsa dışardan şap alınması yoluna gidilmeyecek, önemli bir ekonomik kazanç sağlanacaktı. Bunun yanında kâğıt fabrikasının faaliyetleri genel olarak başarılı bulunmaktaydı.

Akşam gazetesinde yayımlanan benzer bir yazıda, kâğıt fabrikasının 1937 yılı başarılı olarak değerlendirilmişti. Makaleye göre, kâğıt fabrikası 1937 yılında 8934 ton kâğıt üretip satmış ve 2.733.367 liralık girdi sağlamıştı. Fabrika yeni açıldığı için bunun büyük bir başarı olduğu ifade edilmekteydi.[3]

Öte yandan İzmit Kâğıt Fabrikası üretime geçtikten sonra uluslararası sergilere ve fuarlara da katılmaya başlamıştı. Bu bağlamda kâğıt fabrikası 1936 ve 1938 yıllarında Selanik Uluslararası Sergisi'nde ürün kalitesi bakımından altın madalyayla büyük ödülü kazandı. 1938'de İzmir Uluslararası Fuarı'nda da altın madalyayı elde etti. İzmit Selüloz Sanayii Müessesesi, sonraları SEKA müessesesi haline geldikten sonra da birçok ülkede yapılan etkinliklerde

hem memleketimizi temsil etti, hem de çok sayıda ödül kazandı.

Hakkı Naşit Bey'in yazdığı bir makalede, yerli kâğıt düşmanlarının kendini bu ideale bağlamış olan Mehmet Ali Kâğıtçı'nın çabalarıyla etkisiz hale getirildiği, Birinci Beş Yıllık Sanayi Programı'nın başarıyla devam etmekte olduğu belirtiliyordu.[4]

045. *Genç ve idealist bir fabrika müdürü.*

İzmit kâğıt ve karton fabrikası, yabancı şirketlerden ve uzmanlardan da övgüler alıyordu. İngiliz Braithwaite şirketinin müdürü M. Humphreys İzmit'e gelerek fabrikada incelemeler yapmış ve şunları söylemişti: "*Emsali arasında fevkalade bir müessese, İngiltere'deki en mükemmelleri derecesinde iyi, fakat küçük. Kurulmasına çalışan mühendisleri ve onu lanse eden şahsı tebrik ederim.*"[5] Diğer yandan, Hindistan'ın tanınmış kâğıt tüccarlarından Davut'tan İk-

046. *Üretilen kâğıt ruloları.*

tisat Vekâleti'ne gönderilen mektuptaysa, şirketinin Türkiye'den kâğıt ve kırtasiye malzemesi almak istediği dile getiriliyor, İzmit'te üretilen kâğıt örneklerinden isteniyor ve 1 tonluk sipariş veriliyordu. Bu da kâğıt fabrikasının dışarıda da tanınmaya başladığının göstergesiydi.

1939 yılı Ağustosu'nda *Akşam* gazetesinin bir muhabiri İzmit'te kâğıt fabrikasını gezmiş, ayrıntılı bir inceleme yaptıktan sonra müessese müdürü Mehmet Ali Kâğıtçı'yla evinde görüşmüştü. Bu görüşmeden elde edilen bilgiye göre, fabrika yılda 12 bin ton kâğıt üretmekteydi ve II. Kâğıt Fabrikası'nın üretime geçmesiyle toplam kapasite 24 bin tona çıkacaktı. Fabrika üretim için gerekli selülozu ve reçineyi dışardan almaktaydı. Kaolinin içerde üretimine çalışılmaktaydı ve bunun için Kütahya'da bir madenin imtiyazı alınmıştı. Şap üretimi için Şebinkarahisar ve Gediz civarındaki şaphanelere işlerlik kazandırılabilirdi. Fabrika alanında kurulan klor fabrikası da hizmete açıldığında klor gereksinimi de fazlasıyla karşılanacaktı. Dolayısıyla fabrikanın çalışmasıyla ilgili olarak, her şeyin yolunda gittiği düşünülebilirdi.[6]

Yerli kâğıt sanayii karşıtı girişimler

1937 yılı yazında İzmit Kâğıt ve Karton Fabrikası, üretimde bir yılı geride bırakmış bulunuyordu. Sümerbank'ın 1936 yılı hesaplarının incelendiği 8 Haziran 1937 tarihli toplantıda kâğıt fabrikasının verimlilik hesaplarıyla ilgili bazı eleştiriler oldu. Meclis Bütçe ve İktisat Encümenleri ile Başbakanlık temsilcilerinden oluşan komisyonda Celal Bayar eleştirileri cevaplandırdı. Sümerbank'ın bütün fabrikalarını hem teknik, hem de kârlılık bakımından sürekli kontrol altında tuttuklarını, fabrika müdürü Mehmet Ali Kâğıtçı'nın bu işin uzmanı olduğunu, tesislerin emin ellerde bulunduğunu söyledi. Sümerbank'ın kaynakları iyi değerlendiremediği şeklindeki düşüncenin yanlış olduğunu belirtti. Ayrıca selüloz fabrikasının gereksiz yere kurulduğu fikrinin de doğru olmadığını açıkladı.[7] Selülozun her bakımdan çok önemli bir madde olduğunu, üretim için bir yıllık selülozu güçlükle temin edebildiklerini, selüloz

047. *Kâğıt fabrikası çalışanları.*

üretimi için gerekli esas maddelerin memleketimizde bol olması nedeniyle, fabrikanın açılmasıyla birlikte büyük kazançlar elde edebileceğimizi ifade etti.[8] Zaten 1 Eylül 1939'da başlayan II. Dünya Savaşı, selüloz sanayiini kurmakla ne kadar doğru bir karar verildiğini gösterdi.

Gazetelerde kâğıt fabrikasının çalışmalarını destekleyen yazıların yanı sıra, 1939 yılı başlarından itibaren Sümerbank Selüloz Sanayii Müessesesi'ne karşı dışardan ve içerden sistemli bir yıpratma hareketi de başlamıştı. Bu bağlamda kâğıt fiyatlarının pahalı olmasından dolayı kitap ve yayın hayatının olumsuz etkilendiğinden, gümrük vergilerinin yüksek olduğundan ve kırpıntı kâğıttan İzmit'teki kâğıt fabrikasının yeterince yararlanamadığından[9] söz ediliyordu.

Mehmet Ali Bey aslında bu saldırıları bekliyordu, çünkü Osmanlı'dan günümüze kâğıtçılığın tarihini yakından bilen birisiydi. Ona göre, Türkiye'de yerli kâğıdın üretilmesini istemeyenlerin saldırıları 1939'dan çok daha eskilere dayanmaktaydı. İzmir'de

1846'da açılan Halkapınar Kâğıt İmalathanesi, kapitülasyonların tahripkâr baskılarına dayanamamış ve kapatılmıştı. 1887'de Hamidiye Kâğıt Fabrikası adıyla kurulan bir şirketin Beykoz'da kurduğu imalathane de aynı akıbete uğramıştı.[10]

Saldırılar 20. yüzyılın başında da devam etmişti. 1916 yılında *Deutsche Allgemeine Zeitung*'un özel bir sayısında, bir sanayi kurabilecek hammaddeden ve teknolojiden yoksun olduğu için Osmanlı Devleti'nin bir tarım ülkesi olarak kalması gerektiği vurgulanıyordu. Türkiye'de 1927 yılından itibaren kâğıt sanayiini kurma yolunda bir hareketlilik başladığı zaman *Türkische Post* gazetesi sözü edilen bu özel sayıdaki görüşleri esas alarak, Türkiye'nin kâğıt sanayiini kurabilecek kapasitede olmadığını ileri sürmüştü.[11]

Memleket içinde ve dışında Türkiye'de yerli kâğıt sanayiinin kurulmasını istemeyen güçlü çevreler vardı. Mehmet Ali Bey'e göre, cazip iş teklifleri yapıp kendisini Avrupa'ya çekmek isteyenler de, bunda başarılı olamadıklarını anladıkları anda devletin en üst kademelerinde bile etkin çalışmalar yaparak Türkiye'nin kâğıt sanayiini kurması için gereken koşullara sahip olmadığını telkin edenler de aynı çevrenin adamlarıydı. Yabancı kâğıt kartelleri Türkiye kâğıt pazarını, onların yerli işbirlikçileri de komisyonlarını kaybetmek istemiyorlardı. Mehmet Ali Bey, Tütün İnhisarı İdaresi Umum Müdürlüğü'nün kâğıt fabrikası kurma projesinin (1928-1929) ihale aşamasına gelindikten sonra Maliye Bakanlığı Müsteşarı Ali Rıza Bey'in telgraf emriyle durdurulmasının da yerli ve yabancı aynı çıkar çevrelerinin işi olduğunu düşünüyordu.[12] Bu çevreler Londra Para ve İktisat Kongresi'nde Türkiye'nin sanayileşmesinin mümkün olmadığını, hammadde kaynağı ve pazar olarak kalması gerektiğini söylemişlerdi. Oysa Mehmet Ali Bey, "*Yaşamak için ekmek ne ise, düşünmek için kâğıt odur. İkisini de topraklarında yetiştirmeyen milletler eksik kalır*" diye düşünüyordu. Bu yüzden onu yerli kâğıt sanayiinin kurulması mücadelesinde yolundan döndürememişlerdi. Şimdi de kâğıt fabrikasının çalışmalarına karşı sistemli bir saldırı başlatmışlardı.

İzmit'te kurulan kâğıt sanayiini fırsat buldukça eleştiren kişilerden birisi de kâğıt ve basın sektöründen Ahmet İhsan Tok-

göz'dü. 1-5 Mayıs 1939 tarihlerinde Ankara'da toplanan Birinci Türk Neşriyat Kongresi, Türkiye'de yayın hayatının, kâğıt fiyatlarının ve İzmit Kâğıt Fabrikası'nın her yönüyle tartışıldığı bir toplantı oldu. Ahmet İhsan Bey bu toplantıda, "*Kâğıt pahalı deniyor. Doğrudur. Kâğıt çok pahalıdır, kâğıdın pahalılığının sebebi İzmit'te kurulan fabrikadır. İzmit'teki fabrika kurulunca gümrüklere yüksek tarife tatbik olunmuştur. Maliyeti de fazladır. Bu fabrikamız sarfiyatımızın ancak onda birini karşılar*"[13] diyerek kâğıt fabrikasıyla ilgili olumsuz düşüncelerini ifade etmişti. Ayrıca kâğıt fabrikasının kuruluş yeri konusunda karşıt görüşler olduğunu da ileri sürüyordu.

Ahmet İhsan Bey'in hayli sert olan eleştirilerine yanıt gecikmedi. *Cumhuriyet* gazetesi Ankara muhabiri Mekki Sait (Esen) Bey, yetkili makamların açıklamalarını da içeren bir yazısında selüloz fiyatının 23 sterline çıktığını, fabrikaların, satış halinde benzerlerinin düzeyinde fiyat koymak zorunda olduğunu ileri sürdü. Ayrıca kâğıt fabrikasının kâğıt fiyatlarının artma sebebini teşkil eden, fabrika yerinin uygun olmadığı ve kâğıdı pahalıya ürettiği eleştirilerinin de gerçekle bir ilgisi olmadığını açıkladı. Mekki Sait Bey'e göre, 1936'dan sonra gümrük mevzuatında hiçbir değişiklik olmamıştı.[14] Anlatılanlar hayal ürünüydü.

Kâğıt fabrikası üzerine tartışmalar

Böylece 1939 yılı yazına doğru İzmit'te kâğıt fabrikasının faaliyetleri ve kâğıt fiyatları üzerine ilginç bir tartışma başlamış oldu. Muhittin Birgen ve gazeteci Velid Ebüzziya, kâğıt fabrikası karşıtlığında Ahmet İhsan Bey'i yalnız bırakmadılar ve ülkenin kâğıt sanayii politikasını eleştirenler kervanına katıldılar.

Gazeteci Muhittin Birgen, yazdığı "Sanayi işlerimize ait birkaç nokta" başlıklı makalesinde eleştirilerini üç noktada toplamıştı. Birgen'e göre, kâğıt sanayii girişimi ayrıntılı bir araştırma yapılmadan ortaya çıkmış, kâğıt pahalıya mal olmuş ve gelişmekte olan Türk kültürüne köstek olunmuştu. İkinci olarak, bir sanayi girişiminde sabırlı, tedbirli olunmalı ve mutlaka uzmanlığa önem veril-

048. *Kâğıt fabrikası müdürü Mehmet Ali Kâğıtçı.*

meliydi. Memlekette yapılan etütlerin artırılması ve uzmanların bilgisi için bunların raporlar halinde yayımlanması gerekliydi.[15]

Muhittin Birgen'in bu makalesine yanıt, gazeteci Yaşar Nabi Bey'den geldi. Yaşar Nabi Bey, İzmit Kâğıt Fabrikası'nın bugün içinde bulunduğu geçici koşulları, esas kabul etmenin haksızlık olacağını yazdı. Yaşar Nabi Bey'e göre, II. Kâğıt ve Selüloz Fabrikalarının açılmasıyla ve diğer gerekli malzemelerin içerden teminiyle istenilen noktaya varılabilecekti. Sanayileşme hamlesi milletten fedakârlık bekleyen bir milli davaydı. Ayrıca dünya, savaşa sürüklenmiş ve dışardan alınan selülozun fiyatı artmıştı. Gümrük vergilerinin artırılması, sanayimizi korumak amacıyla yapılmıştı. Bu yüzden kâğıt fabrikası girişimi başarılıydı ve yapılan eleştirilerin düzeyi biraz fazla olmuştu.[16]

Kâğıt fabrikası konusundaki eleştirilerin belki de en ağırı gazeteci Velid Ebüzziya'dan geldi. Ebüzziya makalesinde İzmit'te üretilen kâğıtlardan kâğıtçıların da, matbaacıların da şikâyet ettiğini, fiyatların çok yüksek olduğunu dile getiriyordu. İzmit Kâğıt Fabrikası'nın mükemmel bir kâğıt fabrikası olduğu sözlerinin sadece bir rivayet olduğunu söylüyordu: "*Hiç kimse yoğurdum kara demez. O muazzam rivayete nazaran kız gibi güzel fabrikanın başına bol maaşla geçmiş bulunan Bay Müdür, elbet fabrikayı methedecek, göklere çıkaracaktır.*"[17] Ebüzziya'ya göre, piyasada kâğıt sıkıntısı vardı. Fabrikanın gazete kâğıdı yapamayacağı şeklindeki dedikodular doğru ise, "*Bizce fabrikanın hikmet-i vücudu kalmıyor demektir... Fabrika hakikaten işe yaramayacak bir müessese ise bu sıkışık zamanda faydasını eseriyle ispat eylemelidir, yoksa o da ne yapılıp yapılıp faydalı bir vaziyete getirilmelidir*" diye yazmaktaydı.

Bu makaleden de anlaşıldığı gibi bazı çevreler kâğıt fabrikası konusunda eleştirinin ötesine geçen bir tavır içindeydiler. Bunun üzerine Mehmet Ali Bey 10 maddelik bir cevap yazısı hazırladı. "*18 Eylül 1939 tarihli İkdam gazetesinde intişar eden başmakale hakkında notlar*" başlığını taşıyan bu elyazısı metinde Mehmet Ali Bey, "*Fabrikamız ilk gününden beri sipariş edilen –gazete kâğıdı da dâhil– her çeşit kâğıdı imal etmekte bulunmuştur*", "*Hariçten kâğıt gelmediğinden dolayı bugün gazetelerimizin kapanacağını ileri sürmek sadece iftiradır*" diyordu. Mehmet Ali Bey şöyle devam ediyordu: "*Matbaacılık ve kâğıtçılık şirketi sahiplerinden olan ve piyasada senelerce işadamı olarak geçinen Bay Velid her halde arifane tecahül gösteriyorlar, yoksa cihanda vaki umumi buhrandan azade kalacak mesut bir köşe bulmak güç olduğunu elbette kendisi de bilirler. Diğer yandan selüloz fabrikası yapılıncaya kadar hammadde ithaline mecbur bulunduğumuzu da biliyorlar. Buna rağmen fabrikamızın cihanı saran buhrandan azade kalmasını tasavvur etmeleri en hafif manasıyla hafifliktir.*"[18]

Falih Rıfkı Atay da yazdığı bir makaleyle eleştirilere cevap vermeye çalıştı. Eleştirilerin büyük kısmının haksız yere yapıldığını düşünüyordu. Falih Rıfkı Bey şöyle yazmıştı: "*Bir fabrikanın temeli atıldığı zaman, işçisi, ustası, mühendisi ve işletme mütehassısları henüz mektebe başlayan bir memlekette, o fabrikanın kuruluşundan iki sene sonra, yüz senelik Avrupa tecrübesinin iş ve hesabını beklemek ve onu bulamadığı için sanayi hareketine yanlış başlandığını yahut fabrikaların yanlış kurulduğunu veya işletmelerin rasyonel olmadığını iddia etmek en hafif kelimesi ile hiffet olur.*"[19]

Türkiye'de kâğıtçılığın tarihini araştırmış kişilerden Sabih Alaçam da basında yer alan eleştirel yazılara cevap niteliği taşıyacak bir değerlendirme yapmıştı. Buna göre, kâğıt mühendisi Mehmet Ali Kâğıtçı en başından itibaren konuyla en ince ayrıntısına kadar ilgilenmiş, etütler yapmıştı. Celal Bayar ve Atatürk, kâğıt meselesine özel bir önem vermişler, kendisini her zaman desteklemişlerdi. Buna iki kere İktisat Vekilliği yapmış Şakir Kesebir'i de katmak gerekirdi. O da meseleyi bir memleket davası olarak ele almış, ken-

di cebinden para harcayarak Kolman adlı bir uzmanı dahi getirtmişti. Daha sonra kâğıt meselesi devletin sanayi programında yer almış, birçok inceleme ve etüdün sonucunda İzmit'te kâğıt fabrikasının bacası tütmüştü. Alaçam, 1936'da kâğıt fabrikası kurulduğunda sesi çıkmayan bazı çevrelerin 1939 yılında eleştiri bombardımanı başlatmış olmasını son derece anlamlı ve kasıtlı bulmaktaydı.[20]

Alaçam'a göre, on beş kadar hammaddenin (odun, kömür, kaolin, pirit, kireçtaşı, kükürt, tuz, şap, reçine, soda vs.) kullanıldığı kâğıt sektörünün memlekette ekonomik hareketlilik yaratmadığını ileri sürmek, cahillik değilse kötü niyetlilik olarak anlaşılmalıydı. Bununla beraber gümrük vergilerini artırmak suretiyle kâğıdın pahalılaşması ve Türk kültürünün gelişmesine engel olunması sözü de gerçeği yansıtmamaktaydı.

Devlet harekete geçiyor

Birinci Türk Neşriyat Kongresi sonrasında basında yer alan kâğıt fabrikası karşıtı yazılar devleti harekete geçirdi ve inceleme başlatılmasına neden oldu. Sümerbank Umum Müdürlüğü Müessese ve İştirakler Şubesi'nden 3 Temmuz 1939 tarihinde İzmit Selüloz Sanayii Müessesesi Müdürü'ne gönderilen bir yazı ekindeki elli adet sorunun "acele" cevaplandırılarak gönderilmesi isteniyordu.[21]

049. *Mehmet Ali Kâğıtçı.*

Buna verilen 8 Temmuz 1939 tarihli cevap yazısında soruların bazıları cevaplandırılmış, bazılarının ise cevap verilmesi için uzun süreye gerek olduğu belirtilmişti. Mehmet Ali Bey, bu soruşturmaların, dönemin İktisat Vekili Hüsnü Çakır ve arkadaşlarının fabrikanın hatalı gösterilmesi niyetinde olduklarının göstergesi olduğunu düşünüyor-

du.[22] Gerçekten de Hüsnü Çakır'ın İktisat Vekilliği'ne atanmasından sonraki süreçte kâğıt sanayiine karşı devletin soğuk baktığı, kâğıt sektörünün gelişmesi yolundaki yatırımların yavaşladığı gözleniyordu.

Bu süreç içerisinde İktisat Vekâleti, uzman Dr. Max von der Porten'e kâğıt fabrikasını incelettirdi. Porten, raporunda, işlemekte ve kuruluş halinde bulunan fabrikalarda işlerin arzu edilen düzen içinde gerçekleşmediğini belirtiyordu.

Porten'in raporu yeni gelişmelere de sebep oldu. Sümerbank Genel Müdürlüğü, 22 Haziran 1939 tarihli bir yazıyla İzmit Müessese Müdürlüğü'nde yeni düzenlemelere gitti. Bu yazıda, fabrikaların işletme ve inşaatına ait işlerin müessese müdürü Mehmet Ali Kâğıtçı tarafından, fabrikaların idari, mali ve ticari işlerinin de ikinci müdür Halil Namık Bey tarafından yürütülmesinin uygun görüldüğü belirtiliyor ve buna göre hareket edilmesi isteniyordu. Bu gelişme Mehmet Ali Bey'i son derece kızdırmıştı. Yazdığı cevap yazısında, 3460 sayılı kanunun 30. maddesi gereğince müessesenin bütün teknik ve idari işlemlerinden sadece kendisinin sorumlu olduğunu belirtti. Bu yazışmalar, müessese ile genel müdürlük arasındaki gerilimi ve Mehmet Ali Bey'in görevden alınmasıyla sonuçlanacak süreci başlattı.

Devletin kâğıt sanayiine karşı soğuk ve şüpheci tavrı yaklaşık 10 ay kadar sürdü. Bu süreç içersinde yeni fabrikaların inşaatı yavaşladı, hükümetin kâğıt fabrikasına desteği iyice azaldı. Ne var ki, II. Dünya Savaşı'nın başlaması, hükümetin bu konudaki politikasının değişmesine neden oldu. Müessese Müdürü Mehmet Ali Bey, Ankara'ya çağırıldı. İktisat Vekili Hüsnü Çakır ile Sümerbank Genel Müdürü Nurullah Esat Bey, kendisini çok iyi karşıladılar. Kahvelerini yudumlarlarken bir ara Bakan Hüsnü Çakır, "*Mehmet Ali Bey, şu yarıda kalan İkinci Kâğıt Fabrikası ile Selüloz Fabrikası ne zaman bitecek?*" diye sordu. Bunun üzerine Mehmet Ali Bey, Bakan'a şu yanıtı verdi: "*Beyefendi, daha mayıs ayında işlemekte bulunan kâğıt ve karton fabrikamız için Hey'et huzurunda sigaya çekilmiştim... Şimdi de yarıda bıraktırılan fabrikalarımızın bir an evvel işletilmesi arzu edilmekte olduğunu duyuyorum. Aca-*

ba yanlış mı anlamaktayım efendim?" Bunun üzerine İktisat Vekili Hüsnü Çakır dostane bir edayla Mehmet Ali Bey'e sigara uzatırken, "*Canım geçmişi bırak... şimdi yarıda kalanların bir an önce işletilmesini sağlamaya bakalım*"[23] dedi.

İktisat Vekili, Sümerbank Genel Müdürü ve Mehmet Ali Bey arasında geçen üçlü görüşmede, yarım kalmış bulunan II. Kâğıt ve Selüloz Fabrikalarının zaman geçirmeden tamamlanması yolunda bir karar alındı. Alınan kararlar arasında, basında epeyce yer almış olan kâğıt meselesini geniş bir boyutta ele alacak bir komisyonun kurulması da bulunuyordu.

1939 yılı Ekim ayı başında kâğıt meselesini araştırmak üzere bakanlıklar arası ve geniş tabanlı bir komisyon oluşturuldu. Bu komisyon, 2-13 Ekim 1939 tarihlerinde İktisat Vekâleti Sanayii Tetkik Heyeti Reisliği'nde çalışmalarını yürüttü. Komisyonun çalışma başlıkları, Türkiye'nin kâğıt gereksinimini tespit etmek, kâğıt fabrikası ürünlerini türleri bakımından günün koşullarına göre belirlemek, kâğıt tüketiminde tasarruf tedbirleri almak gibi konulardı. Komisyon, çalışmalarını tamamladığında bir de rapor hazırladı. Bu rapora göre, selüloz dışındaki diğer hammaddeler memleket içinden karşılanacak, selüloz kullanımında tasarrufa dikkat edilecekti. Gazetelerin kâğıt kullanımına da kısıtlamalar getiriliyor, gazetelerin dört sayfaya indirilmesi öneriliyordu. Ayrıca fabrikanın verimini artırmak için her cins kâğıttan belirli formatlarda üretim yapılmalıydı. Devlet tarafından kullanılan kâğıtlarda tasarruf sağlanılması için, kullanılan formlarda da bir standartlaştırmaya gidilmeliydi. Denilebilir ki, komisyon kararlarının fabrika verimliliğini artırmaktan çok, kısıtlayıcı önlemlerle savaş yıllarını geçirmeyi amaçladığı anlaşılmaktaydı.[24]

Gerçekten de bu raporun yayımlanmasından itibaren devlet dairelerinde kırpıntı kâğıt toplanılmasına başlandı. *Resmi Gazete* dışındaki gazetelerin altı sayfadan fazla olmamasına özen gösteriliyor, olabildiğince tasarruf sağlanıyordu. Bu uygulamalar savaşın ilerleyen yıllarında da sürdü.

Savaş yıllarının tasarruf önlemlerinden akıllarda en çok kalmış olan, Milli Korunma Kanunu uyarınca kâğıtla ilgili bir iş yapan-

ların ellerindeki kâğıt miktarının 14 Ocak 1942 tarihinden itibaren üç gün içinde bir beyannameyle İstanbul Valiliği'ne bildirmesinin istenmesiydi.[25] Böylece beyannameyle bildirilen kâğıtlara bedeli ödenmek şartıyla el konulmaya başlanmıştı. Ancak bu uygulama bir ay sonra biraz yumuşatıldı, beş ay sonra da yürürlükten kaldırıldı.

Savaşın yarattığı olumsuz koşullardan Avrupa kâğıt sektörü de etkilenmiş, birçok ülkede sert önlemler alınmıştı. 1 Şubat 1940 tarihli *Akşam Haberleri* gazetesinin Londra muhabiri, "*Teçhizat Nezareti, yakında kâğıdın vesika usulüne tabi tutulacağına dair bir kararname neşredileceğini bildirmiştir*"[26] diye yazıyordu. Bir başka gazete de Fransa'da alınan önlemleri anlatıyordu. Habere göre, Fransa'da geçici bir süre için dükkân ve mağazalarda satılan eşya, müşteriye kâğıt ve karton ambalajı içinde verilmeyecekti. Kâğıt ve karton paketler ancak zorunlu durumlarda kullanılacaktı.[27]

Sapanca Gölü'nün suyu biter mi?

Kâğıt fabrikasıyla birlikte tartışılan konulardan birisi de, Sapanca-İzmit su yolu projesiydi. İzmit'te 1934 yılında kâğıt fabrikasının temeli atılırken kâğıt üretimi için şehirdeki Kilez Deresi suyundan yararlanılması uygun görülmüştü. Ancak 1936 yılında kâğıt fabrikasının açılışı yapılırken II. Kâğıt ve Selüloz Fabrikalarının da temelleri atılmış, bu yeni tesislerin tatlı su gereksinimi için de Sapanca Gölü'nden yararlanılması uygun görülmüştü. Yeni fabrikaların inşaatları devam ederken, Sapanca Gölü sularını İzmit'te kâğıt fabrikası alanına ulaştıracak boru hattının döşenmesine de başlanmıştı. İşte o günlerde çeşitli dedikodular, söylentiler ve tereddüt ifade eden açıklamalar duyulmaya başlandı.

Bu dedikodulardan birisi, fabrikanın çok su harcayacağından dolayı Sapanca Gölü'nün kuruyacağıydı. "Mademki, fabrika göl suyuyla işleyecekti, neden göl kenarında kurulmadı da kilometrelerce boru döşendi?"[28] diyenler de vardı.

Söz konusu dedikodular ve eleştiriler 19 Aralık 1940 tarihinde Başbakan Dr. Refik Saydam'ın başkanlığında toplanmış olan

Devlet İktisadi Teşekkülleri genel toplantısında Kastamonu Milletvekili Nuri Tamaç tarafından da ince bir alayla dile getirilmişti. İktisat Vekili, gerekli açıklamanın Sümerbank Genel Müdürü tarafından yapılmasını istemiş, ancak genel müdür de henüz yeni atandığını ve bunun teknik bir konu olduğunu söyleyerek fabrika müdürü Mehmet Ali Bey'in açıklama yapmasının doğru olacağını söylemişti.

Bunun üzerine görüşü alınmak için çağrılan Mehmet Ali Bey, Sapanca Gölü'nün yüzölçümünün 42 kilometrekare olduğunu, bölgede yağış miktarının yeterli olduğunu, gölü besleyen güçlü derelerin bulunduğunu, dolayısıyla gölün kuruma ihtimalinin olmadığını açıkladı. Ayrıca Sapanca Gölü suyunun berrak, tatlı ve yumuşak olduğunu, bunun kâğıt üretimi için istenilen özelliklere uygun bulunduğunu da sözlerine ekledi. Böylece Sapanca-İzmit su nakil hattıyla ilgili tereddütler sona ermiş oldu.[29]

Kâğıt meselesi hakkındaki tartışmalar basında ve kamuoyunda 1939 yılının sonlarına kadar devam etti. Bazı çevreler kâğıt fabrikasını savunurken, bir başka kesim kâğıttaki pahalılığın kâğıt fabrikasından ya da kâğıt vurgunculardan kaynaklandığını ileri sürdü. Oysa milli kâğıt sanayiinin sınırları daha başından belliydi ve eleştirilerin büyük kısmı yersizdi. Mehmet Ali Bey ulusal sanayinin başarılı olacağına inanıyordu ve bu inancını hiç yitirmedi.

Türkiye, II. Dünya Savaşı'na girmedi, ancak savaşın sıkıntılarını yaşadı. Savaş dönemi, yokluk yılları olarak akıllarda kaldı. Gazetelerde hemen her alanda "vurgunculuk" haberleri yayımlanıyordu. Bir yıl içinde milyoner olanlardan söz ediliyordu. Vurgunculuk söz konusu olduğunda kâğıtta da vurgunculuk yapanlardan söz eden haberlere, kâğıt buhranının sebeplerini araştıran yazılara sıkça rastlanıyordu.

Ulusal Ekonomi ve Artırma Kurumu'nun 18 Nisan 1940 tarihli gazetelerde yer alan beyannamesinde, "*Kâğıt fabrikamız memleket ihtiyacının yüzde ellisini karşılamaktadır. Eğer böyle fabrikalar olmasaydı umumî harbde halimiz ne olurdu?*"[30] denilmekteydi. Cemal Kutay da kâğıt fabrikasının önemine işaret edenlerdendi. "*Eğer İzmit Kâğıt Fabrikası olmasaydı, Türk matbuatı kâğıdı-*

nı nereden bulacaktı?"[31] diye sormaktaydı Kutay. Ona göre, aradan geçen zaman Birinci Beş Yıllık Plan'ın büyük ve eşsiz başarılarını bize daha çok kanıtladı. Sanayi zaferi, Atatürk devrinin büyük bir eseriydi.

Gerçekten de 1940 yılı itibariyle Sümerbank Selüloz Sanayii Müessesesi dört ana fabrika, on kadar teknik, idari ve sosyal tesisten oluşan büyük bir müessese haline gelmişti. II. Kâğıt, Selüloz ve Klor Fabrikalarının inşaat ve montaj işlemleri devam etmekteydi. Bu fabrikaların bir an önce açılması sabırsızlıkla bekleniyordu. Selüloz ve II. Kâğıt Fabrikaları için su taşıyacak olan Sapanca su yolu inşaatı da devam etmekteydi. İzmit'teki tesislere Türk sanayileşme hareketinin takdir edilen örnek eserleri gözüyle bakılmaktaydı.

Mehmet Ali Kâğıtçı ile Sümerbank yönetimi arasında gerilim artıyor

Müessese müdürü Mehmet Ali Bey için 1939 yılı bir dönüm noktası oldu. O yıldan itibaren Ahmet İhsan (Tokgöz) ve Velid Ebüzziya gibi düşünen yazarların ve bürokratların basında, bazen TBMM'de Sümerbank Selüloz Sanayii Müessesesi'ne ve onun müdürüne karşı yürüttükleri kampanya sonuç vermeye başlayacaktı. Yerli ve yabancı uzman ve komisyonlarca müessese üzerine yapılan incelemeler birbirini izledi. Sümerbank Genel Müdürlüğü tarafından İzmit müessese müdürünün yetkilerinin kısıtlanmak istenmesi de Mehmet Ali Bey'in direnişiyle karşılaşmıştı. Hükümette İktisat Vekili'nin ve ardından Sümerbank Genel Müdürü'nün değişmesiyle İzmit Müessese Müdürlüğü ile Sümerbank yönetimi arasındaki ilişkiler de gerginleşmeye başlamıştı.

Sümerbank'ın yeni genel müdürü Burhan Z. Sanus imzasıyla 25 Mart 1940 tarihinde müessese müdürü Mehmet Ali Kâğıtçı'ya gönderilen "Zata mahsus" damgalı resmi yazı, gerilimi birden en üst düzeye çıkardı. Bu yazıda, Sümerbank İdare Meclisi'nce Teftiş Heyeti Raporlarına dayanılarak alınan iki karar özetlenmekte ve ortaya çıkan usulsüzlükten doğan zararın ilgili kişilerce ödenmesi istenmekteydi.

Teftiş Heyeti Raporlarında, İzmit Müessese Müdürlüğü'nün Yunanistan'dan aldığı 200 ton kaolinin uygun nitelikte olmadığı, bunların kullanılmalarının makineler üzerinde olumsuz etkiler yaptığı belirtiliyordu.[32] Bunun tespit edilmesi üzerine kaolinin geri kalan kısmının kullanılamadığı ve bu nedenle devletin zarara uğratıldığı iddia edilmekteydi. Ortaya çıkan zararın karşılanması için Müdür Mehmet Ali Bey ile Müdür İdari Yardımcısı Halil N. Berktay'ın 194 lira 97,5 kuruş, diğer iki sorumlunun ise 35 lira 56 kuruş ödemeleri isteniyordu.

Bunun üzerine Mehmet Ali Bey, genel müdürlüğe 5 Temmuz 1940 tarihli bir yazı gönderdi. Bu yazıda şunları ifade etmişti: "*Yeni yetişmekte olan tecrübesiz ve tetkik ettiği maddenin mahiyeti hakkında malumatsız müfettiş namzedinin, bahse konu mevzuu teşkil eden kaolinin evsafı hakkında yürüttüğü menfi mütalaa ve zehabı varit değildir. Mezkûr kaolinin bakiyesi halen işlenmekte ve hiçbir arıza göstermemektedir.*"[33] Devamında, müessesenin tam olarak teşekkül edemediği, kadrosunun yeterli olmadığı, çalışma koşullarının da son derece olumsuz olduğu, fabrikayı teftişe gelen kişilerin de konuya yabancı oldukları dile getirilmekteydi.

Sümerbank Teftiş Heyeti tarafından kâğıt fabrikasında yapıldığı iddia edilen ikinci usulsüzlük ise kırpıntı kâğıtların talimata aykırı bir şekilde satın alındığı şeklindeydi. Uzman olmayan kişilerin oluşturduğu satın alma komisyonunun almış olduğu kırpıntı kâğıt partilerinin bazılarında çöp ve rutubet derecesinin yüksek çıktığı, bu yüzden devletin zarara uğratıldığı iddia edilmekteydi.

Mehmet Ali Bey, gönderdiği cevap yazısında 1937 yılında savaş tehlikesi içinde kırpıntı kâğıt ve selülozun yokluğu nedeniyle büyük sıkıntılar yaşandığını ve bu ortam içinde satın almayı gerçekleştiren görevlilerin teknik yönden yanlışlık yapmış olabileceklerini, ancak bunun o günün koşulları düşünülerek anlayışla karşılanması gerektiğini ifade etmişti. Ancak Sümerbank Teftiş Heyeti tarafından iki ana başlık halinde kendisine dayatılan "usulsüzlük ve devleti zarara uğratmak" iddiaları kendisine çok ağır gelmişti. Hemen uzunca bir başka yazı daha kaleme aldı. Bu yazı oldukça sert bir üslupla yazılmıştı.

"İzahatlar" başlıklı yazıda, 1937 yılında fabrikada yaşanan şap sıkıntısı nedeniyle sülfürik asit kullanarak üretimi kesintiye uğramaktan kurtardığını, 1938'de selüloz sıkıntısı yaşanırken uyguladığı yöntemle krizin kolayca atlatıldığını, II. Kâğıt Fabrikası için su taşıyacak tesisat, su deposu ve iskele yapılması gibi işleri başardığını, kaolin fabrikasında projenin hatalı olduğunu zamanında fark ederek uygulamadan kaldırılmasını sağladığını, II. Kâğıt Fabrikası makine montajı için fedakârca çalıştığını ve kâğıtçılık mesleğini kurslar düzenleyerek memleket çocuklarına öğretip yabancı uzmanlara devletin para vermekten kurtulması gibi hizmetleri gerçekleştirdiğini uzun uzun açıkladı. Bu çabalarıyla devletin yüz binlerce lira kâr etmesine ya da tasarrufuna vesile olduğunu anlattı.

Yazı şöyle devam ediyordu: "*Mecbur ve muztar kalarak, kerhen zikretmiş olduğum maddî kıymetini, mesleğe bigare, tecrübesiz ve behemahal bir kusur bulmak için tahrik edilmiş olan müfettiş namzedinin tevehhüm eylediği zarardan kat kat fazla bulunduğunu ispata kâfidir sanırım. Maddî düşünerek hesaplaşmak icap ederse on binlerce matlubum çıkacaktır.*

Mezkur İdare Meclisi kararının manevi tesiri çok ağırdır. Bütün gençliğimi memlekette Türk kâğıtçılığının kuruluşuna hasrettim. Bu uğurda her türlü maddi ve manevî fedakârlıktan çekinmedim. Bunlara mukabil, mahzar-ı takdir olmasam bile, hiç olmazsa bu kadar adi bir vesile ile zâti ve meslekî izzet-i nefsim olsun rencide edilmemeli idi. Şahsımı 194 lira ile değil milyonlarla ölçülebilecek yolsuzluklardan dahi tenzih ederim."[34]

Mehmet Ali Bey, bu yazısında fabrikada ortaya çıkan aksaklıkların sebepleri hakkında da açıklamalar yapıyordu. Mesela, kendisinin yürüttüğü görevin ayrıntılarını ve sınırlarını belirleyen bir talimat bulunmadığı için uygulamalar deneme ve yanılma yoluyla yürütülüyordu. İkinci olarak, Mehmet Ali Bey, mesai arkadaşlarını seçme hakkının olmadığını, tanımadığı, mesleki ve kişisel özelliklerini bilmediği memurların yapacakları kusurlardan kendisinin sorumlu tutulamayacağını söylüyordu. Ayrıca teftiş heyetini oluşturan görevlilerin, denetledikleri ya da soruşturdukları konunun uzmanı olması gerekirdi.

Bunlardan başka, tatil günü bile fabrikadan uzaklaşmasına izin verilmediğini, ancak kendisinden piyasaları takip etmesinin beklendiğini belirtiyordu. Oysa sorumluluk sahibi kişilerin, yetkileri de aynı oranda olmalıydı. Açıklamalarının sonunda onurunun çiğnenmesine neden olan bu kararın geri alınmasını istiyordu. Bu isteğini 11 Temmuz 1940 tarihinde Ankara'ya giderek Sümerbank Umum Müdürü Burhan Z. Sanus'a sözlü olarak da iletti.

O günlerde İzmit müessese ile genel müdürlük arasında gerilimi artıran başka gelişmeler de yaşanmıştı. Mehmet Ali Bey'in genel müdürlüğe gönderdiği 29 Nisan 1940 tarihli yazı ortalığı epeyce karıştırmıştı. Bu yazıda Sapanca'dan İzmit'teki kâğıt fabrikalarına tatlı su taşıyacak tesisat işinin müteahhiti Vahit Apak'ın ölümüyle yarım kalan kısmının ihalesinin yeniden yapılmadığını, bunun da II. Kâğıt ve Selüloz Fabrikalarının üretime geçmesini geciktirdiğini ifade etmişti. 20 kilometrelik mesafeye serilmiş bulunan su borularının kurşunlarının çalındığını, bu malzemeleri korumanın güçleştiğini, II. Kâğıt Fabrikası'nın kanalizasyon işiyle, kazan ve türbin binaları inşaatlarının da derhal tamamlanması gerektiğini, savaş nedeniyle selüloz bulmanın epeyce zorlaştığını ve bu durum nedeniyle devletin hayli zarara uğradığını vurgulamıştı. Ortaya çıkan bu manzaradan genel müdürlüğü sorumlu tutuyordu.[35]

Mehmet Ali Kâğıtçı görevden uzaklaştırılıyor

1941 yılı başlarında da kurumla İzmit müessese müdürü arasındaki gerilim devam etti. Mehmet Ali Bey, üst yönetimi eleştiriyor, genel müdürlüğün bürokrasiye boğulduğunu, İzmit müessesesine gereksiz müdahalelerde bulunulduğunu, müdüre esas işlerinin dışında işler yüklendiğini, müessesenin istediği gibi örgütlenmesine imkân verilmediğini her fırsatta tekrarlamaktan çekinmiyordu.

Mehmet Ali Bey bu eleştirilere devam ederken 22 Ocak 1941 tarihli bir İdare Komitesi Kararı'nı da Genel Müdürlüğe göndermekle durumunu iyice tehlikeye soktu. Bu yazıda, 3460 sayılı kanunun 36. maddesinin kâğıt fabrikalarının çalışma programını düzenleme görevini doğrudan doğruya müessese idare komitesine

verdiği halde genel müdürlüğün 5.8.1940 tarih ve 1357 sayılı yazısının bu görevi özel bir komisyona vermesinin hukuki olmadığı ifade ediliyordu. Ayrıca her müessese, uğraştığı konular göz önünde bulundurularak teknik faaliyetinin devamına yönelik kararları, bünyesindeki uzmanları tarafından alabilmeliydi. Bundan başka, müessesenin hizmet sınırları çizilmiş ve belirli kanunlara tabi olan bir kurum olmasına rağmen genel müdürlüğün kendilerinden durmadan bazı taleplerde bulunduğu belirtiliyordu. Bu taleplerin gerçekleştirilemeyecek kadar kısa sürelerde ve çoğunun kurumun şartlarını aşan mahiyette olduğu vurgulanmaktaydı. Müessese müdürü, kurumunda görev dağılımını kendisi yapabilmeliydi. Buna yukardan müdahale olmamalıydı. Bundan başka müessese ile genel müdürlük arasındaki ilişkileri düzenleyen nizamnamelerin bulunmamasının birçok soruna neden olduğunu da belirtmekteydi.[36]

Mehmet Ali Bey 17 Mart 1941'de Sümerbank Genel Müdürlüğü'ne bir yazı daha göndererek müessese ve kendisi hakkında alınmış bulunan usulsüzlük ve devleti zarara uğrattığı yolundaki kararın geri alınmasını yeniden istedi. Ne var ki, bu kararın geri alınacağını beklerken 31 Mart 1941'de aldığı bir yazıyla sarsıldı. İzmit Müessese Müdürlüğü görevinden alınarak Selüloz Sanayii Müessesesi bünyesinde kurulmuş bulunan işletme mütehassıslığı kadrosuna atandığını öğrendi.[37] Üstelik bu yeni görevinde daha yüksek maaş alacaktı.

Bu yeni görevinde sürekli İzmit Müessese Müdürlüğü'yle iletişim halinde bulunacak, imalat programının aksamadan yürütülmesini sağlayacak, üretimi maliyet, kalite ve miktar bakımından denetleyecek, makine ve tesisatın bakımıyla ilgili işleri takip edecek, teknik eleman yetiştirilmesi için kursların düzenlenmesi gibi işlere bakacak ve aylık olarak da 500 lira maaş alacaktı. Gönderilen yazıda müessese müdürlüğüne kimyager yüksek mühendis Adnan Berkay'ın getirildiği belirtiliyor ve devir teslimin derhal yapılması isteniyordu.

Mehmet Ali Bey 1 Nisan 1941'de görev teslimini yaptığı gün kendisinden vezneye, "usulsüzlük ve müesseseyi zarara uğratmaktan" dolayı üzerine düşen 194 lira 98 kuruş zimmet borcunu öde-

mesi istenmişti. Bu mesele henüz çözülmemiş olmasına rağmen Mehmet Ali Bey bir yanlış anlaşılmaya meydan vermemek için ve her hakkı saklı kalmak koşuluyla bu miktarı vezneye yatırdı.[38]

Mehmet Ali Bey'in böylece işletme mütehassıslığı görevi başlamış oldu. Ancak müessese müdürlüğünden alınıp bu yeni göreve getirilmesi onda tam bir yıkım etkisi yaratmıştı. Kendisine yapılan haksızlığı kabullenemiyordu.

Yaklaşık iki buçuk aydan fazla işletme mütehassıslığı görevine devam eden Mehmet Ali Bey, bu sürenin de büyük bir kısmını raporlu ya da izinli olarak Heybeliada'daki evinde geçirdi. Nihayet Heybeliada'da evindeyken müesseseden gelen bir yazıyla işine son verildiğini öğrendi. Söz konusu yazıda, Sümerbank Umum Müdürlüğü İdare Meclisi'nin 11.6.1941 tarihli kararı gereğince görevine son verildiğinin İzmit Müessese Müdürlüğü'ne bildirildiği açıklanmaktaydı. Yazının altında yeni müdür A. Berkay ile S. Pozam'ın imzaları vardı.

Bu yazıyla Mehmet Ali Bey kurulması için gecesini gündüzüne katarak çalıştığı, ömrünü adadığı İzmit Selüloz Sanayii Müessesesi'nden atılmış oldu. Bunun kendisi için ne kadar yıkıcı bir durum olduğunu anlamak zor değildir. O, bu teşkilatın 1941 yılındaki durumuna gelebilmesi için cazip iş tekliflerini reddetmiş, bütün enerjisini ve birikimini devlet eliyle yerli kâğıt sanayiinin kurulmasına harcamıştı. Ancak önce usulsüzlükle ve devleti zarara uğratmakla suçlanmış, sonra da kurup geliştirdiği kurumdan uzaklaştırılmıştı.

Mehmet Ali Bey'e göre Türk kâğıtçılığının düşmanları, patlak veren II. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı hassas durum nedeniyle bir süre pusuya yatmış ve beklemişlerdi. Savaşın ilk şaşkınlığının atlatılmasından sonra yeniden harekete geçilmişti. Planladıkları bütün sabotajları bertaraf eden bu idealist kişinin tesislerin başında durduğu sürece çabalarının sonuç vermeyeceğini düşünerek kendisini işbaşından uzaklaştırmanın yollarını aramışlar ve bunda da başarılı olmuşlardı.[39]

Mehmet Ali Bey, vaktiyle kendisini, "*Bu memleket senin kıymetini bilmez, sen çalışır kurarsın, seni oradan uzaklaştırıp o işle hiç ilgisi olmayan birisini getirirler. Bu yüzden yabancıların yaptı-*

ğı iş tekliflerini kabul etmeli, kendini kurtarmalısın..." diye uyaran dostlarını ve onların öğütlerini hatırlıyordu. Onların böyle sözleri o dönemlerde yüreğine işliyordu. Çünkü yeni Türkiye'de bilime, uzmanlığa, başarı ve meslek aşkına değer verileceğine, çalışmalarının takdirle karşılanacağına samimi olarak inanıyordu. Çok sonraları, "*Ne yazık ki, Atatürk'ün ebediyete intikalinden sonra oluşan hava ile birbirini kovalayan olayların seyri, rahmetle andığım bu kişilerin gerçekçi uyarılarında haklılıklarını ortaya koymuştu*"[40] diye yazacaktı.

V
Yeni Bir Dönem

1941 yılında savaş bütün hızıyla sürüyordu. Japon uçaklarının Pearl Harbour'a yaptığı baskın, savaşın yönünü de değiştirmiş, ABD de savaşa girmişti. Almanlar da Sovyetler'e saldırmış ve Amerika Birleşik Devletleri'ne savaş ilan etmişlerdi. Çok geçmeden Amerikalılar da yüzyılın bu büyük yıkım ve felaketine ortak oldular. Balkanlar, Alman kuvvetlerinin işgali altında kaldı. Güneydoğu Asya'da birçok yer Japonların eline geçti. İtalyan saldırıları devam ediyordu. Türkiye bu güvensiz ortamda hem savaşa girmemek, hem de kendisini güvende hissetmek istiyordu. Bu amaçla Almanlarla saldırmazlık paktı imzaladı. Sovyetler'le de saldırmazlık konusunda ortak karara varıldı.

Dünya, özlediği barışa 1942 yılında da kavuşamadı. Amerikan ve İngiliz kuvvetleri Fas ve Cezayir'e çıkarma yaptı. Almanlar Kuzey Afrika'dan çekilmeye başladı. Japonların Güneydoğu Asya'daki yayılması da Amerika'nın müdahalesiyle durduruldu. ABD aynı yıl ilk nükleer reaktörü inşa etmeyi başardı. Ertesi yıl Alman 6. Ordusu savaşta yenilecek, Stalingrad'da teslim olacaktı. Varoluşçu filozof J. Paul Sartre'ın aynı yıl yayımlanan *Varlık ve Hiçlik* adlı eseri de içinde bulunulan bu karamsar ortamı sorguluyordu.

Türkiye savaşa girmedi, ama savaşın sıkıntılarını ağır bir şekilde yaşadı. Ekonomisi olumsuz etkilendiği gibi, devletçilik politikasını da uygulamada zorluklarla karşılaştı. Milli Korunma Kanunu'yla ekmeğin karneyle satılması, hükümetin bazı işletmelere el koyma yetkisi ile ordunun gereksinimlerini karşılamak adına yapılan uygulamalar yarar sağladıysa da sonradan hayli eleştirilecekti. Savaş yıllarının zorluklarını bir derece azaltabilmek ve bütçeye kaynak sağlayabilmek adına çıkarılan Varlık Vergisi de şehirli zenginler tarafından tepkiyle karşılanacaktı. Büyük servetlerin vergilendirilmesi şeklinde yapılan uygulamalarda vergilerini zamanında ödemeyenlere getirilen çalışma zorunluluğu da tepkilere neden oldu.

Mehmet Ali Kâğıtçı hakkını arıyor

Mehmet Ali Bey Heybeliada'da izinliyken 20 Haziran 1941 tarihli yazıyla, yıllarca kurulması ve gelişmesi için büyük emek harcadığı kâğıt fabrikasından uzaklaştırılmıştı. Kişisel eşyası, kendisinin alması dahi beklenmeden çuvallara konulup bir odaya atılmıştı. Kurumdaki ona ait tüm izler hızla silinmek isteniyor gibiydi.

Kendisine yapılan bu haksız uygulamanın ilk şaşkınlığını atlattıktan sonra İzmit'teki Selüloz Sanayii Müessesesi'ne bir yazı göndererek işten atılmasının hukuksal gerekçesini öğrenmek istedi, bunun en doğal yasal hakkı olduğunu ifade etti.

Mektuba "GİZLİDİR" damgalı bir yazıyla cevap verildi. Bu yazıda 20 Haziran 1941 tarihli ilk yazıda anlatılanlar dışında işlem yapılmasına imkân görülmediği bildiriliyordu. Böylece işten uzaklaştırılmasının hukuki gerekçelerini öğrenememiş oldu.

Aylar sürecek olan bir bekleyiş dönemine girdi. Kötü günler yaşıyordu. Görevden uzaklaştırılmasıyla ilgili net bir bilgi alamamıştı, parasızdı ve çaresizdi. Nihayet konuyu daha üst makamlara taşımaya karar verdi. Sümerbank Genel Müdürlüğü'ne gönderdiği bir yazıyla görevine niçin son verildiğini yeniden sordu. Sümerbank Genel Müdürlüğü'nün cevabını beklerken yanıt İzmit Selüloz Sanayii Müessese Müdürlüğü'nden geldi. Bu yazıda genel müdürlüğe sorulan konunun, 7 Temmuz 1941 tarihli yazıyla cevap-

landırılmış bulunduğu belirtiliyordu. Mehmet Ali Bey'in yazdığı dilekçeye Sümerbank Genel Müdürlüğü cevap vermeye gerek bile duymamıştı.

Kendisini iyice ezilmiş, hakkı ve onuru çiğnenmiş hisseden Mehmet Ali Bey konuyu bu kez de Devlet Şûrası'na (Danıştay) götürdü ve hakkını aradı. Ne var ki, Devlet Şûrası'ndan gönderilen yazıda, "*İzmit Kâğıt Fabrikası memurları devlet teşkilatına dâhil memurlar değildir. Onun için müracaatınızı tetkik etmeye Şûra'nın salahiyeti yoktur*"[1] denilmekteydi. Böylece bu girişimden de bir sonuç alınamadı.

Mehmet Ali Kâğıtçı'nın görevinden uzaklaştırılmasıyla ilgili olarak yaptığı girişimler o günlerin gazetelerinde pek yer almadı. Basın bu konuda suskun kaldı. Bu olayla ilgili yazılar ancak birkaç ay sonra yayımlanmaya başlanabildi. *Vakit* gazetesinden Asım Us, bir makale dizisinde İzmit'te kâğıt fabrikasında işlerin yolunda gitmediğinden, fabrikaların verimli çalışamadığından ve üretilen kâğıdın pahalıya mal olduğundan söz ediyor, İzmit Kâğıt Fabrikası'nın başlıca sorunlarından birisinin, başında bir kâğıt mühendisinin bulunmaması olduğunu yazıyordu.

Asım Bey'e göre, eski müdür Mehmet Ali Bey'in, orman işletmeciliğinin kâğıt sektörünü besleyecek şekilde organize edilmesi yolunda 11 Nisan 1938'de Sümerbank Genel Müdürlüğü'ne verdiği raporun dikkate alınmaması sonucunda işler aksamaya başlamıştı. Ayrıca yapımı devam eden selüloz fabrikası bir an önce bitirilip hizmete açılmalıydı. Asım Bey, İzmit'teki kâğıt ve selüloz fabrikalarının bir an önce özelleştirilerek hisselerinin özel kesime satılması gerektiğini de ifade ediyordu. Böylece kâğıt fabrikasının yükü devletin üzerinden alınmış olacaktı.[2]

Gazeteci Ahmet Emin Yalman da bir yazısında sözü Mehmet Ali Kâğıtçı'ya getiriyor, onun görevden alınışını sorguluyordu: "*Kâğıtçılığın ve aynı zamanda memleketinin âşığı olan bu adam, dertleri bir düzüye kurcalıyor, hakikati duyurmaya çalışıyor, bunu yapmakla da kırtasi muamelelerin kendine mahsus ahengini bozuyor, ortalığı rahatsız ediyor. Günün birinde fabrika müdürlüğünden çıkarılıyor. İnsan bir uşağını işten çıkarırken, tatlı bir kelime*

aradığı halde, kendi sahasında bir ikincisi olmayan ihtisas adamı, kendisi için canlanmış bir ideal demek olan kâğıt sanayiinden istiskal ve hakaretle kapı dışarı ediliyor."[3]

Hakkı Süha Gezgin de Kâğıtçı'yı anlattığı bir makalesinde, onun işin başından uzaklaştırılmasını gerektiren sebeplerin bir bir ortaya konulmasını, kendisine atfedilen idari kusurların kanıtlarıyla birlikte meydana çıkarılmasını istiyor, bunun bir vicdan borcu olduğunu yazıyordu.[4]

Tarihçi Cemal Kutay ise yıllar sonra, Mehmet Ali Bey'in başında bulunduğu fabrika uluslararası sergilerde altın madalyalarla ödüllendirilirken kendisinin işten atılmasının "Batılı bir kafa için" bilim ve uzmanlık adına cinayetin ta kendisi olduğunu, o varken yabancı bir ülkeden kâğıt ve selüloz uzmanı aranmasının kabul edilebilecek bir durum olmadığını, Türkiye'nin, Atatürk'ün ölümünden sonra kısır bir döngü içine düştüğünü, istihdam kurallarının bozulduğunu, "işe adam yerine, adama iş" anlayışının geçerli olduğunu söyleyecekti.[5]

İstanbul Belediye Kimyahanesi

Mehmet Ali Kâğıtçı için artık yeni bir dönem başlamıştı. Yaklaşık 10 ay kadar Heybeliada'daki evinde dinlendi. Bu dönemde odasına kapanıyor, uzun uzun düşüncelere dalıyordu. Bir gün, birkaç yıl önce başından geçen bir olayı hatırladı. 1937 yılında selüloz temini için Sümerbank Genel Müdür Yardımcısı Osman Nuri Bey'le birlikte Viyana'ya gitmişlerdi. Tütün karşılığı olarak selüloz almaya çalışıyorlardı. Avusturya Selüloz ve Kâğıt Sanayii Birliği, Lenzinger Papierfabrik'in ticari müdürünü Türk heyetiyle görüşmekle görevlendirmişti. Bu kişi, görüşmeler sırasında o kuruluşun kırk yıllık emektarı olduğunu söylemiş ve bununla övünmüştü. Fabrika dört kere el değiştirmiş olmasına rağmen yönetimin değişmesi sırasında işinin uzmanı personele ve şeflere ilişmek, onları değiştirmek, yetkililerin yaptığı bir şey değildi. Bu durum Avrupa sanayiinde istikrar ve devamlılık ilkesine bağlılığı ve işi uz-

manına teslim etmeye verilen önemi göstermekteydi.[6] Bir de kendi durumunu düşündü. O kadar çalışıp uğraşmış, fakat kendini kâğıt fabrikasının dışında bulmuştu. Türkiye'nin kalkınma sorunlarının temelinde mesleki uzmanlığa önem verilmemesinin olduğunu düşündü.

Bir an önce kendini toparlamak, bir iş bulup çalışmak istiyordu. İstanbul'da birkaç yere haber bırakmıştı. Neyse ki, fazla beklemedi. Birkaç ay sonra şansı açıldı. 16 Nisan 1942'de İstanbul Belediye Kimyahanesi'nde müdür olarak çalışmaya başladı.[7]

İstanbul Belediye Kimyahanesi, Paris Belediye Kimyahanesi örnek alınarak 1886-1890 tarihlerinde Dr. Kimyager Ali Riza'nın girişimiyle kurulmuştu. Paris Belediye Kimyahanesi, zamanla gelişmiş, günün koşullarına cevap veren modern donanımlara sahip olabilmişse de, İstanbul Belediye Kimyahanesi kurulduğu zamanki donanımından ileriye gidememiş bir durumdaydı. Oysa 1940'lara gelindiğinde belediyeleri ve kimyahaneleri ilgilendiren konular oldukça artmış bulunuyordu. Mehmet Ali Bey ilk iş olarak, kimyahanenin çağın ihtiyaçlarına cevap verebilecek hale getirilmesiyle ilgilendi.

Belediye Kimyahanesi, 1940'larda Galata Kuledibi'nde ahşap ve sağlıksız bir binada (bugün Beyoğlu Belediye Hastanesi'nin eklerinden olan eski ve ahşap bina) ve sonradan Sultanahmet'te Talat Paşa Konağı'nda ve Fatih İtfaiyesi yakınındaki binalarda (bugün Verem Savaş Dispanseri olarak kullanılan bina) hizmet vermekteydi.

Mehmet Ali Bey her gün düzenli olarak Heybeli'den vapurla yola çıkıyor, bütün gün çalışıyor, yorucu bir günün ardından akşam evine dönüyordu. Kendisini adeta işine vermişti. İşten başını kaldırmazsa kendisine yapılan haksızlıkları unutabilirdi ancak. İşi gereği yaptığı tahlillerin ve araştırmaların sonuçlarını makale olarak da yayımlıyordu. Ancak kâğıtçılık alanını da hiçbir zaman bırakmadı, araştırmalarını sürdürdü. Arada bir kâğıtçılık konusunda da yazıyordu. Her gün bol bol okuyor, kimyanın daha önce ilgilenemediği alanlarına doğru yöneliyordu.

Makaleler birbirini izliyor

Mehmet Ali Bey saatlerce çalışıyor, sürekli tahliller yapıyor, bulduğu sonuçları düzenli olarak kaydediyordu. Yazdığı "Hakiki çay ve taklit çaylar"[8] başlıklı makalesi vatandaşları bilinçli tüketiciler olmaya çağırıyordu. 1942 yılı sonlarına doğru "Türk kimyacılığı ve inkişafı tarihçesi" başlıklı makalesi yayımlandı.

30 Mart 1943 tarihinde Belediye Sıhhat İşleri Müdürlüğü'nden gönderilen bir yazının ekinde, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'ndan gelen bir emir de bulunmaktaydı. Bu yazıda, bakanlığın bir Kimya Kodeksi hazırlamakta olduğundan söz ediliyor ve bunun duvar kâğıtları ve suni çiçekler kısmının Kimyahane Müdürü Mehmet Ali Kâğıtçı tarafından hazırlanması isteniyordu. Hazırlık için verilen süre de çok kısaydı. Mehmet Ali Bey hızlı bir çalışmayla üç sayfalık bir rapor yazdı. Bakanlıktan gelen emirde sadece duvar kâğıtlarıyla ilgili teknik bilgi istenirken, hazırladığı raporda, insanın günlük yaşamda kâğıtla etkileşim içinde bulunduğu bütün durumların geniş bir açılımı yapılmaktaydı. Sigara kâğıdından kâğıt mendile, gazete kâğıdından kokulu kâğıtlara kadar kâğıdın yaşamımızdaki yerini ele almıştı. Anlaşılan Mehmet Ali Bey'in "Kâğıtçı" kimliği yeniden uyanmıştı.[9] Aynı yıl Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın isteği üzerine et ve ürünlerinde bozukluk, antiseptik maddeler ve nişasta aranması yöntemlerine dair on iki sayfalık bir yönerge hazırladı. Bu yönergeyi 2.9.1943 tarihinde Belediye Sıhhat İşleri Müdürlüğü'ne gönderdi. Kimyahanenin işleri her geçen gün artmaktaydı ve bu yönerge çok işe yarayacaktı.

İlgilendiği alanlardan birisi de petrol konusuydu. Ona göre, memleketimizde petrol kaynakları vardı, ancak bunların yerlerinin tam olarak belirlenmesi ve işletilmesi çok zordu. Petrol konusunu etraflıca incelediği iki makale yayımladı. İlkinde daha çok petrole alternatif olacak enerji kaynaklarını anlatmıştı. İkincisinde ise petrol üzerinde daha ayrıntılı açıklamalar yapıyordu. Petrolün oluşması, türevleri ve faydalarının anlatıldığı genişçe bir tarihçeden sonra, günümüzde büyük devletlerin petrol adına yaptıkları mücadeleler irdeleniyordu.[10] Daha sonra, memleketimizdeki duruma

değiniliyordu. Mehmet Ali Bey'e göre, dünyada artık petrolün kesin hükümranlığı söz konusuydu. ABD Başkanlarından Harding ile İspanya diktatörü Primo de Rivera'nın ve Irak Kralı Emir Faysal'ın şüpheli ölümlerinde petrol kokusunun hissedildiğini ileri sürenler bulunmaktaydı. Makalenin sonlarında petrolün dünya çapında bir enerji ve servet kaynağı olduğu belirtiliyor, Raman'da çıkan petrolümüzün memleketimize büyük faydalar sağlayacağı, ancak akıllı bir siyaset izlenmesi gerektiği belirtiliyordu.

Kimyahanedeki laboratuvar imkânlarını iyi değerlendiren Mehmet Ali Bey, ilgi çekici başlıklarla da makaleler yazmaya başlamıştı. "Ersatz gıda maddeleri"[11], "Sebzeler", "Sirkenin pratik muayenesi", "Ispanak", "Domates", "Tuz", "Kalori", "Kalsiyum", "Süt", "Alkol", "Boyalar", "Alüminyum", "Şeker istihsali ve yurdumuzda şeker sanayii" vb.

Bir makalesinde, kentlerde sokak tozlarıyla mücadele yollarını irdeliyordu. Selüloz fabrikasının atıkları, tozlarla mücadelede bir çözüm olabilir miydi?[12] Bir başka yazısında sokakların deniz suyuyla sulanmasının yararlarını tartıştı. Deniz suyunun içerdiği tuz ve soda, mikrobu kırabilir, hastalıklara karşı bir önlem olarak düşünülebilirdi.[13] Bu makaleler onun aynı zamanda halk sağlığına verdiği önemi de göstermekteydi.

Sadece bilimsel makaleler yazmıyor, bazen sosyal konulara da değiniyordu. "Adalarımız" adlı makalesi *Vakit* gazetesinde yayımlanmıştı. Heybeliada'da eski aile dostları ve bir süre kiracıları olan Hüseyin Rahmi (Gürpınar) Bey'e dair anılarını da yayımladı.[14]

Kimyahane müdürlüğünde kendini işine, araştırmalarına veren Mehmet Ali Bey için İzmit Kâğıt Fabrikası günleri artık çok gerilerde kalmıştı. Ancak kâğıtçılık sevdası devam ediyordu. Önce, "Kâğıt ve selüloz sanayii"[15], çok geçmeden de "Kâğıt meselesi"[16] adlı makaleleri yayımlandı. Bu makalelerde kâğıt sektörünün ayrıntılı bir profilini çıkarıyor, sorunlarını ele alıyordu. 1943 yılı başlarında da "Kâğıt nasıl yapılır?"[17] başlıklı makalesini okura sundu.

Bir ara Mehmet Ali Bey için, Ankara Yüksek Levazım Okulu'nda ders verme konusu ortaya çıktı. Yüksek Levazım Okulu,

Mehmet Ali Bey'in, öğrencilerine ders vermesi için İstanbul Belediyesi'nden izin istemişti. Bu talebin uygun bulunduğunu gösteren yazıda, "*Ankara'da Yüksek Levazım Okulu talebelerine ders vermek üzere Haziran ve Temmuz aylarının ilk haftalarında Ankara'ya gitmek üzere mezun addedildiği*"[18] belirtilmekteydi. Bu izinle Ankara'ya gidip "Fabrikacılık ve Sanayi" dersleri verdi. Bu fırsattan yararlanarak yıllar önce yazdığı *Fabrikacılık ve Sanayi Notları* kitabını da gözden geçirmiş oldu.

Mehmet Ali Kâğıtçı mahkemeye veriliyor

Yıllar geçip gidiyordu. Mehmet Ali Bey yaşamını adadığı kâğıt fabrikalarından atılmanın ve bunun nedenlerini tam olarak öğrenememiş bulunmanın sıkıntısıyla yaşarken hiç beklemediği bir darbe daha yedi. Kendisine gelen bir resmi yazıdan İzmit Selüloz Sanayii Müessese Müdürlüğü'nün, 5. Aşliye Hukuk Mahkemesi'ne başvurarak kendisi hakkında bir dava açtığını öğrendi. İddianamede, Mehmet Ali Bey'in müessese müdürlüğünden ayrılırken fabrika hatıra defterini ve bazı plan, proje ve krokileri de beraberinde götürdüğü ileri sürülmekteydi. İddiaya göre, hatıra defterinde Atatürk'ün ve İsmet Paşa'nın elyazıları bulunduğu için paha biçilmez bir değeri vardı. Bununla beraber bir bedel tayini belirleme zorunluluğu nedeniyle hatıra defteri üzerinden 10 bin, plan, proje ve kroki gibi evraklar için de 5 bin lira harç alınması düşünülmekteydi. Mehmet Ali Bey'in söz konusu belgeleri kâğıt fabrikasına on gün içinde iade etmemesi durumunda 15 bin lira ödemesi talep edilmekteydi.[19] Mehmet Ali Bey davayı büyük bir hayret ve üzüntüyle karşıladı. Kâğıt fabrikasından sorgusuz sualsiz atılması yetmezmiş gibi bir de hırsızlıkla suçlanıyordu.

Davanın ilk duruşması 23 Haziran 1944 günü yapıldı ve Mehmet Ali Bey'in avukatı İrfan Emin Kösemihaloğlu iddiaları cevaplandırdı. Mahkemeye sunulan metinde, Mehmet Ali Bey'in Heybeliada'da izinliyken bir yazıyla görevinden uzaklaştırıldığı, dolayısıyla her türlü kişisel eşya ve evrakının müessesede kaldığı, bunların sonradan mutemede teslim edildiği belirtiliyordu. Dolayısıyla,

Mehmet Ali Bey'in söz konusu malzemeleri beraberinde götürmesinin imkânsız olduğu ifade ediliyordu.

İkinci olarak, bahsedilen plan, proje, kroki ve bunun gibi belgeler Sümerbank tarafından çoğaltılmış ve çeşitli firmalara teklif talebiyle birlikte gönderilmişti. Ayrıca projenin önemli bir kısmını yüklenen Alman J. M. Voith firmasıyla anlaşma imzalanırken Ankara 3. Noteri'ne belgelerin asılları verilmişti ve bunlar söz konusu noterin kasasında saklanmıştı. Sümerbank Genel Müdürlüğü bu belgelere istediği anda ulaşabilirdi. Bu belgeler için Mehmet Ali Bey'den 5 bin lira talep edilmesinin bir hukuki facia olduğu vurgulanıyordu.[20]

Hatıra defteri meselesine gelince... İddia daha başından tutarsızlıklarla doluydu. Hatıra defterinde elyazısının bulunduğu iddia edilen Atatürk, İzmit Kâğıt Fabrikası'na hiç gelmemiş, İsmet Paşa ise, sadece fabrika temel atma töreninde bulunmuştu. Dolayısıyla Atatürk'ün ve İnönü'nün elyazılarının hatıra defterinde bulunması söz konusu olamazdı. Ayrıca böyle bir hatıra defterinin kurumun o dönem başındaki kişinin icraatı hakkında görüşleri içermekte olduğundan o kişiye ait olması gerekirdi. Metinde geçen bu açıklamalardan sonra da karşı dava açılması talep ediliyordu.

İzmit Selüloz Sanayii Müessese Müdürlüğü hakkında açılması talep edilen karşı dava dilekçesinde eski müdür Mehmet Ali Bey'in, 1937 yılında yaşanan alüminyum sülfat (şap) sıkıntısı günlerinde başka kimyasal maddeler kullanarak fabrikayı kapanmaktan kurtardığı ve bu uygulamayla 13 bin liralık kâr sağlandığı belirtiliyordu.

İkinci olarak, 1938 yılında fabrikalarda kullanılan selülozun reçine kusması nedeniyle müdür Mehmet Ali Kâğıtçı'nın yaptığı buluş ve uygulama sayesinde üretimin kesintisiz devam edebildiği ve bu keşfin Avrupa'da bilim çevrelerinde büyük takdir topladığı, böylece depolardaki 250 ton selülozun değerlendirilebildiği ifade ediliyordu.[21] Dava açma talep dilekçesinde "Bir alacaklı varsa o da Mehmet Ali Bey'dir" deniliyordu.

Mehmet Ali Bey böylece hem yıllarca çalışıp, bin bir güçlükle kurduğu ve işlettiği kurum tarafından mahkemeye verilmiş hem de kendisi bu kurumu mahkemeye vermiş oldu.

Bir süre sonra İzmit Kâğıt Fabrikası Müdürlüğü dava dilekçesine cevap verdi. Hatıra defterinin daha önceden de alınmış olabileceği, söz konusu plan, proje ve kroki gibi evrakın J. M. Voith şirketiyle anlaşma imzalandıktan sonra yapıldığı ve bu belgelerin SEKA arşivinde bulunması gerektiği ileri sürülüyordu. Diğer yandan hatıra defterinin hiçbir zaman müdürün şahsına ait olamayacağı söyleniyordu.[22] Müessese müdürü bir memurdu, gerekli görüldüğünde değiştirilirdi, ancak beraberinde hiçbir evrakı götüremezdi. Şap ve reçine meselesiyle ilgili olarak da, Mehmet Ali Bey'in aldığı tedbirlerin olağanüstü bir olay olmadığı ifade edilmekteydi. Resmi bir kurumda çalışan bir müdürün görev icabı yaptığı hizmetler karşılığında ortaya çıkan kârın ya da değerin tartışılacak bir konu olmadığı söyleniyordu.

Üçüncü oturumda, Mehmet Ali Bey'in avukatının bu iddialara yanıt niteliği taşıyan yazısı okundu. Avukatı bu yazıda şunları ifade ediyordu: Mehmet Ali Bey fabrika müdürüyken 31.3.1941 tarihli bir yazıyla işletme mütehassısı görevine getirilmiş, bu görevde iki buçuk ay çalıştıktan sonra Heybeliada'da iznini kullanırken nezaket kurallarına hiç de yakışmayan bir şekilde kurumdan uzaklaştırılmış, kişisel eşyaları bir çuvala doldurularak teslim edilmişti. Dolayısıyla pek çok özel eşyasını bile alamamış bulunan Mehmet Ali Bey'in plan, proje, kroki gibi teknik belgelerle fabrika hatıra defterini almasının söz konusu olmadığı belirtiliyordu. Hatıra defteri meselesinin onu küçük düşürmek için ortaya atılmış bir iddia olduğu, kendisinin başarı ve şerefini tescil eden ve övgülerle dolu olan bu defterin yok edilerek Mehmet Ali Bey'in haysiyetiyle oynandığı vurgulanıyordu.[23]

Davanın dördüncü oturumunda, fabrika işletme şefliği yapan B. Safa, şoför Faik ve müdür yardımcısı Sabri Beylerin tanıklığına başvuruldu. Bunlar iddia makamının (fabrikanın) tanıklarıydı. Ne var ki, tanıkların hiçbiri Mehmet Ali Bey'in sözü edilen malzemeleri beraberinde götürdüğüne dair bir bilgi veremedi. Diğer yandan 1937 yılında müdür Mehmet Ali Bey'in reçineli selülozun şap kullanılarak kâğıt üretiminin gerçekleştirilmesi yolunda yaptığı uygulama hakkında İstanbul Üniversitesi Kimya Enstitüsü'ne sorularak

bilgi alındı. Üniversiteden gelen bilirkişi raporu okundu. Bu raporda, Mehmet Ali Kâğıtçı'nın buhranlı bir dönemde ve bütün sorumluluğu üzerine alarak yaptığı uygulamanın ve keşfinin her türlü takdirin üzerinde olduğu vurgulanıyordu. Ne var ki, bu açıklamaların ışığında bir karara varamayan Asliye Hukuk Mahkemesi davayı Ticaret Mahkemesi'ne havale etti.

Ticaret Mahkemesi'ndeki duruşmada Mehmet Ali Bey'in tanıkları dinlendi. Bunlar kâğıt fabrikasında çalışmış bulunan kimyager Vuslat Hanım, Heybeliada'da Halk Eczanesi sahibi Yusuf Adalı, lise edebiyat öğretmeni ve eski arkadaşı Ubeyd Öce'ydi. Ubeyd Bey, Mehmet Ali Bey'in kendisini kâğıt sanayiinin kurulmasına adamış bir idealist olduğunu, hatıra defterini almaya irfanının, ahlakının ve ilminin engel teşkil ettiğini ifade etti. Diğer iki tanık da Mehmet Ali Bey'in bilimsel çalışmalarını ve kâğıt sanayiine olan katkılarını belirten ifadeler verdiler.

Bu davaya ilişkin *Son Posta* ve *Vakit* gazetelerinde bazı haberler yayımlanmıştı. Ancak ayrıntılı bilgi *Vakit* gazetesinde yer aldı. Davanın Ticaret Mahkemesi'ne devredilmesinden sonra duruşmalar birkaç oturum daha devam etti, iddialar konusunda bilirkişilere başvuruldu, tanıklar dinlendi. Ancak davanın nasıl sonuçlandığına dair basında bir bilgi yer almadı. Resmi makamlar da sessizliklerini korudular. *Vakit* gazetesinde yakından takip edilmesine rağmen davayla ilgili haberlerin belli bir tarihten itibaren birdenbire kesilmesi dikkati çekmekteydi. *Vakit* gazetesinde davayla ilgili olarak şöyle bir haber yer almıştı: "*Tahkikat hâkimi değişmiş olduğu için evrak tetkik edilmek üzere duruşma 26 Teşrinievvel (Ekim) Perşembe günü saat 14.30'a bırakıldı.*" Bu habere rağmen, daha sonra bu konuda herhangi bir bilginin yer almaması akıllarda sorular uyandırıyordu.

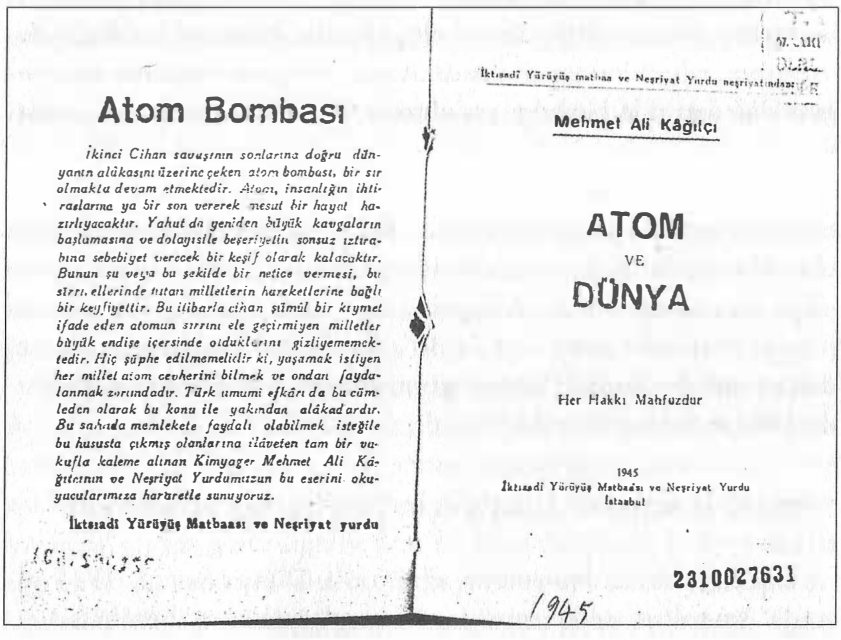
"Atom bombası dünya için büyük bir tehlikedir"

İnsanlığı büyük bir yıkıma uğratan II. Dünya Savaşı, 1945 yazında Amerikan uçaklarının Japon kentlerine atom bombaları atması ve Almanların teslim olmasıyla sona erdi. Ne var ki, atılan

bombalar on binlerce insanın ölümüne ve büyük bir felaketin yaşanmasına da neden olmuştu. Bu durum, çağının olaylarına duyarlı bir bilim adamı olan Mehmet Ali Bey'i harekete geçirdi. Bombaların yarattığı felaketin çokça konuşulduğu o günlerde *Atom ve Dünya*[24] adlı bir kitap yazdı.

Atom ve Dünya'nın ilk bölümünde, Japonların önemli bir askeri merkezi olan Hiroşima'ya atılan atom bombasının ısı, ışık ve radyoaktif etkileriyle yarattığı tahribat anlatılmaktaydı. Ardından atom bombası üzerinde çalışan bilim adamlarının çalışmaları ele alınmıştı. Bunlardan en tanınmışları, Sir Charles Darwin (evrim kuramını ortaya atan C. Darwin'in torunu), Prof. Hahn, Sir George Thompson, onun babası Sir Joseph John Thompson, Sir James Chadwich, Prof. Niel Heinrich Bohr, Prof. Cockroft ve Prof. Feather'di.

Kitapta anlatıldığına göre, atom bombasının hazırlanmasında çalışmış bulunan bilim adamları, kurdukları Atom Enerjisi Bilginleri Şikago Birliği adlı örgüt aracılığıyla 7 Ekim 1945'te bir bildiri

Atom Bombası

İkinci Cihan savaşının sonlarına doğru dünyanın alâkasını üzerine çeken atom bombası, bir sır olmakta devam etmektedir. Atom, insanlığın ihtiraslarına ya bir son vererek mesut bir hayat hazırlıyacaktır. Yahut da yeniden büyük kavgaların başlamasına ve dolayısile beşeriyetin sonsuz ıztırabına sebebiyet verecek bir keşif olarak kalacaktır. Bunun şu veya bu şekilde bir netice vermesi, bu sırrı ellerinde tutan milletlerin hareketlerine bağlı bir keyfiyettir. Bu itibarla cihan şümul bir kıymet ifade eden atomun sırrını ele geçirmiyen milletler büyük endişe içersinde olduklarını gizliyememektedir. Hiç şüphe edilmemelidir ki, yaşamak isteyen her millet atom cevherini bilmek ve ondan faydalanmak zorundadır. Türk umumi efkârı da bu cümleden olarak bu konu ile yakından alâkadardır. Bu sahada memlekete faydalı olabilmek isteğile bu hususta çıkmış olanlarına ilâveten tam bir vukufla kaleme alınan Kimyager Mehmet Ali Kâğıtçının ve Neşriyat Yurdumuzun bu eserini okuyucularımıza hatırlatle sunuyoruz.

İktısadi Yürüyüş Matbaası ve Neşriyat yurdu

İktısadî Yürüyüş matbaa ve Neşriyat Yurdu neşriyatından

Mehmet Ali Kâğıtçı

ATOM
VE
DÜNYA

Her Hakkı Mahfuzdur

1945
İktısadî Yürüyüş Matbaası ve Neşriyat Yurdu
İstanbul

2310027631

1945

050. Atom ve Dünya *isimli kitabı.*

yayımlamışlardı. (Atom bombası 5 Ağustos'ta atılmıştı.) Bildiride, bu korkunç silahın birkaç yıla kadar dünyanın birçok ülkesinde genel bir felakete sebep olacak kadar yaygınlaşacağına dair bir uyarıda bulunuluyordu.[25]

Kitaba göre, atom bombası konusu, İngiltere'de Lordlar Kamarası'nda 16 Ekim 1945'te tartışılmıştı. Tartışmada şu sonuca varılmıştı ki, atom bombasının sırrını saklamanın imkânı yoktu. İçlerinde A. Einstein gibi dünyaca ünlü bilim adamları ile sanatçıların da bulunduğu bir grup aydın da Washington'da bir bildiri yayımlamışlardı. Bildiride, ortak bir duruş ya da mutabakat sağlanamazsa insanlığın mahvolacağı söyleniyordu. Atom bombası bütün insanlığı ilgilendiren önemli bir konuydu.Mehmet Ali Bey atom enerjisinin, iyi veya kötü kullanılmasına göre, dünya ölçeğinde mutluluğa veya felakete sebep olabileceğini yazmaktaydı. Onun bu kitap aracılığıyla atom bombası konusunda Şikago'da, Washington'da yayımlanan bildirilerden, İngiltere'de Lordlar Kamarası'nda konunun tartışıldığından ve ileri sürülen düşüncelerden haberdar olduğunu anlıyoruz.

Mehmet Ali Bey, eserin sonunda atom enerjisini kastederek, "*Mekanizmasını iyice bilmeden ve bilhassa elde frenleme imkânı henüz mevcut değil iken bu tehlikeli silahı uluorta kullanmak bütün dünya için müthiş bir tehlikedir*" diyordu.

Mehmet Ali Bey'in en çok istediği şeylerden birisi de bilgi ve deneyiminin üniversitede değerlendirilmesiydi. İstanbul Teknik Üniversitesi yönetimine başvurarak Makine Fakültesi'nde Kâğıtçılık Endüstrisi derslerini verebileceğini belirtti ve cevabı beklemeye başladı. Çok geçmeden Belediye Sağlık İşleri'nden gönderilen 18 Aralık 1945 tarihli bir yazıyla gerekli izinlerin alındığını ve asli işini aksatmamak koşuluyla dersler verebileceğini öğrendi.

Böylece 1945'in sonlarından itibaren İstanbul Teknik Üniversitesi'nde ücretli olarak Kâğıtçılık Endüstrisi derslerini vermeye başladı. 1948-1949 öğretim yılında aynı okulda kimya dersi okuttu. Üniversite ortamı, öğrenciler, sınavlar yaşamına yeni bir renk katmıştı. Öğrencileri onu büyük bir dikkatle dinliyorlardı. Önceleri saat başına aldığı ders ücreti 10 liraydı. 1953 ve 1954 yıllarında

da Maden Fakültesi'nde dersler verdi. Ders verme işi 1 Temmuz 1954 tarihine kadar devam etti. Bu tarihte gelen bir yazı ile üniversitede ders verme işi son buldu. Kâğıtçılık Endüstrisi dersi de müfredattan kaldırıldı.[26]

Şehir Hıfzıssıhha Müessesesi'nin kuruluşu

1945 yılı Haziranı'nda İstanbul'da valilik tarafından bazı düzenlemelere gidildi. Daha önce özerk bir şekilde görev yapan Belediye Kimyahanesi ile Valilik Bakteriyoloji Laboratuvarı birleştirilerek Şehir Hıfzıssıhha Müessesesi kuruldu. Bu teşkilatın kuruluş düşüncesinin arkasında, koruyucu sağlık hizmetleri gibi modern bir kavram olduğu vurgulanıyordu. Bu yeni kurum, bulaşıcı hastalıklara karşı faaliyette bulunacak, gıda maddelerinin sürekli kontrolünü yapacak ve halk sağlığını koruyacaktı.

Şehir Hıfzıssıhha Müessesesi'nin iki birimi vardı. Bunlar, Bakteriyoloji Şubesi ve Kimya Şubesi'ydi. Mehmet Ali Bey Kimya Şubesi'nin şefi olmuştu. Daha önce bağımsız bir kurum olan Kimyahane Müdürlüğü görevinden Kimya Şubesi Şefliği'ne getirilmiş olmasına itiraz etti. Ancak bu itiraz, kendisinin müdürlükten şefliğe getirilmesiyle ilgili değildi. O, Şehir Hıfzıssıhha Müessesesi'nin idari bir teşkilat olduğunu ve Kimya Şubesi'nin eskiden olduğu gibi bağımsız hareket etmesi gerektiğini savunuyordu. Kimya Şube-

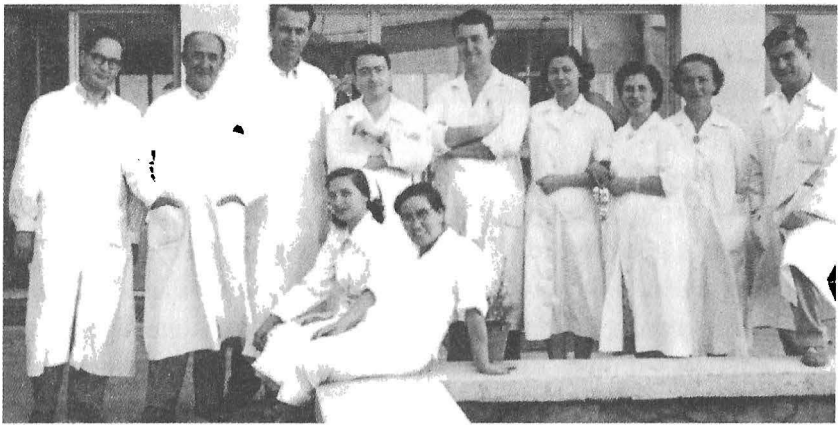
051. *İstanbul Hıfzıssıhha Müessesesi Kimya Şubesi çalışanlarıyla.*

si, Hıfzıssıhha'nın bir birimi olduğu sürece asli işini gereği gibi yapamayacak, bürokrasi içinde etkisiz kalacaktı. Bu yüzden bu idari yapılanmaya daha başından itiraz etti. Ancak işini aksatmadan yapmaya da devam etti. Durum ne de olsa idari bir meseleydi. Mehmet Ali Bey meseleye devletin de kendisi gibi baktığını söylüyor, buna kanıt olarak da, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın genelgelerini gösteriyordu. Bütün kontrolleri ve tahlilleri kendi birimi yapıyordu, dolayısıyla yönettiği birimin bütün işleri kendisinden sorulmalıydı. İşin karar makamı da yalnızca kendisi olmalıydı. Dedikleri yapılırsa Kimya Şubesi çabuk kararlar alabilen aktif bir birim haline gelebilirdi.

Ne var ki, kurumda onun istediği şekilde bir idari yapılanma gerçekleşemedi ve 1950'li yılların başlarına kadar bu şekilde gelindi. Ancak Mehmet Ali Bey de istediği düzeni kurma yolunda elinden geleni yaptı. Kimya Şubesi'ne bir özerklik kazandırabilmek için levazımdan bir imza defteri almıştı. İmza defterine yalnızca Kimya Şubesi çalışanlarının isimlerini yazmış, mesaiye devamı da kendisi kontrol etmeye başlamıştı.[27]

Dönemin Şehir Hıfzıssıhha Müessese Müdürü Dr. Nurettin Onur'du. Nurettin Bey, Bakteriyoloji Şubesi gibi Kimya Şubesi'nin de kendi kontrolünde olmasını istiyor, her fırsatta yöneticinin kendisi olduğunu hatırlatıyordu. Bu durum, kurum içinde gerilimlerin yaşanmasına neden olmaktaydı.

1951 yılı başında Nurettin Bey, müessesenin beş yıllık çalışmalarına (1945-1950) dair bir rapor hazırlatmış ve bir üst kurum olan Belediye Sağlık İşleri Müdürlüğü'ne göndermişti. Onlar da raporu Sağlık Bakanlığı'na ileteceklerdi.[28] Ne var ki, bu raporun hazırlanması sürecinde Kimya Şubesi'ne hiçbir bilgi sorulmamış, rapor sadece müessese verilerine dayanılarak hazırlanmıştı. Bu, Kimya Şubesi'ni hiçe saymak anlamına geliyordu ve Mehmet Ali Bey'i son derece sinirlendirmişti. Hemen Sağlık İşleri'ne bir yazı göndererek söz konusu raporu istedi ve raporu inceledikten sonra kendi raporunu hazırladı. Bu karşı raporun ön kısmında, Şehir Hıfzıssıhha Müessese Müdürü Dr. Nurettin Onur'a epeyce çatmaktaydı.[29] Böylece Kimya Şubesi Şefi Mehmet Ali Bey ile onun

052. *Hıfzıssıhha çalışanları havuz başında.*

idari olarak bir üst amiri olan müessese müdürü Dr. Nurettin Bey arasındaki çekişmeler iyice tırmanmış oldu.

O yıllarda Hıfzıssıhha Müessesesi'nin Kimya Şubesi, Galata Kuledibi'nde ahşap ve sağlıksız bir binada hizmet vermekteydi. *İstanbul Büyükşehir Hıfzıssıhha Müessesesi'nin Tarihçesi* adlı bir broşürden öğrendiğimize göre, kurumun şimdiki binasının temeli 1947 yılında Vali ve Belediye Başkanı Dr. Lütfi Kırdar tarafından atılmıştı. Atatürk Bulvarı'nda Bozdoğan Su Kemerlerinin ve şimdiki Reşat Nuri Sahnesi'nin yakınındaki binaya ancak Aralık 1953'ten itibaren taşınabilecekti. Dolayısıyla eski ahşap ve sağlıksız binalarda uzunca bir zamandır zorlukla hizmet veriliyordu. Binada fareler ve zararlı haşereler vardı. Ayrıca laboratuvar kısmına açılan kapının kilidi güvenilir değildi. Zaman zaman laboratuvardaki bazı numunelerin ellendiği, farelerce didiklendiği ve evrakın karıştırıldığı anlaşılıyordu. Mehmet Ali Bey gece bekçilerini sık sık uyarıyordu.

Mehmet Ali Bey, Kimya Şubesi'nde tedirgindi, bazen Dr. Nurettin Bey kaynaklı bir sabotaja uğrayacağından çekiniyordu. Nitekim bir keresinde Kimyager Mükerrem Aşkın'ın tahlil edeceği sosis numunesi kaybolmuş, onunla ilgili zabıt evrakı da yırtılmış halde bulunmuştu. Bununla ilgili bir tutanak da tutulmuştu. Farelerin sosisi yemesi akla gelebilecek bir durum olsa da zabıt evrakının

yırtılmış olması, olaya ayrı bir şüphe katıyordu.[30] Bu gelişmeler üzerine Mehmet Ali Bey, müdürlüğe bir yazı yazarak Kimya Şubesi'ndeki çalışma koşullarının iyileştirilmesini, farelere karşı çinko kaplı kilitli dolapların yaptırılmasını, kapı kilitlerinin değiştirilmesini istedi. Son yaşanan kayıp sosis meselesini de örnek gösterdi (8.3.1951 tarihli yazı). Bunun üzerine üst yönetimin hazırladığı yazıda yeni hizmet binasının inşasının sürdüğü, ancak çinko kaplı ve kilitli dolapların derhal yapılması gereği belirtiliyordu.

Kimya Şubesi Şefi ile Hıfzıssıhha Müessese Müdürü arasındaki çekişme 1951 ve 1952 yılı boyunca devam etti. Laboratuvardan numuneler kayboluyor, evraklar karıştırılıyor, sorumlular bulunamıyordu. Müessese Müdürü Dr. Nurettin Bey, Kimya Şubesi'ndeki imza defterini geri alarak imzaları kendisi kontrol etmeye başladı. Bundan sonra da her türlü izinleri müdüriyetin vereceğini bildirdi. Kimya Şubesi'nin yaptığı su ve süt tahlilleri gibi bazı işler de Bakteriyoloji Şubesi'ne verilmişti. Mehmet Ali Bey, Sağlık İşleri Müdürlüğü'ne bir yazı göndererek işlerin sağlıklı yürütülebilmesi için yapılan işin sınırlarının belirlenmesini sağlayacak bir iç yönetmelik ve talimatnamenin bir an önce hazırlanmasını istedi.[31] Böylece herkesin görev sınırlarının belli olacağını düşünüyordu. Bu, bütün çalışanlar için iyi olacak, işleri kolaylaştıracaktı.

Mehmet Ali Bey'in Sağlık İşleri'ne yazdığı 4 Ekim 1952 tarihli bir yazı, aradan geçen bir yıla rağmen durumda bir değişiklik olmadığını gösteriyordu. Bu yazıda Müessese Müdürlüğü'nün, Kimya Şubesi'nin işlerine müdahale ederek bu şubenin mevcudiyetini inkâr hevesi içinde olduğu anlatılıyordu. Mehmet Ali Bey artık şubede çalışma huzurunun kalmadığını düşünüyordu. Birkaç gün sonra üst makama bir yazı daha yollayarak müessese müdürünün uyarılmasını istedi. Bu arada valilik makamına da bir yazı göndermişti. Bu yazıda aksaklıkların düzeltilmesi için şimdiye kadar yazdığı yazıları tarihleriyle sıralıyor ve bunlarla ilgili hangi önlemlerin alındığının kendisine bildirilmesini istiyordu (İstanbul Valiliği'ne 16.10.1952).

Müessese Müdürü Dr. Nurettin Onur ile Mehmet Ali Bey'in çekişmeleri böyle sürüp gitti. Ancak Mehmet Ali Bey'in Kimya

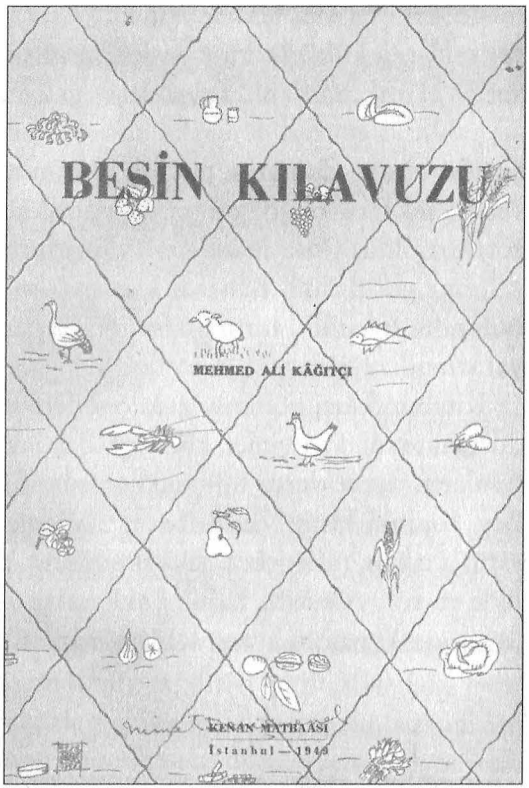

053. *Hıfzıssıhha Müessese Müdürü Mehmet Ali Kâğıtçı ve mesai arkadaşları.*

Şubesi'nin statüsü hakkındaki düşünceleri yıllar sonra da değişmedi. Onun 1961 yılı sonlarında Belediye Sağlık İşleri Müdürlüğü'ne gönderdiği yazı bir bakıma, yıllardır bu konuda verdiği mücadeleyi anlatıyordu. Yıllar önce Belediye Kimyahanesi, Paris Belediye Kimyahanesi örnek alınarak kurulmuştu. Hıfzıssıhha Müessesesi'nin bir birimi olan Kimya Şubesi de, örnek alındığı kurum ayarında bir çalışma imkânına kavuşturulmalı veya bağımsız bir Kimya İşleri Müdürlüğü kurulmalıydı.[32] Bu yazıyı gönderdiğinde Mehmet Ali Bey artık Şehir Hıfzıssıhha Müessesesi Müdürü unvanına sahipti.[33]

Besin Kılavuzu

Mehmet Ali Bey 1942'den itibaren İstanbul Belediyesi Kimyahane Müdürü olarak çalışmaya başlayıp kimyagerlik yönü ağır basınca tahlil laboratuvarında birçok araştırma ve deney yapmış, bunların büyük bir kısmını da çeşitli dergi ve gazetelerde makale olarak yayımlamıştı. 1949 yılında yazılarının gıdayla ilgili olanlarını *Besin Kılavuzu*[34] adlı kitabında topladı. Uzunca bir çalışmanın ürünü olan bu eser, bugün bile beslenme uzmanlarının rahatlıkla yararlanabileceği temel bir başvuru kitabıdır.

054. Besin Kılavuzu *kitabı (1949).*

Kitabın önsözünde vahşi hayvanların gıdalarını içgüdüleriyle seçtiği ve doğada bulduğu şekilde tükettiği, uygar yaşamın insanları doğadan uzaklaştırdığı, gıdalarımızı artık içgüdülerimizle seçmemizin söz konusu olmadığı belirtilmekteydi. Bununla beraber gıdalarımızı (meyve ve salatalar hariç) birtakım işlemlerden geçirerek tükettiğimizden dolayı, beslenmemize yarayan maddeleri ve vücudumuz üzerindeki etkilerini bilmek çağdaş insan açısından bir gereklilikti. Mehmet Ali Bey, *Besin Kılavuzu*'nun böylesi bir gereksinimden dolayı yazıldığını vurguluyordu.[35] Eserin "Tarihçe" başlığını taşıyan birinci bölümünde, ilkel insanların beslenme alışkanlıkları, ateşin bulunmasının beslenme kültürüne etkisi, ekmeğin yapılmaya başlanmasının yarattığı dönüşüm ele alınmaktaydı.

Mehmet Ali Bey'e göre, insanlık toprak kapların kullanılmaya başlanmasıyla pişirme yöntemlerinde ilkellikten hemen kurtula-

madı. Eski Roma, Sümer, Yunan, Asur, Hitit, Mısır, Babil ve diğer eski çağ kültürlerinde beslenme alışkanlıkları birbirinden unsurlar alarak, zamanla zenginleşti, gelişti. Ticari ilişkiler, savaşlar, seyyahların gezileri ve başka etkenler bunda etkili oldu. İnsanlar şarabı, birayı, domates, patates üretimini öğrendiler. Çayın, kahvenin, şekerin, buğdayın ya da portakalın kendine göre yayılma rotaları oldu. Gıda maddeleri, dünyanın bir yerinden başka bölgelerine götürüldü. Baharat için en kısa yollar arandı, Hint yolu bulundu. İnsanlık, tarımı öğrendi, hayvanları ıslah etti, onlardan yararlandı.

Kitabın ikinci bölümü, gıda çeşitleri ve besin değerleri üzerinde durmaktaydı. Proteinler, karbonhidratlar, vitaminler, mineraller ve bunların yiyeceklerde bulunma oranlarını ele alıyordu Mehmet Ali Bey. Sonraki kısım, çeşitli besin maddelerinin özellikleriyle onları satın alırken, tüketirken dikkat edilecek hususlar üzerinedir. Özellikle et, süt, yumurta, balık, bakliyatlar, peynirler ve yağların tazeliklerinin kontrolü ayrıntılı olarak anlatılmaktaydı.

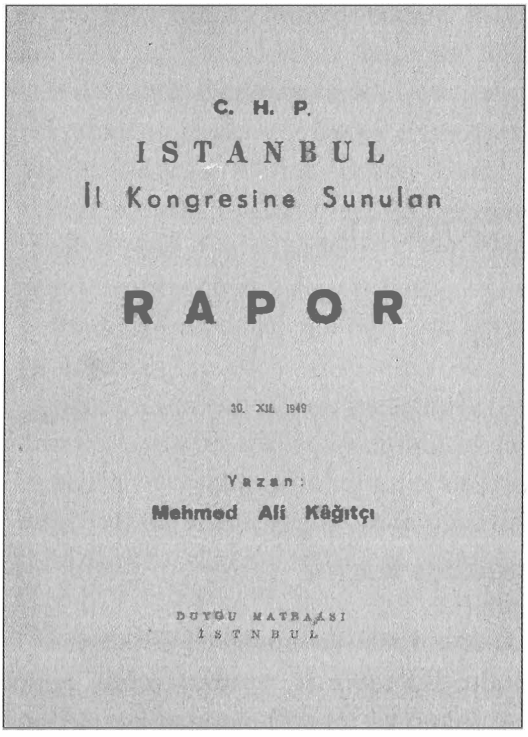
VI
Demokrat Parti Dönemi

CHP Kongresi'ne Sunulan Rapor

Mehmet Ali Bey, 30 Aralık 1949 tarihinde CHP İstanbul İl Kongresi'ne bir rapor sundu. Bu raporda, yurdumuzdaki temel hoşnutsuzluğun ve huzursuzluğun geçim zorluğundan kaynaklandığını dile getirdi. Dünyanın birçok yerinde görülen açlık ve sefaletin zararlı ideolojiler için uygun bir propaganda zemini yarattığını vurguladı.[1] Raporda, halkımızı huzura kavuşturmak için geçim kolaylığı sağlamanın gerekliliğine işaret etti. Bunun için de memleketimizin sahip olduğu değerleri harekete geçirmek şarttı. Bu konuda üzerinde durulması gereken unsurları dört ana başlık halinde ele almaktaydı.

Raporun birinci kısmında incelenen konu, altın üretimi meselesiydi. Mehmet Ali Bey, bugünkü hayat pahalılığının sebebinin, altın ile piyasadaki kâğıt para arasındaki değer farkından kaynaklandığını belirtiyordu. Merkez Bankası'nın kasalarındaki altın stoku artarsa geçim sıkıntısı da azalırdı.

Raporda belirtildiğine göre, memleketimizde altın kaynakları vardı. Kirmasti ve Menderes Nehirleri altın sürüklüyorlardı. Akdağ, Bozdağ, Bolkardağı ve Kağızman bölgelerinde altın madenleri vardı. Ancak buralardaki altınların topraktan çıkarılma maliye-

C. H. P.
ISTANBUL
İl Kongresine Sunulan
RAPOR
30. XII. 1949
Yazan:
Mehmed Ali Kâğıtçı
DUYGU MATBAASI
İSTANBUL

055. CHP İstanbul İl Kongresine Sunulan Rapor (1949).

ti çok yüksekti. Mehmet Ali Bey, Asya ve Afrika'daki altın madenlerinin yıllık üretimi hakkında istatistiki bilgiler verdikten sonra *Altın Alayı* adı altında bu işle görevli birimler kurulmasını önermekteydi. *Altın Alayı*, silahlı kuvvetler içinde oluşturulabilir, teknik personeli ve işçisi, yedek subay ve erlerden seçilebilirdi.[2]

Raporun ikinci bölümü, "Orman İşletmesi" başlığını taşıyordu. Mehmet Ali Bey'e göre, orman yaşayan bir varlıktı, dolayısıyla yapısına uygun çalışmalar yapılmalıydı. Orman işletmeciliği sadece kerestelik tomruk, yakacak odun, mangal kömürü ve sepetçi tahtası ihtiyacını karşılamaktan ibaret olmamalıydı. Ormandaki en küçük döküntü ve parçalar da değerlendirilmeliydi. Örneğin, yongalar, talaşlar, kırıntılar selüloz sanayii için hammadde olarak kullanılabilirdi. Çeşitli ülkelerdeki orman alanları ile selüloz ve kâğıt fabrikalarını gösteren bilgilerin de yer aldığı bu bölümde, orman işletmemizin selüloz fabrikamızın ihtiyacını karşılayacak du-

rumda olduğu vurgulanıyor, orman işletmelerinde en modern tekniklerin kullanılması gerektiği belirtiliyordu.

Raporun üçüncü başlığı, "Balık ve Deniz Mahsulleri Sanayii" idi. Bu bölümde aktarılan verilere göre, Karadeniz, Akdeniz, Marmara ve Ege Denizi'ne olan kıyılarımızda tarihin en eski devirlerinden beri dünyanın en güzel deniz ürünleri çıkarılıyordu. Balık, etin yerini tutabilen, A ve D vitaminleri ve kalsiyum içeren önemli bir besindi. Ancak balıkçılık ve deniz ürünleri sektöründe ilkel teknikler kullanıldığı için yurdumuzun bu elverişli konumundan yeterince yararlandığımız söylenemezdi. Bu bölümde, yakalanan balıkların tüketim yerlerine ulaştırılması konusunda canlı balık nakil teknikleri ile konserve imalatı yöntemleri üzerinde de duruluyordu. Mehmet Ali Kâğıtçı, bu tekniklerin geliştirilmesiyle, balıkçılık sektöründe büyük bir ilerleme kaydedebileceğimizi dile getiriyordu.[3]

Raporun dördüncü bölümü, "Atıklardan Faydalanmak" başlığını taşıyordu. Tarımın ve sanayinin çeşitli kollarında ikincil atık maddelerin değerlendirilmesi ekonomik bir zorunluluktu. Diğer yandan büyük kentlerin atıklarından yararlanmak da günümüz toplumlarının gündemindeydi. Raporda, Avrupa ülkelerinin büyük kentlerinde biriken çöpleri iyi bir elemeden geçirdiği, kâğıt, cam gibi birçok maddenin geri dönüşümünü sağladığı anlatılıyordu. İstanbul başta olmak üzere şehir çöplerinin ve fabrika atıklarının denize atılması çok yanlıştı. Denizlerimiz her geçen gün kirlenmekte, hastalık kaynağı haline gelmekteydi.[4] Bu belirlemeler, Mehmet Ali Bey'in aynı zamanda son derece çevreci bir anlayışa sahip olduğunu gösteriyordu. Raporun son kısmında yer alan "Haliç Doluyor" başlıklı bölüm de ilgi çekici bilgilerle doluydu. Burada Haliç'in kirlenme nedenleri üzerinde ayrıntılı açıklamalar vardı.

Mehmet Ali Bey, CHP İstanbul İl Kongresi'ne sunduğu raporun son kısmında, memleketimizin Avrupa ülkelerinin ulaştığı gelişmişlik düzeyini yakalayabilmesi için iki temel ilkenin uygulanması gerektiğini ifade ediyordu. Bunlardan birincisi, her işin başına uzmanını getirerek ona geniş yetkiler vermek; ikincisi, istikrar temin etmekti. Mehmet Ali Bey istikrarın öneminden söz ederken

şunları da ekliyordu: "*Ertesi gün nasıl bir muameleye maruz kalacağını kestiremeyen, hiç beklemediği bir anda nakil kararı veya açık emri ile karşılaşması imkân dâhilinde bulunan, sorgusuz, sebepsiz hakkında kararlar verilebilen bir görevlinin selamet ve salahiyetle işine sarılmasına imkân tasavvur olunamaz.*"[5]

Mehmet Ali Kâğıtçı milletvekilliğine aday gösteriliyor

1950 yılında Mehmet Ali Bey'in yaşamında küçük bir hareketlilik yaşandı. Milletvekili genel seçimlerinde Heybeliada'dan arkadaşı Ubeyd Öce, Mehmet Ali Kâğıtçı'yı CHP'den milletvekili adayı olarak partili arkadaşlarına önermiş, tanıtım amacıyla iki formalık bir broşür bile hazırlamıştı.[6] Ubeyd Öce, bu tanıtım broşüründe CHP'nin milletin saadet ve selameti için en iyi programa sahip parti olduğunu, bu amaç için çalıştıklarını ifade ediyordu. Partililer milletvekili adaylarının seçiminde hassas davranmalı ve bu göreve uygun kişileri aday göstermeliydi. CHP adına milletvekili adayı olarak gösterilen kimselerin memleket meselelerine duyarlı, fedakâr, bugünkü Batı uygarlığının ölçülerine yakışır bir şahsiyet olmasını istiyordu. Yıpranmış, fikir ve görüşleri eskimiş kişilerin peşinde koşma zamanı değildi artık.

Ubeyd Öce, son günlerde kapanan VIII. Meclis'e kadar TBMM'ye gönderilen vekillerin büyük kısmının doktor, avukat, subay veya öğretmen olmasına dikkat çekiyordu. Bununla beraber her geçen gün maddileşen hayat, daha teknikleşen bir idare sistemini öngörmekteydi. Şimdiye kadar ihmal edilen bu durum artık değişmeliydi. Meclisimizde bundan böyle mühendis, kimyager gibi teknik elemanlar, ticaret ve sanayi erbabı işadamları da bulunmalıydı. Bu açıklamalardan sonra, yirmi üç yıldan beri tanıdığı, bilimsel ve ahlaki özelliklerini yakından bildiği ve güvendiği arkadaşı Mehmet Ali Bey'i CHP'den milletvekilliğine aday gösteriyordu.[7]

Broşürde, Mehmet Ali Bey'in Heybeliada'da doğduğu, eğitimi, kâğıtçılık mesleğine olan ilgisi, Avrupa'ya gidip kâğıtçılık eğitimi

alması ve Türkiye'de yerli kâğıt sanayiinin kurulması için verdiği mücadele de anlatılıyordu. Ayrıca İzmit şehrine yaptığı katkılar ve İzmit Halkevi Başkanlığı sırasındaki başarılı çalışmaları anlatılıyor, halen İstanbul Belediyesi Şehir Hıfzıssıhha Müessesesi Kimya Şubesi Şefi olduğu ve İstanbul Teknik Üniversitesi'nde Kâğıtçılık Endüstrisi dersleri verdiği belirtiliyordu.[8]

Bilindiği gibi 1950 seçimlerini büyük bir üstünlükle Demokrat Parti kazandı ve CHP'nin meclise gönderdiği milletvekilleri arasında Mehmet Ali Bey yoktu. Ancak o, CHP'nin aday listesinde adının geçmesinden dolayı DP ileri gelenleri tarafından CHP'li olarak algılanacak ve bunun yarattığı sıkıntıları da uzun süre yaşayacaktı.

Kâğıt sanayiine yeni saldırılar

II. Dünya Savaşı'nın yankıları, sıkıntıları yavaş yavaş siliniyordu. Türkiye'de devlet eliyle yerli kâğıt üretiminin karşısındaki çevreler yeniden harekete geçmişti. Bu, basında yer alan yazılardan, makalelerden anlaşılıyordu. Bu yazılardaki üslup, hemen hemen 1920'lerin, 1930'ların tarzına benziyordu. 15 Şubat 1948 tarihli *Vakit*, *Cumhuriyet* ve 4 Temmuz 1948 tarihli *Akşam* gazetelerinde orman atıklarından faydalanmanın mümkün olduğu ve bunu başarabilmek için fabrika tesisatında yeni düzenlemeler yapılması gerektiği söyleniyordu. Bir başmakalede Devlet Ziraat İşletmeleri'nde her sene arta kalan 150 bin ton sap ve samanın yakılmaktan başka bir işe yaramadığı belirtiliyordu. 3 Temmuz 1948 tarihli *Akşam* gazetesinde kâğıt fabrikasının zarar etmekte olduğu ileri sürülüyordu. 6 Temmuz 1948 tarihli *Vakit-Yeni Gazete*'de de "Üçüncü bir kâğıt fabrikasına lüzum ne?" başlığıyla bir makale yayımlanmıştı. Mehmet Ali Bey kâğıtçılıkla ve kâğıt fabrikasıyla ilgili gelişmeleri basından takip etmekteydi. Onun için üzücü olanı 7 Temmuz 1948 tarihli *Yeni Sabah*'ta yayımlanan "Kâğıt Sanayiimiz" başlıklı bir yazıydı. Bu yazıda geçen, "*Modern tesisleri hâvi bu kâğıt fabrikaları, Alman mühendis ve mütehassısları tarafından kurulmuş bulunmaktadır*" şeklindeki sözler Mehmet Ali Bey

tarafından kabul edilebilir sözler değildi. Hemen daktilosunun başına geçerek uzunca bir makale yazdı.[9]

Bu makalede, gazetelerde yayımlanmış karşıt yazıları tek tek ele alarak eleştirileri maddeler halinde cevaplandırdı. Üçüncü kâğıt fabrikasını gereksiz gören düşüncenin, İzmir (Halkapınar) ve Beykoz kâğıt fabrikalarının kapatılmasına çalışan ve bunu başaran anlayışla aynı olduğunu yazdı. Ucuz diye Norveç'ten kâğıt satın alınmasını savunanlar, yerli kâğıt sanayiine karşı çıkanlardı. Başından beri hep bu çevrelere karşı mücadele vermişti. Verdiği mücadele 1923'te kâğıtçılığı meslek olarak seçtikten sonra başlamış, 1936'da yerli kâğıt üretimi gerçekleştirildikten sonra da devam etmişti. Türkiye'de yerli kâğıt sanayiinin kurulmasının her aşamasında onun emeği, özverisi ve mücadelesi bulunmaktaydı. Dolayısıyla kâğıt sanayimizin Alman mühendis ve uzmanlar tarafından kurulduğunu iddia etmek bilgisizlik değilse, kötü bir niyetten kaynaklanmaktaydı ve basınımıza hiç yakışmıyordu. Mehmet Ali Bey duyduğu üzüntüyü açıkça ifade etmişti.

Diğer yandan kâğıt fabrikaları memleketin her türlü kâğıt hammaddesi hesaplanarak kurulmuştu. Üstelik sigara kâğıdından kartona kadar her incelikte kâğıt üretilebiliyordu. Kâğıt fabrikalarında çalışan işçiler için kadro fazlalığı olduğu şeklindeki eleştiriler de haksızdı. Bunun yanında basında yer alan fabrikanın zarar ettiği

056. *Mehmet Ali Kâğıtçı, 1960'lı yıllar.*

şeklindeki haberler de asılsız ve kasıtlıydı. Fabrikanın kâr-zarar hesapları kârda olunduğunu gösteriyordu. Zaten, Başbakan'ın 25 Haziran 1948 tarihli *Cumhuriyet*'te yayımlanan, kâğıt fabrikasının yılda 1,5 milyon lira kâr ettiği yönündeki açıklaması da bunu kanıtlıyordu.

Gazetelerdeki diğer eleştirilerse, orman alanlarından ve orman atıklarından yeterince yararlanılmadığıydı. Mehmet Ali Bey makalesinde bu görüşleri de çürüttü. Bu makaleyi, kâğıt fabrikalarının başından uzaklaştırılmasından yedi yıl sonra yazmış olması özellikle önemli. Bu kadar zamandır İstanbul'da kimyahanede çalışıyordu, ancak uğruna onca zorluğa katlandığı kâğıt fabrikaları eleştirilince eserini canla başla savunmaktan kaçınmamıştı. Denilebilir ki kâğıtçılık sevdası tıpkı eski günlerdeki gibi canlılığını koruyordu.

1950 Genel Seçimleri'ni Demokrat Parti'nin kazanmasından sonraki dönemde Celal Bayar cumhurbaşkanı, Adnan Menderes de başbakan oldu. Türkiye, Adnan Menderes yönetiminde eskisinden farklı bir siyaset izledi. II. Dünya Savaşı'nın ardından 1990'lara kadar devam edecek olan Soğuk Savaş dönemi başladı. Sosyalist ve kapitalist bloklar arasında yaşanan bu mücadele esas olarak psikolojikti. Türkiye bu uluslararası gerilimde ABD'nin ve dostlarının yanında yer aldı. Kore Savaşı'na asker gönderdi, 1951 yılında NATO'ya katılma protokolünü imzaladı ve Sovyetler'e karşı stratejik konumu gereği Batı Avrupa'nın ve ABD'nin desteğini elde etti.

Cezayir'de bağımsızlık savaşı başlamıştı. Bağlantısızlar denilen ülkeler Bandung Konferansı'nda bir araya geldi. Türkiye ve Irak, Bağdat Paktı'nı imzaladılar. Kıbrıs sorununun ilk belirtileri bu dönemde ortaya çıktı. Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı devletleştirmesinin ardından Arap-İsrail savaşı patlak verdi. Vietnam'da başlayan içsavaş da yeni gelişmelerin işaretiydi. Fransa'da De Gaulle cumhurbaşkanı oldu. Küba'da devrim gerçekleşti ve rejim değişti.

Memlekette de önemli gelişmeler oluyordu. 1954 yılı seçimlerinde de DP başarılı olmuş, ancak "altın yıllar" artık sona ermişti. İki yıl sonra Menderes hükümetine karşı bir muhalefet oluşma-

ya başladı. Belli ki yolunda gitmeyen bir şeyler vardı. Sanayi Bakanlığı kurulmuş, ODTÜ'nün kuruluş kanunu kabul edilmişti. Yine bu dönemde Başbakan Menderes'in uçağı kaza yapmış, ancak kendisi kurtulmuştu. Uşak'ta ve Topkapı'da İnönü'ye saldırılar oldu. Öğrenci gösterileri kaygı verici bir hal almaktaydı. 6-7 Eylül olayları da hafızalarda derin izler bırakan gelişmelerdendi.

İşletmeler Bakanı kâğıt fabrikasını sorguluyor

Demokrat Parti döneminde Birinci Beş Yıllık Sanayi Programı'nın önde gelen ismi İktisat Vekili Celal Bayar'ın cumhurbaşkanı olması nedeniyle Türk kâğıtçılığının 1936'daki kimliğine kavuşması, sıkıntılarını aşarak yeniden atılımlar yapması beklenirdi. Ne var ki umulan olmadı. DP hükümetinin İşletmeler Bakanı Prof. Dr. Muhlis Ete, yerli kâğıt sanayii hakkında, Türk kâğıtçılığının karşıtlarını bile geride bırakan açıklamalar yapıyordu.

Bakan Ete *Vatan* gazetesinde yayımlanan demecinde, Türkiye'de iyi niyetle sanayi sistemi kurulmaya kalkışıldığını, iyi araştırma yapılmadan kurulan fabrikaların kârdan çok zarar getirdiğini söylüyor, kâğıt fabrikalarını da örnek gösteriyordu. Bakana göre, Türkiye'nin kâğıt fabrikası kurması yanlış bir karardı, memleketimiz kâğıdı dışardan almalıydı. Bakan Ete, Türkiye'de kurulan kâğıt fabrikalarının, kâğıdı pahalılaştırmaktan başka sonuç veremeyeceğini iddia ediyordu.[10] Üstelik, III. Kâğıt Fabrikası da kurulmuştu. Bakan Ete'ye göre, içerde üretilen kâğıt, gümrük vergisi de dahil, dışardan gelen kâğıttan yüzde 50 daha pahalıydı. Ete, "*Demek ki, dâhilde kâğıt yapabilmek zevkine ve lüksüne karşılık, iktisadî, malî, fikrî varlığımızdan çok ağır bedeller ödüyoruz*"[11] diye açıklama yapmaktaydı.

Mehmet Ali Bey, İşletmeler Bakanı Prof. Muhlis Ete'nin bu açıklamalarının, fabrikaların 1930'lardaki en büyük destekçisi Celal Bayar'ın cumhurbaşkanlığı döneminde yapılmış olması nedeniyle son derece üzülmüştü. Mehmet Ali Bey, Bakan'ın bu açıklamalarının 1920'lerdeki ve 1930'lardaki, Ivar Kreuger, Merkezi Avrupa Kâğıtçılar Birliği, Borregaard, Leykam-Josefsthal gibi Türk

kâğıtçılığının ezeli düşmanlarının yaptığı açıklamalarla aynı olduğunu söylüyordu. Bu olup bitenler karşısında sessiz kalamazdı, bir şeyler yapmalıydı. Bazı çevreler, kurduğu fabrikalar ve Türk kâğıtçılığı aleyhinde faaliyete başlamıştı yıllar sonra. Mehmet Ali Bey, bu endişelerle 25 Haziran 1950'de Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a bir dilekçe yazdı. Bu dilekçede İşletmeler Bakanı Muhlis Ete'nin basında yer alan açıklamalarını anlatıyor, 1930'larda Celal Bayar'ın kâğıt fabrikalarına olan desteğine değiniyor ve bu muazzam eserin tehlikede olduğunu vurguluyordu.

Kâğıt fabrikaları üzerine ilginç yazışmalar

Mehmet Ali Bey, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'dan cevap bekliyordu. Ne var ki beklediği cevap İşletmeler Bakanı Prof. Muhlis Ete'den geldi. 5.7.1950 tarihli bu yazıda Bakan Ete, "Aziz meslektaşım" diye hitap etmekteydi. Fabrikanın kuruluşunda "mühim bir rol oynaması" nedeniyle Mehmet Ali Bey'in basında çıkan açıklamalardan etkilenmiş olacağını ve bunu anlayışla karşıladığını ifade ediyordu. Bununla beraber, "*Fikrimce kâğıt fabrikalarımızın bu vüs'atte kurulmasına lüzum yoktu. Gayemiz bu fabrikaları kapatmak değil, daha rasyonel çalıştırmaktır. Bunun için tedbirler düşünüyoruz. Bize bu konuda yardım ederseniz müteşekkir kalırım*" demekteydi. Şimdi cevap verme sırası Mehmet Ali Bey'e geçmişti. Bu karşılıklı yazışmalar aylarca devam edecekti.

Mehmet Ali Bey, 27.7.1950'de İşletmeler Bakanı Prof. Muhlis Ete'ye uzun ve ayrıntılı bir mektup yazdı. Bu mektupta İstanbul Darülfünunu Kimya Enstitüsü'nde asistanken memleketimizde kurulacak sanayi şubeleriyle ilgili araştırmalar yaptığını, en uygun sanayi dallarından birisi olarak kâğıtçılığı seçtiğini, Avrupa'ya gidip kâğıt mühendisliği alanında yüksek tahsil yaptığını, kâğıt fabrikalarında çalışarak deneyim kazandığını ve kâğıtçılığı en ince ayrıntılarına kadar öğrendiğini ifade etti. Daha sonra Türkiye'ye gelerek devletin üst düzey yöneticilerini yerli kâğıt sanayiinin kurulması konusunda bilgilendirdiğini, uygulamaya geçildiğini ve nihayet kurulan kâğıt fabrikalarında projeden verimlilik araştırmasına,

hatta makinelerin montajına kadar her kısmında canla başla çalıştığını, dolayısıyla Sayın Ete'nin "*Fabrikanın kuruluşunda mühim rol oynamış olmanız hasebiyle teessürünüzün derecesini anlarım*" şeklindeki sözlerinin kendisini incittiğini belirtti.

Mektubun devamında 1843'te İzmit, 1846'da İzmir (Halkapınar) ve 1890'da temeli atılan Beykoz Kâğıt Fabrikalarının uğradığı sabotajları, 1936'da üretime geçen İzmit Kâğıt Fabrikası'nın kuruluşundan önce ve sonra yapılan engellemelerden doğan sıkıntıları, kendisinin kâğıt fabrikasının başından uzaklaştırılmasını ve yerli kâğıt sanayiine 1940'lı yıllarda yapılan saldırıları birer birer açıkladı. Daha sonra, "*Sayın Bakanım! Ben de bahtiyar bir insanım. Şimdiki, İzmit koyuna şirin ve şiirî gölgesini döken abide, beni, davalarının tahakkukunu görmek nasibine ender mazhar olan idealistlerden biri olarak yaşatıyor*" diye yazıyordu. Son kısımda, yardıma değil, hizmete hazır olduğunu söylüyor, ancak bunun nasıl olması gerektiğiyle ilgili sınırları Bakan'ın belirlemesini istiyordu.

Bu mektuba cevap, 18 Eylül 1950 tarihinde geldi. İşletmeler Bakanı Muhlis Bey mektubunda kâğıt fabrikasının kapanması gibi bir durumun söz konusu olmadığını, uyguladıkları yeni rasyonalizasyon hareketiyle genel masraf oranlarını azaltmaya çalıştıklarını ifade ediyordu. Bakan Ete'ye göre, hammadde meselesi halledildiği zaman işletmeler çok daha ekonomik şekilde çalışabilecekti.

Mehmet Ali Bey, İşletmeler Bakanı Prof. Muhlis Ete'nin mektubuna 22 Eylül 1950'de cevap verdi. Sohbetleri artık daha samimi bir düzeye gelmişti. Mehmet Ali Bey, Muhlis Ete'nin bir bilim adamı olduğunu, uzmanlığa önem verip anlattıklarını değerlendirebileceğini söylüyordu. Genel masraflar gerçekten artmıştı, ancak orman varlığımız yeterliydi. Sadece bir tane selüloz fabrikamız olduğu için korkulacak bir durum yoktu ve ormanlarımızın bilimsel yollarla işletilmesi halinde hiçbir sıkıntı kalmazdı. Kâğıt fabrikaları hammadde eksikliği nedeniyle değil, bilimin esaslarına uygun olarak işletilmediği için bu durumdaydı. Memleketimizdeki kâğıt fabrikaları çağdaş ölçü ve standartlarda, uzun araştırma ve etütler-

den sonra kurulmuştu. Ancak ne yazık ki, bu müesseselerin başına aciz, bilgisiz ve kâğıtçılık mesleğinden olmayan kişiler getirilmişti. Sorunların temel kaynağı buydu.

Mehmet Ali Bey'in mektubuna yanıt İşletmeler Bakanı'ndan değil, Sümerbank Genel Müdürü'nden geldi. Bu mektupta, İşletmeler Bakanı'na Mehmet Ali Bey'in gönderdiği mektubun Sümerbank Genel Müdürlüğü'ne havale edildiği söyleniyordu. Mektupta, yıllardır birçok hükümetin aldığı önlemlere rağmen selüloz sanayii hammaddesinin yeterli ve ucuz fiyatla memleket içinden sağlanamadığı, kendilerinin bilmediği başka tedbirler varsa bildirilmesinden memnunluk duyacakları ifade ediliyordu. Bundan başka, Mehmet Ali Bey'in selüloz ve kâğıt fabrikalarının daha rasyonel ve daha az masrafla işletilmesi tavsiyeleri varsa bunları da öğrenmek istiyorlardı. "*Müdürlüğünü yaptığınız bu müessesenin fabrikaları bütün teferruatıyla sizce malum olmakla beraber icap ederse mahallinde mütemmim tetkikler yapabileceğinizi, bu hususta yapacağınız masrafları karşılamaya âmâde bulunduğumuzu bildirir ve bu konularda vereceğiniz faydalı malumatı bekleriz*" diye biten satırlar, memleketimizin içinde bulunduğu açmazları sergilemekteydi aslında.

Mehmet Ali Bey büyük fedakârlıklara katlanarak kurduğu ve yıllarca müdürlüğünü yaptığı bu kurumdan gerekçe gösterilmeden atılmıştı. Şimdiyse masrafları devlet tarafından karşılanmak suretiyle ve yerinde incelemeler yapmak üzere kâğıt fabrikalarına davet ediliyordu.

Bu mektup üzerine Mehmet Ali Bey yeniden daktilo başına geçti ve Sümerbank Genel Müdürü'ne cevap yazdı. Bu mektup da diğerleri gibi uzuncaydı ve birçok teknik bilgi içeriyordu. Ancak mektubun sonlarına doğru daha duygusal ifadeler yer almaktaydı: "*Kurulması uğrunda senelerce çalıştıktan sonra, meydana getirip işlettiğim bu müessesenin, selefleriniz zamanında nekbete uğratılan bânisine (kurucusuna) ihtiyaç göstermeyecek inkişaflara kavuşmasını yürekten temenni ederim. Terakki ve tekamül kanunlarına aykırı düşen bugünkü acıklı manzaranın yüreğimi sızlatmakta olduğunu, baş göz ettiği evladının saadete kavuşamadı-*

ğını esefle gören bir babanın ıstırabı ile müteellim bulunduğumu, arz etmek isterim." Bu sözler onun nasıl derinden yaralandığını gösteriyordu.

Sümerbank Genel Müdürü'nün mektubunda, Mehmet Ali Bey'in kâğıt fabrikasında müdürlük yaptığından dolayı işletmeler hakkında ayrıntılı bilgiye sahip bulunduğu yolundaki sözler de kendisine bir hayli dokunmuştu. Buna da, "*Çok muhterem bayım, bu müessese fabrikalarının teferruatı, vaktiyle müdürlüğünü yapmış olmaklığım hasebiyle değil, bu sanayi şubesini memlekete tanıtmış, tesis lüzumuna inandırmış, fabrikaların planlarını, şartnamelerini en hurda teferruatına kadar tanzim edip kurmağa ve işletmeye muvaffak olmuş bir mütehassıs vatandaş sıfatıyla, bütün tesisatı biliyorum*" diye yanıt verecekti. Bu mektup bir süredir devam eden mektuplaşmanın birdenbire sona ermesine neden oldu.

Elimizin altındaki hazine: Haliç

Mehmet Ali Bey'in üzerinde önemle durduğu, araştırıp makaleler yazdığı ve ömrünün sonuna kadar da ilgilenmeye devam ettiği konulardan birisi de Haliç'ti.[12] Altın Boynuz unvanlı Haliç'in, bir zamanlar dillere destan bu güzelliğimizin her geçen gün kirlenip bir pislik yuvası haline gelmesine razı olamıyordu. Haliç, 1953 yılı itibariyle artık, fabrika atıklarının denetimsiz bırakıldığı ve halk sağlığını tehdit eden bir tehlike haline gelmişti. Mehmet Ali Bey, bir Hıfzıssıhha çalışanı, bir sade vatandaş ve bir İstanbullu olarak bir şeyler yapılmasını istiyor, bu duruma karşı çıkıyordu. Haliç'le ilgili olarak halkın Valiliğe şikâyetleri de iyice artmıştı. Şikâyetler daha çok oradan yayılan kötü kokular nedeniyleydi. Balıkçılardan başka hiç kimse İstanbul sularında deniz canlılarının yok olduğunu fark etmiyor ve kimse bölgede ekolojik dengenin bozulmasından rahatsız görünmüyordu. Oysa Haliç her geçen gün ölüyordu.

Mehmet Ali Bey, Belediye Sağlık İşleri'nin, Hıfzıssıhha'nın ve bazen de Valiliğin emirleri doğrultusunda oluşturulan komisyonların hemen hepsinde yer aldı. Diğer komisyon üyeleriyle birlikte zaman zaman Haliç'te ölçümler yaptı, örnek olarak alınan deniz su-

yunun ve çamurun tahlillerini yaptı, Haliç kıyılarındaki fabrikalarda denetlemelerde bulundu.[13] 23-25 Ocak 1957'de Ankara'da Bayındırlık Bakanlığı'nda Haliç'in temizlenmesiyle ilgili toplantıya da katıldı.

Kıyılarında bulunan irili ufaklı yüzlerce fabrika, imalathane ve kuruluş, elbirliği etmişçesine Haliç'e atıklarını filtre etmeden boşaltıyorlardı. Özellikle deri, mensucat, yağ ve çeltik fabrikalarının denize dökülen atıkları ile mezbahaneden denize bırakılanlar bu kirliliğin esas nedeniydi. Mezbahanın denize attığı bağırsaklar, işkembe parçaları, kan ve sakatat atıkları, diğer kimyasal atıklarla birleşince kötü kokuların temel kaynağını oluşturuyordu.

Haliç'in dibinde, oraya akan derelerin taşıdığı büyük bir çamur kütlesi bulunuyordu. Bu kütle diğer atıklarla birleşmiş, adacıklar oluşturmuştu. Haliç'te incelemeler, tahliller yapan komisyonların raporlarında da, Mehmet Ali Bey'in kendi yazdığı yazılarda da hemen hemen aynı çözüm yolları önerilmekteydi. Fabrikalara ve imalathanelere sıkı bir denetim getirilmeliydi. Fabrika atıklarının filtre edilmeden denize dökülmesi yasaklanmalıydı. Çevre konusunda bir duyarlılık ve bilinçlenme seferberliği başlatılmalıydı.

Haliç çamurundan alınan örneklerin analizi sonucunda bu malzemenin toprak ürünleri imalatında kullanılacak özellikte olduğu anlaşılmıştı.[14] Haliç kıyılarında tuğla, kiremit fabrikaları kurulması teşvik edilirse Haliç'in dibindeki çamur, para harcanmadan temizlenebilirdi. Mehmet Ali Bey, Belediye Fen İşleri Müdürlüğü'ne gönderdiği bir yazıda Haliç dibindeki çamurların toprak sanayiinde değerlendirilebilmesi için tedbir alınmasını da istemişti.[15]

Mehmet Ali Bey Haliç'in temizlenmesi konusundaki çalışmalara çok daha önceden başlamıştı aslında. Yıllar önce "Toprak sanayii ve Haliç" başlıklı makalesinde Haliç'e dökülen Alibey ve Kâğıthane Derelerinin taşıdığı çamurdan yararlanma yollarını araştırmıştı. CHP İstanbul İl Kongresi'ne sunduğu raporda da "Haliç Doluyor" başlıklı bir bölüm vardı.[16]

Mehmet Ali Bey Haliç'in zaman kaybedilmeden kurtarılması gerektiğini her fırsatta ifade etmekteydi. Bir ara *Hürriyet* gazetesi sahibi Erol Simavi'ye de bir mektup yazdı. Bu mektupta Haliç'in

içler acısı durumunu dile getirdi. Osmanlı padişahları Fatih Sultan Mehmet ve III. Ahmet zamanlarında Haliç'e dökülen derelerin toprak taşımasını önlemek için tersane emrinde Fundacı Kolu tahsis edildiğini dile getirdi. Fundacı Kolu, Kâğıthane ve Alibey Derelerinin yamaçlarına ağaç dikmekle görevliydi. Dikilen bu ağaçlar yamaçlardan aşağıdaki derelere toprak inmesini önlüyordu. Zamanla Fundacı Kolu kaldırılmış, dikilen ağaçlar da kesilmişti. Dolayısıyla Haliç'e dökülen derelerin toprak taşımasının önüne geçilememişti. Diğer yandan Haliç'in dibinde, kalınlığı 20-27 metreyi bulan çamur, toprak sanayiinde değerlendirilebilirse ülke ekonomisine önemli bir katkı sağlanabilirdi. Mehmet Ali Bey, Erol Simavi'ye "Elimizin altındaki hazine: Haliç" adlı makalesini okumasını da önerdi. Erol Bey'den Haliç konusunda toplumsal bir bilinç yaratılması ve yetkililerin uyarılması için yayın yapmasını istiyordu.[17] Basın konuyu ele alır ve ilgi gösterirse sorunun çözümü kolaylaşırdı.

Mehmet Ali Bey, Haliç konusunda yazmaya, gazetecileri, yetkilileri uyarmaya devam etti. Haliç'le ilgili yazıları *Yeni İstanbul* gazetesinde 21-30 Mart 1968 tarihlerinde dokuz gün boyunca yayımlandı. 1977 yılında da "Haliç-Zaman Olur ki Hayali Cihan Değer-Gümüşsu veya Golden Horn-Altın Boynuz Dedikleri Tabiat Harikası, Elimizin Altındaki Hazinelerden Zavallı Hale Düşürülen Haliç'imizin Kurtuluş İmkânları Hakkında Kısacık Açıklamalar" başlığını taşıyan on bir sayfalık bir yazı yazdı.[18] Gazeteci Ahmet Kabaklı'yla da mektuplaşıyordu Mehmet Ali Bey. 1980'li yıllarda Haliç konusunda bir bilinç yaratılmış ve çözüm getirici önlemler alınabilmişse, bunda Mehmet Ali Kâğıtçı'nın katkıları hiç de az değildir.

Çöp meselesi

Mehmet Ali Bey'in ilgilendiği, bıkmadan, usanmadan araştırdığı ve yazdığı konulardan birisi de çöp meselesiydi. 1580 sayılı Belediye Kanunu, kentlerde çöplerin temizlenmesi ve yok edilmesi görevini belediyelere vermişti. Belediyeler ise topladıkları çöpleri ya

denize döküyor ya da toprağa gömerek yok etmeye çalışıyordu. Çevre kirliliği ve ekolojik dengenin bozulması nedeniyle çöpleri denize dökmenin zararları toplumca geç de olsa anlaşılmıştı. Çöpleri toprağa gömerek yok etme yönteminin de başka zararları vardı.

Mehmet Ali Bey Avrupa'da belediyelerin kentsel atıklarla ilgili uygulamalarını incelemişti ve Türkiye'de de çöplerin değerlendirilmesini istiyordu.[19] Çöpler yok edilmeden önce ayıklanabilirse içinden seçilebilecek cam, metal, kâğıt, plastik gibi unsurlar yeniden dönüştürülebilirdi. Bu yolla önemli bir ekonomik kazanç da sağlanmış olurdu.

Çöp konusu sürekli Mehmet Ali Bey'in gündemindeydi. Öyle ki *İktisadi Kalkınmamız ve Tabii Servet Kaynaklarımız* adlı kitabının bir bölümü "Atıklardan Faydalanmak", bir diğer bölümü de "Şehirlerin Atıkları"[20] başlığını taşımaktaydı.

Avrupa ülkeleri şehirlerin çöplerinden "fermantasyon" (kokuşturma) veya "yakma" yöntemlerini kullanarak büyük kazanç elde etmekteydi. Fermantasyon uygulamaları için İsveç, İngiltere, Almanya, Fransa, İspanya ve İtalya şehirlerinde özel tesisler kurulmuştu. Bu yöntem sonucunda çöp gübresi elde ediliyor, bunlar tarımda kullanılıyordu. İsrail hükümeti fermantasyon yoluyla elde ettiği çöp gübrelerini çöl topraklarının gübrelenmesinde kullanıyordu.[21]

Mehmet Ali Bey'in kentsel atıklardan yararlanmada önerdiği ikinci yöntem "yakma" metoduydu. Yakma işi sırasında elde edilecek ısı ve buhardan İstanbul'da Hastaneler bölgesinde (Cerrahpaşa-Yedikule) yararlanılabilirdi. Mehmet Ali Bey'e göre İstanbul'un en az üç tane çöp yakma tesisine ihtiyacı vardı.

Mehmet Ali Bey kentsel atıklardan yararlanma, çöplerin değerlendirilerek imhası konularında 11 Şubat 1961, 21 Aralık 1961, 21 Ağustos 1962, 14 Ocak 1964 tarihli yazılarıyla İstanbul Belediyesi'ni de uyarmıştı. Bunlardan bir sonuç alamayınca *Milliyet* gazetesinde Refii Cevad Ulunay'a bir mektup yazarak konuyu gazete yazılarında ele almasını rica etti.[22] Mehmet Ali Bey, daha sonra İstanbul Belediye Başkanı Ahmet İsvan'a da bir mektup göndermiş ve o ana kadar çöplerden yararlanma konusunda yap-

tığı çalışmaları (makale, rapor, mektup) sunmuştu. Bu çabalarının kentin yönetiminde bir etki yaratıp yaratmadığını tam olarak bilemiyoruz. Ancak teslim edilmesi gereken gerçek, Mehmet Ali Bey'in ulusal kaynaklarımızı korumaya çalıştığı ve tam bir çevreci olduğuydu.

Herkes kâğıt fabrikasının müdürü olabilir mi?

Türk kâğıtçılığının karşıtları, Mehmet Ali Kâğıtçı'yı, fabrikaların başından uzaklaştırmayı başarmıştı. Mehmet Ali Kâğıtçı, kimyagerlik yapıyor, bir şekilde geçimini sağlıyordu, ancak kâğıt fabrikasının durumu ne olacaktı? Kâğıt fabrikasını bundan sonra kimler yönetecekti? Mehmet Ali Bey yine eski yılları hatırlıyordu. Kâğıt fabrikasının müdürlüğünü yaptığı yıllarda bir gün fabrikanın muhasebe müşaviri Serkis Nihat Bey, kendisini ziyarete gelmişti. Nihat Bey, "*Siz bu işin mütehassısı bulunuyorsunuz. Her türlü hadiseler karşısında gerekli tedbiri ve kararları, geniş vukuf ve tecrübenize dayanarak alabilirsiniz. Fakat günün birinde nasıl olsa bu müessesenin başına kâğıt ihtisasından mahrum birini getireceklerdir. Bari şimdiden gerekli formülerleri hazırlayınız ki, memlekete kazandırdığınız bu muazzam eser, ileride sekteye uğramasın*"[23] diyerek uyarıda bulunmuştu. Fakat Mehmet Ali Bey, kâğıt sanayiinin bağımsız bir uzmanlık alanı olduğunu, dünyada kâğıt mühendisliği enstitüleri, okulları bulunduğunu, dolayısıyla kâğıt sanayiinin başına bir kâğıt mühendisinin getirilmesinden tabii bir şey olamayacağını ve endişe edilecek bir durum olmadığını söylemişti. "*Nasıl ki, bir hastanenin başına yalnız tabip bir müdür getirilir. En nüfuzlunun ahbabı da olsa başhekimliğe kayırılması için mutlaka tabip olması şarttır. Aynı hal askerlikte, hukuk mesleğinde de öyledir*" diye eklemişti.

Ne var ki, tam bir idealist olan Mehmet Ali Bey bu konuda da yanılıyordu. 1941'den itibaren bu makama kâğıtçılık konusunda uzman bir tek Türk kâğıt mühendisi dahi getirilmemişti. Daha da akıl almaz olanı, 13 Mayıs 1955 tarihli 6560 sayılı kanunla bu durum resmen onaylanmış oldu. 6560 sayılı kanun, kuruluşun ismi-

ni Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları Umum Müdürlüğü (SEKA) şeklinde değiştirecek, 11. maddesiyle de teşkilatın başına geçecek kişi için tek koşul olarak üniversite mezunu olmasını öngörecekti. Yani, Türk kâğıtçılığının kaderine bir avukat, biyolog, veteriner ya da fakülte mezunu, herhangi biri hâkim olabilecekti.[24] Nitekim ilk yaptıkları, genel müdürlüğe bir derici tayin etmek oldu. Ondan sonra gelenlerin hiçbiri, Mehmet Ali Bey'in özelliklerine sahip olmadı. İşte uzmanlığa, bilime önem veren Avrupa karşısında adam kayırmacılığa kapı açan ve Atatürk'ün ölümünden sonra memleketimizin içine sürüklendiği durum buydu.

Yabancı uzman çağrılıyor

16 Şubat 1955'te Atatürk Bulvarı'ndaki Hıfzıssıhha Müdürlüğü'nde Mehmet Ali Bey'i Grenoble Üniversitesi'ndeki öğrencilik yıllarından M. Raoul de Saint-Hilaire isimli bir arkadaşı ziyarete gelmişti. Hoş bir sürprizdi. Mehmet Ali Bey'in işten uzaklaştırılmasından sonraki dönemde kâğıt fabrikasında işlerin aksaması nedeniyle yabancı uzman çalıştırılması yoluna gidilmiş, Avrupa gazetelerine kâğıt mühendisi uzman arandığına dair ilanlar verilmiş ve bir dizi yazışmadan sonra kâğıt mühendisi M. Raoul de Saint-Hilaire Türkiye'ye gelmişti. Bu yabancı uzman hemen İzmit'e giderek göreve başladı. Mehmet Ali Bey'in çabalarıyla kurulmuş bu muhteşem müesseseyi gezdiğinde eski arkadaşının başarılarını takdir etti, ancak fabrikaların başında niçin bir kâğıt mühendisinin bulunmadığını da anlayamadı. Aradan zaman geçmiş, fabrikanın başında bulunan kişi kâğıt sektöründen anlamadığı için sorunlar çıkmaya başlamıştı. Genel müdür, ne teknik elemanlarıyla, ne de yabancı uzmanla anlaşabiliyor, her şeye itiraz ediyor, konuları yeterince kavrayamıyor ve sonuç olarak işletmenin verimli çalışmasına engel oluyordu. Bu durum Avrupalı bir uzman için anlaşılır şey değildi.

M. Raoul de Saint-Hilaire, epeyce düşündükten sonra meseleyi İşletmeler Bakanı'yla görüşmeye karar vermiş ve randevu alarak karşısına çıkmıştı. Bakan'la görüşmesi sırasında fabrikalardan da,

yabancı uzmanlardan da fayda sağlanabilmesi için kâğıt mühendisi olan bir genel müdürün atanması gerektiğini, bu müesseseyi kurup işletmiş bulunan Mehmet Ali Kâğıtçı'nın İstanbul'da bulunduğunu, kendisine teklif edildiği takdirde bunu geri çevireceğini sanmadığını söylemişti. Ancak Bakan'ın buna verdiği yanıt da bir hayli ilginçti: "*Mehmet Ali Kâğıtçı'nın bu işi başardığını ve halen de ıslah edip tekamüle kavuşturacağını biz de biliyoruz. Fakat parti mülahazaları, onu fabrikanın Umum Müdürlüğüne getirmemize engel oluyor.*"[25] Anlaşılan Mehmet Ali Bey'in 1950 seçimlerinde CHP'den milletvekili adayı gösterilmesini DP'liler unutmamışlardı. Bakan'ın bu açıklamalarıyla bütün ümitleri kırılan yabancı uzman orada kararını vermişti. Bu ülkede daha fazla durmak istemiyordu, Paris'e dönecekti. Mehmet Ali Bey'in yanına bu kez veda etmek için gelmişti. Üzüntü içinde, "*Meslekî ihtisas konularının, yetişmiş mütehassısların particiliğe feda edilmesi, memleketiniz için çok zararlı neticeler doğuracak istidattadır*" diyerek vedalaşmıştı eski dostuyla.

Mehmet Ali Kâğıtçı ve siyaset

Mehmet Ali Bey, parti çekişmelerine, özellikle de siyasetin Türkiye'de uygulandığı biçimine karşıydı. Parti kavgalarının Türkiye'nin sorunlarının çözümüne engel oluşturduğunu düşünüyordu. Ona göre, sömürgeci devletler Kurtuluş Savaşı'nda yenilmişti, ancak memleketimizle olan hesapları bitmemişti. Memleketimiz, yeraltı ve yerüstü zenginlikleriyle büyük güçlerin her zaman elde etmek istediği bir ülkeydi. O, sömürgecilerin Türkleri bu topraklardan sürüp, Orta Asya'ya göndermek istediğini düşünüyordu. Bu bakımdan Avrupa'nın gözünde "Şark Meselesi" hâlâ son bulmamıştı.

Mehmet Ali Bey, sömürgeci güçlerin memleketimizi ele geçirmek için "böl ve yönet" yöntemini uyguladığını söylüyordu. Büyük güçler, toplumumuzu siyasi partilere, zümrelere, hatta siyasi parti içinde gruplara bölmeyi başarmıştı. Particilik veya partizanlık, toplumun en küçük birimine, en sade vatandaşa kadar bulaş-

mıştı. Herkes kendi siyasi partisinin en doğruyu savunduğunu ileri sürüyor, diğerini kötülüyordu. Bu çekişmeler zamanla çıkar çatışmasına dönüşmüştü. Her yeni iktidar, devletin kurumlarında, kapıcısından, genel müdürüne kadar kendi partisinden olanlar ve hısım-akraba için kadro tahsisi yapıyordu.

Mehmet Ali Bey, Türkiye'de yerli kâğıt sanayiinin kurulması uğruna yaptığı mücadelesine rağmen yıllarca başarıyla yönettiği kâğıt fabrikalarının başından uzaklaştırılmasını, memleketin Atatürk'ten sonra yaşadığı çözülüşe bağlıyordu. Uluslararası karteller her türlü sabotaja rağmen Türkiye'de yerli kâğıt sanayiinin kurulmasına engel olamayınca, son çare olarak kendisini fabrikaların başından atma yolunu bulmuş ve bunda da başarılı olmuşlardı. Mehmet Ali Bey'in ardından fabrikaların başına kâğıt mühendisi değil de derici, muhasebeci, deniz subayı, makine mühendisi gibi ilgisiz mesleklerden kişilerin getirilmesinin temel sebebi bu parti çekişmeleriydi.

Bu çekişmeler daha önceleri devletin üst düzeyindekilerin anlayış farkları gibi yansıyordu. Ancak 1950'den sonra particilik çekişmesi olduğu net bir biçimde kendini göstermişti. Bu bakımdan 1950 seçimlerinde arkadaşı Ubeyd Bey'in kendisini CHP'den milletvekili adayı göstermesi, Mehmet Ali Bey için hiç de iyi olmamıştı. Milletvekili seçilememişti, ama karşı taraf onu daima CHP'nin adamı olarak görmüştü. Oysa Mehmet Ali Bey, bu adaylık işinde pek de gönüllü değildi, teklifi istemeyerek kabul etmişti.

Mehmet Ali Bey siyasi çekişmelerin, partizanlığın memlekete zarar verdiğini, bunun sömürgeci güçlerin işine yaradığını düşünüyor, bu işlere girmiyordu. Partizanlık peşinde koşanlara "politika esnafı" demekteydi. Çünkü particilik ile çıkarcılık bir potada erimiş durumdaydı. Parti içinde demokrasinin olmayışını, lider ne derse partililerin ona göre davranmasını da kabullenemiyordu.

Onun önemle üzerinde durduğu konuların başında istikrar meselesi geliyordu. Devlet düzeninde, kurum ve kuruluşlarda ve bütün sistemlerde istikrar en önemli meseleydi. Partizanlık ve siyasi çekişmeler içinde savrulup giden ülkemizde bu istikrarı oluştur-

mak mümkün değildi. Bir siyasi partinin veya görüşün iktidarı zamanında eski yönetimin yaptığı, kurduğu ne varsa yıkılıp yok ediliyor, sonra yeni baştan kurulmaya çalışılıyordu. Üstelik çoğu kereler yeni yönetimin iktidar süresi de yetmiyordu buna. Oysa ne eski yönetimin her yaptığı uygulama kötü olabilirdi, ne de yeni yönetimin getirdiği her şey en iyisi. Kendi iktidarlarının ve siyasi görüşlerinin en iyisi olduğunu düşünen bu anlayış, gerçekleri görmekten çok uzaktı. Her yeni iktidar döneminde yeni kanunlar çıkarılıyor, Batı'da görülen ve ilgi çekici bulunan ne varsa alınıp getiriliyor, ülkemize uygulanıyordu.

Toplumun siyasi çekişmeler içinde büyük zarar gördüğü muhakkaktı. Mehmet Ali Bey, adam kayırmacılığın, iltimasın, namuslu, ancak kendisini kayıracak bir güçten yoksun olanlara zarar verdiğini düşünüyordu en çok. Bunlar da daha ziyade memur sınıfıydı.

Siyasi çekişmelerin ve çıkar çatışmalarının yarattığı ortamın Türkiye'nin "hukuk devleti" görünümüne de zarar verdiği görüşündeydi. Çünkü, çıkarcılığın ön planda olduğu bir toplumda hukukun işlemeyeceği ve onun yerini kanundışılığın alacağı kesindi.

Mehmet Ali Bey, memleketimizde kimsenin yaptığı işi sevmediğini ve işini iyi yapmadığını düşünüyordu. Siyasi çıkarcılığın yarattığı ortamda bir işte yükselmek, o işi en iyi şekilde yapmak ve namusuyla çalışmak olmadığı için alınteri, emek ve işinde uzmanlık gibi kavramlar toplumun söyleminden kaçınılmaz olarak uzaklaşıyordu. Ona göre, bir insan öncelikle yaptığı işi sevmeli, o işi en iyi şekilde yapmaya çalışmalıydı. Siyasi görüşü yalnızca kendisini ilgilendirirdi. Seçim olduğunda herkes gidip oyunu kullanırdı. Bu yüzden Mehmet Ali Bey, bütün yaşamı boyunca iş ahlakını ön planda tuttu. Elbette bir siyasi görüşü veya tercihi vardı. Ancak o bunu her şeyin önüne koymadı. Desteklediği siyasi görüşün propagandasını da yapmadı. Memleketin bir an önce kalkınması ve gelişmiş ülkeler seviyesini yakalaması için çalışmak en önemli ödevimiz olmalıydı. Bunun için de işini gerektiği gibi yapmaktan başka yol yoktu. Denilebilir ki o, siyasetten uzak, bilim adamı kimliğiyle yurtseverliği önde olan bir insandı.

Gazetecilerin kâğıt fabrikası ve Kâmil Tınaz'ın girişimi

Mehmet Ali Bey'e göre, kâğıt öyle bir maddeydi ki, sorumsuz kişilerin kâğıdın kaynağının başına geçmesi büyük bir tehlike oluşturabilirdi. Basının gerçekten özgür ve topluma yararlı olabilmesinin, kâğıdı serbestçe ve ucuza elde etmesinden geçtiğini düşünüyordu. 1950'lerde basının kâğıt ihtiyacı günlük 50 ton kadardı ve bunun yakın zamanda 80 tona çıkacağı hesaplanıyordu.[26] Bir gün, gazeteci Hakkı Tarık Bey'e "*Niçin devlete muhtaç durumda kalıyorsunuz? Gazete sahipleri birleşerek bir kâğıt fabrikası kurunuz. Ancak o zaman basın hürriyetine kavuşmuş olursunuz*" demişti. Hakkı Tarık Bey de bu düşünceyi gazete sahiplerine aktarmıştı.

Bunun üzerine gazete sahipleri 15 Haziran 1951'de Basın Tüketim Kooperatifi Müdürlüğü binasında bir toplantı düzenledi. Toplantıya Mehmet Ali Bey de çağırıldı. Mehmet Ali Bey o günü şöyle anlatacaktı: "*Çok sevindim, ümitlendim, toplantıya adeta uçarak gittim. Gazetecilerin Kâğıt Fabrikası hayalimde adeta canlanıyordu, yayın ve kültür hayatımızın bağımsızlığına birinci derecede hizmet edecek olan bu müessesenin var olması için bütün gücümle çalışacaktım.*"[27]

Toplantıya gazete sahiplerinin çoğu gelmişti. Hakkı Tarık Bey toplantının amacını anlattı. Proje herkes tarafından benimsendi. Çalışmalara hemen başlandı, çeşitli firmalardan makine tesisi için teklifler alındı, avan projeler hazırlandı.[28] Herkes büyük bir umut içindeydi. Ne var ki bu iş yürümedi. Önceleri büyük bir istek içinde bulundukları gözlenen gazete patronları çalışmalara gelmemeye, üzerlerine düşen sorumlulukları da başkalarına yıkmaya başladılar. Proje de sahipsiz ve ilgisiz kaldı zaman içinde. Gazetecilerin kâğıt fabrikası projesi gerçekleşemedi.

28 Eylül 1956 Pazar günü Mehmet Ali Bey'in Heybeliada'daki evine Kâmil Tınaz isimli bir işadamı gelmişti. Bu kişi, İzmir'de Halkapınar suyunun yanında 1846 yılında kurulan, kısa süre son-

ra kâğıt kartelleri tarafından etkisiz hale getirilen ve kapanan Halkapınar Kâğıt Fabrikası civarında bir kâğıt fabrikası kurmak istediğini söylüyor ve kendisinden yardım bekliyordu. Elindeki planları, projeleri ve yabancı şirketlerin verdiği teklif mektuplarını da incelemesi için Mehmet Ali Bey'e verdi.

Mehmet Ali Bey kendisine bırakılan belgeleri inceledi ve iki gün sonra Kâmil Bey'e uzunca bir mektup yazarak görüşlerini açıkladı.[29] Mektupta projede bazı aksaklıkların bulunduğunu ve böyle önemli bir girişimin aceleye getirilmemesi gerektiğini yazdı.

Bir süre sonra Kâmil Tınaz'dan yanıt geldi. Mektubun içinde Alman Paschke Şirketi'nin verdiği teklif mektubu da vardı. Ayrıca bir Japon şirketinin de konuyla ilgilendiğini söylüyordu. Mehmet Ali Bey raporları inceledi ve bir mektup daha yazdı. Bu mektubun içeriğinden, Mehmet Ali Bey'in bazı yabancı şirketlerle bağlantı kurarak işi hızlandırmaya çalıştığı anlaşılıyordu.

Bu yazışmalar böylece sürdü. Mehmet Ali Bey'e Sanayi ve Ziraat Makinaları Türk Anonim Şirketi'nden (SAZMAŞ) gelen 19 Mart 1957 tarihli bir mektupta kendisinin Halkapınar Kâğıt Fabrikası Projesi'yle ilgilenmesinin bir şans olduğu dile getiriliyor, İzmit'te kurup yönettiği kâğıt fabrikalarında kazandığı başarılardan ve devlet makamlarının takdirini kazandığından da övgüyle söz ediliyordu. Mektubun ekinde Alman J. M. Voith Firması'nın Halkapınar Kâğıt Fabrikası Projesi için yolladığı yazı da bulunmaktaydı.[30]

Mehmet Ali Bey, Kâmil Tınaz'a bir mektup göndererek Voith Firması'nın raporunu değerlendirdi. Voith Firması hayli yoğundu ve iki yıldan önce bu projeyle ilgilenmesi mümkün olmayacaktı.[31] Bu girişim de hayata geçirilemeden öylece kaldı.

Mehmet Ali Bey, Kimya Şubesi'ndeki yoğun işleri nedeniyle bir hayli yorulmuştu. Bir süredir kendisini iyi hissetmiyordu. Ani gelen baş dönmesi ve bulantı nedeniyle rahatsızdı. Halsizlik de vardı. Beyoğlu Hastanesi'nin dahiliye servisinde muayene oldu. Tetkikler sonunda Menier Sendromu teşhisi konuldu ve yirmi gün istirahat etmesi uygun görüldü.[32] Doktorlar, artık kendisini fazla yormaması gerektiğini söylüyordu.

Plastik kaplar sağlığa zararlı mı?

Bir kimyager olarak Mehmet Ali Bey'in merak edip araştırdığı konulardan birisi de plastik konusuydu. Aslında bu ilgi biraz da dışardan gelen bir etki sonucu oluşmuştu. 1950'li yılların ortalarında bir şirketten Mehmet Ali Bey'e bir mektup gelmişti. Onun bilgisinden ve deneyimlerinden yararlanmak istediklerini söylüyorlardı.[33] Bu şirket, Amerikan sermayesiyle ortak olarak Türkiye'de bir plastik fabrikası kurmayı planlıyor, Mehmet Ali Bey'le birlikte çalışmak istiyordu. Ancak bunun için önce Amerika Birleşik Devletleri'ne gidecek, orada plastik fabrikalarını inceleyecek ve bir rapor yazacaktı. Bu seyahatin masraflarını da şirketin üstlenmesini teklif etti.

Mehmet Ali Bey'in 3 Temmuz 1955'te Tarsus adlı vapurla Amerika'ya hareket etmesi kararlaştırıldı. Orada kendisini şirketin temsilcisi Şahabettin C. Erel karşılayacaktı. Ancak bu seyahat bilinmeyen bir nedenle gerçekleşemedi.

Bununla beraber Mehmet Ali Bey ile Şahabettin C. Erel'in yazışması 1956'dan 1958'e kadar sürdü. Mehmet Ali Bey bu arada Amerika'daki arkadaşı Ziya Danışman'la da mektuplaşıyordu. Yazışmalardan, büyük bir uluslararası bankanın Türkiye'de yerli sermaye ile ortak olarak bir plastik fabrikası kurmaya niyetli olduğu seziliyordu. Daha sonra bazı Amerikan şirketleri de bu projeyle ilgilenmeye başladılar.[34] Ne var ki, plastik fabrikası kurma projesi bir türlü ilerleyemedi. Amerikan şirketleri Türkiye'nin ekonomik durumunu iyi görmüyor, enflasyondaki yükselmeyi ve uygulanan ekonomik politikaları eleştiriyor, bunun için de çekimser kalıyorlardı. Onlar için güven ve istikrar çok önemliydi. 6-7 Eylül 1955'te İstanbul'da yaşanan olaylar yabancı sermaye için bir deprem etkisi yapmıştı. Türkiye artık güvenilir ülkeler arasında değildi. Dolayısıyla bu işten de somut bir sonuç alınamadı.

1958 yılının sonlarına doğru Mehmet Ali Bey, Türkiye İş Bankası Genel Müdür Yardımcısı Ahmet Dallı'ya bir mektup yazdı. Mektupta, çağımıza "plastikler devri" denildiğini, plastiklerin kullanım alanlarının çok çeşitli olduğunu, plastik hammaddelerinin

memleketimizde bol miktarda bulunduğunu, üretilen plastik malzemelerin işleme tekniklerine uygunluğunu açıkladı. Plastik sanayii, diğer sanayi kollarını da besleyen bir alandı.[35] Sonuç olarak plastik üretimi, geleceği garantili bir işti ve bu yüzden Türkiye İş Bankası'nın plastik işine girmesini teklif ediyordu Mehmet Ali Bey. Ne var ki, Türkiye İş Bankası'ndan gönderilen 2 Haziran 1959 tarihli cevap yazısında, plastik işine Vinylex Firması tarafından yatırım yapıldığı için aynı konuda ikinci bir girişim yapmayı düşünmedikleri belirtiliyordu.

Plastik ürünler öyle ya da böyle gündelik yaşamımızın bir parçası olmuştu, ancak 1960'lı yıllarda üzerinde en çok tartışılan konulardandı. Acaba plastik kaplar ya da içinde plastik bulunan ambalajlar, sakladığı gıda maddelerine olumsuz bir etkide bulunuyor muydu? Bu konu çok tartışıldı. Kimya Şubesi'nin de başlıca araştırma konularından birini teşkil etti. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı da harekete geçmiş Ankara, İzmir ve İstanbul Valiliklerine yazı göndererek konunun araştırılmasını istemişti.[36] İlgili birimlerin, araştırma raporlarını üç nüsha halinde Bakanlığa göndermesi isteniyordu.

Basında plastik maddelerin kanser yaptığı yolundaki haberler üzerine, plastik içeren maddelerin satışları azalmış, plastik imalathanelerinin Bakanlık üzerindeki baskıları artmıştı. Meselenin aydınlığa kavuşturulması gerekiyordu. Bakanlık, Mehmet Ali Kâğıtçı'nın müdürü bulunduğu Hıfzıssıhha'nın bir çalışma yaptığını biliyor, sonuçların hızlandırılmasını istiyordu.[37]

Bu arada Mehmet Ali Bey plastik imalathanelerinin adreslerini almış, bu konudaki çalışmalarını hızlandırmıştı. İstanbul'da plastik imalathanelerinin sayısı 173'tü. Bunlardan alınan örnekler laboratuvarda inceleniyordu. İstanbul Sanayi Odası'na gönderilen bir yazıda, birçok plastik kabın üretim malzemelerinin standardın altında olduğu vurgulanıyordu. Bu arada 9 Ekim 1962 tarihli *Dünya* gazetesinde yayımlanan "Plastik Kaplar Sağlığa Zararlı" başlıklı bir yazı da ortalığı karıştırmıştı.

Mehmet Ali Bey, Belediye Sağlık İşleri Müdürlüğü'ne araştırma sonuçlarını sundu. Plastik konusu Avrupa enstitülerinde bile çalı-

şılmaya devam edilen ve henüz üzerinde net bir karara varılamamış bir konuydu. Gelişmiş ülkelerde plastiklerin hangi malzemelerden oluştuğu rahatlıkla anlaşılabilirken ve belli standartlara uyulmaktayken İstanbul plastik imalathanelerinden alınan örneklerde –üzerinde aylardır çalışılmasına rağmen– ne olduğu net olarak tespit edilemeyen başka maddelerin bulunduğu anlaşılmıştı. Üretilen plastik kapların çoğu düşük kaliteli malzemelerden imal edilmişti. Ülkemiz de en kısa zamanda bir plastik maddeler standardı veya şartnamesi hazırlamalıydı.[38] Sonuç olarak, o dönem için plastiğin, cam ve seramiğin yerini tutabilecek özelliklerde olmadığı ifade edilmekteydi.

VII
Yıllar Sonra Yeniden İzmit

1960 müdahalesi sonrasında siyasi hayatımızda Demokrat Parti dönemi kapanmış, yeni bir dönem başlamıştı. Yeni yönetim kısa süre içinde yeni bir anayasa hazırlamış, tekrar çok partili demokratik düzene geçilmişti. CHP, yeni kurulan AP, CKMP ve TİP bu dönemde etkili olan siyasi partilerdi. 1965'te DP'nin çizgisini izleyen AP iktidara geldi. Dönemin cumhurbaşkanı, Orgeneral Cemal Gürsel'di, 1966'dan itibaren de Orgeneral Cevdet Sunay cumhurbaşkanı oldu.

1960'lı yıllarda ekonomi alanında büyük farklılıklar gözlenmedi. 1950'lerde DP'nin getirdiği dışa bağımlı ekonomik modele devam edildi ve IMF reçeteleriyle istikrar sağlanmaya çalışıldı. Türkiye bu yıllarda tüketim toplumu olma yolunda hızla ilerledi. Buzdolabı, çamaşır makinesi, televizyon ve otomobil sektörü gelişmeye başladı. Bu ürünlerin gerektirdiği ileri teknoloji yavaş yavaş Türkiye'ye de geldi. Tamamen yerli üretim olan Devrim marka otomobilden çok şey bekleniyordu, ancak beklentiler gerçekleşmedi.

Dış politikada Türkiye, II. Dünya Savaşı sonrasında ABD ve Batı bloğu yanında yer almış, NATO gibi ittifaklara girmişti. 1960'larda da bu siyaset devam etti. Türkiye bu yıllarda da bir Avrupa ülkesi olduğu ve yakınındaki Sovyet tehlikesinin büyüklüğü

konusundaki siyasetini devam ettirdi ve ABD ile Batı Avrupa ülkelerinin ekonomik ve siyasi desteğini sağladı.

Uluslararası siyasete 1960'lı yıllarda da Soğuk Savaş damgasını vurdu. Sovyetler'in Küba'ya yerleştirdiği füzelerin yarattığı kriz nedeniyle dünya nükleer bir savaşın eşiğinden döndü. Kıbrıs sorunu nedeniyle ABD Başkanı Johnson'un Türkiye'ye verdiği ültimatom niteliğindeki mektup, Türkiye'nin Kıbrıs politikalarında belirleyici olmakla kalmadı, Amerikan karşıtlığının ortaya çıkmasına da neden oldu. Türkiye 1960'lı yılların ikinci yarısında Sovyetler Birliği'yle yakınlaştı, ekonomik ilişkilerini geliştirdi. Ancak sonra yollar yine ayrıldı.

Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na girmek için 1959'da başvuru yapmıştı. 1963'te Gümrük Birliği'ne girmek için bir adım niteliğinde olan Ortaklık Antlaşması imzalandı. AET Bakanlar Konseyi, Türkiye'nin topluluğa tam üyeliği için üç aşamadan geçmesini öneriyordu. Aradan yıllar geçti, ama Türkiye bu aşamaları bir türlü geçemedi.

27 Mayıs'ın liderlerine mektuplar

Mehmet Ali Kâğıtçı, 1950'lerde olduğu gibi İstanbul Hıfzıssıhha Müessesesi'nde görevinin başındaydı. Her gün ilk vapurla işine gider, laboratuvarda saatlerce çalışırdı. Yorucu bir günün ardından, akşam Heybeliada'ya giden vapurda yerini alırdı. Evine döndüğünde eşi Münevver Hanım'ın kendisi için yaptığı güzel yemekler çoktan hazırlanmış olurdu. Hayattaki en büyük desteği eşi Münevver Hanım'dı. Münevver Hanım uzun yıllar öğretmenlik yaptıktan sonra emekli olmuştu.[1]

27 Mayıs 1960 hareketinin lideri Orgeneral Cemal Gürsel'di. Müdahalenin üzerinden çok geçmeden Mehmet Ali Bey, Cemal Gürsel'e bir mektup gönderdi. Mektubun baş kısmına da Cemal Gürsel'in basında yer alan şu beyanatını koymuştu: "*Esasen ben ilme ve ihtisasa sonsuz bir itimatla bağlı olduğumu her vesile ile göstermiş bulunuyorum. Bilhassa memleketin hayatî faktörünü teşkil eden iktisadî mevzularda şahsi hiçbir karar alınmayacaktır.*

Mutlaka mütehassısların re'yi ile olacaktır, istişaresiyle olacaktır. Buna itimad ediniz." Mehmet Ali Bey bu beyanı şükranla okuduğunu ve bundan cesaret alarak kendisine halini arz etme ihtiyacı duyduğunu söylüyordu.[2]

Mehmet Ali Bey, Gürsel'e mektubunda kâğıtçılık mesleğini nasıl seçtiğini, Avrupa'daki ihtisasını, kendisine yapılan teklifleri geri çevirip memlekete döndükten sonra yerli kâğıt sanayiinin kurulması uğruna yaptığı çalışmaları ve İzmit'te kâğıt fabrikasının kurulması sürecini anlattı. Kâğıt fabrikası kurulduktan sonra memleketimiz kâğıda döviz ödemekten kurtulmuşken bu kez de çeşitli sabotajlar ve ihtirasların baş gösterdiğini ifade etti. Yaşamını bu işe adamış olduğu halde kâğıt ve selüloz sanayiinin başından uzaklaştırıldığını anlattı. Kendisinin kurum dışı bırakılmasından sonra fabrikaların başına eşin, dostun, hatırlı siyasi kişilerin getirildiğini, kurumun bir anlamda "arpalık" durumuna düşürüldüğünü söyledi. Kendisinden sonra kâğıt sanayiinin başına getirilenlerin hiçbirinin kâğıt mühendisi olmadığını, yurtdışında kâğıtçılık eğitimi alan birkaç idealistin de kendisinin başına gelenleri gördükten sonra meslekten soğuduğunu anlattı.

Mehmet Ali Bey, Orgeneral Cemal Gürsel'den her sanayi kolunun, fabrikanın ya da tesisin başına o işin uzmanlarının getirilmesini istemekteydi. Bu iş için gerekirse anayasaya açık ve değişmez maddeler konulmalıydı. Bu mesele, memleket kalkınması, sanayimizin geleceği, ulusal servet ve çıkarların korunması için son derece önem taşımaktaydı.[3]

Mehmet Ali Bey, Milli Birlik Komitesi Üyesi ve Başbakanlık Müsteşarı Kurmay Albay Alparslan Türkeş'e de uzunca bir mektup yazdı. 14 Eylül 1960 tarihinde makamında kendisini kabul etmesinden dolayı Türkeş'e teşekkür etmekteydi. Bu mektup da memleketimizdeki sanayi hareketleriyle ilgiliydi. Selüloz-kâğıt, tekstil, yağ, cam, sabun-deterjan sanayileri, bu kolların yurdumuzda bulunan hammadde durumları, başka ülkelerle yapılan karşılaştırmalar ve fabrikaların verimli işletilmesi konuları üzerinde durmuştu.[4] Mektubun son kısmında ise yine aynı konuya değiniyor, fabrikaların verimli işletilebilmesi için başlarına o işin uzmanı

olan kişilerin getirilmesinin önemini anlatıyordu. Memleketin kalkınabilmesi için çağdaş bir sanayi kanununun hazırlanmasında Türkeş'ten ilgi beklediğini, istenilirse yardıma hazır olduğunu söylüyordu. Mektubun son sayfasına da özgeçmişini ve kariyerini özetleyen bir sayfa eklemişti.

Mehmet Ali Kâğıtçı, dönemin Sanayi Bakanı Muhtar Uluer'e de bir mektup gönderdi. Kâğıt fabrikalarının bu bakanlığa bağlı olması nedeniyle kendisine yazdığını belirtiyordu. Mektubun yazılış nedeni bir bakıma, eski yönetimi ve sanayi politikasını şikâyet etmek, aksaklıkları göstermekti. Kendisinin haksız yere kurumdan uzaklaştırılmasından sonraki dönemde kâğıt fabrikaları bilim ve tekniğin gerektirdiği şekilde yönetilememişti. Kâğıtçılık özel bir uzmanlık alanıydı ve bu sektörün başında uzmanları olmalıydı. Ne var ki, bu uzmanların yetişmesi mümkün değildi. Çünkü Ankara ve İstanbul'daki üniversitelerde ne kâğıt mühendisliği bölümü, ne de hocaları vardı. Memlekete çağırılan yabancı uzmanların da Türkiye'de kâğıt sanayiinin gelişmesine hizmet ettiği söylenemezdi. Üniversitelerimizde kâğıt mühendisliği bölümlerinin açılmasıyla yabancı uzman çağırılmasına da gerek kalmayacaktı. Son olarak, Sanayi Bakanı'nın istemesi halinde kâğıt sanayiinin ıslahı ve geleceği konusunda kendisine yardım etmeye hazır olduğunu da belirtiyordu.[5] Ancak ne yazık ki Sanayi Bakanı'ndan beklediği cevap gelmedi. Bunun üzerine Bakan Muhtar Uluer'e 26 Temmuz 1960 tarihinde bir mektup daha gönderdi. Bu mektubunda da sanayi sektörümüzün aksayan yönlerini sıraladı. Mektuba, yeni çıkan *Afyon* isimli kitabını da eklemişti. Mehmet Ali Bey, Sanayi Bakanı'nın cevabını beklerken hükümette yeni düzenlemeler yapılmış, Sanayi Bakanlığı'na Yüksek Mühendis Şahap Kocatopçu getirilmişti.

4 Eylül 1960'ta yeni Sanayi Bakanı'na bir mektup yazarak hem kendisini yeni görevinden dolayı kutladı, hem de eski bakana sunduğu ve müsteşar tarafından saklanan önceki mektupları hakkındaki görüşlerini öğrenmek istedi.[6]

Mehmet Ali Bey 29 Eylül 1960'ta yazdığı "Sanayi Bakanlığı Yüce Makamı"na başlıklı mektubunda da, yeni Sanayi Bakanı'na gönderdiği mektupta ve daha sonra Sanayi Bakanı olan İhsan So-

yak'a yazdığı mektupta da önceki görüşlerini tekrarladı. Bıkmadan, usanmadan yazıyor, yetkilileri uyarıyordu. Sanayi işlerinde aklın ve bilimin çizdiği yoldan ayrılmanın, bu kuruluşların başına uzmanı olmayan kişilerin getirilmesinin ve iktisadi devlet teşekküllerinin partizanlığa teslim edilmesinin sakıncalarını tekrar tekrar anlatıyordu. Ancak ne tuhaftır ki, 27 Mayıs kadrolarında da bu sese yeterince kulak veren kimse çıkmadı.

Mehmet Ali Bey, Sanayi Bakanı'na mektuplar yazarken dönemin Ticaret Bakanı Dr. Cahit İren'le de haberleşiyordu. Ancak Ticaret Bakanı işin başına uzmanının getirilmesi konusunda onun gibi düşünmüyordu. Bakan bir mektubunda şöyle diyordu: "*Kanaatimce bir fabrikayı işletecek mesul şahsın ihtisasının işletmecilik olması icabeder. Her işletmenin başına mamülünün mühendisinin getirilmesinin pek sıhhatli bir prensip olarak kabul edilmemesi lazımdır.*"[7]

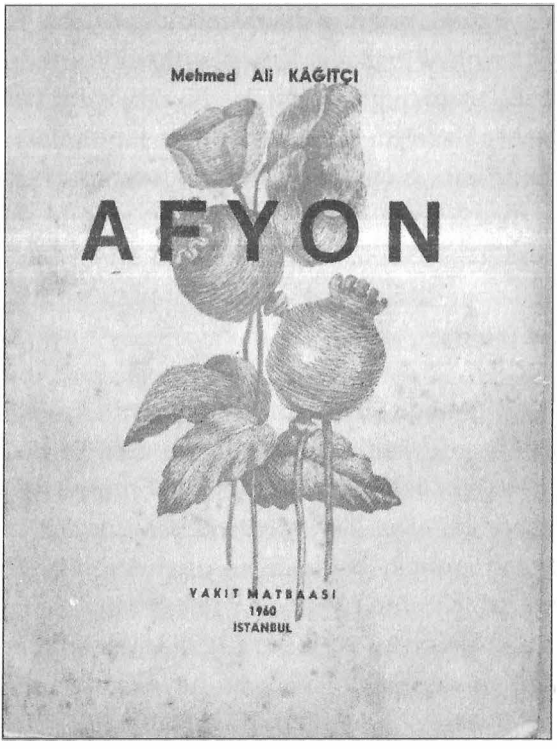
Mehmet Ali Bey cevabında, 1800'lerin başından itibaren memleketimizde bir uzmanlık ve modern bilim devri yaşandığını, askerlik, tıp ve hukuk mesleklerinin büyük ilerleme kaydettiğini ifade etti. Bu üç meslek alanında uzmanlığa ve eğitime büyük önem verilmesinden dolayı başarı sağladığını ifade etti. Kâğıt fabrikalarının başına kâğıt mühendisinin geçmesi gerektiğini tekrarlarken bunu kendisi için değil, memleketin geleceği için talep ettiğini de vurgulamaktan geri kalmadı.[8]

Vazgeçilemeyen bir ürün: Afyon

Mehmet Ali Bey'in 1960 yılında yayımlanan *Afyon* adlı kitabı[9] epeydir sürdürdüğü titiz bir çalışmanın ürünüydü. Kitabın hemen ilk sayfalarında Atatürk'ün şu sözleri yer alıyordu: "*Tabii servetlerinden tam manasıyla istifade edemeyen memleketler için daima tehlike vardır.*" Kitabın tamamında hâkim olan anatema bu düşünce etrafında şekillenmişti. Kitabın girişinde *Vakit* gazetesi sahibi Mehmet Asım Bey'in de bir yazısı vardı. Burada, Kâğıtçı'nın değerli bir kimyager olduğu ve yaptığı çalışmaların büyük önem taşıdığı belirtiliyordu.

Mehmet Ali Bey *Afyon* kitabında haşhaşla ilgili geniş bir kültürel açılım yapmaktaydı. Haşhaşın eski Yunan'dan Çin'e, Hint'ten Arap dünyasına ve Avrupa kıtasına geçiş serüvenini, afyondan çıkarılan maddelerin, tıpta kullanımını ve afyonkeşlik olgusunun tarihsel öyküsünü örnekleriyle ve ayrıntılı olarak irdeliyordu. Bir yanda afyondan elde edilen ürünlerin tıpta kullanılması, diğer tarafta afyonkeşlik ve uyuşturucu ticareti, tarih boyunca birçok devletin afyona ayrı bir önem vermesine neden olmuştu. 1 Şubat 1909'da ABD'nin girişimiyle Şanghay'da toplanan "Afyon Konferansı" büyük tartışmalara sahne olmuştu. Afyon tarımının kısıtlanması veya kontrollü olarak yapılması konusu, toplantının esas gündemiydi.[10]

Kitapta, afyon ve ürünleriyle ilgili olarak 20. yüzyıldaki gelişmeler de ele alınmaktaydı. Cemiyeti Akvam'ın ilgilenmesinden sonra afyon meselesi uluslararası bir konu haline gelmişti. 1925 ve

057. *Mehmet Ali Kâğıtçı'nın* Afyon *adlı kitabı (1960).*

1931'deki girişimler ve Cenevre Sözleşmesi'nde uyuşturucu ticaretinin engellenmesi yolundaki çabalar, 1930'lardan sonra ortaya çıkan ilaç kartelleri ve bunların geri kalmış ülkelerde yaptığı ticari oyunlar da kitapta anlatılmaktaydı.

Mehmet Ali Bey'e göre, memleketimizin zenginliklere sahip olması son yüzyıllarda sömürgeci ülkelerin dikkatini çekmekteydi. Ankara tiftiğinden incire, üzüme, tütün ve narenciyeye, tuzdan, sabuna, zımpara taşından zengin bor, krom, kurşun madenlerimize kadar birçok kaynağımız yabancı tekellerin baskısı altındaydı. Afyon da böyle bir ürünümüzdü. Son derece üstün vasıflara sahip olan afyonumuzu yeterince değerlendirebildiğimiz söylenemezdi. Afyonu bir hammadde olarak ucuza satıyor, ondan elde edilen ilaçlara da milyonlarca lira döviz ödemek zorunda kalıyorduk. Bu durumdan kurtulabilmemizin tek yolu afyonu işleyecek bir fabrika kurulmasıydı.[11] Vaktiyle afyonu işleyen üç fabrikamız vardı. Bunlar Taksim, Çengelköy ve Bahariye'de kurulmuş fabrikalardı ki, artık faaliyette değillerdi. Oysa kapatılmaları değil, modernize edilmeleri gerekirdi. Dünyanın birçok ülkesinde afyonu işleyen fabrikalar vardı. Ülkemizde afyon işleyecek fabrikaların kurulmasına karşı çıkan çevreler, vaktiyle kâğıt fabrikasının kurulmasına karşı çıkanlarla benzer tezler ileri sürüyorlardı. Yeterince afyonumuz olmadığını ve fabrikanın açılması halinde önemli bir vergi gelirinden mahrum kalacağımızı söylüyorlardı. Oysa bu görüşlerin gerçekle bir ilişkisi olmadığı ortadaydı. Mehmet Ali Bey ısrarla Türkiye'nin en önemli ulusal davasının sanayileşmek olduğunu ifade ediyordu.

Mehmet Ali Bey, Türkiye'de uyuşturucu maddeyle mücadelenin bizzat Atatürk döneminde ve belli bir plan dahilinde yapıldığını savunuyordu. Türkiye bu konuda uluslararası sözleşmelere imza atmış, afyon işleyen özel imalathaneleri kapatmış ve bu konuda devlet tekeli kurarak yasalara uygun davranmayanlar hakkında ağır cezalar uygulamıştı. Bugün Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'nın gelişmiş ülkelerinde gençleri sarmış bulunan uyuşturucu tehlikesi, Türkiye'de haşhaş ekimini yasaklamakla önlenebilecek bir durum değildi. Hindistan, Çin, Güneydoğu Asya ve daha bir-

çok yerden Amerika Birleşik Devletleri'ne uyuşturucu madde sevki, Türkiye'deki kısıtlamaya rağmen devam etmişti. Mehmet Ali Bey, Türkiye'den bir yılda çıkarılan afyonun Amerikalı uyuşturucu madde düşkünlerinin on beş günlük ihtiyacına yetmeyeceğini ifade ediyordu. Birleşik Devletler'in Türkiye'den afyon üretimine son vermesini istemesinin en önemli sebebi, Türk afyonunun dünyada yetiştirilen afyonların en iyisi olmasıydı. Ayrıca yeni keşfedilen sentetik uyuşturucuların dünyaya egemen olmasını istiyorlardı. Bu yüzden Türkiye en kısa zamanda afyonunu işleyecek fabrikalarını kurmak zorundaydı. *Afyon* kitabı bunun gibi birçok önemli bilgi içeriyordu.

Makine Mühendisleri Odası üyeliği

6235 sayılı Mühendis ve Mimar Odaları Kanunu 27 Ocak 1954'te çıkmıştı. Bu kanun, TMMOB'ye kamunun ve memleketin menfaatleri, mesleğin gelişmesi, meslek mensuplarının hak ve yetkileri bakımından gerekli gördüğü girişimleri yapma hakkını veriyordu. Mühendis ve mimar odaları, bir meslek örgütü olma yolunda ilerliyordu. Ancak TMMOB'de İnşaat Mühendisleri Odası, Elektrik Mühendisleri Odası, Makine Mühendisleri Odası bulunmasına rağmen kâğıt mühendisleri odası yoktu. Birlik genel kurulu, kâğıt mühendislerinin makine mühendisleri odası içinde yer almasını uygun görmüştü

Mehmet Ali Bey kâğıt mühendisliğinin başlı başına bir uzmanlık alanı olduğunu savunuyor, zaten sayıca zayıf bu meslek grubunun bir başka Oda içinde eriyip gitmesine karşı çıkıyordu. Avrupa'da kâğıt mühendislerinin TMMOB gibi kuruluşların içinde ayrı bir yeri ve ağırlığı bulunuyordu. Bizde ise kâğıt mühendisliğine önem verilmiyor, üniversitelerde bölüm açılmıyor, kâğıt mühendisliği yadırganıyordu. Mehmet Ali Bey kâğıt mühendisliğinin Makine Mühendisleri Odası içinde olmasına karşı çıkmakla birlikte çaresiz, bu Odaya, üye olmuştu.[12]

1960 yılına gelindiğinde artık aktif olarak kâğıt mühendisliği yapmadığını ve Makine Fakültesi'nde de kâğıtçılık endüstrisi ders-

058. *Makine Mühendisleri Odası üyelik kartı.*

leri vermediğini belirterek Makine Mühendisleri Odası'ndaki üyelik kaydının silinmesini istedi. Aynı yıl gönderdiği üç dilekçeyle üyelik kaydının silinmesiyle ilgili isteğini tekrarladı. Ne var ki, Makine Mühendisleri Odası'ndan üyeliğin silindiğine dair bir bilgi gelmiyor, onun yerine üyelik aidatlarının ödenmesi için yazılar geliyordu. Bir mektup daha göndererek üyeliğinin son bulmasını ve üyelik aidatı için para telebinde bulunulmamasını istedi.[13]

Makine Mühendisleri Odası'ndan gelen 2.7.1960 tarihli yazıda Oda'nın yeni kurulduğu, aksaklıkların düzeltilmesine çalışıldığı ifade ediliyor, Mehmet Ali Bey'in kâğıtçılıkla ilgili eserlerinden birer nüsha göndermesi isteniyordu. Ancak üyeliğin sona erdirildiğine dair yine bir haber yoktu.

Bunun üzerine Mehmet Ali Bey, dönemin Bayındırlık Bakanı Daniş Koper'e bir mektup yazmayı uygun gördü. Oda Kanunu'nun aksayan maddelerinin düzeltilmesi gereğini vurguladı. Makine Mühendisleri Odası'nı dilekçesine cevap vermemekle, üyelik kaydını silmemekle suçladı. Bununla birlikte kâğıt mühendisliği alanının özel bir uzmanlık alanı olduğunu, dolayısıyla ayrı bir kâğıt mühendisleri odasının kurulması gerektiğini söyledi.[14]

Bayındırlık Bakanı'na gönderdiği mektup çok geçmeden etkisini gösterdi. TMMOB, Mehmet Ali Bey'e 13 ve 27 Temmuz 1960

tarihlerinde iki ayrı yazı gönderdi. Bu yazılarda, konunun yönetim kurulu toplantısında görüşüldüğü, ancak kâğıt mühendisliği alanıyla ilgili hususlar için mevzuatın uygun olmadığına karar verildiği ifade ediliyordu. Makine Mühendisleri Odası'nın da konu hakkında uyarıldığı açıklanmaktaydı.

Çok geçmeden Makine Mühendisleri Odası'ndan da bir yazı geldi. Ancak bu yazıda da hemen hemen aynı hususlar üzerinde duruluyor, Mehmet Ali Bey'in isteğinin yönetim kurulunda görüşülmesine rağmen mevcut mevzuat çerçevesinde yapılacak hiçbir şey olmadığı belirtiliyordu. Oda üyeliğinin sona erdirilmesi konusunda da onun halen mühendislik yapmadığını talimata uygun şekilde bildirmesi isteniyordu.[15] Bu arada üyelik aidatı kâğıtları da gelmeye devam ediyordu.

Mehmet Ali Bey, TMMOB Makine Mühendisleri Odası'na bir mektup daha gönderdi. Bu mektupta kendisinin kâğıt mühendisi olmasına rağmen kâğıt fabrikalarının başından uzaklaştırılmış olduğunu, 6560 sayılı SEKA Kanunu ile bir makine mühendisinin, bir fizik mühendisinin kâğıt fabrikalarının başına getirilebildiğini ifade etti. Memlekette kâğıt mühendisliğinin önemsenmediğini vurguladı ve aktif olarak kâğıt mühendisliği yapmadığını belirtti. Sonra da üyeliğinin silinmesini (dördünce kez) istedi.[16] Bu arada TMMOB Genel Sekreteri Y. Müh. Mehmet Erdemir'e de bir mektup yazarak Makine Mühendisleri Odası'nın, üyeliğine hâlâ son vermediğini söyledi.

Mehmet Ali Bey 11 Kasım 1960 tarihinde TMMOB Genel Merkezi'ne, 17 Mart 1961'de Makine Mühendisleri Odası Kâtip Üyesi Y. Müh. Cemal Üner'e, 10 Nisan 1961 tarihinde Makine Mühendisleri Odası İdare Heyeti Kâtip Üyesi Y. Müh. Hulusi Çetinoğlu'na ayrı ayrı mektuplar yazdı. Meseleyi uzun uzun açıkladı, yaşadığı mağduriyeti anlattı. Tek bir şey istiyordu, o da Makine Mühendisleri Odası üyelik kaydının silinmesiydi. Birçok yasa kitabı almıştı, odasına kapanıyor TMMOB ile ilgili mevzuatı altını çize çize okuyordu.[17]

Makine Mühendisleri Odası'ndan gönderilen bir yazı, Mehmet Ali Bey'in oda üyeliğinin zannettiği kadar kolay sona eremeyeceği-

ni gösterdi. Konu, Oda'nın yönetim kurulu toplantısında yeniden görüşülmüştü. Bu görüşmede şu sonuca varılmıştı: Mehmet Ali Bey'in üye kaydının silinmesi için mühendislik eğitimi sırasında edindiği bilgilerden faydalanmaması gerekiyordu. Mektupta, "*Mühendislik mesleğini icra etmediğiniz ve etmeyeceğinize dair noterden tasdikli bir beyanname vermeniz halinde kaydınızın silinmesi mümkün görülmektedir*" deniyordu. Üyelik aidatının kesilmesi de söz konusu olamayacaktı. Çünkü sadece hiçbir işte çalışmayan üyelerden aidat alınmıyordu.[18] Oysa Mehmet Ali Bey o dönemde İstanbul'da Şehir Hıfzıssıhha Müessesesi Müdürü olarak çalışmaktaydı.

Makine Mühendisleri Odası'yla yazışmalar 1962 ve 1963 yıllarında da devam etmesine rağmen mesele bir çözüme ulaşamadı. Oda'dan gelen yazılarda üyelik aidatının epeyce biriktiği ve ödenmemesi durumunda icra yolunun gündeme geleceği belirtiliyordu.

Mehmet Ali Bey daha sonra Bayındırlık Bakanı İlyas Seçkin'e, Milli Savunma Bakanı İlhami Sancar'a ve sonraki Bayındırlık Bakanı Arif Hikmet Onat'a mektuplar yazdı. Artık yaş haddinden emekli olduğunu belirtti ve bu işin çözülmesini rica etti. Bu işin uzaması onu epeyce üzmüştü ve üzmeye de devam etmekteydi.

Ne var ki, bakanlardan da beklediği desteği göremedi, sadece Bayındırlık Bakanlığı'na bağlı Yüksek Fen Heyeti Reisliği'nden 9 Kasım 1964 tarihli bir yazı geldi. Bu yazının yanında Makine Mühendisliği Odası'ndan gelen bir başka yazı da bulunuyordu. Burada Mehmet Ali Kâğıtçı'nın İstanbul Belediyesi'nde çalışmakta olduğu ve 10. madde hükümlerini yerine getirmediğinden dolayı üyeliğinin devam ettiği ifade ediliyordu.[19] Talimatnamenin 10. maddesi, "*Herhangi bir sebeple mesleki faaliyetini devam ettirmek istemeyen üyeler, bu hususu İdare Heyeti'ne yazılı olarak bildirdiği, borçlarını ödediği ve üye kartını iade ettiği takdirde, İdare Heyeti kararı ile Oda'dan ayrılabilirler*" şeklinde bir hükmü içeriyordu.[20]

Mehmet Ali Bey, Bayındırlık Bakanlığı'na 8 Aralık 1964'te bir dilekçe daha yazdı ve Oda'yla ile ilgili meselenin çözümünde Bakanlığın hakemliğini talep etti. Bayındırlık Bakanlığı ise 6 Ağustos 1965 tarihli bir yazıyla TMMOB ile üyeleri arasında çıkan anlaş-

mazlıkların çözümünde kendilerinin hakemliğine dair bir hüküm bulunmadığını ifade etti.

1965 yılı sonlarına doğru Mehmet Ali Bey'in korktuğu yazı geldi. Makine Mühendisleri Odası'ndan gönderilen yazıda 1965 yılı sonu itibariyle üye aidatı borcunun 605 lira olduğu belirtiliyor ve bu paranın 485 lirasının 30 gün içersinde ödenmesi isteniyordu. Ödenmemesi durumunda 6235 sayılı kanunun 30. maddesi gereğince icrai işlem başlatılacaktı.[21]

Mehmet Ali Bey emekli maaşıyla ancak geçinen bir insandı ve söz konusu miktarı ödemesi zordu. Verilen sürede ödemediği için de Makine Mühendisleri Odası yasal süreci başlattı. 8 Kasım 1965'te 485 lira ödemesi için Ankara 5. İcra'dan bir yazı geldi. Makine Mühendisleri Odası'nın avukatı Zerrin Görmüş'tü.[22]

Tahmin edileceği gibi Mehmet Ali Bey bu durumu kabullenmedi, 15 Kasım tarihli itiraz dilekçesini 7 Ocak 1966'da tekrarladı. TMMOB Kanunu'nun çıktığı 1954'ten on üç yıl önce, yani 1941'den itibaren aktif olarak kâğıt mühendisliği yapmadığını, dolayısıyla Makine Mühendisleri Odası'na üyeliğinin zaten geçerli olamayacağını, bu nedenle söz konusu parayı ödemeyeceğini beyan etti. Mehmet Ali Bey'in avukatı Fuat Akoğlu'ydu.

Makine Mühendisleri Odası ile Mehmet Ali Bey arasında başlayan ve altı yıldan fazla süren anlaşmazlığı Ankara 3 No'lu İcra Hâkimliği 4 Mart 1966'daki duruşmayla bir sonuca bağladı. Mahkeme, 6235 sayılı Oda Kanunu'na dayanılarak düzenlenen talimatnameye göre kâğıt mühendislerinin Makine Mühendisleri Odası'na kayıtlı bulunmasında bir usulsüzlük görmedi. Mehmet Ali Bey'in kâğıt mühendisliğini icra etmemiş olması da aidat borcunu ödemesinde bir engel teşkil etmiyordu. Dolayısıyla, yaptığı itiraz kabul edilmedi. Öte yandan mahkeme 485 lira olan borcun da 250 lira olarak ödenmesine karar verdi.[23]

Temyiz yolu da açıktı. Ancak Mehmet Ali Bey karara itiraz etmedi, aynı gün Makine Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu'na yazdığı bir mektupla, söz konusu borcu ödeyeceğini belirtti ve üyeliğinin silinmesini talep etti. Oda'dan gönderilen yazıda 15 Mart 1966 tarihli toplantıda alınan karar gereğince, "*Mesleki fa-*

aliyette bulunmadığınıza kanaat getirildiğinden 1.1.1966 tarihinden itibaren üyelik kaydınızın silinmesine karar verilmiştir"[24] deniyordu. Mehmet Ali Bey'in Makine Mühendisleri Odası'ndan kaydı böylece silinmiş oldu.

O günlerde Mehmet Ali Bey, gazeteci Refii C. Ulunay'a bir mektup yazdı. Ulunay'ın 16 Mart 1966'da yayımlanan "Radyoda Yönetim Kurulu" başlıklı makalesi nedeniyle düşüncelerini paylaşmak istemişti. Bu uzun mektupta 6235 sayılı Mühendis ve Mimar Odaları Kanunu ile 6560 sayılı SEKA Kanunu'nun aksayan yönlerini sıraladı. Kâğıt mühendislerinin Makine Mühendisleri Odası'na kayıt yaptırma zorunlulukları ile kâğıt fabrikalarının başına getirilecek kişilerin sadece üniversite mezunu olması durumunun zararlarını dile getirdi. İsmet Paşa'nın, "*Bir cemiyette en zararlı adam ehliyetsiz olduğu halde salahiyet sahibi olandır*" şeklindeki sözlerini hatırlattı. Sonuç kısmında da şunları yazdı: "*Gidiş değişmez ise İzmit Kâğıt ve Selüloz Fabrikaları'nın âtide, Beykoz-Hamidiye Kâğıt Fabrikası âkıbetine sürüklenmesinden endişelenmek, maalesef yersiz sayılmaz.*" Bu endişelerin yersiz olmadığı yıllar sonra, bugün anlaşılmış bulunuyor.

Savunma yazmanın dayanılmaz ağırlığı

Mehmet Ali Kâğıtçı, Şehir Hıfzıssıhha Müessese Müdürü olmasından yaklaşık dört ay sonra sıkıntılı bir olay yaşadı. Belediye Başkan Yardımcısı Kadri İlkay, 2 Haziran 1961 Cuma günü telefonla Mehmet Ali Bey'i aramıştı. Kendisinin o anda orada bulunmadığı bildirilmiş olmasına rağmen Kadri Bey, Hıfzıssıhha Müessesesi'ne derhal bir müfettiş gönderip, onun makamında bulunup bulunmadığını soruşturarak müfettişten rapor yazmasını istemişti. Durumu öğrenen Mehmet Ali Bey buna çok sinirlenmiş, 3 Haziran Cumartesi günü Kadri Bey'i aramış, ancak kendisine ulaşamamıştı. Pazartesi günü de Kadri Bey hastaneleri denetlemeye gitmiş olduğundan kendisiyle iletişim kuramamıştı.

Bunun üzerine Mehmet Ali Bey, Belediye Başkan Yardımcısı Kadri İlkay'a bir mektup yazdı. Bu mektupta, "*38 yıllık sürekli ve*

feragatli memuriyet hayatımda böyle muamele görmedim. Bu davranış teessürümü mûcip oldu. Ben, mektep kaçağı muamelesine tâbi tutulacak adam değilim beyefendi! Memleketimize muazzam eser vermişimdir. Belki zat-ı devletleri bilmezsiniz. Fakat Devlet Başkanı'mız takdir buyurmuş, beni Ankara'ya davet etmiştir. Akademiler Komutanlığı'nda da senelerce ders okutmuşumdur"[25] diyordu. Sonra da sözü edilen günde niçin görevi başında bulunmadığını açıklıyordu. Telefon edildikten sonra kuruma müfettiş gönderilmesine çok içerlemişti. Meselenin kendisine sorulup ayrıntılı bilgi alınabileceği halde bu yola gidilmiş olmasını esefle karşılıyordu. Ne var ki, müfettişin yazdığı tutanak sonucu hakkında yasal süreç başlatılmış, soruşturma açılmıştı.

Soruşturma 1961 yılının yaz ayları boyunca devam etti. Sonunda Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Disiplin Kurulu, 13 Ekim 1961 tarihli kararıyla Mehmet Ali Kâğıtçı'nın sözü edilen tarihte işyerinde olmama gerekçesini içeren yazılı savunmasını istedi. Mehmet Ali Bey 9 Aralık 1961'de yazılı savunmasını ilgili makamlara sundu. Kırk yıla yakın memuriyetten sonra savunma yazmanın ağırlığını anlamak hiç zor olmasa gerek![26]

Savunma metninden öğrendiğimize göre, Mehmet Ali Bey, 16 Mayıs 1961 Salı günü saat 14.25'te Sağlık İşleri Müdür Yardımcısı Dr. Firuzan Gürsan'dan telefonla acele olarak Ankara'ya gidip Müsteşar Yardımcısı Demir Erel ile görüşme yapması konusunda emir almış ve aynı gün 21.05'te trenle Ankara'ya hareket etmişti. Ankara'da Başbakanlık Müsteşarı ve Sanayi Bakanı'yla da görüşmeler yapmış ve kendisinden açıklamasının yasak edildiği bir konuda ayrıntılı bir rapor hazırlaması istenmişti.

Mehmet Ali Bey, 19 Mayıs günü İstanbul'a dönmüş ve durumu, Sağlık İşleri Müdür Vekili Dr. Necdet Cansun ile Sağlık İşleri Müdür Yardımcısı Dr. Firuzan Gürsan'a anlatmıştı. Ankara'nın istediği raporun hazırlanabilmesi için gerekli kitap ve diğer materyaller Heybeliada'daki evindeydi ve bunların işyerine taşınması mümkün değildi. Bu yüzden vakit kaybetmeden Heybeliada'ya dönerek evine kapandı ve çalışmaya başladı. Belediyeye durumu genel hatlarıyla izah eden bir dilekçe de bırakmıştı. Ancak Belediye Başkan

Yardımcısı Kadri İlkay bu dilekçeyi ve ileri sürülen gerekçeyi uygun bulmamış ve kuruma müfettiş göndererek hakkında soruşturma açtırmıştı. Mehmet Ali Bey, devlet ve hükümet erkânının istediği raporu hazırladığı için böyle bir muameleye maruz kalmıştı. Üstelik evinde rapor için çalışmakta olduğundan Belediye Sağlık İşleri Müdürlüğü de haberdardı. Mehmet Ali Bey, bu olay nedeniyle gördüğü muameleyi hak etmemişti.

Mehmet Ali Bey'in savunmasından, kendisine yapılan haksız muamele nedeniyle 3 Haziran günü Sanayi Bakanı İhsan Soyak'a mektup yazarak konuyu anlattığını öğreniyoruz. Sanayi Bakanlığı Özel Kalem Müdürlüğü'nden gelen 7 Haziran 1961 tarihli cevap yazısından da Sanayi Bakanı'nın bu duruma çok üzüldüğünü ve İstanbul Valisi'yle bu konuda telefonla görüştüğünü, Bakan'ın Mehmet Ali Bey'den müsterih olmasını istediğini anlıyoruz.[27]

Mehmet Ali Bey'in savunma yazısındaki açıklamalardan sonra bu olay nedeniyle bir ceza alıp almadığını bilemiyoruz.

Son olarak Mehmet Ali Bey'in evine kapanıp hazırladığı raporun başkalarına söylemesi yasaklanan konusuna gelince bunun "Türkiye'nin kalkınmasında ve sanayileşmesinde kâğıt ve selüloz sanayiinin yeri ve bu sanayi kolunun sorunları" olduğu sonradan ortaya çıkacaktır.[28] Dönem, 27 Mayısçıların dönemiydi ve anlaşılan askerler memleketin kalkınma sorununa, işin uzmanlarına danışarak çözüm bulmaya çalışıyorlardı. Ancak raporun konusunun niçin gizli tutulduğunu anlamak için yeterli bilgiye sahip değiliz.

Arşiv malzemesine sahip çıkmak

Mehmet Ali Bey, 1960 yılının sonlarına doğru Başbakanlık Arşiv Genel Müdürlüğü'nün bir yazısı gereği bir komisyon kurarak arşiv dairesine gitti. Genel Müdür Mithat Sertoğlu kendisini niçin çağırdıklarını açıkladı. Arşivde saklanan 985, 1100 ve 1120 hicri yıllarından kalma malzemeler hakkında bilgi verdi. Bu eserlerde büyük bir yıpranma tespit edilmişti. Bazı belgeleri zararlı böcekler, bazılarını da nemli ortam kullanılamaz hale getirmişti.

Hıfzıssıhha ekibi, zarar gören kitap ve diğer malzemelerin kâğıtlarından tahlil için örnekler aldı. Bu tahlillerin sonuç raporları müdürlüğe gönderildi. Bu yazıda, arşivlerin nem ve ısı derecesinin otomatik olarak kontrol altında tutulması için gerekli tesisatın yapılması önerildi.[29]

Mehmet Ali Bey, Başbakanlık Arşiv Genel Müdürlüğü'ne de benzer bir yazı göndererek arşivlerde gerekli tesisatın kurulmasını öneriyordu. Bu yazıda arşiv malzemesine zarar veren haşere ve parazitlerin bertaraf edilmesi için kullanılacak ilaçları ve kullanım şekillerini de açıklıyordu.[30]

Arşiv konusu, Mehmet Ali Bey'in ilgisini çekmişti. Belçika Krallığı Umumi Arşivi Muhafızı Jacques Belsee'nin bir kitapçığını edindi.[31] Bu arada İstanbul Müzeler Laboratuvarı Kimya Mühendisi Hadi H. Tamer'in *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*'nde yayımlanmış makalelerini okudu.[32] Başbakanlık Arşiv Genel Müdürlüğü'ne 8.7.1961 tarihinde üç sayfalık bir yazı göndererek bir arşiv dairesinde mutlaka uyulması gereken esasları ayrıntılı şekilde anlattı. Arşiv Genel Müdürlüğü bünyesinde bir müşavir kimyager bulundurulmalıydı. Yüzlerce yıla meydan okumuş arşiv malzemelerinin iyi bir şekilde korunması için gerekli donanım da mutlaka sağlanmalıydı. Mehmet Ali Bey ve uzmanların arşiv dairesinden örnekler alması, karşılıklı yazışmalar ve görüşmeler, kurumlar arasında bir dostluk havası yaratmıştı. Mehmet Ali Bey ile dönemin Arşiv Genel Müdürü Mithat Sertoğlu arasında kurulan dostluk uzun yıllar devam edecekti.

Mehmet Ali Kâğıtçı yeniden kâğıt fabrikalarında

Mehmet Ali Bey, 20 Nisan 1962'de İstanbul Gureba Hastanesi ana binasında tıbbi kimya sınavında görevli olarak bulunuyordu. Bir ara sınav salonuna Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver de gelmişti. Mehmet Ali Bey'le önceden bir dostlukları vardı. Süheyl Ünver sohbet sırasında ona 18 Nisan tarihinde ilk yerli kâğıdın üretilmesinin yıldönümü törenleri için İzmit'e çağrılıp çağrılmadığını sordu. Prof. Ünver, Mehmet Ali Bey'in davet almadığını öğrenince

üzülmüş, bu memleketin kadirbilmezliğinin sanayimizin yarınları için hiç de iyi bir şey olmadığını söylemişti. Ancak Prof. Ünver üzülmekle kalmamış, İzmit Kâğıt Fabrikası'na bir mektup yazmayı da ihmal etmemişti. Bu, muhtemelen sitem dolu bir mektuptu ve etkisini daha sonra gösterecekti.

Bir yıl sonra, yani 18 Nisan 1963'te İzmit'te yapılan törenlere Mehmet Ali Bey de çağırıldı. Törenler için gönderilen davet mektubunu sevinçle okudu. Kurup geliştirdiği teşkilat tarafından yirmi iki yıl sonra da olsa hatırlanmıştı. Son derece mutlu oldu, hasret sona erecekti. Tören gününü iple çekiyordu.

Törenin yapılacağı gün Mehmet Ali Bey erkenden kalkmış ve tören için hazırlanmıştı. Eski çalışma arkadaşlarını göreceği için çok heyecanlıydı. O günü daha sonra şöyle anlatacaktı: "*18 Nisan 1963 Perşembe sabahı, o zamanki Genel Müdür Sayın Yaşar Başkaya'nın davetlisi olarak, İzmit'e gitmek üzere Kadıköy iskelesine çıktığım zaman, fabrikamızın otomobilini beni bekler buldum. Direksiyonda emektar şoförüm bulunuyordu. Beni otomobile buyur eden SEKA Sosyal İşler Şef Muavini refakatinde, yıllarca uzaktan izlediğim fabrikamıza ulaştım.*"[33]

Tören günü Mehmet Ali Bey'i SEKA Genel Müdürlük binası önünde Genel Müdür Yaşar Başkaya karşıladı. Artık eski yuvasında, vefalı, muhabbetli SEKA'lılar arasındaydı.[34]

059. *Yıllar sonra yeniden kâğıt fabrikalarında (1963).*

060. *Yeniden kâğıt fabrikalarında olmanın mutluluğu (1963).*

Öğle yemeğinden sonra düzenlenen basın toplantısına Mehmet Ali Bey de katıldı ve orada gazetecilerin sorularını yanıtladı. Kâğıt fabrikalarının sanıldığı kadar kolay kurulmadığını dile getirdi. Kâğıt konusunda Türkiye pazarını kaybetmek istemeyen kâğıt kartelleriyle, Türkiye'de kâğıt ticaretiyle uğraşan bazı çevrelerle ve devlet yetkililerinin bu işi başarma konusundaki endişeleriyle tam on bir yıl mücadele ettiğini ve sonunda başarıya ulaşıldığını söyledi. Ardından I. Kâğıt Fabrikası'na geçildi ve 1 No'lu makinenin çıkardığı kâğıtlar incelendi. Bu sırada fabrikanın eski çalışanları da ilk müdürleri Mehmet Ali Bey'in geldiğini duyup ikmal salonuna doluşmuşlardı. Burada son derece duygusal anlar yaşandı ve birçok fabrika çalışanı ve misafirler gözyaşlarına engel olamadı.

İkmal salonunda I. Kâğıt Fabrikası İşletme Şefi Yüksek Mühendis Hilmi Ögeer bir konuşma yaptı: "*Kıymetli misafirlerimiz, saygıdeğer büyüklerimiz. Biz kurulmuş bir düzeni yürütüyoruz. Türkiye'de kâğıt sanayiinin kuruluşunu kendilerine medyun olduğu-*

muz sayın Mehmet Ali Kâğıtçı'nın bilhassa I. Kâğıt Fabrikası önünde, gözleri yaşlı mensuplarımız tarafından nasıl heyecanla karşılandığını görünce çok heyecanlandım ve bundan sonrasını takip edemedim. Aramıza hoş geldiniz. Sizi aramızda görmekle biz SEKA'lılar memnun ve bahtiyar olduk.[35] Mehmet Ali Bey de başta SEKA Genel Müdürü Yaşar Başkaya olmak üzere bütün SEKA'lılara kendisine gösterilen ilgi için teşekkür etti.

O akşam Mehmet Ali Bey ve seçkin davetliler onuruna bir yemek verildi. Yemekten sonra SEKA Sineması'nda müessesede yirmi beş yılını dolduran mensuplar için düzenlenen ödül törenine geçildi. Burada bir konuşma yapan SEKA Genel Müdürü Yaşar Başkaya, 18 Nisan 1936'da ilk kâğıt üretiminden sonra geçen yirmi yedi yıl içinde kapasitenin yılda 10 bin tondan 100 bin tona yükseldiğini ve bu başarıda en büyük payın Mehmet Ali Kâğıtçı'ya ait olduğunu söyledi. SEKA çalışanları adına Mehmet Ali Bey'e teşekkür etti ve kendisini mikrofona davet etti. Alkışlar ve büyük tezahüratlarla mikrofona gelen Mehmet Ali Bey vali, komutanlar ve salonu dolduran misafirlere hitaben bir konuşma yaptı.

1963 yılı aynı zamanda Mehmet Ali Bey'in Türk kâğıtçılığının kurulması uğrunda mücadeleye başlayışının 40. yıldönümüydü. İş-

061. *Mehmet Ali Kâğıtçı, I. Kâğıt Fabrikası'nda, üretilen kâğıdın kalitesini inceliyor.*

te yirmi yedi yıl önce kurup yönettiği kâğıt fabrikasındaydı. O anda yirmi beş yılını doldurup ödül alacak olan arkadaşları I. Kâğıt Fabrikası'nın kuruluşunda yer alan emektarlardı. Bu anı ne kadar da beklemişti. Son derece duygulanmış, gözleri dolmuştu, konuşurken sesi titriyordu. Konuşmasında Fransa'da kâğıt mühendisi olup memlekete döndükten sonraki gelişmeleri özetledi. Dönemin Belediye Başkanı Kemal Öz'ün kâğıt sanayiinin kurulması yolundaki katkılarını anlattı. Kâğıt fabrikasının kurulmasını, ilk kâğıdın üretilmesini ve karşılaşılan güçlükleri dile getirdi.

Daha sonra, kurumda yirmi beş yılını dolduran mensuplara üzerinde SEKA yazılı altın kol düğmeleri verildi ve kendileri tebrik edildi. Mehmet Ali Bey'e de Genel Müdür Yaşar Başkaya tarafından üzerinde, "*Mehmet Ali Kâğıtçı'ya SEKA'nın şükranları ile 18.4.1936-18.4.1963*" yazılı altın bir dolmakalem takımı hediye edildi. Bu sahneler Mehmet Ali Bey'e uzun zamandır hasretini çektiği duyguları yaşattı. Türkiye'de kâğıt sanayii adına yaptığı hizmetlerin takdir edilmesinden büyük gurur duydu. Geç de olsa değerinin anlaşıldığını düşündü.

VIII
Heybeliada'da Emeklilik Yılları

Onur Yüzüğü ve Şeref Direği'nde dalgalanan Türk bayrağı

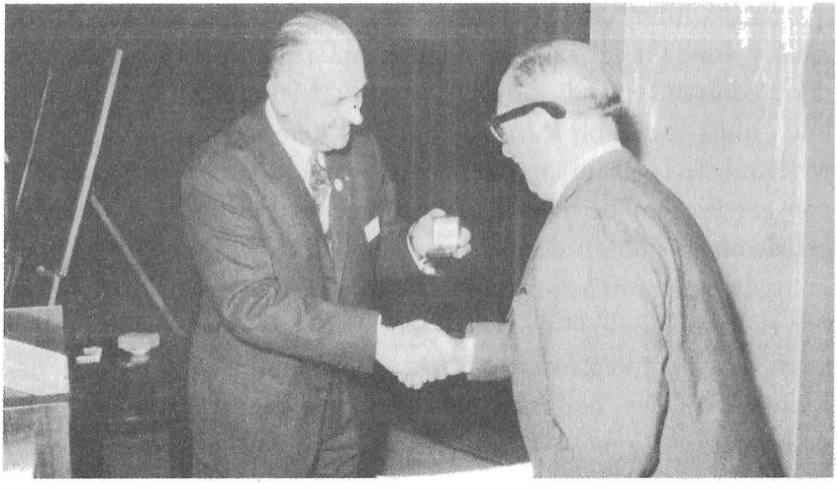
Mehmet Ali Kâğıtçı yıllar sonra İzmit'te ve kâğıt fabrikalarında bulunmaktan çok mutlu olmuştu, hatırlanmak ve takdir görmek çok güzeldi, ancak yorgun bedenini bunun gibi yeni heyecanlar bekliyordu. İzmit'i ziyaretinden bir süre sonra yeniden yollara düşecekti.

Avrupa bilim çevrelerinde, onun Türk kâğıt sanayiinin kurulması yolundaki çabaları ve bilimsel araştırmaları uzun zamandır takip ediliyor ve takdirle karşılanıyordu. Mehmet Ali Bey, 1962 yılında uluslararası bir kuruluş olan Zellcheming'in[1] (Selüloz, Kâğıt Mühendisleri ve Kimyagerleri Birliği) yayın organı *Das Papier (Papier-geschiechte)*'de yayımlanan birkaç makalede bazı yanlışları belirlemiş ve bunları dergi yönetimine bildirmişti. Dergi yetkilileri konuyla ilgilenmiş ve söz konusu yanlışların doğrularını kendisinden rica etmişlerdi. O da yeni araştırmalarıyla elde ettiği doğru bilgileri dergiye göndermiş ve bunlar yayımlanmıştı. Bunun üzerine Mehmet Ali Bey, Bodensee'deki kongreye çağırılmış ve orada bir de konferans vermişti. Beş kıtadan gelen kalabalık üyelerin karşısında verilen bu konferans büyük bir ilgiyle izlenmişti.[2]

062. *Mehmet Ali Kâğıtçı için düzenlenen büyük ödül töreni. Baden Baden (1963).*

Sonraki günlerde Zellcheming'in Aschafferburg Kâğıt Tarihi ve Filigran Araştırma Grubu kâğıtçılık alanında yaptığı çalışmalarından dolayı Mehmet Ali Bey'e Onur Yüzüğü ve Beratı verilmesini önerdi ve kendisini Baden Baden'de yapılacak genel kurul toplantısına davet etti. Mehmet Ali Bey bu davete çok sevindi ve hemen kabul etti. Hazırlıkların tamamlanmasından sonra Mehmet Ali Bey ve eşi İstanbul'dan yola çıktı.

063. *Mehmet Ali Kâğıtçı'ya Onur Yüzüğü verilirken (1963).*

Avrupa Selüloz, Kâğıt Mühendisleri ve Kimyagerleri Birliği'nin genel kurul üyeleri 3 Temmuz 1963'te Baden Baden'de bir araya geldiler. Genel kurul, Kurhaus binasında toplandı. Ayrıca otuz beş kişilik bir şeref sofrası da kurulmuştu. Mehmet Ali Bey ve eşi, şeref köşesine oturdu. Yemekten sonra yeniden konferans salonuna geçildi. Mehmet Ali Bey burada kâğıtçılık tarihi üzerine bir konferans verdi. Bildirisi epeyce ilgi çekti. Konferansın bitiminde Birlik Başkanı Direktör Dipl. Ing. Franz Fischer, Mehmet Ali Bey'e teşkilatın en önemli ödülü olan ve 1963 yılına kadar sadece beş kişiye verilmiş bulunan Onur Yüzüğü ve Beratı'nı sundu.[3] Şeref Beratı'nda şöyle yazıyordu: "*Mainz, Gutenberg Kâğıt Tarihi Araştırma Enstitüsü İdare Heyeti İstanbul Heybeliada, Hıfzıssıhha Enstitüsü Müdürü Sayın Prof. Mehmet Ali Kâğıtçı'ya Selüloz, Kâğıt Kimyager ve Mühendisleri Birliği'nin 1963'te Baden Baden'de toplanan umumi heyet kararı ile, kendisinin eski Türk kâğıtçılığı ve kâğıt terbiyesi sahasındaki geniş araştırmalarını takdiren 6. Şeref Yüzüğü'nü sunar.*" Şeref Beratı'nın altında dört üyenin ismi bulunuyordu.

Törene katılan davetliler Mehmet Ali Bey'i, Türkiye'de ilk çağdaş kâğıt fabrikasının kurucusu sıfatıyla selamladılar, bilimsel ve mesleki başarıları anlatıldıkça kendisini dakikalarca ayakta alkış-

064. *Baden Baden'deki ödül töreni. Mehmet Ali Kâğıtçı ön sırada (1963).*

ladılar. Aynı saatlerde kongrenin yapıldığı binanın önündeki Şeref Direği'ne Türk bayrağı çekilmişti.

Kurhaus'taki tören Avrupa basınında da geniş yer aldı. Mehmet Ali Bey'e övgüler yağıyordu. Tören hakkındaki haberler Amerikan *Pulp and Paper* adlı mesleki bir dergide de yer aldı. Haberde "Onur Yüzüğü"nün Türkiye'den Prof. Mehmet Ali Kâğıtçı'ya verildiği belirtiliyor, törenin ayrıntıları anlatılıyordu. Ancak bu olay, bir spor karşılaşması gibi popüler bir olay olmadığı için Türkiye'de kimse farkına varmadı ya da yeterince gündeme gelemedi.

Böylesine takdir görmekten ve ödüller almaktan dolayı Mehmet Ali Bey elbette çok sevinmişti, ne var ki, bu biraz buruk bir sevinçti. Kendi memleketinde beklediği ilgiyi görememek, sevincini gölgeliyordu. Birkaç gün sonra yaptığı bir röportajda, "*30 yıldan beri kâğıtçılıkla ilgilenirim. Bu uğurda nelere katlanmadım! Takdire gelince, takdir çokluk yabancılardan geldi. (Kazandığı ödüller için) Memleketim adına sevindim. Büyük iftihar duydum. Gözlerim bir Türk basın mensubunu, memleketimizden bir ilgiliyi aradı hep. Bulamadı maalesef!*"[4] diye dert yanacaktı.

Ödül törenini yaklaşık üç ay sonra bir makalesinde ele alan Kadircan Kaflı'ya göre Mehmet Ali Kâğıtçı'nın bu derece üzülmesi yersizdi. Gerçek ödül, memlekete hizmet etmek, faydalı olmak, vicdanen "vazifemi yaptım" diyebilmekti. Bu en büyük ödülü de defalarca hak eden bir insandı Mehmet Ali Bey.[5]

Kitapları arasında bir emekli

Mehmet Ali Kâğıtçı uzunca bir devlet memurluğu döneminden sonra 13 Temmuz 1964 tarihinde yaş haddinden emekliye ayrıldı.[6] Heybeliada'da Hüseyin Rahmi Bey Caddesi, Turgut Sokak'taki evine çekildi. Devlete tam kırk bir yıl hizmet vermişti. Artık sakin bir yaşam sürmek istiyordu. Emekli olmasına en çok eşi Münevver Hanım sevinmişti, artık eşini daha fazla görebilecekti ve ayrıca odaları dolduran kitap ve dergiler nihayet bir düzene girebilecekti.

Kâğıtçıların evine girildiğinde gelenleri ilk olarak İzmit Kâğıt Fabrikalarının, fotoğrafçı Fahri Seyrek tarafından çekilmiş ko-

caman fotoğrafları karşılıyordu. Sonra bütün odalarda yerden tavana kadar kitap, dergi ve kâğıtçılıkla ilgili çeşitli yayınlar dağınık bir halde bulunuyordu.[7] Mehmet Ali Bey zaman bulup bunları düzenleyememişti. Emekli olduğunu duyan birçok firmadan iş teklifleri gelmekteydi. Kendisinin kâğıt, soda veya kimya sanayiinde çalışması için yüksek ücret teklif edenler vardı. Bu parlak tekliflere karşı verdiği yanıt ise şuydu: "*Acelesi yok, önce kitaplığımı bir düzene koyayım. Can sıkıntısına henüz fırsat kalmadı.*"

Artık bol bol zamanı olduğu için okuyabilir, yayın yapabilirdi. Daha yapacağı çok iş olduğunu düşünüyordu. Hemen çalışmalara başladı. Eski notlarını, belgeleri gözden geçiriyordu. Bir kitap yazacak, Türkiye'de yerli kâğıt sanayiinin kuruluş aşamalarını anlatacak, Türk kâğıt sanayiini yıkmaya çalışanlarla hesaplaşacaktı.

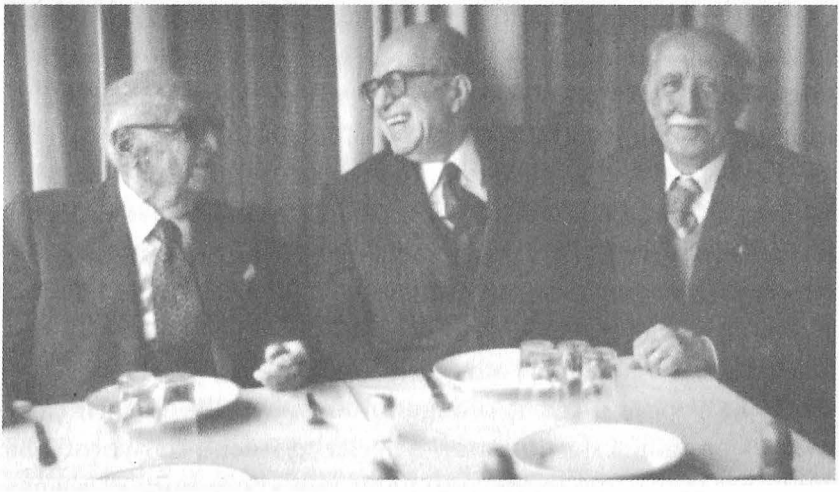

Mehmed Ali Kâğıtçı

Türk Kâğıt Sanayiinin
30 ncu yıldönümünde :

Kâğıtçılığımız
Ve
Engelleri

Ercan Matbaası, İstanbul
1964

065. Kâğıtçılığımız ve Engelleri *kitabı (1964).*

066. *Fotoğraflarda kalan dostluk. Ortadaki, tarihçi Cemal Kutay.*

1964 yılıydı, İzmit'te kâğıt fabrikası temelinin atılışının üzerinden otuz yıl geçmişti. Kitabını pekâlâ 14 Ağustos 1934'te fabrika temelinin atılmasıyla başlatabilirdi. Bu tarihi her zaman, Türk kâğıt sanayiinin kuruluşunun bir başlangıcı kabul ederdi.

Her gün odasına kapanıyor saatlerce çalışıyordu. Bu uzun ve yorucu günlerin ardından çalışmalarını bir kitap haline getirdi.[8] Tarihçi Cemal Kutay da bu kitaba "Ömrünü Milli Kâğıda Adayan Adam" başlıklı bir önsöz yazdı. *Kâğıtçılığımız ve Engelleri* kitabı 1936 yılında yayımladığı *Kâğıtçılık Tarihçesi*'nin bir devamı niteliğindeydi. *Kâğıtçılık Tarihçesi,* İzmit Kâğıt Fabrikası'nın açılışına kadar olan gelişmeleri ele alıyordu. Bu kitapta ise fabrikanın ve kâğıtçılığın sonraki öyküsü anlatılıyordu. Kâğıt mühendisi olabilmek için verdiği mücadele, memlekete geri dönmesi, iş tekliflerini kabul etmemesi, yöneticileri ve kamuoyunu yerli kâğıt üretimine ikna etme yolundaki çabaları, fabrikanın açılışı ve ilk kâğıdın üretilmesi konuları bu kitapta da vardı. Ancak kitabın asıl ekseni Türkiye'de yerli kâğıt üretimini engellemek için yapılanlardı. Mehmet Ali Bey, reçineli selüloz nedeniyle yaşadığı zorlukları, şap sıkıntısını, fabrika müdürlüğünden uzaklaştırılışını, kurumun başına işten anlamayan kişilerin getirilişini ve dışardan yabancı uzman çağrılma hikâyesini ayrıntılı olarak anlatıyordu.

Tıp Tarihi Enstitüsü'nde Mehmet Ali Kâğıtçı günü

Mehmet Ali Bey'in emekli olmasından bir ay sonra İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü'nde bir toplantı düzenlendi. Toplantıyı düzenleyen Enstitü Müdürü Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver'di. Hazırlanan davetiyede, "*14.8.1964 Cuma günü modern Türk kâğıtçılığının 30'uncu yılına rastlar. Bu mutlu gün için ilk kâğıt yüksek mühendisi ve kimyagerimiz İzmit Kâğıt ve Selüloz Fabrikaları kurucusu Mehmed Ali Kâğıtçı şerefine bir toplantı tertiplenmiştir. Aynı gün saat 16'da buyurmanızı saygılarımla rica ederim*"[9] diye yazmaktaydı. Bu toplantı bir bakıma da Kâğıtçı'nın emeklilik jübilesi olarak düşünülmüştü.

Birçok ünlü bilim adamı, sanatçı ve politikacının katıldığı toplantının açılış konuşmasını Prof. Süheyl Ünver yaptı. Prof. Ünver, "*Tıp Tarihi Enstitüsü'nde bugün memleketimizin en hayırlı evladından, çalışmasına ve başarılarına hayran olduğumuz, ilk kâğıt yüksek mühendisimiz ve kıymetli kimyagerimiz Mehmet Ali Kâğıtçı için tertip eylediğimiz jübileye şeref vermiş bulunuyorsunuz*" diyerek konuşmasına başladı. Prof. Ünver, 14 Ağustos'un İzmit'te modern kâğıt fabrikalarının temelinin atıldığı önemli bir gün olduğunu vurguladı. Fabrikaların kurucusu Mehmet Ali Kâğıtçı'nın bu uğurda verdiği uzun mücadele yıllarını ve başarılarını anlattı. Daha sonra da başka memleketlerde olsa heykeli diki-

14. VIII. 1964 Cuma Günü, Türkiye'de Modern Türk Kağıtcılığı 30 uncu yılına rastlar. Bu mutlu gün için:
İlk Kâğıt Y. Mühendisi ve Kimyagerimiz İzmit Kağıt ve Sellulöz Fabrikaları kurucusu

MEHMED ALİ KAĞITÇI

Şerefine bir toplantı tertiplenmiştir. Aynı gün saat 16 da buyurmanızı saygılarımla rica ederim,

İ. Ü. Tıp Tarihi Enstitüsü Müdürü
Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver

Adres : İ. Ü. Merkez binada Tıp Tarihi Enstitüsü,

067. *İstanbul Üniversitesi'nde Mehmet Ali Kâğıtçı Günü Davetiyesi (1964).*

lecek olan Kâğıtçı'nın haksız yere kâğıt fabrikasının başından uzaklaştırıldığını, ancak kendisinin buna rağmen küsmeyip her istenildiğinde yardıma koştuğunu anlattı. Prof. Ünver, milletçe bu önemli kişiliğe karşı değerbilir ve vefalı olmamız gerektiği üzerinde durdu.[10]

Dr. Esat Durusoy da konuşmasında, Mehmet Ali Kâğıtçı'nın kırk bir yıl önce genç bir asistan olarak bu mücadeleye giriştiğini, Avrupa'da kâğıtçılık eğitimi aldığını ve kendisinin yerli kâğıt sanayiinin kurulması yoluna adanmış idealist bir kişilik olduğunu söyledi. Durusoy, Mehmet Ali Bey'in iki diplomalı bir bilim adamı olarak memlekete döndüğünde işsiz kaldığını, kendisinin başhekim bulunduğu Haseki Hastanesi'nde laborant olarak çalıştığını, ancak ideali uğruna yine de cazip iş tekliflerine dönüp bakmadığını ifade etti.

Vakit gazetesi sahibi ve başyazarı Mehmet Asım Bey de Mehmet Ali Bey'in mücadelesinden örnekler verdi: "*Bana bir delikanlı geldi. Türkiye'de kâğıt sanayiini kurmak istiyordu. Aklım yattı. Fikirlerine gazetemde yer verdim. Yazılarımla kendisini destekledim. Sürekli neşriyat yaptık. Bu mücadele yıllar sürdü. O yılmıyor, bu fikri ilgililere duyurmak ve bu gerçeği kabul ettirmek için durmadan çırpınıyordu. Sonunda başardı. Mehmet Ali Kâğıtçı'nın Türk kâğıt sanayiine hizmetleri büyüktür. Unutulmayacaktır.*"[11] Daha sonra, o yıllarda Kocaeli Valiliği yapmış Hamit Oskay ve ardından tarihçi Reşat Ekrem Koçu mikrofona gelerek Kâğıtçı'nın hizmetlerini anlattılar.

Toplantının son konuşmasını şeref konuğu Mehmet Ali Bey yaptı. Kendisine gösterilen ilgi için şükranlarını sundu. Toplantıyı düzenleyen Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver'e teşekkür etti. Daha sonra, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de kâğıtçılığın tarihi gelişimini kısaca özetledi, İzmit Kâğıt Fabrikalarının kuruluş aşamalarına değindi.

Mehmet Ali Bey konuşmasının sonunda "değerbilirlik" konusu üzerinde durdu. Türk kâğıtçılığına yaptığı hizmetlerden dolayı geçen yıl (3 Temmuz 1963'te) Baden Baden'de büyük bir törenle kendisine "Onur Yüzüğü ve Beratı" verdiklerini söyledi. Ve ko-

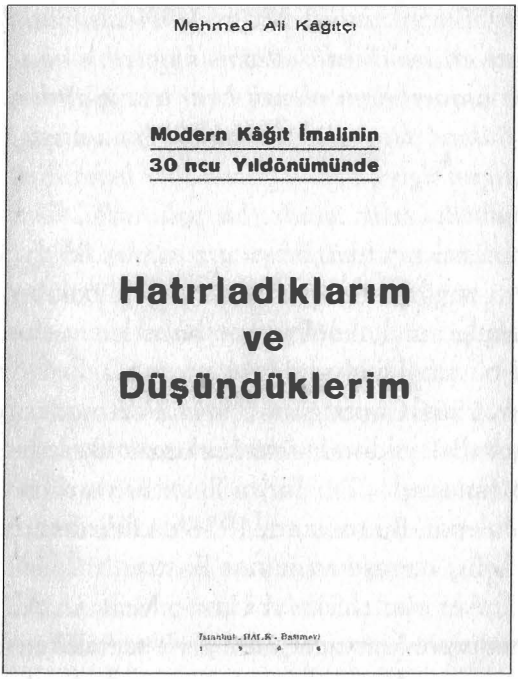
nuşmasını şöyle sürdürdü: "*Bu yıl da 30 Mayıs 1964 tarihinde Fransa'ya Grenoble'a davet ettiler. Tahsil ettiğim kâğıtçılık okulunda Türk kâğıt sanayiini kuran adam olarak beni tebrik ettiler, tören tertiplediler. Sayın Süheyl Ünver'in yaptıkları budur işte, kendi memleketimde özlediğim ilgiyi, vefayı gösterdiler bana. Buna susamıştım. Bu kocaman ilgisizlik içinde, bu yakın ilgi, beni pek mütehassis etmiştir. Yeniden teşekkürlerimi arz ederim.*"[12]

Daha sonra, Mehmet Ali Bey'in eserlerinin yer aldığı küçük bir serginin açılışı yapıldı. Kitaplar, makaleler, gazete haberleri ve fotoğrafların yer aldığı sergi büyük ilgi gördü.

İki yıl sonra, 26 Ağustos 1966 Cuma günü Türkiye'de modern kâğıt sanayiinin kuruluşunun 30. yıldönümünü kutlamak üzere İstanbul Üniversitesi merkez binasında, Tıp Tarihi Enstitüsü tarafından bir toplantı daha düzenlendi. Bu toplantı, 1936'da fabrikanın açılışını esas almaktaydı. Açılış konuşmasını yine Enstitü Müdürü Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver yaptı. Süheyl Ünver, Mehmet Ali Bey'in yüksek kâğıt mühendisi ve kimyager kimliğiyle memleketimizin yetiştirdiği güzide insanlardan birisi olduğunu, ideallerini büyük bir başarıyla gerçekleştirdiğini ve ülkemizde kâğıtçılığın bugünkü gelişmesini kendisine borçlu olduğumuzu dile getirdi.[13] Konuşma sırasında Mehmet Ali Bey tarafından hazırlanmış olan bir broşür de davetlilere dağıtıldı. Broşür, kâğıt fabrikalarının kuruluş aşamalarını anlatan yazıları içeriyordu.[14] Davetliler hem broşürü incelediler, hem de Türk kâğıt sanayiinin nasıl büyük güçlüklere rağmen kurulabildiğini öğrendiler.

Prof. Ünver'den sonra SEKA'nın emektarlarından Cevdet Baykal kürsüye geldi. Türkiye'de modern kâğıtçılık denilince Mehmet Ali Kâğıtçı'nın akla geldiğini ve bu müstesna adamı SEKA çalışanlarının hiçbir zaman unutmadıklarını söyledi. Daha sonra kâğıt fabrikalarının yıldan yıla üretim kapasitesinin arttığından söz etti, eski anılara değindi. Cevdet Baykal sözlerini, "*Türk kâğıtçılığının kurucusu büyük üstada Tanrıdan uzun ömürler dilerim*"[15] diyerek bitirdi.

Bu önemli toplantıya katılamayan *Vakit* gazetesi sahibi Mehmet Asım (Us) Bey, 6 Eylül 1966'da Mehmet Ali Bey'e bir mektup

068. Hatırladıklarım ve Düşündüklerim *kitabı (1966).*

yazarak davetiyenin gazete matbaasına geç gelmiş olması nedeniyle toplantıya gelemediğini, ancak mektup ekinde gönderilen broşürden çok faydalandığını söylüyordu. Mehmet Asım Bey mektubunu şu sözlerle bitiriyordu: "*Muvaffakiyetle kurmuş olduğunuz milli müessesenin başından haksız olarak uzaklaştırılmış olmanıza rağmen, uzaktan uzağa da olsa daima bu müessesenin ilerlemesi için elinizden geleni yaptınız ve iş başında olanları uyarmaya çalıştınız. Çıkardığınız kıymetli broşür bu hakikatin canlı bir misali ve delilidir.*"[16]

Dr. Sabir, Gülbenkyan ve Busayrî'ye mektuplar

Mehmet Ali Kâğıtçı, üyesi bulunduğu uluslararası bilimsel kuruluşların yayın organları aracılığıyla başka ülkelerdeki kâğıt sanayii gelişmelerini yakından takip edebiliyordu. Edindiği bu bilgileri, zaman zaman dışarıya yazdığı mektuplarda kullanıyor, kendisi için iş olanaklarını araştırıyordu.

Mehmet Ali Bey, *Yeni İstanbul* gazetesinde Dr. Muhammed Sabir isimli bir kişinin yazdığı "Kitapseverlere Çağrı" başlıklı bir yazıyla ilgilenmişti. Dr. Muhammed Sabir, Karachi Üniversitesi'nin Türk dili hocalarından birisiydi ve muhtemelen bölüm kitaplığı için, yazarlarından bilimsel içerikli yayınlarını göndermeleri çağrısını yapıyordu. Mehmet Ali Bey bu yazıdan hareketle Dr. Sabir'e bir mektup yazdı ve iki de kitabını hediye etti.[17] Bunu diğer mektupları ve gönderdiği kitapları izledi. Mehmet Ali Bey zamanla Karachi Üniversitesi'nin kütüphanesine bir hayli katkıda bulunmuş oldu.

Dr. Sabir'e gönderdiği bir mektubunda, biraz kendisinden söz ederek Türkiye'de kâğıt sanayiinin kurulması için yaptığı çalışmaları anlattı. Karachi Üniversitesi yönetimi arzu ederse belirli bir süre için Pakistan'a gidebileceğini, selüloz ve kâğıt sanayi, kâğıtçılık tarihçesi, Türk kâğıthaneleri ve modern Türk kâğıt sanayii konularında dersler veya konferanslar verebileceğini belirtiyordu. O yıllarda, Pakistan'ın Mardan, Lahore, Karachi ve Nowshera kentlerinde kurulan kâğıt-karton fabrikaları için de faydalı olabileceğini vurguluyordu. Dr. Sabir'in bu bilgiyi üniversite rektörüne iletip iletmediğini bilemiyoruz, ancak belli ki bu iş de gerçekleşmedi.

Mehmet Ali Kâğıtçı, Nubar Serkis Gülbenkyan'a da bir mektup göndermişti. Gülbenkyan, babasının ölümünden sonra Irak petrollerinin (Musul) hissedarı olmuş bir zengindi. 1960'lı yıllarda kendisine Irak Büyükelçiliği Ticaret Ataşeliği görevi verilmişti. Mehmet Ali Bey, Gülbenkyan'a yolladığı mektupta kendisinin kâğıt ve kimya mühendisi olduğunu, aldığı sertifikaları, İzmit Kâğıt ve Selüloz Fabrikası'nın kuruluşundaki hizmetlerini etraflıca anlattı.[18] Deneyimli bir uzman olduğunu vurguluyor ve kurulması düşünülen kâğıt sanayii için arzu edilirse yardıma hazır olduğunu belirtiyordu. Ne var ki Gülbenkyan, Mehmet Ali Bey'in mektubunu cevapsız bıraktı. Mehmet Ali Bey yıllar önce Irak Cumhurbaşkanı General Kassım'a da bir mektup yollamış, kendini tanıtmış ve Irak'ta kurulacak kâğıt sanayii için görev alabileceğini bildirmişti. Ancak General Kassım'dan da bir yanıt alamamıştı.

069. *Güzel Sanatlar Akademisi'nde ebru ustası öğretim üyesi Prof. Necmettin Okyay ile Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver'i ziyaret hatırası.*

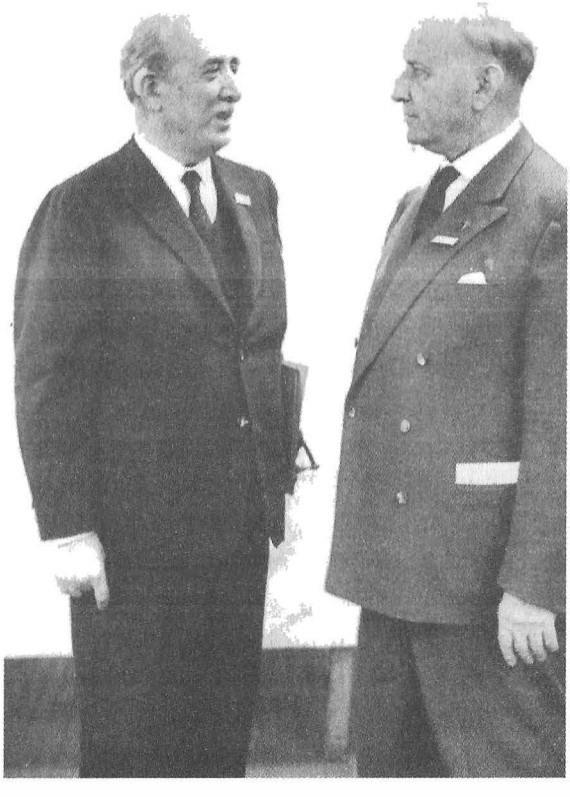
Mehmet Ali Bey 1965 yılı başında üyesi bulunduğu kâğıtçılık dergilerinden, Bingazi'de (Libya) bir ambalaj kâğıdı fabrikası kurulmasına karar verildiğini öğrenmişti. Bunun üzerine Libya Büyükelçisi Abdüsselam Busayrî'ye de bir mektup yazdı. Bu mektupta şöyle yazıyordu: "*İzmit'te Türkiye'nin modern kâğıt ve selüloz sanayiini kurmaya ve başarı ile işletmeye muvaffak olmuş, tecrübeli bir mütehassıs olarak, kardeş Libya'nın Bingazi Kâğıt Fabrikası'nın tesis ve faaliyetlerinde faydalı olabileceğimi yüce tensibinize arz ederim.*"[19] Ne var ki, Büyükelçi Busayrî'den de cevap gelmedi.

Bilimsel kuruluşlar ve 1967'deki Uluslararası Kâğıtçılık Kongresi

Mehmet Ali Bey, yaşamı boyunca birçok uluslararası bilimsel kuruluşun, derneğin üyesi oldu, çalışmalarına katıldı. Üyesi bulunduğu kuruluşların bazıları kâğıtçılık, bir kısmı da kimya alanında çalışmaktaydı. Bunlardan bazıları, *Gesellschaft Deutscher Chemicer, International Gesellschaft für Nahrung und Vitalstoff-forschung, Deutsche International Gesellschaf für Fettwissenschaft, The International Society of Foodstuff Chemists* (kurucu üyesidir),

The International Scientific Research Society for Foodstuff, The German Scientific Elements, Association Technique de L'Industrie Papetiere, L'Association des Ingenieurs de L'Ecole Française de Papeterie adlı kuruluşlardı.

Mehmet Ali Bey, üyesi bulunduğu kuruluşların çalışmalarına ya bizzat katılıyor ya da bu kuruluşların gönderdiği, broşür, rapor, kongre-sempozyum davetiyeleri aracılığıyla çalışmalarından haberdar oluyordu.[20] Avrupa bilim çevrelerinden birçok kişiyle haberleşiyordu. Aschaffenburg Kâğıt Fabrikası Müdürü Guido Dessauer'le, Bern'de Adolf Fluri, Münih'te Albert Haemmerle, Konstanz'daki Herman Fiebing, Berlin Üniversitesi'nden Prof. Dr. Ernst Künhel, Mainz'daki Bayan Gertrud Leisner, Grenoble Üniversitesi'nden hocası Prof. Marcel Aribert ve Darmstadt'ta Kâğıtçılık Enstitüsü Müdürü Prof. W. Brecht'le düzenli olarak mektuplaşıyordu.[21]

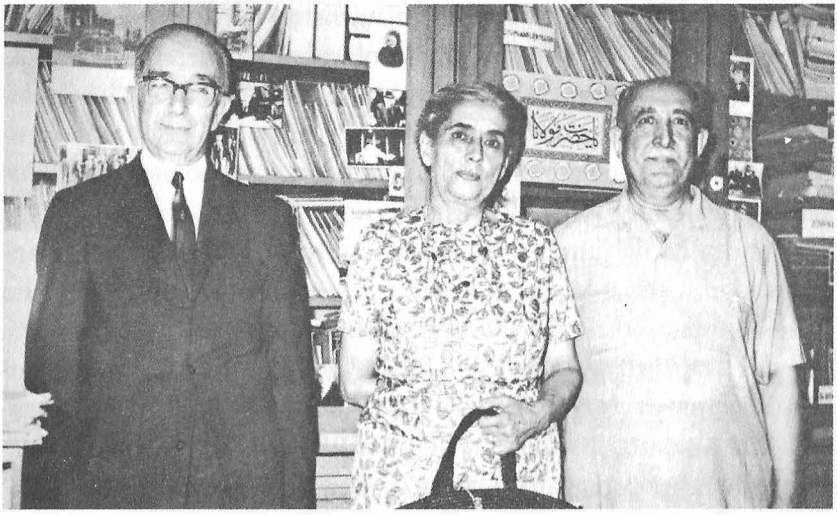
070.
Uluslararası Hamburg Kâğıtçılık Kongresi'nde Kaufman'la birlikte (1964).

Uluslararası bilimsel kuruluşların yayın organlarını yakından takip ediyor, bazen de bu dergilere makale gönderiyordu. Ancak uluslararası bilimsel kongrelere ve sempozyumlara ayrı bir önem veriyor, olabildiğince katılmaya çalışıyordu. Katıldığı kongre ve toplantılardan bazıları şunlar: Almanya'nın Münster şehrinde yapılan "Gıda Maddelerinin Tahlil ve Tetkikleri Toplantısı"(1956), Paris'te toplanan "IV. Uluslararası Gıda Kongresi"(1957), "Gıdalarımızdaki Yabancı Maddeleri İnceleme Kongresi"(1958), Stuttgart'ta toplanan "III. Uluslararası Gıda ve Hayati İhtiyaç Maddeleri Kongresi"(1957), yine Paris'te toplanan "Avrupa Gıda Kodeksi Çalışmaları"(1958), Almanya'nın Kolonya şehrinde toplanan "Yağlar ve Yağlı Maddeler Üzerine İlmî Araştırmalar Cemiyeti Kongresi"(1958), Almanya'da toplanan "Gıda ve Hayati İhtiyaç Maddeleri V. Kongresi"(1959), yine Almanya'da toplanan "Sentetik Temizleme Maddeleri Kongresi"(1960). Bu bilimsel toplantıların bazılarında oturum başkanlığı yapmış, kiminde bildiri sunmuş, bazılarında ise sadece izleyici olarak bulunmuştu. Bu bilimsel toplantılara 1960'larda ve 1970'lerde de katılmaya devam etti.[22]

Mehmet Ali Bey yurtdışındaki bilimsel toplantılara katılmakla kalmıyor, memlekete dönüşünde kongre izlenimlerini, sunmuşsa bildirilerini ve çektiği fotoğrafları konferanslar düzenleyerek bilim çevreleriyle paylaşıyordu. Bu bakımdan adeta memleketimizin bir bilim elçisi gibi çalıştı, ülkemizi dışarıda temsil etti.

Mehmet Ali Bey uluslararası kâğıtçılık konferanslarına da ayrı bir önem vermekteydi. Her yıl başka bir ülkede yapılan kongreleri mutlaka izlemek isterdi. Kâğıtçılık kongrelerinde Türkiye'den çağırılan tek kâğıt mühendisi olma onurunu uzun yıllar tek başına yaşadı.

1967 yılının Uluslararası Kâğıtçılık Kongresi, İngiltere'nin Oxford kentinde toplanıyordu ve kongreye çağırılanlar arasında Mehmet Ali Bey'in ismi de geçiyordu. Mehmet Ali Bey'in kongre çalışmalarına katılacağını haber alan İsviçre kâğıtçılık çevrelerinin önemli ismi W. Scholl, kendisine bir mektup yazarak İngiltere'ye gidiş veya dönüşünde Zürih'e uğrayıp kendilerine bir konferans

071. *Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, Münevver ve Mehmet Ali Kâğıtçı (1966).*

vermesini rica etmişti. Mehmet Ali Bey, aynı zamanda arkadaşı olan bu kişinin teklifini geri çevirmedi. Böylece Oxford'daki Kâğıtçılık Kongresi vesilesiyle Avrupa'nın, Manş'ın diğer tarafında kalan kısımlarını görme, inceleme şansı yakalamış oldu. Her gezisinde olduğu gibi bu seyahatinde de gittiği şehirlerin fotoğraflarını çekti, notlar aldı. Bu seyahatinde eşi Münevver Hanım da yanındaydı ve gezi notlarını 1968 yılında yayımladı.[23]

Mehmet Ali Bey ve Münevver Hanım, Zürih'e Oxford'daki kongre öncesinde gitmeyi tercih etmişlerdi. Zürih şehrinin Zahringer Platz Meydanı'na bakan merkez kütüphanesinin ikinci katındaki konferans salonu, çevre şehirlerden konferansı dinlemeye gelmiş bilim adamı, sanatçı, yazar ve kâğıt sektöründen izleyicilerle doluydu. Mehmet Ali Bey burada projeksiyon ve epidiyaskop gösterileriyle renklendirdiği bir konferans sundu. Konferansın konusu, Türkiye'nin tarihi kâğıthaneleri, ham kâğıt sathını terbiye, tezyin, ebru sanatı ve Türk mürekkebiydi.[24] Konferans epey ilgi çekmişti ve sonraki günlerde basında da yer aldı.

Konferanstan sonraki gün W. Scholl özel arabasıyla gelip Kâğıtçıları kaldıkları misafirhaneden aldı ve Liechtenstein'ın küçük bir dağ köyüne götürüp dört gün misafir etti. Bu dinlenme, Meh-

met Ali Bey'e ve eşine çok iyi gelmişti. Ertesi gün İngiltere'ye doğru yola çıktılar. Nihayet Londra'ya ulaştılar. İngiltere'ye giriş *Muhaceret Dairesi* tarafından kontrol edilmekteydi. Gerekli işlemlerin tamamlanmasından sonra Dover'a gittiler. Dover'dan da trenle Londra'ya geçtiler. Viktorya İstasyonu'nda trenden indiler. Hotel Divan Londra'ya vardıklarında akşam olmuştu.

Londra'da ilk günün sabahında Kâğıtçılar iyi bir kahvaltı yaptıktan sonra şehri dolaştılar. Thames Nehri kıyısında kurulmuş bu şehir muhteşemdi. Tarihi Londra Kulesinden (Tower of London), Londra Köprüsü'ne (London Bridge), eski Londra kent merkezinden Westminster Abbey Kilisesi'ne, British Museum, Avam Kamarası, Parlamento, Büyük Çan (Big Ben), Trafalgar Meydanı'na kadar hemen her yeri gezme fırsatını yakaladılar. Nihayet otobüs terminalinden bir araca binerek Oxford'a ulaştılar.

Oxford, 100 bin nüfuslu bir üniversite şehriydi. Görevliler Mehmet Ali Bey'i ve eşini Oxford Üniversitesi'nin misafir lojmanlarına götürdüler. Daha sonra çeşitli ülkelerden gelen bilim adamlarıyla sohbet edildi. Alman, Amerikalı, İspanyol, Çek, Danimarkalı, Fransız, Fin, İsveçli, Leh, İtalyan, Danimarkalı, Romen, Macar birçok davetli vardı. Türkiye'den sadece kendisi bulunmaktaydı. Ardından kongre oturumlarına geçildi. Bilim adamları kâğıtçılıkla ilgili özel araştırmalarını diğer davetlilerle paylaştılar. Bazıları sunumlarını projeksiyonlarla daha etkili hale getirmişlerdi. Program gereği saat 18.00'de Oxford Belediye Başkanı ziyaret edildi. Katılımcılar yapılan bu ziyaretlerden son derece yararlı bilgiler elde ettiler.

Mehmet Ali Bey'e göre, bilimsel ilerlemeler tarih boyunca uzayıp giden muazzam bir zincire benzemekteydi. Küçük veya büyük, az veya çok önem taşıyan her buluş, bilim zincirine kendi çapında bir katkı yapmaktaydı. Oxford Üniversitesi de her türlü akademik çalışmanın gerçekleştirilebilmesi için organize edilmiş bir kurumdu ve bilim zincirinin önemli halkalarını yüzyıllardır derlemekteydi.[25] Kâğıtçılık Kongresi de son derece iyi hazırlanmış büyük bir organizasyondu. Kongre, Mehmet Ali Bey için de çok yararlı oldu. Sunduğu bildiri ise izleyenlerde büyük bir etki yarattı.

Oxford Uluslararası Kâğıtçılık Kongresi'nin bitiminden sonra, Kâğıtçılar memlekete hemen dönmedi. Çünkü bu kongre vesilesiyle yıllardır görmeyi hayal ettikleri yerleri de gezmek niyetindeydiler. Yola trenle, bazen otobüsle devam ettiler ve birçok Avrupa şehrini yakından görme olanağı buldular.[26] Yararlı izlenimlerle memlekete döndüler.

Türkiye en kısa zamanda nasıl kalkınır?

Mehmet Ali Bey'e bir gün gazeteci-yazar Necmi Aksop'tan bir mektup geldi. Necmi Bey otuz yılı aşkın bir süredir gazetecilik yaptığını, memlekete hayırlı ve kalıcı bir hizmette bulunmak istediğini söylüyor ve projesini gerçekleştirmek için Mehmet Ali Bey'den yardım istiyordu. Aksop, "*Türkiye en kısa zamanda her alanda nasıl kalkınır?*" sorusu etrafında hazırlanan ve mektup ekinde sunulan anketin doldurulmasını rica ediyordu kendisinden.[27]

Anket formu, sanayicilerden üniversite hocalarına, bankacılardan valilere ve ekonominin hemen her kesimindeki yüzlerce kişiye gönderilmişti. Anketi dolduran kişinin kendisi ve kurumu hakkındaki bilgileri, fotoğrafları da isteniyordu. Toplanan bilgilerle, yazılacak kitabın memleketin kalkınma sorununa hizmet edeceği ifade ediliyordu.

Türkiye'nin sanayileşmesi, kalkınma meseleleri Mehmet Ali Bey'in kırk yıldır üzerinde çalıştığı konulardı. Dolayısıyla Necmi Bey'in bu samimi girişimini ilgiyle karşıladı ve ona 7 Kasım 1968'de bir mektup ve kitaplarından oluşan bir paket gönderdi. Mektubunda Necmi Bey'in yapacağı çalışmaya destek veriyor, başarılar diliyordu. Mektubun ekinde yer alan üç sayfalık yorum kısmında ise, memleketin hammadde durumunu, sanayi kollarının birbirini desteklemesi gerekliliğini ve sanayi kollarındaki istikrar konusunu ele aldı. Sanki kendi durumunu anlatıyor, fabrikaların başına o işin ehli olan uzmanların getirilmesi gereğini vurguluyordu. Ayrıca Kamu İktisadi Teşekkülleri çalışanlarının işe alınması konusu da siyasi çekişmelerin dışında tutulmalıydı.[28]

Bu mektuba Necmi Bey derhal cevap vermiş, teşekkür etmişti: "*Kıymetli cevabınızın da, gelenler arasında en olgun, en dolgunu olduğunu bilhassa belirtmek isterim. Çoğu, anketin manasından uzak, bir yığın edebiyattan öteye geçemiyor.*"[29]

Mehmet Ali Bey, Necmi Bey'e 15 Kasım 1968, 10 Haziran 1969, 19 Haziran 1969 tarihlerinde üç mektup daha yolladı. Bu mektuplarda, çalışmanın bitip bitmediğini, bittiyse kitabın nereden temin edilebileceğini sordu, beklemeye başladı. Aradan uzunca bir zaman geçmişti, projenin sonucunu merak ediyordu. Nihayet beklediği cevap geldi: "*Değerleri itibariyle, yazılarının mutlaka bulunmasını arzuladığım bazı önemli kişilerin vaadettikleri cevaplarını henüz alamadığım için bir süre daha beklemek zorundayım.*"[30] Aksop, kitabının iki ay sonra basılmış olacağını umuyordu.

Mehmet Ali Bey bu mektuptan yaklaşık altı ay (21 Ocak 1970) ve on dört ay sonra (23 Eylül 1970) olmak üzere iki mektup daha gönderdi. Necmi Bey'in derlemeleriyle ortaya çıkacak olan bu kitabın ne aşamada olduğunu sordu. Bu işe başlanalı iki yıl olmuştu ve ortada hâlâ kitap yoktu, Mehmet Ali Bey meraktaydı.

Necmi Bey'den nihayet uzunca bir mektup geldi. Bu mektup tam bir çöküş, karamsarlık ve aynı zamanda bir serzeniş örneğiydi. Necmi Bey, "*Memleketimizin geri kalmışlığının sebeplerinden biri, bu kitabı bugünlere kadar geciktiren ihmalkârlığımız olsa gerek*" diye yazıyordu. Mektuptan, kitaba değer ve zenginlik katacağını umduğu Kâzım Taşkent, Ahmet Dallı, Behçet Osmanoğlu gibi birçok kişinin hâlâ anketi doldurup kendisine göndermediği anlaşılıyordu. Bu arada bir borç meselesi yüzünden evine haciz gelmiş, ekonomik durumu epeyce bozulmuştu Necmi Bey'in.[31] "*Bu işin hem müddetini, hem de maddi portresini çok hatalı hesaplamışım*" diyordu. Ancak anlattıklarına rağmen bu kitabı basmaya kararlı olduğunu, 10-15 gün daha bekleyip kitabı matbaaya vereceğini söylüyordu. Ancak bu hiçbir zaman gerçekleşmedi. Anlaşılan, Türkiye'nin en kısa zamanda nasıl kalkınabileceğini öğrenmek için beklemeye devam edilecekti.

Sabun, yağ, şap, su ve diğerleri

Mehmet Ali Kâğıtçı, sabun ve deterjan konusuyla kimyager olduğundan beri ilgilenmekteydi. Bu alanla ilgili sürekli okuyor, kendisini geliştiriyor, uluslararası kongrelere, sempozyumlara katılıyordu.[32] Yurtiçinde düzenlenen, deterjanla ilgili toplantıları da kaçırmıyordu. 14 Ekim 1963'te Sağlık Bakanlığı Konferans Salonu'nda yapılan "Deterjanlar" toplantısına da katılmıştı.

Mehmet Ali Bey sabunlarla ilgili ilk makalesini *Havadis* gazetesinde yayımlamıştı.[33] Onun bu konuyla ilgili olan çalışmaları emekli olduktan sonra da devam etti.

O, geleneksel sabunculuğumuzu savunuyor, yurdumuzda onu besleyen zeytin ve zeytinyağı üretiminin desteklenmesini istiyor, deterjanlar genel adıyla anılan temizleyicilerin sabun taklidi malzemeler olduğunu söylüyordu. Edremit ve Ayvalık Ticaret ve Sanayi Odalarına mektuplar yazmış, oralardaki tarihi sabun imalathanelerinin korunmasını ve desteklenmesini istemişti. Bunu ulusal bir mesele olarak görüyordu.[34] Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği'ne de mektup yazmış, kendilerinden sabun ve yağ ile ilgili yayınlarını istemişti. Mektubunda sabunlarla ilgili bir kitap hazırlığı içinde bulunduğundan da söz ediyordu. Türkiye'de tarihi sabunhanelerin yerlerini, yıllara göre üretim ve tüketim miktarlarını belirten bir yazının kendisine gönderilmesini rica ediyordu.[35]

Sabun ve deterjanlar üzerine çalışmayı hiç bırakmadı. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü'ne ve Necmi Komili'ye de mektup yazdı (1967). Bir süre sonra İstatistik Genel Müdürlüğü'nden yıllık sabun üretim ve tüketimi verileri geldi. Necmi Komili de istenilen teknik bilgileri göndermişti. Mektubun girişinde, Mehmet Ali Bey'in üzerinde çalıştığı sabun-deterjan konusunun çok önemli olduğunu vurguluyor, kendisine başarılar diliyordu.[36]

Mehmet Ali Bey'in İstanbul Belediyesi Kimyahanesi'nde ve sonradan Şehir Hıfzıssıhha Müessesesi'ndeyken üzerinde epeyce çalıştığı alanlardan birisi de "yağ" konusuydu. Bu konu, sabunculuk alanıyla da ilgiliydi. O yıllarda bazı kurumlardan Hıfzıssıhha'ya

sık sık yağ örnekleri geliyor, şubede bunların tahlilleri yapılıp raporları düzenleniyordu. Bazen de yağ imalathanelerine teftişe gidiliyor, üretilen yağlardan örnekler alınıyor ve imalathane koşulları kontrol ediliyordu. Ancak bu kontrol ve tahlillerde Kimya Şubesi'nin kullandığı standart ve şartnameler o dönem için pek de yeterli olmadığından zaman zaman sıkıntılar yaşanıyordu. Mehmet Ali Bey, 1940'lı yılların ortalarından itibaren yağ kimyası alanına da girmeye başlamış, Amerika'daki ve Avrupa'daki yağ kimyagerleri birliklerine, derneklerine üye olmuştu. Bu kuruluşlardan gelen yayınları da takip ediyordu.

Yağ alanında ayçiçeği üzerine yazdığı makaleyle[37] başlayan çalışmaları daha sonra da devam etti. 1949 yılında yazdığı *Besin Kılavuzu* adlı kitabında da yağ konusuna yer vermişti. Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından halka ucuz ve sağlıklı yemeklik margarin yağı üretilmesiyle ilgili çalışmalar da aynı yıl başlatılmıştı. Dönemin İstanbul Vali ve Belediye Başkanı Ord. Prof. Fahrettin Kerim Gökay, bu işin teknik yönünü doğrudan Hıfzıssıhha'nın Kimya Şubesi'ne havale etmişti. O yıllarda Kimya Şubesi'nin sorumluluğu Mehmet Ali Bey'deydi. Görev, Şube'ye verilmişti, ancak o bu işle bizzat kendisi ilgilendi. Kısa sürede oldukça nitelikli ve hesaplı bir margarin yağının formülünü hazırladı. 1950 yılında TMO tarafından üretilen ve halkın hemen beğenisini kazanan bu margarin, Mehmet Ali Bey'in de, büyük takdir toplamasına neden olmuştu. TMO Genel Müdürlüğü İstanbul Bölge Teşkilatı'ndan Mehmet Ali Bey'e gönderilen 16 Şubat 1950 tarihli bir yazıda, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün üretilen margarin yağındaki başarıyı memnuniyetle karşıladığı, hükümetin de bu başarıyı takdir ettiği, devletin üst düzeyindeki bu olumlu düşüncenin İstanbul Vali ve Belediye Başkanı Fahrettin K. Gökay'a iletildiği vurgulanıyor, bu işte büyük emeği geçen Mehmet Ali Kâğıtçı'ya kurumu adına teşekkür ediliyordu.[38]

TMO'nun ürettiği Ofis Yağı, halkın büyük beğenisini kazanmıştı. Fakat bu margarinin taklitleri kısa sürede piyasaya çıkarılınca halkın da, ofis yetkililerinin de tadı taçtı. Kaçak imalathanelere baskınlar düzenlendiyse de, önceki başarı düzeyine ulaşılamadı. Bir süre sonra Ofis Yağı'nın üretimi durduruldu.

Mehmet Ali Bey sonraki yıllarda da yağ konusundaki çalışmalarına devam etti, bu konuda makaleler yazdı.[39] 1960 yılında Margarin Şartnamesi, Kahvaltılık Nebati Margarin Şartnamesi ve Vitaminize Yemeklik Margarin Şartnamesi Mehmet Ali Bey tarafından hazırlandı. 1961 yılı sonlarında Yemeklik Zeytinyağı Standardı'nı düzenledi.[40] Yağ konusunda uluslararası toplantılara katılmaya (Ağustos 1970'te Şikago Kongresi) ve bu konuda çıkan yayınların takibine de devam etti.

Kâğıt üretiminde gerekli maddelerden birisi de alüminyum sülfat ya da yaygın kullanımıyla şaptı. Şap, dericilikten, boyacılığa, kozmetikten, şehir sularının berraklaştırılmasına kadar çok çeşitli alanlarda kullanılmaktaydı.

Memleketimizde çok eski devirlerden beri bilinen şapın ilk maddesi şaptaşıydı ki, bu da Kütahya-Gediz (Şaphane), Urla, Foça, Şebinkarahisar ve Göynük civarlarında bol miktarda bulunuyordu.[41] Hatta Şebinkarahisar isminin o bölgedeki şaptaşı ocaklarından geldiği rivayet olunmaktaydı.

Osmanlı Devleti, Gediz yakınlarındaki şaptaşı ocaklarını işletmek için Şaphane isimli köyü kurmuş, halkını vergiden ve askerlikten muaf tutmuş, bu halka özel imtiyazlar vermişti. Onlardan önce Selçuklular ve Romalılar da şapı biliyor ve üretimine önem veriyordu. Ne yazık ki, Tanzimat'tan sonra şaptaşı ocaklarına verilen önem azalmış, Şaphane Köyü'nün imtiyazı kaldırılmış, şap ocakları da kapanıp gitmişti.

Mehmet Ali Bey kâğıt fabrikalarının gereksinim duyduğu, birçok alanda kullanılan ve dışardan ithal edilerek milyonlarca lira döviz kaybına neden olan şap üretimi için bir şeyler yapmak gerektiğini düşünüyordu. Kâğıt Fabrikası'nın açıldığı 1936 yılında harekete geçerek şaptaşı madenlerinin bulunduğu yerleri gezdi, Kütahya-Gediz, Milas, Urla, Foça bölgelerinde araştırmalar yaptı. Gezdiği yerlerde şaptaşı rezervlerinin çok büyük olduğunu fark etmişti. Kütahya civarında zengin kaolin yatakları da vardı. Kaolin de kâğıt imalatında kullanılan ve dışardan alınan bir maddeydi. Memleketimiz, bu kaynaklarından mutlaka yararlanmalıydı.[42] Bir inceleme gezisinde İstanbul Üniversitesi Kimya Enstitüsü'nden ar-

kadaşı kimyager Celal Evin de vardı. Daha sonra Celal Bey'in üniversiteden ayrılarak Kâğıt Fabrikası'na geçmesiyle SEKA'da iyi bir kimya ekibi kurulmuş oldu.

Kâğıt fabrikalarının kimya ekibi, Gediz yakınındaki Şaphane Köyü'nde yaptığı çalışmalarla, ilk yılın (1936) şap ihtiyacını rahatlıkla karşılamıştı. Ellerinde kalan şapın bir kısmı da Ankara Belediyesi'nin şehir içme suyu tasfiye istasyonunda kullanılmıştı. Ankara Belediyesi de o dönemde içme suyunun arıtılması için şap arıyor ancak bulamıyordu. Kâğıt fabrikalarının bu jesti çok işe yaramıştı. Dönemin Ankara Vali ve Belediye Başkanı Nevzat Tandoğan bu katkıdan çok memnun kalmış, Mehmet Ali Bey'e ve ekibine teşekkür etmişti.[43]

Şap üretimi konusunda ilk olumlu sonuçların alınmasından sonra Mehmet Ali Bey, Şaphane'de üretimin sürekli olması için girişimde bulundu. Ne var ki, kendisine gönderilen yazılarda bu işin MTA tarafından yapılması gerektiği belirtiliyordu. Yani Mehmet Ali Bey'in şap üretimiyle uğraşması engellenmişti. Ancak aradan uzunca bir zaman geçip 1950 yılına gelindiğinde Türkiye'nin yıllık şap ihtiyacı 1200 tonu, dışarıya ödenen para da 220 bin lirayı bulmasına rağmen devlet konuya el koyup şaptaşı madenlerini işletmeye başlayamamıştı.[44]

Bu durum böyle devam edip gitti. Nihayet 22 Ekim 1957'de Şaphane'de alüminyum sülfat (şap) fabrikasının devlet tarafından temeli atıldı. Ne var ki, 1960 yılına kadar 1 milyon liralık yatırım yapılmasına rağmen inşaatta ciddi bir ilerleme görülmedi. Bu da yetmezmiş gibi 27 Mayıs hareketinin gerçekleşmesiyle, dönemin SEKA yöneticileri, şaptaşı işleme fabrikasını "iktisadi değildir" gerekçesiyle uygulamadan kaldırmak istedi. Şaphane Köyü'ndeki tesisler Birinci Beş Yıllık Plan içine alındıysa da Konya'da kurulacak alüminyum sanayii tesislerinden bu maddenin de elde edilebileceği gerekçesiyle bazı çevrelerce İkinci Beş Yıllık Plan kapsamına alınmasına çalışıldı.

Vakit gazetesi sahibi ve başyazarı Mehmet Asım Bey de yazdığı bir makalede, hem İzmit'te kurulan kâğıt ve selüloz fabrikalarının memleket kaynaklarına dayanılarak işletilmesinin önemine de-

ğiniyor, hem de Şaphane tesislerinde bir ilerleme olmadığından yakınıyordu.[45] Gerçekten de sonraki dönemde beklenilen gelişme olmamıştı.

Sonraları Kütahya Azot İşletmeleri'nde çalışan bir grup teknisyen, özel girişim olarak şap tesislerini işletmek isteğiyle bir başvuru yaptıysa da, şaptaşının işlenmesi için gerekli sülfürik asitin fabrikasının Bandırma'da bulunması ve sülfürik asit naklinin tehlikeli olması nedeniyle bundan da vazgeçilmişti. Belki sonraki bir dönemde şaptaşının Şaphane'den Bandırma'ya taşınarak işlenmesi yoluna gidilebileceği belirtiliyordu.[46]

1970'lere gelindiğinde SEKA yönetiminin Türkiye'de şap üretimine önem vermeye başladığını ve Şaphane Köyü'ndeki bu eski projeyi canlandırmaya başladığını görüyoruz. SEKA, Şaphane'deki işletmenin yüzde 39'una ortak olmuş, 1975 yılından itibaren de şap üretimine geçilmişti. 1975 yılı itibariyle Türkiye'nin yıllık şap gereksinimi 30 bin ton, Şaphane tesislerinde üretilen yıllık miktar ise 5 bin tondu. Aradaki fark, dışardan ithal edilmeye devam ediliyordu. SEKA bu kapasiteyi 15 bin tona çıkarmak için gerekli girişimlerde bulunmaya başlamıştı.[47] Mehmet Ali Bey diğer doğal kaynaklarımız için olduğu gibi şap konusunda da yıllarca usanmadan yazmış, konferanslarında meseleyi ele almıştı. SEKA'nın yıllar sonra da olsa onun söylediklerini önemsemeye başlamasını bir aşama saymak gerekir.

Mehmet Ali Bey, atalarımızın bir "Su Medeniyeti" yaratmış olmalarına rağmen sonraki devirlerde su konusunun ihmal edildiğini düşünüyordu. İstanbul'un çok yağış alan bir yer olmasına karşın, inşaatlarda kuyu suyu yerine çeşme suyu kullanılmasının büyük bir israf olduğunu söylüyordu. Gazeteler her gün İstanbul'un su sorunu üzerine yazıyor, ancak soruna kalıcı bir çözüm yolu bulamıyorlardı.

Mehmet Ali Bey zaman zaman memba suları ile maden suları konusuna da değiniyordu. Su konusuna bazı kitaplarında yer vermişti. Bazen gazetecilere yazdığı mektuplarda da bu konuyu ele alıyordu. *Tercüman* gazetesi yazarı Ahmet Kabaklı'ya gönderdiği bir mektubunda içecekler ve su meselesini anlatmış, dert yanmıştı.

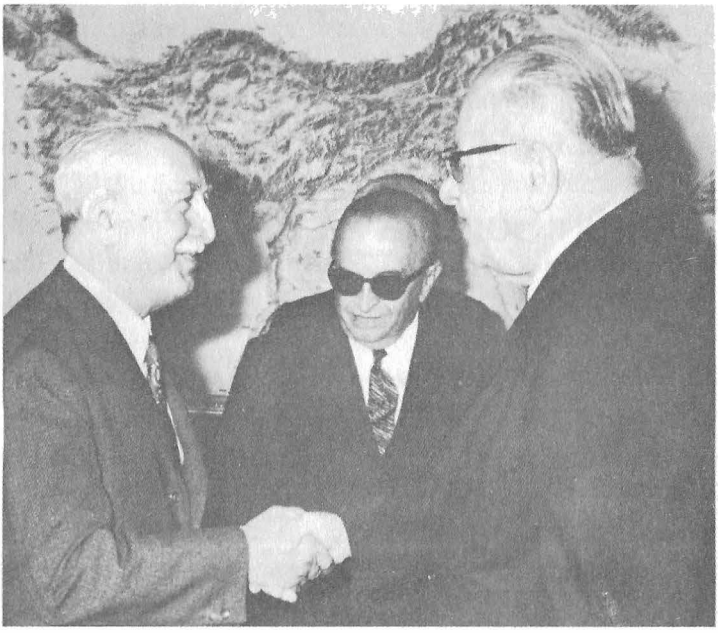
II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan boyalı ve kolalı içecekler, maden suyu ve memba suyu kültürümüzü yok etmeye başlamıştı. Vatandaşlar, özellikle çocuklar bu şekerli içeceklere büyük rağbet gösterdiği için meydan bunlara kalmıştı. Kızılay, Kavacık, Çitli, Uludağ maden suları ve daha niceleri yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı. Vapurlarda bile maden suyu satılmaz olmuştu.[48] Mehmet Ali Bey, maden suyu içme alışkanlığımızın devam etmesinden yanaydı. Boyalı-şekerli ve asitli içeceklerin sağlığa zararlı olduğunu bir kimyager, bir bilim adamı olarak her fırsatta tekrarlıyordu. Ancak aradan geçen zaman, asitli meşrubatların kesin zaferini ilan etti. Mehmet Ali Bey, kendi sınırlı imkânlarıyla mücadelesini sürdürdü.

IX
Bir Ömrün Sonuna Doğru

Gerçekleştirilemeyen bir hayal

Mehmet Ali Bey'in en büyük ideali, Türkiye'de devlet eliyle yerli kâğıt sanayiinin kurulmasıydı. Bu uğurda çok çalıştı, yaşamını yerli kâğıda adadı ve sonunda başardı. 10 Eylül 1970 tarihinde dönemin cumhurbaşkanı Cevdet Sunay onu Çankaya Köşkü'ne davet etti. Düzenlenen törende kendisine Türkiye'de modern kâğıt sanayiinin öncüsü ve kurucusu olarak Cumhurbaşkanı Sunay tarafından armağanlar sunuldu, başarıları ve hizmetleri takdir edildi.[1] Bu iltifatlar, mücadeleyle geçmiş bir ömrün sonuna doğru ona büyük moral vermişti. 1970'lerin sonlarında memleketin her yerine yayılmış kâğıt fabrikalarında yıllık 600 bin ton kâğıt-karton üretiminin gerçekleştiriliyor olması onun için en büyük mutluluk kaynağıydı. Ancak, artık iyice yaşlandığı bu son döneminde gerçekleştirmek istediği bir arzusu daha vardı. Bu, Türkiye'de kâğıtçılığın tarihi mirasını sergileyecek ve sonraki kuşaklara aktaracak bir müessesenin kurulmasıydı.

Mehmet Ali Bey, Türklerin kâğıtçılığı Avrupalılardan çok daha önce bildiğini söylüyor, bilimsel toplantılarda sürekli bunu vurguluyordu. Bazı kaynaklara göre, Selçuklular zamanında Pamukkale civarında faaliyet gösteren bir kâğıt imalathanesi vardı. Burada

072. *Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın Mehmet Ali Kâğıtçı'yı kabulü (1970).*

Türk işçilerle birlikte, Haçlı ordularından esir edilen İtalyan işçiler de çalışıyordu. Bu imalathanenin kapanmasından sonra İtalya'ya dönen işçiler memleketlerinde Fabriano Kâğıt İmalathanesi'ni kurmuşlardı. Bu kâğıt imalathanesi bugün Avrupa'nın en eski kâğıt atelyesi olarak bilinmektedir. Mehmet Ali Bey, Türklerin Avrupalılardan çok daha önce kâğıtçılığı bildiği gerçeğinin genç kuşaklara, hatta dünyaya duyurulması gerektiğine inanıyordu. Bir keresinde arkadaşı, tarihçi Cemal Kutay'la birlikte Pamukkale'ye gitmişler, şeriyye sicilleri üzerinde araştırmalar yapmışlar ve söz konusu kâğıthaneyle ilgili bir vakfa bile rastlamışlardı. 15-16 gün süren bir araştırmadan sonra Pamukkale'deki tarihi kâğıthanenin olası yerini bile tespit etmişlerdi.[2]

Kâğıtçı'nın en büyük isteği, tarihi kâğıthanelerden birisinin (Pamukkale, Yalova veya Hünkâr İskelesi) orijinal şekline uygun olarak yeniden düzenlenmesiydi. Burada Türk kâğıtçılık tarihindeki gelişmeler, döneminden kalma tarihi araç gereç ve belgelerle sergilenebilecekti. Hem müze, hem de kâğıt kültür merkezi olarak çalı-

073. *İstanbul Üniversitesi'nde uygulamalı bir konferans sırasında.*

şacak bu tarihi mekânda, eski kâğıtçılık zanaatına ve modern kâğıt sanayiine dair her türlü kitap, dergi ve materyal bulunacak, kâğıtçılık konusunda araştırma yapacaklara kütüphane ve arşiv hizmeti verilebilecekti. Böylece Mehmet Ali Bey'in kâğıtçılık alanındaki zengin kitaplığı da bu merkezde değerlendirilmiş olacaktı. Diğer yandan bu müze-kültür evinde kurslar açılarak eski kâğıt teknikleri olan aherlemek, mührelemek ve ebrulamak gibi yöntemler de uygulamalı olarak gösterilecek, elde edilen ürünler burada sergilenecek ve bu geleneksel sanatlarımızın unutulup gitmesinin önüne geçilecekti.[3]

Mehmet Ali Bey müze-kâğıthane konusunda ilk kez 19 Mayıs 1967'de harekete geçmiş, Dr. Nejat Eczacıbaşı'yla görüşerek kendisinden destek istemişti. Verilen bilgileri büyük bir ilgiyle dinleyen Nejat Bey, İstanbul Beykoz'daki tarihi Hünkâr İskelesi Kâğıthanesi'nin yeniden düzenlenerek müze-kâğıthane haline getirilmesi için her türlü desteği vermeyi kabul etmişti. Ne var ki, bu ilk görüşmenin üzerinden üç yıl geçmiş, ama bu konuda bir gelişme olmamıştı.

Mehmet Ali Bey, 26 Aralık 1970'de Dr. Nejat Eczacıbaşı'na bir mektup yazarak meseleyi hatırlattı. Eczacıbaşı, bazı sebeplerden dolayı gecikmeler olduğunu ve bu projeyi gerçekleştirmekte kararlı olduklarını ifade etti. Bu konuda hemen harekete geçilemedi, aradan yine belli bir zaman geçti. 14 Haziran 1973'te Mehmet Ali Bey, Eczacıbaşı Holding Halkla İlişkiler Müdürü Ahmet A. Ramazanoğlu'yla Beykoz'da bir inceleme gezisi yaptı.

Dr. Nejat Eczacıbaşı, 29 Ağustos 1973'te Mehmet Ali Bey'e bir mektup yazdı. Eczacıbaşı mektupta şunları söylüyordu: "*Tensip buyurduğunuz yerleri gidip gördüm. Tercih ettiğiniz plaj yanı benim için de uygun göründü. Mimar olarak Emin Necip Uzman ve Aydın Boysan beyleri seçtim. İşin hukuki yönünü Prof. Ergun Özsunay ve Avukat Esat Berksan takip edecekler. Bilgin Bey de sizinle irtibat vazifesine devam edecekler ve emirlerinizi telakki edecekler. İdealinde birleştiğimiz konu çeşitli sebeplerle fazla uzadı. Bu vakit kaybını bundan sonraki yoğun çalışmalarımızla umarım ki, telafi ederiz.*"[4]

Eczacıbaşı'nın bu mektubu Mehmet Ali Bey'i umutlandırmıştı. Kâğıthane-Müze-Kütüphane kompleksi için yeniden harekete geçti. Mimar Emin Necip Uzman'la görüştü, Bilgin Bey'le teknik meseleleri tartıştı. Ancak yine de çalışmalar istenildiği hızda ilerlemiyordu. 1974 yılına girilmişti. Nihayet Mehmet Ali Bey'e 11 Mart 1974'de Eczacıbaşı Holding Basın ve Halkla İlişkiler Müdürü Bilgin Peremeci'den gelen mektupta, Küçüksu bölgesinde beğendikleri arazilerin şahıs malı çıktığı, Dr. Nejat Eczacıbaşı'nın bu yerlerin parasını ödemesi durumunda belediyenin istimlak yapabileceği, Nejat Bey'in bu ödemeyi yapmayı kabul ettiği, avan proje, yerleşme krokileri ve bina maketlerinin belediyeye sunulduğu belirtiliyordu. İşler yolunda giderse kâğıtçılık merkezi ve müzesinin temeli Mayıs 1974'te atılabilecekti. Verilen bu bilgilere göre, her şey hazır gibi görünüyordu. Ne var ki, bu proje bilinmeyen bir nedenle gerçekleştirilemedi. Belediyeden gerekli izinler mi alınamamıştı, yoksa müze olacak arazinin satın alınmasında bir engel mi çıkmıştı, bilinmiyor.

Esmer altın: Türk afyonu

Mehmet Ali Bey'in, esmer altın dediği Türk afyonuna olan özel ilgisi her zaman canlı kalmıştı. 1960 yılında yayımladığı *Afyon* adlı eserinden sonra da bu ilgi artarak devam etti. Ulus olarak servetlerimizin, kaynaklarımızın yeterince değerlendirilmediğini öteden beri düşünmekteydi, fakat söz Türk afyonuna geldiğinde gerçekten yüreği acımaktaydı. Ona göre, dünyanın birçok bölgesinde haşhaş üretimi yapılmakla birlikte Türk haşhaşı (afyonu), dünya ilaç kodekslerinin istediği özellikleri karşılayan birkaç örnekten birisiydi. Böyle bir servete sahip olan Türkiye'nin de bundan yeterince yararlandığı söylenemezdi.

Dünyaca ünlü afyonumuzu işleyecek modern fabrikalara sahip değildik ve olan bir, iki tanesinin başına da bu işten anlamayanlar getirilmişti. Diğer yandan, dışarıya çok ucuza afyon satmaya ve afyondan üretilen ilaçları büyük paralar ödeyerek ithal etmeye de devam ediyorduk. Bu da döviz kaybına, kaynakların israfına sebep oluyordu. Buna artık son verilmeliydi.

Üstün nitelikli afyonumuz, sömürgeci devletlerin de iştahını kabartıyordu. ABD ve Avrupa devletleri ürettikleri sentetik uyuşturucuların dünya ilaç pazarında rakipsiz olması ve Türk afyonunun silinip gitmesi için yeni planlar peşindeydi. 1970'lerde Avrupa basınında Türkiye'den giden haşhaştan üretilen uyuşturucuların Avrupalı gençleri zehirlediği yolunda bir gürültü koparılmaktay-

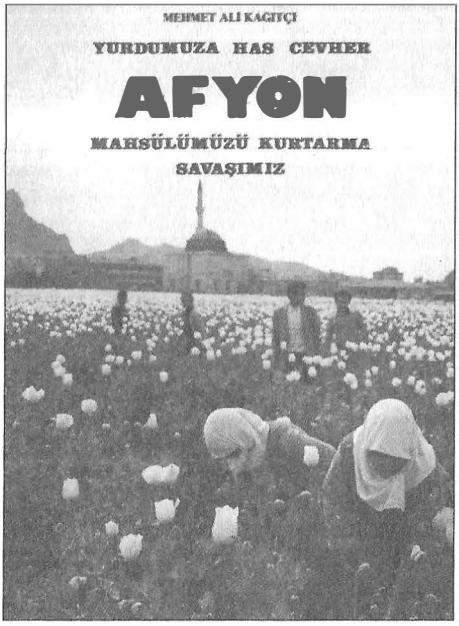

074. *Mehmet Ali Bey'in yakasında haşhaş ile çekilmiş bir fotoğrafı (1970'ler).*

dı. Bu durum Avrupa'nın ve ABD'nin ülkemiz üzerindeki baskısını daha da artırmıştı. Türkiye'de haşhaş ekimini yasaklamak istiyorlardı. Sonunda hükümet baskılara dayanamayarak haşhaş ekimini yasaklama kararı aldı. Mehmet Ali Bey bu trajik durumu, komşu bahçesinden erik çalan çocuğun bağırsaklarının bozulmasından telaşlanan babanın, komşusundan meyve ağaçlarını sökmesini veya kesmesini istemesine benzetiyordu.

Mehmet Ali Bey, duyarlı bir bilim adamı olarak Türk afyonu üzerindeki baskıların artması meselesini daha fazla gündemde tutmak için çalışmaya başladı. *Cumhuriyet* gazetesi Sorumlu Yazıişleri Müdürü Oktay Kurtböke'ye 17 Mayıs 1970'te bir mektup yazdı. Mektup yazdığı bir başka isim de Doğan Avcıoğlu'ydu. Mehmet Ali Bey mektuplarında, konunun canlı tutulması ve baskılar karşısında bilinçli bir kamuoyu yaratılması gerektiğini ifade ediyordu. Milyonlarca haşhaş üreticisi perişan durumdaydı.

Haşhaş ekimi üzerindeki yasağın kaldırılması için verilen mücadele birkaç yıl sürdü, nihayet haşhaşın tarımı da, haşhaş kelleleriinin çizimi de serbest bırakıldı. Mehmet Ali Bey dönemin Gıda

075. Yurdumuza Has Cevher Afyon *adlı kitabı (1977).*

Tarım ve Hayvancılık Bakanı Korkut Özal'a yazdığı mektupta afyonumuzu işleyecek afyon alkoloidleri fabrikasının bir an önce açılmasını talep ediyordu.[5]

Mehmet Ali Bey afyon konusundaki çalışmalarına sonra da devam etti. Bu çalışmalarını 1977 yılında bir kitap haline getirdi. *Yurdumuza Has Cevher Afyon Mahsulümüzü Kurtarma Savaşımız* isimli bu eser, içerdiği birçok gazete haberi, makale, resmi yazı, belge, resim ve diğer malzemeleriyle bugün bile haşhaş-afyon meselesi üzerine çalışacak olanlar için kapsamlı bir başvuru kaynağıdır.[6]

Afyon konusunda iki önemli kitabın sahibi olan Mehmet Ali Bey, ömrünün sonuna kadar bu konuda yazmaya devam etti. Cumhuriyet Senatosu Malatya Senatörü Hamdi Özer'e yazdığı mektupların büyük kısmında haşhaş konusunu ele almaktaydı (10 Ocak 1978, 27 Ocak 1978, 22 Aralık 1978 ve 4 Ocak 1979 tarihli mektuplar). Mehmet Ali Bey, konunun siyasi platformda canlı tutulmasına çalışıyordu. *Tercüman* gazetesinden Ahmet Kabaklı ile Niyazi Ahmet Banoğlu'na yazdığı mektuplarda da afyon meselesini sık sık ele aldığı oluyordu. Denilebilir ki Mehmet Ali Bey, Türk afyonunun değerlendirilmesi kavgasını veren, halkımızın hiç tanımadığı bir mücadele adamıydı.

Gürsoy Ailesi'nin gelişi

Emekliliğin ardından Mehmet Ali Bey ve eşi Münevver Hanım Heybeliada'da sessiz ve sakin bir yaşam sürüyorlardı. Münevver Hanım da ilkokul öğretmenliğinden emekli olmuştu. Mehmet Ali Bey için SEKA günleri artık çok gerilerde kalmıştı. Evladı gibi gördüğü kâğıt fabrikalarının çalışmalarını uzaktan izliyordu artık. İçi rahattı, çünkü fabrika temelinin sağlam olduğuna inanıyordu. Tek sıkıntısı, eski dostlarının vefasızlığı ve unutulmuş olmanın üzüntüsüydü.

1969'dan 1970'e girerken Kâğıtçıların dünyasına Gürsoy Ailesi girdi. Cevat Gürsoy, Heybeliada Belediyesi'nde çalışıyordu, eşi Havva Hanım da ev kadınıydı. Bafra'dan, önce İstanbul'a gelmiş-

ler, oradan Heybeliada'ya taşınmışlar ve Kâğıtçıların hemen bitişiğindeki evde oturmaya başlamışlardı. Gürsoylar taşındıkları andan itibaren Kâğıtçıların dostluğunu kazanmışlardı. Sık sık birbirlerine oturmaya giderlerdi, arayıp sormadıkları gün neredeyse yoktu.

Mehmet Ali Bey'in babası Ahmet Bey'in evi terk edip Büyükada'da başka bir kadınla evlenmesinden sonra annesi Rukiye Hanım da bu üzüntüye dayanamamış, 1939'da yaşamını yitirmişti. Kardeşi Yüksek Mimar Hüseyin Avni Bey'den ve amcasının kızı Kâmile Hanım'dan başka akrabası kalmamıştı Mehmet Ali Bey'in. Bu yüzden Kâğıtçılar, Gürsoy Ailesi'yle kısa süre içinde kenetlenmişlerdi.

Çok geçmeden Gürsoyların ilk kızı Canan dünyaya geldi. Mehmet Ali Bey ve Münevver Hanım, Canan'ı o kadar sevdi ki, yanlarından ayırmaz oldular. Kâğıtçıların çocuğu olmamıştı. Mehmet Ali Bey'in kardeşi Hüseyin Avni Bey de, amcasının kızı Kâmile Hanım da hiç evlenmedikleri için ailede çocuk yoktu. Küçük Canan, Mehmet Ali Bey'e dede, Münevver Hanım'a da anne diyordu. Mehmet Ali Bey'in, gerçek dedesi olmadığını çok daha sonraları öğrenecekti.

Mehmet Ali Bey sabah kalkıp kahvaltısını yapıyor, hemen Gürsoylara gidip Canan'ı seviyordu. Ömrünün sonuna yaklaşan bu iki yaşlı insan, yıllardır özlemini çektikleri evlat sevgisini Canan'la yaşıyor, onu sevip şımartıyorlardı. Mehmet Ali dedesi ile küçük Canan birlikte oyunlar oynuyorlardı. Mehmet Ali Bey, Canan'a birçok kitap ve oyuncak almıştı. Önceleri dedesi, Canan'a kitap okurken, zamanla roller tersine dönecekti. Canan, altı yaşında okumayı öğrenmiş, kitaplarının hepsini de ezberlemişti. Mehmet Ali Bey, Canan'ın annesi Havva Hanım'a da bazen görevler verir, gazetelerdeki çeşitli yazıları işaretler, bunları okuyup kendisiyle tartışmasını isterdi.

Kâğıtçı Ailesi ile Gürsoylar birlikte seyahatlere çıktılar, memleketin birçok yerini gezdiler, tanıdılar, bu dostluk böylece hep devam etti.

Münevver Kâğıtçı'nın ölümü

Mehmet Ali Bey'in eşi Münevver Hanım'ın 1974 yılında sağlığı bozulmaya başlamıştı. Rahatsızlığı önceleri hafif unutkanlıklarla kendini göstermiş, zamanla her şeye aşırı hassasiyet gösterir olmuştu. Huzursuzdu, iştahı azalmıştı ve çok sigara içiyordu. Evde duramıyor, hiçbir şeyle meşgul olamıyordu.

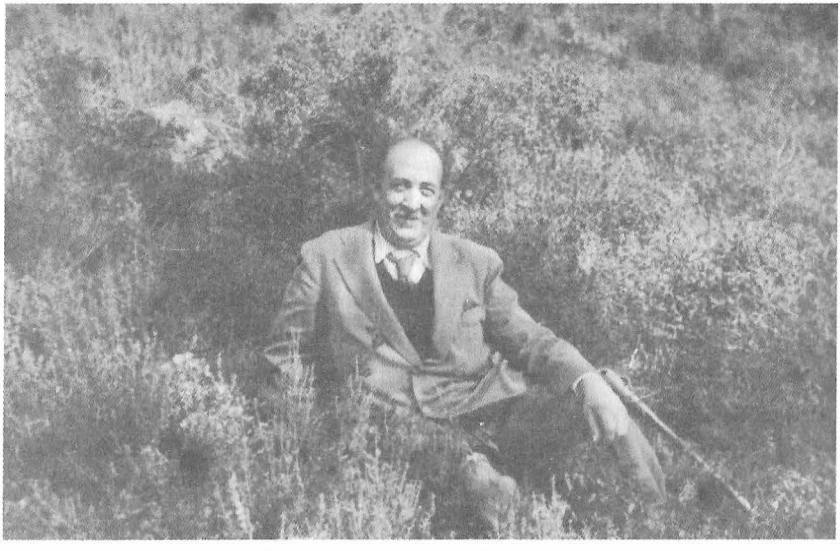
Mehmet Ali Bey, eşini 1974 yılı Nisanı'nda Şişli Etfal Hastanesi'nin Asabiye Polikliniği'ne götürdü. Göz muayenesi, kan ve idrar tahlilleri yapıldı. Dr. Yıldırım Bey, yazdığı ilaçların üç ay kadar kullanılmasını önerdi. Ancak, sonuç alınamadı ve doktor, Münevver Hanım'ın kendi kliniğinde yatırılmasını istedi.

Klinikte yatmayı önce kabul eden Münevver Hanım son dakikada bundan vazgeçti ve buna büyük tepki gösterdi. Klinikte yatmasından vazgeçildiyse de bu olaydan sonra rahatsızlığı daha da arttı.

Ekim ayında Mehmet Ali Bey, eski dostu Dr. Esat Durusoy'u evinde ziyaret ederek, olanları anlattı ve kendisinden yardım istedi. Dr. Esat Bey konuyla yakından ilgilendi ve hemen Cerrahpaşa

076. *Münevver Kâğıtçı.*

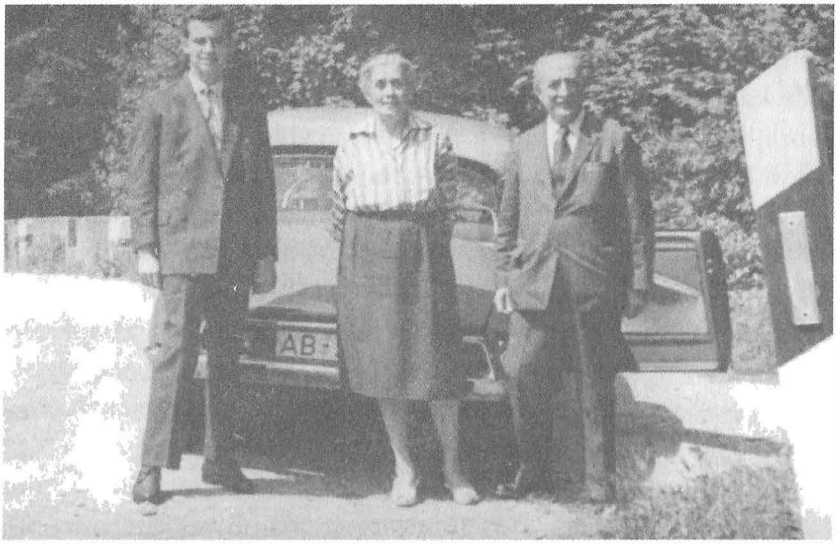

077. *Bir ömrün sonuna doğru.*

Tıp Fakültesi Nöropsikiyatri Kürsüsü Profesörü Dr. Sabahattin Kerimoğlu'nu telefonla arayarak bu hastayla yakından ilgilenmesini rica etti.

Mehmet Ali Bey eşini Prof. Sabahattin Kerimoğlu'nun Beyoğlu'ndaki muayenehanesine götürdü. Sabahattin Bey dost canlısı birisiydi, onları güler yüzle karşıladı. Münevver Hanım'ı inceden inceye muayene ettikten sonra, tahlil raporlarını da inceledi. Bir kere de Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Nöropsikiyatri Kürsüsü Biyoloji Laboratuvarı'nda kan tahlili yapılmasını istedi. Söz konusu tahlil sonuçlarının alınmasının ardından Münevver Hanım için yeni ilaçlar yazdı ve bunların üç ay kullanılmasını istedi. Ancak üç ay sonra yapılan muayenede de hastanın durumunda kayda değer bir düzelme görülmemişti.

Münevver Hanım artık ev işleriyle bile ilgilenemiyordu. Önceden nefis yemekler pişirirken, bir kahve bile yapamaz olmuştu.[7] Çok nadir yemek yediği ve çok sigara içtiği için oldukça zayıflamıştı. Mehmet Ali Bey'in hayat arkadaşı, gözünün önünde eriyip gidiyordu. Ve o, bu duruma çok üzülüyor, ancak elinden hiçbir şey gelmiyordu. Yeniden Dr. Sabahattin Kerimoğlu'yla bağlantı kurul-

078. *Eşiyle birlikte çıktığı yurtdışı gezilerinden birisinde.*

du. Ne var ki, Kerimoğlu'nun tek söylediği, ilaçlara devam edilmesi gerektiğiydi.

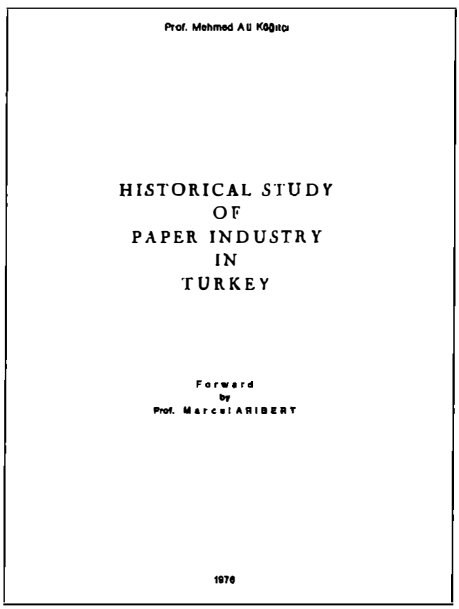
Kimi dostları Mehmet Ali Bey'e Bükreş'te kliniği bulunan Dr. Anna Aslan'a gidilip prokain tedavisi yapılmasını öneriyorlardı. Ord. Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay'la görüşmesini önerenler de vardı. Mehmet Ali Bey ise kararsızdı. 20 Haziran 1975'te eski arkadaşı Ord. Prof. Süheyl Ünver'e bir mektup göndererek eşinin durumuyla ilgili olarak ne yapması gerektiği konusunda önerilerini almak istedi.

O günlerde Prof. Ünver'le kâğıthane-müze projesi konusunda mektuplaşıyorlardı. Ünver, her mektubunda Münevver Hanım'ı da soruyor, sağlığına kavuşmasını diliyordu. Mehmet Ali Bey, Prof. Ünver'e yazdığı bir mektupta Prof. Kerimoğlu'nun Münevver Hanım'ı bir kere daha muayene ettiğini ve yeni ilaçlar önerdiğini söyledi.[8] Ancak, hastanın durumu her geçen gün daha kötüye gidiyordu. 1975 yılının son ayları da sıkıntı içinde geçti. Kâğıtçıların komşusu Gürsoylar her gün Mehmet Ali Bey'in yanındaydı. Dört yaşındaki küçük Canan, kötü bir şeyler olduğunu seziyorsa da olayları kavrayamıyordu.

Münevver Kâğıtçı, 31 Ocak 1976'da yaşama veda etti. Mehmet Ali Bey artık yapayalnız kalmıştı. Bunca yıllık beraberlikten sonra eşini kaybetmesi onda tam bir çöküntü yarattı.[9] Eşinin ölümünden sonra, içine düştüğü yalnızlık daha da zor gelmeye başladı. Gürsoy Ailesi hemen yakınındaydı ve ona hep destek oldu.

Münevver Hanım'ın vefatı SEKA'lılar arasında da üzüntüyle karşılanmıştı. *SEKA Postası,* haberi: "*Mehmet Ali Kâğıtçı Eşini Kaybetti*" başlığıyla duyurdu. SEKA Genel Müdürü Aziz Gümüş de Mehmet Ali Bey'e bir başsağlığı telgrafı çekti. Telgrafta, Mehmet Ali Bey'in eşini kaybetmesinden ve cenazeye katılamamış olmasından dolayı duyduğu üzüntüyü ifade ediyor, "*Memleketimize on binlerce öğrenci yetiştiren merhumeye Tanrıdan rahmet niyaz ederim*" diyerek acısını paylaşıyordu.

Mehmet Ali Bey, bir süre sonra toparlanarak çalışmalarına yeniden başladı. Sabahları erkenden kalkıyor, kahvaltısını yapıyor, günlük gazeteleri okuyor, sonra da araştırmalarına yoğunlaşıyordu. Uzunca bir süredir Türkiye'de kâğıt sanayiinin tarihini anlatan *Historical Study of Paper Industry in Turkey* ismini verdiği kitabı üzerinde çalışmaktaydı. Kitabın son hazırlıklarını yapıyordu. Ki-

Prof. Mehmed Ali Kâğıtçı

HISTORICAL STUDY
OF
PAPER INDUSTRY
IN
TURKEY

Forward
by
Prof. Marcel ARIBERT

1976

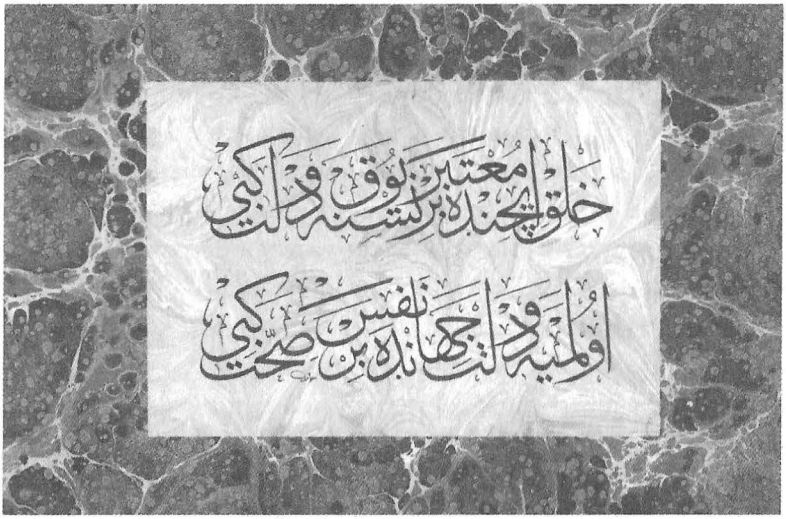
079. *Historical Study of Paper Industry in Turkey (1976).*

tapta, Türk yazı ve süsleme sanatlarına da geniş yer vermişti. Yurtdışından bir arkadaşı, içinde ebru ve hat (kaligrafi) örneklerinin bulunduğu bir paket göndermişti kitabında kullanması için. Ancak içinden çıkan Osmanlıca yazılar gümrükçüleri şüphelendirdiği için paket İstanbul gümrüklerinden geçememişti. Mehmet Ali Bey bu kez de paketi alabilmek için mücadele etmek zorundaydı. İstanbul Kambiyo Müdürlüğü'ne bir yazı göndererek kariyeri, çalıştığı görevleri ve eserleri hakkında bilgi verdi.[10] Ebru ve hat örneklerinde vatan-millet için zararlı bir konu geçmediğini vurgulayarak, paketin kendisine verilmesini istedi.

Birkaç gün sonra gümrüklerden gönderilen bir yazıda, paketteki malzemelerin üzerinde eski Türkçe yazılar bulunduğu için konunun Ankara Emniyet Müdürlüğü I. Şube'ye havale edilmiş olduğu belirtiliyordu. Bunun üzerine Mehmet Ali Bey eski öğrencisi emekli albay, gümrükçü İsmail Doğu'ya bir mektup yazarak kendisinden yardım istedi. Bununla da yetinmedi, kendisiyle daha önce de yazıştığı anlaşılan dönemin Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Prof. Dr. Necmettin Erbakan'a da bir mektup yazdı. Mektupta, yaptığı çalışmalardan söz ediyor, sonra da sözü, kendisine gönderilen ve gümrüklerde takılıp kalan pakete getiriyordu.[11] Yıllarca çalışıp bunca mücadele verdikten sonra böyle bir sorunla karşılaşacağını hiç ummadığını da belirtiyordu. Memleketimizi yurtdışında tanıtacak ve milli kültürümüze katkıda bulunacak olan böyle bir eserin yayımlanabilmesi ve paketin gümrüklerden çıkarılıp kendisine verilmesi hususunda kendisinden yardım istiyordu. Bu arada İsmail Doğu'nun da arkadaşı olan İzmir Milletvekili Şinasi Osma'ya da konunun Erbakan'a hatırlatılması için bir mektup göndermişti.

Bu yazışmalardan sonra nihayet, gümrüklerde bekleyen ve içinde ebru ve hat örnekleri bulunan paket Mehmet Ali Bey'e gönderildi. Bu malzemeler böylece sözü edilen kitaba eklenebildi ve kitap 1976 yılı içinde Fransızca ve İngilizce olarak basıldı.

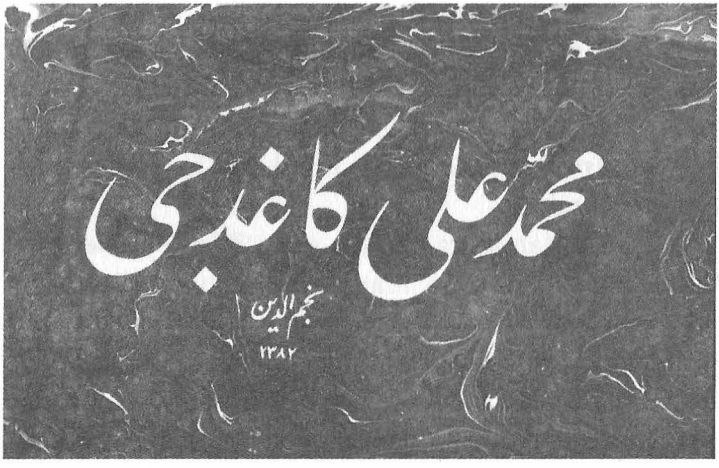
Bu eser memleketimizde pek ses getirmese de, Avrupa bilim çevrelerinde ilgi uyandırdı. Kitabın İngilizcesi *Manchester Museum of Science and Technology*, Oxford'daki *Bodleian Library* ve

080. *Güzel bir hat ve ebru örneği.*

Fransız *Bibliotheque Nationale* tarafından Mehmet Ali Bey'den talep edildi. Ertesi yıl da *The Library of Congress,* kitabın Fransızcasını istedi.[12]

Mehmet Ali Bey'in 1970'li yılların sonlarına doğru üzerinde çalıştığı konulardan biri de Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki yıpranmış kitapların onarımıydı. Kütüphane Müdürü Muammer Ül-

081. *Üzerinde Mehmet Ali Kâğıtçı yazılı bir ebru örneği.*

ker'in isteğini geri çevirmemiş, her çarşamba kütüphanede çalışmaya başlamıştı. Birçok elyazması eser yırtılmış, yıpranmış veya kitap kurtlarının, zararlı böceklerin tahribatına uğramış durumdaydı. Mehmet Ali Bey ata yadigârı bu eserlerin onarımı konusunu çok önemsiyor, herhangi bir bedel almadan bu işi seve seve yapıyordu. Önce, onarılacak kitapların yapıldığı kâğıt, laboratuvarda tahlil ediliyor, malzemesi öğreniliyor, sonra da aynı özelliklerde kâğıt üretilerek yıpranmış bulunan yazma eser onarılıyordu. Elle kâğıt üretilirken malzeme dibek içinde dövülerek uygun selüloz elde ediliyordu. Dibekte dövülerek keçeleştirilen, bazen kavak ağacı, bazen ayçiçeği sapı, bazen de saman olabiliyordu. Mehmet Ali Bey, bu nadir eserlerin onarılmasından büyük keyif alıyor, kütüphaneye gittiği günler sabahtan akşama kadar bu işle uğraşıyordu. Kısa sürede Süleymaniye Kütüphanesi çalışanlarının "Mehmet Ali Baba"sı olmuştu.

Kâğıtçı müze işinin peşini bırakmıyor

Mehmet Ali Bey, kâğıtçılık müzesi projesinin peşini bırakmadı ve karamsarlığa da kapılmadı. 1975-1980 yıllarında yeni girişimlerde bulundu. 18 Mart 1975 tarihli bir mektupla Pamukkale Belediyesi'ne başvurdu ve müze konusunda yetkililerden ilgi beklediğini belirtti. Ancak Denizli Belediyesi'nden gelen yazıda, Pamukkale civarının milli park alanı kabul edildiği için bina yapımına izin verilmediği, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'yle irtibat kurulması gerektiği bildiriliyordu.[13]

Mehmet Ali Bey bu olumsuz cevaba rağmen yılmadı, *Tercüman* gazetesi yazarı Ahmet Kabaklı'ya konuyu anlattı ve kendisinden yardım istedi. Konuyla ilgilenen Ahmet Kabaklı, *Tercüman*'da bir makale yazarak Pamukkale'de açılacak müze için devleti göreve çağırdı.[14] Köşe yazısı etkili oldu ve dönemin Kültür Bakanı Rıfkı Danışman, projeye destek vereceklerini açıkladı. Mehmet Ali Bey'i Ankara'ya davet etti.

Mehmet Ali Kâğıtçı, 4 Mayıs 1976'da Ankara'da Danışman'la görüştü. Mehmet Ali Bey müze-kâğıthane projesini Bakan'a sundu.

Belgeleri inceleyen Kültür Bakanı, müze-kâğıthane projesinin Pamukkale'de kurulması konusunda tam destek sözü verdi. Ne var ki, 19 Temmuz 1976'da Mehmet Ali Bey'e gönderilen, Denizli Valisi M. Hayri Güler'in imzasını taşıyan mektupta, bölgede tarihsel araştırma yapıldığı ancak, Pamukkale-Çürüksu Vadisi'nde söz konusu tarihsel kâğıthane kalıntılarına rastlanmadığı belirtiliyordu.[15]

Bunun üzerine Mehmet Ali Bey, Kültür Bakanlığı Müsteşarı'na ve Ahmet Kabaklı'ya birer mektup yazdı. Müsteşara gönderdiği mektubunda çok eski zamanlarda işletilmiş tarihi kâğıthanelerin hiçbirisinden doğru dürüst bir şey kalmadığını, dolayısıyla kalıntıları aramanın boş yere bir uğraş olacağını ifade etti. Denizli Valisi'ne gönderdiği daha ayrıntılı bir başka mektupta ise Pamukkale bölgesinin tarihi ve turistik öneminden, projenin gerçekleştirilmesinin bu bölgenin tarihi-kültürel mirasını ortaya çıkaracağından, dikkatleri bu bölgeye çekeceğinden bahsetti.

Bu girişimden de bir sonuç çıkmadı. Celal Bayar, Mehmet Ali Kâğıtçı, Cemal Kutay, Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver, eski SEKA genel müdürlerinden Yaşar Başkaya ve Dr. Nejat Eczacıbaşı'ndan oluşan Kâğıt Kültür Merkezi-Müze ve Kâğıthane Yaptırma Derneği Yönetim Kurulu'nun İstanbul'da müze açılması konusundaki kararından da bir sonuç alınamadı.[16] Mehmet Ali Bey'in İstanbul Üniversitesi'nin eski rektörü Prof. Dr. Nazım Terzioğlu'yla müze-kâğıthane projesi konusunda yaptığı girişimler de sonuçsuz kaldı. Mehmet Ali Bey'in bu hayali, sağlığında gerçekleşemedi, bu yüzden aramızdan biraz da gönlü kırık ayrıldı. Cemal Kutay, Mehmet Ali Bey'in bir arsası olduğunu ve onu satmaya çalıştığını söylüyordu. Satabilseydi kimseye muhtaç olmadan müzesini kendisi kurabilecekti. Ne yazık ki, arsasını da satamadı.[17]

Genel Müdür Kemal Unakıtan Kâğıtçı'yı fabrikalara davet ediyor

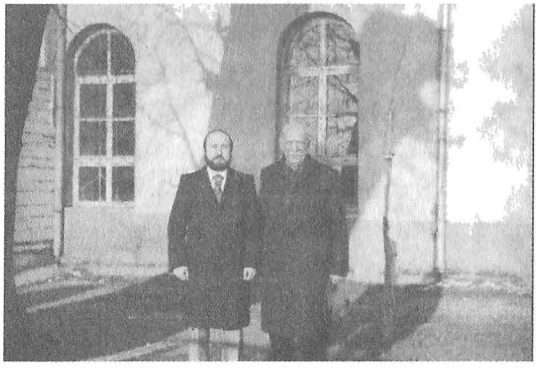
1977 yılı sonlarında SEKA Genel Müdürü Kemal Unakıtan'dı. Unakıtan, hayatta olan eski genel müdürler Enver Atafırat, Yaşar Başkaya, Cemal Köstem, Aziz Gümüş ve kurucu müdür Mehmet

Ali Kâğıtçı'ya birer mektup yazdı. Unakıtan mektubunda SEKA ve SEKA'lılar için yaptıkları hizmetleri şükranla anıyor, bundan sonra da manevi yardımlarını beklediğini ifade ediyordu. Mehmet Ali Bey de yazdığı cevapta, "*Teveccüh ve kadirşinas iltifatlarımıza yürekten arzı şükran ederim efendim*" diyerek bu diyalogdan duyduğu memnuniyeti dile getirmişti.

Genel Müdür Unakıtan, Mehmet Ali Bey'e bir mektup daha gönderdi ve Heybeliada'ya gelip kendisini ziyaret etmekten mutluluk duyacağını ifade etti. Mehmet Ali Bey de bunu büyük bir memnuniyetle kabul etti. Böylece yıllar sonra kâğıt fabrikaları ile Mehmet Ali Bey arasında yeniden bir iletişim kurulmuş oldu.

11 Şubat 1978'de Genel Müdür Unakıtan, Genel Müdür Teknik Yardımcısı Nahit Avcı, Genel Müdür İdari Yardımcısı İbrahim Şakarcan ve Genel Sekreter Fikret Balaban'dan oluşan bir heyet, Mehmet Ali Bey'i adadaki evinde ziyaret etti. Mehmet Ali Bey çok mutlu olmuştu, hatırlanmak güzeldi. Konuklarını en iyi şekilde ağırladı. SEKA heyeti adadan ayrılırken Kemal Bey, Mehmet Ali Bey'i kâğıt fabrikalarına davet etti, o da mutlaka geleceğini söyledi.

Aradan bir hafta geçtikten sonra, 17 Şubat 1978'de SEKA'da Mehmet Ali Kâğıtçı onuruna yemekli bir toplantı düzenlendi. Mehmet Ali Bey yıllar sonra yeniden SEKA'nın konferans salonunda hazır bulunuyordu. Toplantıya SEKA Genel Müdürü Kemal Unakıtan, Kocaeli Vali Vekili Saim Tuncel, kentin ileri gelenleri ve basın mensupları katıldı.[18]

082. *SEKA Genel Müdürü Kemal Unakıtan'la birlikte (1978).*

SEKA Genel Müdürü Kemal Unakıtan yaptığı konuşmada, kâğıt ve selüloz fabrikalarının büyük mücadelelerden sonra kurulduğunu ve fabrikaların kurucusu Mehmet Ali Kâğıtçı'nın bu uğurda birçok zorluğa katlandığını ifade etti. Unakıtan, "*Bir SEKA'lı ve İzmitli olarak kendisine şükran borçluyuz*" dedikten sonra Mehmet Ali Bey'i sahneye davet etti. Mehmet Ali Bey'e gümüş bir "onur plaketi" sunuldu. Plaketin üzerinde, "*Türk Kâğıt Sanayiinin Öncüsü-Kurucu Müdürümüz Kimya ve Kâğıt Yüksek Mühendisi Sayın Mehmet Ali Kâğıtçı'ya-Unutulmaz Hizmetlerinin Şükran Hatırası Olarak En İçten Saygılarımızla Sunarız-İzmit 17 Şubat 1978-SEKA Genel Müdürlüğü*" yazılıydı.

Mehmet Ali Bey de konuşmasında, toplantıyı düzenleyen yetkililere teşekkür etti ve şunları söyledi: "*Bugünkü toplantınız bana çektiğim bütün sıkıntılarımı, meşakkatlerimi unutturan en tatlı hatıram olacaktır. Şu gördüğünüz plaket platinden, altından da olsa benim derunî olarak duyduğum zevkin yanında yine hiç kalır.*"[19] Kâğıtçı, İzmit'te kâğıt fabrikalarının açılması ve ilk yerli kâğıdın üretilmesi sürecini anlattı, gazetecilerin sorularını yanıtladı. Sonra da hep birlikte lokaldeki yemeğe geçildi. Samimi bir havada yenen yemek ve gördüğü ilgi Mehmet Ali Bey'e büyük moral vermişti.

Mehmet Ali Bey İzmit'ten hemen ayrılmadı. Bir gün daha Unakıtan'ın konuğu oldu. İzmit'te birçok ziyaret yaptı. Yıllar önce fahri hemşerisi kabul edildiği bu kentin sokaklarında yeniden dolaşmak ona büyük keyif vermişti. 19 Şubat Pazar günü Heybeliada'ya döndü. Kemal Unakıtan da kendisine İstanbul'a kadar eşlik etti. Mehmet Ali Bey 20 Şubat 1978 günü SEKA Genel Müdürü Kemal Unakıtan'a mektup yazarak kendisi için düzenlenen programa ve gösterilen yüksek ilgiye teşekkür etti.

Aradan iki hafta kadar bir zaman geçti. Mehmet Ali Bey, Kemal Unakıtan'ın bir ricasını yerine getirmek için yeniden yollara düştü. Düzenlenen bir gezi programına göre SEKA'nın sonradan kurulan işletmelerinde konferanslar verecekti.

Gezi programı SEKA'dan hareketle başlayacağı için Mehmet Ali Bey yeniden İzmit'e geldi. Ayağının tozuyla Orhantepe Mahal-

083. *Arkadaşı Naci Girginsoy'la birlikte (1978).*

lesi'ne çıktı, İzmit'i, kâğıt fabrikalarını seyretti, sonra da Sapanca Gölü'ne ve Kilezdere'sine gitti. Sonrasında bu seyahat için hazırlık yaptı. Bu gezide kendisine eski dostu ve SEKA'nın emektarı Naci Girginsoy da eşlik edecekti.

İki haftalık gezi programı böylece başlamış oldu. İlk durak SEKA Afyon-Çay müessesesiydi. 6 Mart'ta İşletme Müdürü Mehmet Ekşioğlu ve diğer yöneticiler Mehmet Ali Kâğıtçı'yı ve Naci Bey'i dostça karşıladılar, onlara işletmeyi gezdirdiler. Mehmet Ali Bey'in burada verdiği konferans da büyük ilgi gördü. Mehmet Ali Bey, Afyon Ticaret ve Sanayi Odası Genel Sekreteri Mustafa Akkent'le Türk afyonunun değerlendirilmesi meselesini de etraflıca görüştü ve kendisine afyon üzerine yazdığı iki kitabını hediye etti.[20]

Gezi programının ikinci durağı, SEKA Silifke müessesesiydi. Burada verdiği ve kâğıt fabrikalarının kuruluş öyküsünü anlattığı konferansı da bir hayli ilgi gördü. Ticaret Odası yetkilileriyle de sohbet eden Mehmet Ali Bey, Çukurova'da, Adana'da pamuk sapı, şeker kamışı, pirinç sapı gibi ürünlerin atıklarını değerlendirecek bir kâğıt fabrikasının kurulmasının koşullarını araştırdı. Mehmet Ali ve Naci Beyler buradan SEKA'nın Dalaman tesislerine geçtiler. Kurumun gezilmesinin ardından yine konferans verilecekti. Daha sonra heyet, Dalaman Devlet Üretme Çiftliği'ni ve SEKA Dalaman Kampı'nı ziyaret etti.

Ekibin bundan sonraki durağı Balıkesir işletmesi oldu. Kurum yetkilileri konuklarına büyük ilgi gösterdi. Mehmet Ali Bey'in burada verdiği "Kâğıdın Dünü, Bugünü, Türkiye'de ve Dünya'da Kâğıtçılık" başlıklı konferans ayakta alkışlandı. Mehmet Ali Bey çok mutluydu. Yıllar sonra bilgisine ve deneyimlerine başvurulması, önemsenmesi, takdir edilmesi hoşuna gitmişti. Yeniden İzmit'e dönüldüğünde yetkililere geziye ilgili bilgiler verdi ve Heybeliada'ya döndü.

Uluslararası Kâğıt Tarihçileri Birliği'nin 1978'deki Kongresi

Uluslararası Kâğıt Tarihçileri Birliği'nin 1978 yılı kongresi İngiltere'nin Manchester şehrinde toplanmıştı. Mehmet Ali Bey, toplantının şeref konuğu olarak çağrılmıştı. Yorgun bedenine rağmen yine yollara düştü. Kongrede konuşmacılar, kâğıdın keşfinden günümüze kadar kullanılan teknikleri ve bu uğurda emek harcayan-

084. *Bir konferans nedeniyle Hollanda'da. Arkada tarihi kâğıthane.*

085. *Hollanda'da dostlarıyla birlikte.*

ları anlatıyorlardı. İngiliz uzman George Thomas Mandl, İngilizce, Almanca ve Fransızca yayımlanan bildirisinde kâğıdın tarihini ele alıyor ve kendini bu işe adayanların başına gelenleri anlatıyordu. G. Thomas Mandl, kâğıdın bulucusu olarak bilinen Tsailun'un intihar ettiğini, kâğıt makinesini bulan Nicolas Louis Robert'in sefalet içinde öldüğünü, keşfi geliştiren Foudrinier Kardeşlerin on yıllık çalışmadan sonra işlerini durdurduklarını, mekanik hamuru bularak kâğıt sanayiine yeni imkânlar sağlayan Gottlieb Keller'in keşfinin nimetlerinden faydalanamadan öldüğünü anlattı. Mehmet Ali Bey bu bildiriyi dinlerken duygulanmış, eski günlere gitmişti. Başından geçenleri düşünüyordu. Anlatılanlar nasıl da kendi talihsizliklerini andırıyordu.[21]

Bu kongreden Cemal Kutay da bir yazısında söz etmişti. Kongre çalışmalarına değindikten sonra, Kâğıtçı'nın birçok uluslararası kuruluşun üyesi değerli bir bilim adamımız olduğunu, kongrelere şeref konuğu olarak davet edildiğini yazıyordu. Kutay'a göre Mehmet Ali Kâğıtçı, hakkı yenen insanların başında geliyordu. Meslek hayatının en verimli döneminde işten uzaklaştırılmış,

yerine kâğıtçılık mesleğiyle ilgisi olmayan kişiler getirilmiş, buna karşın o, memleketinde göremediği itibarı yabancı memleketlerde görmüş, her zaman aranan, çalışmalarına saygı duyulan bir kişi olmuştu.[22]

SEKA dev bir kuruluş haline geliyor

İzmit'teki kâğıt fabrikası 1936 yılında açılmıştı. Açılışın gerçekleştirildiği gün temelleri atılan II. Kâğıt ve Selüloz Fabrikaları 1944 yılında faaliyete geçmişti. 24 Nisan 1954'te III. Kâğıt Fabrikası, 6 Temmuz 1957'de IV. Kâğıt Fabrikası ve 1959'da da V. Kâğıt Fabrikası ile bunlara bağlı tesisler açıldı.[23] İlk kâğıt fabrikasının 1934'teki resmi adı, Sümerbank Kâğıt ve Karton Fabrikası'ydı. 1939 yılında Sümerbank Selüloz Sanayii Müessesesi oldu. Nihayet 13 Mayıs 1955 tarihli 6560 sayılı kanunla Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları İşletmesi Umum Müdürlüğü (SEKA) isminde karar kılındı.[24]

Planlı dönemde diğer kuruluşlar gibi SEKA'nın da yurt sathına yayılması ve ülke kâğıt ihtiyacının tamamının yerli üretimle karşılanması hedeflenmişti. 1965'te temeli atılan Çaycuma (Zonguldak) müessesesi 1970 yılında faaliyete geçti. Bunu aynı yıl Aksu (Giresun), 1971'de Dalaman, 1979 yılında da Afyon işletmeleri takip etti. 1981 yılında Balıkesir ve 1984 yılında Akdeniz ve Kastamonu tesislerinin işletmeye açılmasıyla SEKA daha da büyüdü.

1936'da yıllık 10 bin ton olan kâğıt-karton üretimi 1963 yılında 150 bin tona, 1979'da 300 bin tona ve 1984 yılında da 580 bin tona ulaştı. Mehmet Ali Kâğıtçı, "evladım" dediği kâğıt fabrikalarının büyüyüp dev bir kuruluş haline gelmesini biraz buruk ama gururla uzaktan izliyordu.

Geleneksel değerlerimize sahip çıkmak

Mehmet Ali Kâğıtçı, ulusal, geleneksel değerlerimize mutlaka sahip çıkmamız gerektiğini düşünüyordu. Yüzyıllara meydan okumuş değerlerimizin çağdaşlaşma ve modernleşme adına yok olup

gitmesine göz yumulamazdı. 1967 yılında Uluslararası Kâğıtçılık Kongresi öncesinde Zürich'te bir konferans vermişti. Projeksiyon destekli bu konferansta tarihi kâğıthanelerimizden, ham kâğıdı terbiye yöntemlerinden, süsleme sanatlarından, Türk mürekkebinden[25] ve eski yazı sanatlarımızdan bahsetti. Toplantıya katılan izleyiciler Türk kâğıt süsleme sanatı örneklerini, özellikle de ebru örneklerini projeksiyon perdesinde gördüklerinde şaşkınlık ve hayranlıklarını gizleyemediler. Konferansın yankıları birkaç gün İsviçre basınında yer aldı.

Mehmet Ali Bey'e göre, geleneksel değerlerimiz bilimsel yönden araştırılmalı, incelenmeli ve hak edenler koruma altına alınmalıydı. Biz ne kadar kendimiz olabilirsek o kadar da çağdaş olabilirdik. Kökü zayıf olan bir ağacın tutunma, var olma ve yükselme şansı olamazdı. Bu düşünceler tutuculuk değildi. Mehmet Ali Bey, genel insanlık değerleri açısından son derece çağdaş ve modern bir insandı.

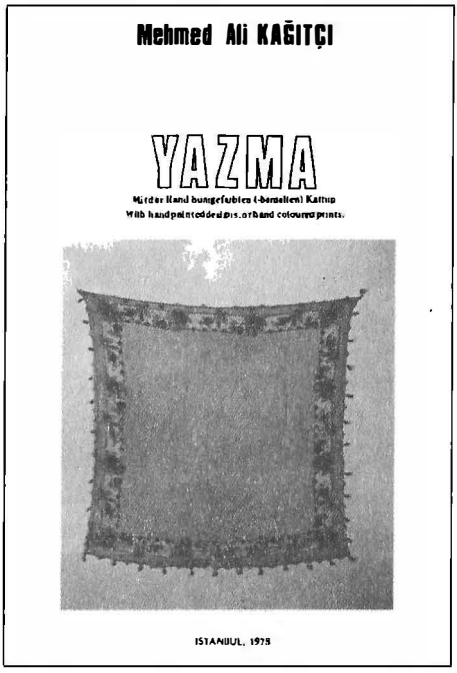
Fransa'da kâğıt mühendisliği okurken aynı zamanda Lancey'deki Papeteries de France'da staj yapıyordu. Bir gün sohbet sırasında fabrika müdürü, dinleyenleri şaşırtan sözler söylemişti. Avrupa'ya gelen gençlerin çoğunun Batı'nın teknik üstünlüğünü görüp hayran kaldığını ifade etmişti. Teknik, insanların yaşayışını kolaylaştıran bir şeydi, fakat hiçbir zaman ana amaç olmamalıydı. Müdüre göre, dışardan gelenler Batı'nın tekniğini alıp kendi memleketlerine götürmeliydiler. Avrupa'nın kültürünü benimsemelerine gerek yoktu. Herkes kendi manevi değerlerini, aile hayatını ve ahlakını korumalı, bunların zarar görmesini engellemeliydi. Fabrika müdürüne göre Batı, aslında Doğu'nun manevi değerlerine hayrandı. Bunlar, Batı'da hasreti çekilen değerlerdi. Avrupa, teknolojik gelişmesini sağlarken manevi değerlerinin yok olmasını engelleyememiş ve bunun bedelini en ağır şekilde ödemişti. Bu sözler o yıllarda Mehmet Ali Bey'i derinden etkilemiş, kimliğindeki ulusal çizgiyi güçlendirmişti. Batı'dan bilimi, teknolojiyi, yöntemleri almak yeterliydi. Manevi değerlerimiz korunmalıydı. Ancak bizi biz yapan değerlere sahip çıkarak, yani kendimiz kalarak modernleşebiliriz diye düşünüyordu. Kültür-teknoloji ilişkisine böyle bakıyordu.

1967'de yapılan Kâğıtçılık Kongresi'nden dönüşünde Hollanda'dan geçerken, göz alabildiğine uzanan rengârenk lale tarlalarını seyretmiş, düşüncelere dalmıştı. Lale soğanlarını vaktiyle Osmanlıların Hollandalılara hediye ettiğini, önceki devirlerde memleketimizde lale adına yapılan etkinlikleri düşündü. Değerini bilen yerlerde lale, memleket ekonomisine büyük bir gelir sağlarken, Türkiye'de tarihe karışmıştı. Lale artık Osmanlı tarihinde bir devir, İstanbul'da bir semtin adıydı. Bir de edebiyatımızda yeri vardı, o kadar. Toplum olarak elimizdeki değerlerin kıymetini bilememiştik ve aynı şekilde de devam etmekteydik.

Lalenin başına gelenler Ankara çevresine mahsus tiftik yününün de başına gelmişti. İngilizler, Ankara tiftik keçisini Güney Afrika ve Kuzey Amerika'da yetiştirmiş, ürettikleri yünlerle şık elbiseler yapmışlardı. İtalyan tekstilcileri de tiftik yününün sertliğine ,gidererek hoş bir yumuşaklık kazandırmayı başarmışlardı. Mehmet Ali Bey kongre dönüşünde Brüksel belediye sarayındaki kumaş sergisinde Ankara tiftik ürünlerinin modern biçimlerini görünce içi acıdı, hüzünlendi. Memleketin nice ekonomik ve kültürel değerinin eriyip gittiğini düşündü.

Yazma, ebru ve Türk mürekkebi

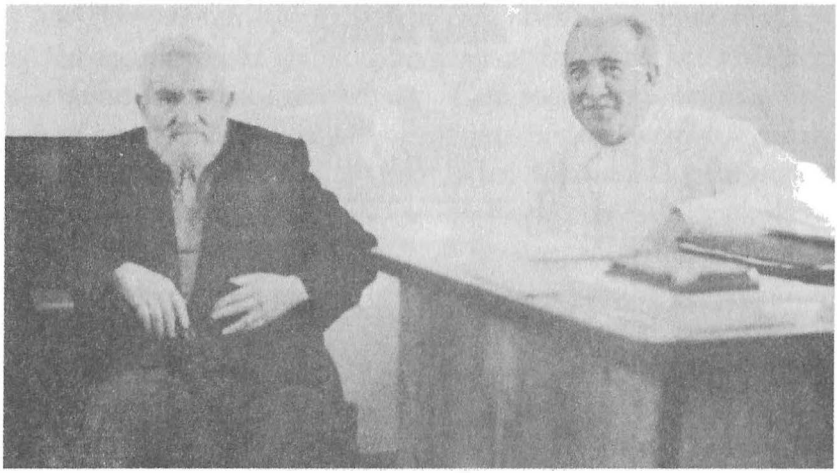
Yok olup gitme tehlikesi içinde bulunan bir başka kültür unsurumuz da geleneksel Türk aksesuarı yazmaydı. Yöresel-geleneksel figürlere, ulusal değerlerimize önem veren Mehmet Ali Bey, yazma sanatının yok olmaması için elindeki bilgilerin bir kitapta toplanmasını sağladı. Üzerinde epeydir çalıştığı *Yazma* isimli kitabını 1978 yılında yayımlayabildi.[26] 35 sayfadan oluşan kitap, Almanca ve İngilizce yazılmıştı. Açıklayıcı bilgilerde, eserde yer alan 46 yazma örneğinin tasarım ve renklendirilmesinin bizzat Mehmet Ali Bey tarafından ve elle yapıldığı vurgulanıyordu. Eşi Münevver Hanım'ın da yazmalı bir fotoğrafına yer vermişti. Kitapta anlatılanlara göre, yazma çok eski bir örtüydü ve kökleri Mısır, Pers ve Hint desenlerinin baskı tekniğiyle kumaşa geçirilmesine dayanmaktaydı. Doğal ve özel boyaların kullanıldığı yazmalardaki de-

086. Yazma *adlı kitabı (1978).*

senler, motifler geleneksel Türk beğenisini de gözler önüne seriyordu. Mehmet Ali Bey bugün Anadolu'da "yazmacı" isimli birçok köyün adının bu zanaattan geldiğini belirtiyordu. İstanbul'da, Kandilli'de, Üsküdar'da, Tokat'ta, Bursa'da yazma işiyle uğraşanlar vardı, ancak bu yazma ustalarının her geçen gün sayıları azalmaktaydı. Bu nedenle acil önlemler alınmalıydı. Mehmet Ali Bey'in *Yazma* adlı çalışması bugün bile Türk kültürü ve folkloru üzerinde çalışan halkbilim araştırmacıları için önemli bir kaynak niteliğindedir.

Türk kâğıt süsleme sanatlarından olan ebru da Mehmet Ali Bey'in ilgisini çeken konulardan birisiydi. Ebru ustalarının da her geçen gün yok olması, bu işle yeterince ilgilenilmemesi endişelendiriyordu onu. Kâğıt süsleme sanatı, yazı sanatı ve özellikle ebru sanatı üzerine derin bir bilgisi vardı Kâğıtçı'nın.[27] Bu sanatlar hakkında bağımsız bir kitap yazmadı. Bununla beraber daha önce sözünü ettiğimiz *Historical Study of Paper Industry in Turkey*

087. *Ebru ustası Prof. Necmettin Okyay'ın Kâğıtçı'yı Hıfzıssıhha'da ziyareti (1964).*

adlı kitabında bu konulara geniş yer verdi. Bu kitabın ilk kısmında kâğıtçılığın Osmanlı Devleti'nden günümüze kadar olan seyrini anlattıktan sonra eski kâğıt tekniklerini ele almıştı. El emeği kullanarak kâğıdın nasıl parlatıldığını, boyandığını, tutkallandığını anlatıyordu. Bu kısımda ebru sanatıyla ilgili ayrıntılı bilgiler de veriyordu. "Ebru" kelimesi Pers kökenliydi ve bulut anlamına geliyordu.[28] Buradan diğer dillere geçmişti. Ebru sanatında en çok mavi, kırmızı, yeşil, sarı ve siyah renkler kullanılırdı. Renklerin hazırlanması, ayrı bir teknik ve uzmanlık alanıydı.

Selçuklu, Osmanlı-İran geleneğinde tarihte Aherli Ebru, Akkase Ebru, Battal Ebru, Somaki Ebrusu, Taraklı Ebru, Necmeddin Ebru, Kumlu Ebru, Hatip Ebrusu ve Yazılı Ebru gibi çeşitleri, örnekleri görülmüştü. Ünlü ebru ustalarından bazıları, Hatip Mehmet Efendi, Hezarfen Edhem Efendi, Abdülkadir Kadri, Sami Okyay, Mustafa Düzgünman'dı.

Eserin sonraki kısmında yazı materyalleri ele alınmaktaydı. Ayrıntılı olarak verilen bu malzemeler içinde Türk mürekkebi ayrı bir önemle inceleniyordu. Türk mürekkebi, Mısır ve Çin kökenli olanlar gibi siyahtı, ama onun siyahı benzerlerinden farklıydı. Daha sonra yazı sanatında kullanılan kalem bıçağı, keski (cutter), hokka gibi malzemeler, tarihsel kökenlerine inilerek anlatılmak-

taydı. İçerdiği yüzlerce resim, yazı, desen, fotoğraf ve ebru örneğiyle bu kitap, Türk süsleme sanatları üzerine eşsiz bir kaynak eserdir. Mehmet Ali Bey kâğıt süsleme sanatları konusunu, Türk kâğıtçılığının tarihi seyrinin anlatıldığı kitabın içinde vererek ikisini bir arada değerlendirmişti. Türk kültürünün yok olmaya yüz tutmuş değerlerinin incelenmesi, korunması ve sonraki kuşaklara aktarılmasına özel bir önem verdiği için, eserlerinin bu ideale hizmet edeceğini düşünmekteydi. Müze-kâğıthane projesini gerçekleştirebilseydi, burada ebru ve hat kursları düzenleyecek, bu zanaatların yok olmalarına engel olmaya çalışacaktı.

Avrupa merkezli düşüncenin eleştirisi

Birçok Avrupa ülkesini, bazılarını köylerine varana kadar yakından tanımış, incelemiş bulunan Mehmet Ali Bey'e göre, Avrupalılar önemli yanılgılar içindeydiler. Bu yanılgılar, Avrupa merkezli düşünceden besleniyordu. Batı insanı kutsal kitap olarak Tevrat ve İncil'den başkasını tanımıyor, yaratılan uygarlığı Hıristiyanlığın bir eseri olarak görüyordu. Avrupalı insan, Batı yaşayış ve inanış tarzının dışındakileri uygarlık dışı olarak algıladığı için Haçlı anlayışından hâlâ kurtulamamıştı. Oysa uygarlık tarihi bir

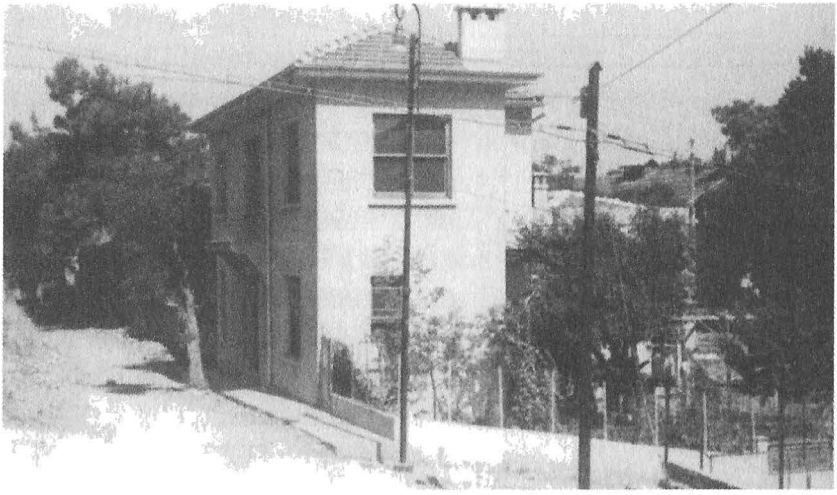
088. *Yalnız ve yorgun.*

bütündü ve sadece Avrupa'nın bir ürünü değildi. Mehmet Ali Bey tarih boyunca bilimsel gelişmeyi ve buluşlar silsilesini, uzayıp giden muazzam bir zincire benzetiyordu. Dünyanın farklı yerlerinde ortaya çıkan her buluşu, uygarlık tarihine eklenen halkalar olarak değerlendiriyordu. Bilimsel keşiflerin gelecek kuşaklara taşınması ve insanlığa faydalı olabilmesi, onların yazıyla kalıcı hale getirilmesi sayesinde mümkün olabilmişti.[29]

Mehmet Ali Bey, Batı'nın, uygarlık dışı olarak gördüğü geri kalmış Müslüman Doğu'yla etkileşimini bir sömüren-sömürülen ilişkisi olarak görüyordu. Gelişmiş Avrupa, Müslüman Doğu'nun kalkınmasını, ilerlemesini hiçbir zaman kabul edememiş ve sanayi devriminin kendilerine sağladığı avantajları sonuna kadar kullanmıştı. Avrupa insanına göre Doğulu ülkeler "uygar" Batı'nın pazar ve hammadde kaynağı olarak kalmalıydı. Bu yüzden Türkiye'nin sanayileşmesini ve kalkınmasını istememişler, bu yolda yapılan her girişimi baltalamışlardı. Türkiye'nin kâğıt sanayiini kurma uğrunda yaptığı mücadele bunu gözler önüne seriyordu.

Mehmet Ali Bey, Avrupa merkezli bu yaklaşım nedeniyle tarihin yanlış yazıldığını, tahrif edildiğini de düşünmekteydi. Bugünün Doğulu mazlum milletleri bir zamanlar büyük birer uygarlık merkezi durumundaydılar. Ancak zamanla tarihsel akışın yönü değişti.

Altın çağını yaşayan Doğu dünyası karanlığa sürüklenirken Batı, Rönesans ile skolastik düşünceyi aşabildi. Mehmet Ali Bey, Avrupalıların birçok uygarlık ürününü Doğu'dan öğrendiğini, ancak sonraları kendilerine mal ettiklerini söylüyordu. Mehmet Ali Bey, Batı Avrupa'nın ilk üniversitesinin Endülüs Hükümdarı Sultan I. Abdurrahman tarafından 785 tarihinde Kurtuba'da (Cordoba-İspanya) kurulduğunu, yine aynı şekilde İspanyolların kâğıtçılığı İslam âleminden öğrendiğini vurguluyordu. Bugün İspanyollar Endülüslülerden öğrendikten sonra kurdukları tarihi kâğıthaneleriyle gurur duymaktaydılar. Avrupa'nın diğer bölgeleri de kâğıtçılık işini İspanyollardan öğrenmişti. Bu bakımlardan Mehmet Ali Bey, Türk Kurtuluş Savaşı'nı ve Cumhuriyet yöneti-

089. *Kâğıtçıların Heybeliada'daki son evleri.*

mini, geri kalmış Doğu'nun uyanışına bir ilham kaynağı olması nedeniyle her zaman el üstünde tuttu ve her zaman Cumhuriyet'e bağlı kaldı, onu savundu.

Mehmet Ali Kâğıtçı'nın ölümü

Mehmet Ali Bey'in eşini kaybetmesi, yaşamında büyük bir boşluk yaratmıştı. Yayımladığı kitaplarıyla ve uluslararası kâğıtçılık kongreleriyle bir süre de olsa oyalanmıştı. Ancak artık hiçbir şey yapamayacak kadar yorgun hissediyordu kendisini.

1 Ekim 1980'de kardeşi Hüseyin Avni Bey'in ölümüyle daha da sarsıldı. Hastalandığında çok daha zor iyileşiyordu artık. Bedeni direncini kaybetmişti. Son günlerinde Gürsoy Ailesi hep yanındaydı. Mide kanaması geçirdi ve durumu iyice ağırlaştı. 1 Ekim 1982 günü hayata gözlerini yumdu.

Cenaze işlerini Cevat Gürsoy tamamladı. Havva Hanım cenaze evinde Canan'ın Mehmet Ali dedesi için koşuşturdu. Mehmet Ali Bey'in cenazesi, Heybeliada Mezarlığı'nda bulunan eşi Münevver Hanım'ın mezarına konuldu. Aynı bölüm içindeki bir diğer mezarda, kardeşi Hüseyin Avni Bey ile anneleri Rukiye Hanım yatıyordu.

Müze konusunda gelişmeler

18 Nisan 1986'da SEKA İzmit Müessesesi'nde ilk kâğıt üretiminin 50. yılı etkinlikleri gerçekleştirildi. Etkinliklere kâğıt fabrikalarına her zaman destek olan eski cumhurbaşkanlarından Celal Bayar, Devlet Bakanı Tınaz Titiz, Kocaeli il yöneticileri ve milletvekilleri katılmışlardı. Törende Atatürk'ün ve Mehmet Ali Kâğıtçı'nın büstlerinin açılışından sonra konuşmalar yapıldı.[30] Konuşmalarda Mehmet Ali Kağıçı'nın Heybeliada'daki kitaplarının SEKA'ya kazandırılması ve bir kâğıtçılık müzesinin kurulması da dile getirilmişti. Ancak uzun süre bir gelişme olmadı.

50. yıl kutlamalarından üç dört yıl sonra SEKA içinde kurulacak müze ve kütüphane için çalışmalara başlanılabildi. Kâğıtçı'nın hayattaki tek yakını ve vârisi olan amcasının kızı Kâmile Oker[31] ile bağlantı kuruldu. SEKA'dan gelen heyeti dostça karşılayan Kâmile Hanım, Kâğıtçı'nın Heybeliada'daki evinde bulunan kitap, dergi, fotoğraf ve kâğıtçılığı ilgilendiren bütün belgeleri SEKA Genel Müdürlüğü'ne bağışladı (1991). Böylece Müze-Kütüphane projesinde ilerleme kaydedilmeye başlandı. Yine de müze için yapılan hazırlıkların tamamlanması üç yıl sürdü ve nihayet 6-7 Kasım 1994'te düzenlenen 58. kuruluş yıldönümü etkinlikleri arasında SEKA, Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi'nin açılışı gerçekleştirilebildi.[32]

SEKA Genel Müdürü İsmet Rıza Çebi törende yaptığı konuşmada, ilk yerli kâğıdın üretilişinin üzerinden 58 yıl geçtiğini, kurucuları Mehmet Ali Kâğıtçı'nın tam bir inanç ve mücadele adamı olduğunu, her türlü engellemeye karşın yolunda kararlılıkla ilerleyip sonunda başarıya ulaştığını ve kendisini saygıyla andıklarını ifade etti. Müzenin kâğıt sektörünün kurulması ve gelişmesi uğrunda verilen mücadelenin gelecek kuşaklara aktarılmasını da sağlayacağını vurguladı. Genel Müdür İsmet Rıza Bey, açılış kurdelesini Kâğıtçı'nın amcasının kızı Kâmile Oker'le beraberce kesti. Müzede Heybeliada'dan gelen ve Mehmet Ali Bey'in yazdığı kitaplar, araştırmalar, ilk kâğıt örnekleri, kâğıt sektörüyle ilgili fotoğraflar, Kâğıtçı'nın diplomaları, sertifikaları, plaketleri ve di-

ğer belgeler yer alıyordu. O, tarihçi Cemal Kutay'ın da dediği gibi tam bir arşivciydi. Hiçbir şeyi atmamış, gün gelir işe yarar diye düşünmüştü. Belgeler, küçük gezi notları, bir yerlere karalanmış küçük notlar dahil hepsi korunmuştu. Bundan böyle bu malzemeler Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi'nde değerlendirilecekti.

090. *Gülümsemesini hiç yitirmedi.*

6-7 Kasım etkinlikleri çerçevesinde SEKA alanındaki Nakliyeciler Sokağı'nın ismi de Mehmet Ali Kâğıtçı Caddesi olarak değiştirildi. Böylece Mehmet Ali Bey'in bu uğurda mücadeleye başlamasının üzerinden tam yirmi yedi yıl geçtikten sonra müzenin açılışı gerçekleştirilmiş oluyordu.[33]

Konuşmalarda, Heybeliada'da kalan diğer malzemelerin de müzeye getirilmesi istenmişti. Kâmile Oker SEKA'lıları adaya davet etti. SEKA yönetimi biraz gecikmeli de olsa Heybeliada'ya bir nezaket ziyareti gerçekleştirmek için harekete geçti. 27 Eylül 1995 Çarşamba günü SEKA Genel Müdür Yardımcısı Dr. Hulki Tanrıyar başkanlığında bir heyet yola koyuldu. Bostancı'dan kalkan vapurla yapılan yarım saatlik bir yolculuktan sonra SEKA heyeti adaya ulaştı.

Konukları, Avukat Altan Özgen karşıladı. Mehmet Ali Kâğıtçı'nın aile dostları olan Altan Özgen ve eşi, konukları Mehmet Ali Bey'in evine götürdü. Burada misafirlere TRT tarafından Mehmet Ali Kâğıtçı için hazırlanan belgesel program[34] izletildi ve hep birlikte Mehmet Ali Bey'in evi gezildi. Ardından henüz müzeye gönderilmemiş bulunan Kâğıtçı'nın elbiseleri, şapkası ve diğer malzemelerin tespiti yapıldı. Daha sonra Mehmet Ali Kâğıtçı'nın mezarı ziyaret edildi.

SEKA heyeti, müze için ayrılan malzemenin bir kısmını da yanına alarak adadan ayrıldı.[35] Kâğıtçıların evine birçok konuğun

gelmesi, başta Gürsoylar olmak üzere etraftaki komşuları sevindirmiş ve duygulandırmıştı. Kâğıtçıların on üç yıldır kapalı olan kapısı açılmış, ev yeniden hareketlenmişti.[36] Bu, Mehmet Ali Bey'in uzun yıllar boyunca hasretini çektiği ve sağlığında gerçekleşemeyen bir ziyaret olmuştu.

Sonsöz

Mehmet Ali Kâğıtçı, Osmanlı Devleti'nin yıkıldığı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu bir dönemde yetişmiş ve bugün benzerini çok az görebildiğimiz bir Cumhuriyet aydınıydı. İyi bir aileden geliyordu, mutlu bir çocukluk dönemi geçirmiş ve iyi bir eğitim görmüştü. Yıkılıp gidenin değil, yeni kurulanın heyecanı ve ideali yaşamına damgasını vurdu. Her erken dönem Cumhuriyet insanımız gibi o da, yeni kurulan yönetimin coşkusunu yaşamıştı. Ülkemizin, çağdaşı olan uygar devletlerin gelişmişlik düzeyini yakalayacağına olan inancı tamdı, bu inancını da hiçbir zaman kaybetmedi.

Mehmet Ali Kâğıtçı, ülkemizde modern kâğıt sanayii kurma düşüncesini ortaya atan, bu yolda, kendisine yapılan cazip iş tekliflerini de geri çevirerek mücadeleye devam eden ve bu ideali gerçekleştiren bir öncüydü. Türkiye'nin ilk kâğıt mühendisiydi. Atatürk'ün "İşte idealist adam, büyük adam buna derler" dediği insandı. Kimyagerdi, öğretim elemanıydı ancak hepsinden öte gerçek bir bilim adamıydı. Saygın kişiliğiyle eskilerin "Adam gibi adam" dediği bir insandı.

Yaşamı boyunca yorulmadan, sabırla çalıştı. Bilgisini ve deneyimini memleketimizin kalkınma sorunlarının çözümüne adadı, doğru bildiğini de inatla savundu. Sanki yaşamın her alanında var olmak istiyor gibiydi. Haliç'in temizlenmesinden kentsel atıkların değerlendirilmesine, afyonumuzun işlenmesinden geleneksel sa-

bunculuğumuzun korunmasına, arşiv malzemelerinin saklanmasından plastik maddelere, İzmit'in su-elektrik sorunlarına, ebruyazma gibi geleneksel sanatlarımıza kadar birbiriyle ilgili, ilgisiz birçok konu üzerinde çalıştı. Askeri okullarda, üniversitede dersler verdi. İzmit Halkevi Başkanlığı da yaptı ve çalışmaları nedeniyle Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından kabul edildi, takdir gördü. Milletvekilliğine aday gösterildi.

Kâğıtçı, ülkesinin çıkarlarını her şeyin üzerinde tuttu, bir memleket sevdalısıydı. Kendisini döneminin siyasi ve kişisel çıkar çatışmalarının dışında tutarak, dürüstlük ve iyi ahlaklılık özelliğini inatla, ısrarla korudu, herkese bu konuda örnek oldu. Bu insani özelliklerini daima öne çıkararak siyasi ve ideolojik kimliğini dışa vurmadı. Bilim adamlığı ve hümanizminin önüne başka hiçbir şeyin geçmesine izin vermedi.

O, gerçekten başarılı bir insandı. Reçineli selülozun kâğıt fabrikasında kullanılabilmesi konusunda bilimsel bir keşifte bulundu. Bu nedenle kendisine devlet tarafından takdir belgesi verildi. Yaptığı bilimsel çalışmalar nedeniyle Avrupa'da 1963 yılına kadar sadece beş kişiye verilmiş olan "Onur Yüzüğü"nün sahibi olmayı başardı. Türk bayrağını Avrupa'da şeref gönderinde dalgalandırdı, ülkemizi katıldığı bütün uluslararası kuruluşlarda ve toplantılarda başarıyla temsil etti. Ülkemizin bilim ve kültür elçisi gibi çalıştı. 90'ın üzerinde makale, 19 kitap yazdı ve çalışmalarıyla sonraki kuşaklara örnek oldu.

Ancak bu anlatılan özelliklerine rağmen Mehmet Ali Kâğıtçı, kendi memleketinde hakkı olan ilgiyi görmedi. Kurup geliştirdiği, ömrünü adadığı kâğıt fabrikalarının başından haksız yere uzaklaştırıldı. İşsiz kaldı, yetmezmiş gibi kurduğu teşkilat tarafından mahkemeye verildi. Siyasi çıkar kavgalarının yükseldiği bir dönemde bu çatışmanın içine sürüklenmek istendi. Sonraki dönemde de bir kenarda unutularak bilgi ve deneyimlerinden yeterince yararlanılmadı. Ancak bütün bunlara rağmen o hiçbir zaman küsmedi. Kâğıt sanayii ve diğer alanlarda ne zaman bir sorun olsa, koşarak gitti, yardımcı oldu. Türkiye'nin göreceği güzel yarınlara olan umudunu ve gülümsemesini hiç yitirmedi.

NOTLAR

I. İMPARATORLUK ÇÖKERKEN
(Sayfa 1-19)

1 Komşusu Havva Gürsoy, kendisiyle yaptığımız sohbette Mehmet Ali Bey'in ailesinin aslen Tekirdağlı (Şarköy) olabileceğini belirtmiştir.

2 Baki Kara (haz.), *Türk Kâğıt Sanayiinin Öncüsü: Mehmet Ali Kâğıtçı*, Heybeliadalılar Derneği Yay., İstanbul, 2004, s. 15.

3 Kara, *age.*, s. 21.

4 Ubeyd Öce, *Mehmed Ali Kâğıtçı*, Duygu Matbaası, İstanbul, 1950, s. 4-5.

5 "Mehmet Ali Kâğıtçı (1899-1982)", *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*, Cilt: VI, Anadolu Yay., İstanbul, 1991, s. 3099. İstanbul Sultanisi bugün Cağaloğlu Türkocağı Caddesi'nde 4 numaralı binada hizmet veren İstanbul Lisesi'dir (İstanbul Erkek Lisesi).

6 *Vakit* gazetesinin sahiplerinden olan edebiyat öğretmeni Hakkı Tarık Bey'le olan dostlukları bir ömür boyunca sürecek, Mehmet Ali, bu hocasından her zaman destek görecektir.

7 Kara, *age.*, s. 32.

8 Sabih Alaçam, *İnkılâp Türkiyesi'nde Kâğıtçılık*, Ülkü Kitabevi, İstanbul, 1940, s. 14. Mehmet Ali Bey bir İstanbul Liseli olarak, mezun olduğu bu okulla bağlantısını koparmadı. Araştırmalarım sırasında İstanbul Lisesi'nden kendisine gönderilen 25 Haziran 1978 tarihli bir davetiye buldum. Bu davetiye onu 94. Aşure Günü'ne çağırmaktaydı.

9 Kara, *age.*, s. 36.

10 Ubeyd Öce, *Mehmed Ali Kâğıtçı*, s. 5.

11 Darülfünun'da kimya öğretimi hakkında genel bilgi için bkz. Sevtap İshakoğlu, *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Tarihçesi (1900-1946)*, İstanbul, 1998, s. 98-130; Mehmed Ali Aynî, *İstanbul Dârülfünunu Tarihi*, Yeni Matbaa, İstanbul, 1927, s. 60-61.

12 Geniş bilgi için bkz., Kemal Arıburnu, *Millî Mücadelede İstanbul Mitingleri*, Yeni Desen Matbaası, Ankara, 1975.

13 Hikmet Özdemir, *Ulusun Direnişinde Üniversitenin Rolü*, Kocaeli Üniversitesi Yay., 2003, s. 88.

14 Kazım İsmail Gürkan, "Darülfünun Grevi", *Milliyet*, 7-15 Ocak 1971; Mehmed Ali Aynî, *İstanbul Dârülfünunu Tarihi*, s. 57.

15 Kara, *age.*, s. 69.

16 "Mehmet Ali Kâğıtçı", *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, Fasikül: 7, Altın Kitaplar Yay., İstanbul, 1958, s. 202; İstanbul Sıhhat ve İçtimai Muavenet Müdürlüğü'nün M. Ali Bey için düzenlediği 27.2.1953 tarihli hizmet cetveli. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hıfzıssıhha Müdürlüğü Arşivi. M. Ali Kâğıtçı Sicil Dosyası.

17 Şeref Etker, "İstanbul Darülfununu Fen Fakültesi Kimya Zümresi Müderris Muavini Mehmet Ali Kâğıtçı", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, Cilt: IV, Sayı: 2, İstanbul Üniversitesi Yay., 2003, s. 21.

18 Dr. Osman İzgi, "Bir öncünün ardından", *SEKA Dergisi*, Sayı: 9, Kâğıt Üretilişinin 50. Yılı, Nisan 1986, s. 23; Uygur Kocabaşoğlu-vd., *SEKA Tarihi*, İzmit, 1996, s. 141.

19 Kara, *age*., s. 74.
20 Ubeyd Öce, *age*., s. 7.
21 Kongrenin ayrıntıları için bakınız, Gündüz Ökçün (ed.), *Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir, Haberler, Belgeler, Yorumlar*, Ankara Üniversitesi Yay., 1968.
22 M. Ali Kâğıtçı, *Kâğıtçılığımız*, Grafik Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1977, s. 18; S. Alaçam, *İnkılâp Türkiyesi'nde Kâğıtçılık*, s. 22-23.
23 "Yaşamını Kâğıda Adayan Adam: Mehmed Ali Kâğıtçı", *SEKA Dergisi*, Sayı: 9, Kâğıt Üretilişinin 50. Yılı, Nisan 1986, s. 13.
24 "Tarihçi yazar Cemal Kutay ile beraberdik", *SEKA Dergisi*, Sayı: 9, Kâğıt Üretilişinin 50. Yılı, Nisan 1986, s. 22.
25 Miralay Hacı Sami Bey 1858 doğumlu bir Bahriye subayı idi. Osmanlı-Rus Savaşı'na katılmış, Bahriye Mektebi'nde epeyce çalışmış ve 1911 yılında emekli olmuştu. M. Ali'nin annesi Rukiye Hanım'ı alıp büyüttüğü için M. Ali onu öz dayısından ayırt etmemiştir.
26 Alaçam, *age*., s. 27; "Fabrikalarımızın ilk kurucusu ve ilk müdürümüz sayın Mehmed Ali Kâğıtçı'nın SEKA Postası'na beyanatı", *SEKA Postası*, sayı: 108, 15 Nisan 1961, s. 1, 3.
27 Alaçam, *age*., s. 29.
28 M. Ali Kâğıtçı, *Kâğıtçılığımız*, s. 18.
29 Alaçam, *age*., s. 31.
30 "Yaşamını Kâğıda Adayan Adam: Mehmed Ali Kâğıtçı", *SEKA Dergisi*, Sayı: 9, Nisan 1986, s. 14. Diploma için bkz. Belge: 3.
31 "Fabrikalarımızın kurucusu ve ilk müdürümüz sayın Mehmed Ali Kâğıtçı'nın SEKA Postası'na beyanatı", *SEKA Postası*, Sayı: 108, 15 Nisan 1961, s. 3.

II. MÜCADELE VE BAŞARI
(Sayfa 21-37)

1 Mehmet Ali Kâğıtçı'nın 27.2.1953 tarihli Hizmet Cetveli. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hıfzıssıhha Müdürlüğü Arşivi. Mehmet Ali Kâğıtçı Dosyası ayrıca, "Fabrikalarımızın kurucusu ve ilk müdürümüz sayın Mehmed Ali Kâğıtçı'nın SEKA Postası'na beyanatı", *SEKA Postası*, 15 Nisan 1961, s. 3.
2 Naci Girginsoy, "Türk kâğıt sanayiinin 30. yıldönümünde Mehmet Ali Kâğıtçı anlatıyor", *SEKA Postası*, 15 Eylül 1964, s. 3.
3 27.2.1953 tarihli Hizmet Cetveli.
4 "Türk gencinin Avrupa'daki muvaffakiyeti", *Vakit*, 15 Ağustos 1927.
5 Mehmed Ali, "Selüloz sanayiini kurmalıyız", *Vakit*, 27-31 Mart 1928; Mehmed Ali, "Kâğıtçılıkta lifi hücreler", *Kimya ve Sanayi*, Sayı: 3, Nisan 1928; Mehmed Ali, "Onlar niçin muvaffak oluyorlar? Biz niçin yapamıyoruz?", *Vakit*, 5 Teşrinisani (Kasım) 1928.
6 "Bir senede tam beş buçuk milyon lira-Türkocağı'nda evvelki gece verilen konferans", *Vakit*, 24 Teşrinisani (Kasım) 1928.
7 Mehmed Ali, *Selüloz ve Kâğıt, Selüloz Sanayiinde Müstehlik Değil Müstahsil Olmalıyız*, Hamid Naci Matbaası, İstanbul, 1928.
8 Mehmed Ali, "Onlar niçin muvaffak oluyorlar? Biz niçin yapamıyoruz?", *Vakit*, 5 Teşrinisani 1928.

9 Mehmed Ali, *Yüksek Levazım Mektebi Fabrikacılık ve Sanayi Notları*, I. Kısım, Askeri Akademiler Matbaası, İstanbul, 1928, 94 sayfa.
10 Bu mücadele için bkz., S. Alaçam, *İnkılâp Türkiyesi'nde Kâğıtçılık*, Ülkü Kitabevi, İstanbul, 1940, s. 32-33.
11 M. Ali Bey birçok konferansında bizzat uygulayarak kâğıt imal eder, izleyicilere sunardı.
12 "Mehmet Ali Kâğıtçı'nın anılarından-Kibrit Kralı Kreuger sahnede", *SEKA Dergisi*, Sayı: 3, Aralık 1984, s. 17.
13 Mehmet Ali Kâğıtçı, *Kâğıtçılığımız*, Grafik Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1977, s. 21.
14 Baki Kara, *Türk Kâğıt Sanayiinin Öncüsü: Mehmet Ali Kâğıtçı*, Heybeliadalılar Derneği Yay., İstanbul, 2004, s. 90.
15 Mektup metni için bkz. Belge: 5.
16 Kâğıtçı, *Kâğıtçılığımız*, s. 22.
17 Cemal Kutay, "Tarih çarkları arasında medeniyet hamuru-II", *SEKA Dergisi*, Sayı: 30, 1990, s. 16.
18 İsmet Bozdağ, *Bir Çağm Perde Arkası*, Kervan Yay., İstanbul, 1972, s. 51.
19 S. Alaçam, *age.*, s. 34-35.
20 Bu çalışmaların soŋuçları daha sonra iki kitap olarak yayımlandı. Bunlardan biri Dr. Hüseyin İbrahim'le birlikte yayımladığı *Kanda Glikoz* (1930) ve diğeri *PH Hamızlık ve Kalavilik Kuvveti* (1931) adlı eserlerdir.
21 Kocabaşoğlu-vd., *age.*, s. 51; Sabih Alaçam, *İnkılâp Türkiyesi'nde Kâğıtçılık*, s. 337-338.
22 Ubeyd Öce, *Mehmed Ali Kâğıtçı*, Duygu Matbaası, İstanbul, 1950, s. 13.
23 Baki Kara, *age.*, s. 89.
24 Baki Kara, *age.*, s. 92.
25 Ubeyd Öce, *Mehmed Ali Kağıtçı,* s. 16. 18.12.1929 tarihinde hazırlanmış olan *Kâğıtçılık Hakkında Rapor* isimli bu belge, 27 sayfalık ana metin ve 5 sayfalık bir özetten oluşmaktadır. *SEKA Tarihi*, III. Bölüm, s. 80-81, dipnot: 1.
26 Kocabaşoğlu-vd., *age.*, s. 57.
27 Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Yurt Yay., Ankara, 1982, s. 215 ve 266.
28 Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev.: Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Yay., 2. Basım, Ankara, 1984, s. 280.
29 S. Alaçam, *İnkılâp Türkiyesi'nde Kâğıtçılık*, s. 338; *Son Posta*, 1 Aralık 1931.
30 *Vakit*, 2 Mayıs 1932.
31 Atatürk bir gün Yalova'daki evinde yemekte İktisat Vekili Mustafa Şeref Bey'i azarlamıştı. Atatürk, İktisat Vekâleti'nde görevli Sanayi Umum Müdürü'nün memleketin iktisadi ve sınai gelişmesini baltaladığını, İş Bankası'nın kâğıt fabrikası kurma girişiminin engellendiğini, oysa bankanın müracaatında mevzuata aykırı bir durum olmadığını söylemişti. Bkz. Yakup K. Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, İletişim Yay., 2. Basım, İstanbul, 1984, s. 134-135.
32 "Celal Bayar o günleri anlattı", *SEKA Dergisi*, Sayı: 9, Nisan 1986, s. 10-11; 3 Ekim 1932 tarihli *Milliyet* ve *Akşam* gazeteleri
33 Kocabaşoğlu-vd., *age.*, s. 60 ve s. 81, dipnot 15'ten "Celal Bayar, 'Atatürk ne sosyalistti, ne de liberal', *Meydan*, Sayı: 16, 14 Mayıs 1965". İsmet Bozdağ, *Bir Çağm Perde Arkası*, s. 49-52; "Celal Bayar o günleri anlattı", *SEKA Dergisi*, Sayı: 9, Nisan 1986, s. 10-11.
34 Kongre hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Cezmi Emiroğlu, *Londra Para ve İktisat Kongresi*, Damga Matbaası, Ankara, 1933.

35 Selim İlkin-İlhan Tekeli, *Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu*, ODTÜ İdari İlimler Fak. Yay., Ankara, 1982, s. 318.
36 Mehmet Ali Kâğıtçı, *Kâğıtçılığımız*, s. 26-28.
37 Devletçilik konusunda genel bilgi için bkz., Korkut Boratav, *Türkiye'de Devletçilik 1930-1960*, Ankara Üniversitesi S.B.F. Yay., 1962 ve Korkut Boratav, *100 Soruda Türkiye'de Devletçilik*, Gerçek Yayınları, İstanbul, 1974.
38 Sümerbank 3 Haziran 1933'te kabul edilen 2362 sayılı kanunla kurulmuş, 17 Haziran 1938'de yürürlüğe giren 3460 sayılı kanunla KİT haline getirilmişti. Kurulmasıyla, Devlet Sanayi Ofisi'nin ve Türkiye Sınai Kredi Bankası'nın yerine geçmiş, devlet eliyle sanayileşme girişiminin planlanmasını ve uygulanmasını üstlenmişti. Sümerbank Kanunu'nun kabulü için bkz., TBMM Zabıt Ceridesi, 3.6.1933 İ: 65, C: 1, s. 19-22.
39 Alaçam, *age.*, s. 42.
40 Alaçam, *age.*, s. 43-48.
41 A. Afet İnan, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933*, TTK Yay., Ankara, 1972, s. 74; Tezel, *age.*, s. 266-275.
42 Kocabaşoğlu-vd., *age.*, s. 141.
43 Baki Kara, *Türk Kâğıt Sanayiinin Öncüsü: Mehmet Ali Kâğıtçı*, s. 95; Murat Koraltürk, "Kâğıt sanayii Mehmet Ali Kâğıtçı sayesinde kuruldu", *Dünya* (Hafta sonu eki), 16-17 Şubat 2002, s. 13.

III. MEDENİYET HAMURU
(Sayfa 39-69)

1 *Hakimiyeti Milliye*, 30 Ekim 1933.
2 Mehmet Ali Kâğıtçı, *Modern Kâğıt İmalinin 30 uncu Yıldönümünde Hatırladıklarım ve Düşündüklerim*, Halk Basımevi, İstanbul, 1966, s. 5.
3 "Mehmet Ali Kâğıtçı'nın anılarından-Niçin İzmit?", *SEKA Dergisi*, Yıl: 1, Sayı: 4, Şubat 1985, s. 20; Cevdet Baykal, "İlk kâğıt fabrikası nerede kurulacaktı?", *SEKA Postası*, 15 Aralık 1964.
4 W. Heller ve W. Mann'ın hazırladığı 06.04.1936 tarihli İzmit ve Ereğli için düzenlenen Rapor'lar için bkz., SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi, I. Kâğıt Dosyası, ayrıca Asım Us, *Asım Us'un Hatıra Defteri 1930-1950*, Vakit Matbaası, İstanbul, 1966, s. 73. Tarihçi Cemal Kutay, M. Ali Bey'in fabrika kuruluş yeri meselesini Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'a anlattığını ve kendisinden İzmit için destek aldığını yazmaktadır. "Tarihçi Cemal Kutay ile beraberdik", *SEKA Dergisi*, Sayı: 9, Kâğıt Üretilişinin 50. Yılı, Nisan 1986, s. 19-22.
5 *Vakit*, 28 Ocak 1934.
6 Cevdet Baykal, "İlk kâğıt fabrikasının yeri nasıl seçilmişti?", *SEKA Postası*, 1 Kasım 1967, s. 3; "Kâğıt fabrikası İzmit'in neresinde yapılacak?", *Vakit*, 27 Nisan 1934.
7 Avni Öztüre, *Nicomedia Yöresindeki Yeni Bulgularla İzmit Tarihi*, Çelçüt Matbaası, İstanbul, 1981, s. 155.
8 Fikri Dora, "İzmit Körfezi'nde yelken sporu", *Sabri Yalım'a Armağan Kitabı*, İzmit Dokümantasyon Merkezi Yay., 2001, s. 174.
9 Kocabaşoğlu-vd., *age.*, s. 69.
10 Töreninin ayrıntıları için bkz., Matbuat Umum Müdürlüğü, *Aym Tarihi*, Sayı: 9, 1-31 Ağustos 1934, s. 26-31.

11 Rifat Yüce, *İzmit ve Çevresel Tarihi*, İzmit Rotary Kulübü Yay., 1998, s. 56.
12 Atilla Oral, "SEKA'nın temelindeki şişe", *Özgür Kocaeli* (Pazar eki), 6 Kasım 2005, s. 6-7. Atilla Oral, 1930'lu yıllarda devlet eliyle kurulan fabrikaların temellerine böyle cam şişe içinde yazılı kâğıtların konulmakta olduğunu yazmaktadır.
13 *Vakit*, 15 Ağustos 1934.
14 Mehmet Asım, "Sanayi mıntıkalarında bir seyahatin intibaları", *Vakit*, 20 Ağustos 1934.
15 Şakir Balkı, *İzmit'te Zaman-Kent Üzre Ol Vukuât-ı Hikayât*, İzmit Rotary Kulübü Yay., 1995, s. 120. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi'nde yaptığım araştırmada birçok eski dosyada planlar, projeler ve raporlara rastladım.
16 Raporun tam metni için bkz., Sabih Alaçam, *İnkılâp Türkiyesi'nde Kâğıtçılık*, s. 98-103.
17 İzmit bölgesinin Nicomedia dönemine ait geniş bilgi için bkz., Avni Öztüre, *Nicomedia Yöresindeki Yeni Bulgularla İzmit Tarihi*, Çelçüt Matbaası, İstanbul, 1981.
18 "Fabrikalarımızın kurucusu ve ilk müdürümüz sayın Mehmed Ali Kâğıtçı'nın SEKA Postası'na beyanatı", *SEKA Postası*, 15 Nisan 1961, s. 3; Ubeyd Öce, *Mehmed Ali Kâğıtçı*, Duygu Matbaası, İstanbul, 1950, s. 28-33.
19 *Ulus*, 1 Nisan 1936.
20 Cevdet Baykal, "İlk Türk kâğıdı nasıl çıkmıştı?", *SEKA Postası*, 1 Mayıs 1966.
21 *Ulus*, 20 Nisan 1936; *Tan*, 21 Nisan 1936; Feza Kürkçüoğlu, "İzmit SEKA Kâğıt Fabrikası'nda ilk yerli kâğıt", *Popüler Tarih*, Sayı: 55, Mart 2005, s. 93-94.
22 Mehmet Ali Kâğıtçı, *Kâğıtçılığımız*, Grafik Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1977, s. 28.
23 Peyami Safa, "Kâğıt", *Cumhuriyet*, 21 Nisan 1936.
24 Mehmet Ali Kâğıtçı, *Modern Kâğıt İmalinin 30 uncu Yıldönümünde Hatırladıklarım ve Düşündüklerim*, Halk Matbaası, İstanbul, 1966, s. 2.
25 Nurettin Artam, "İlk Türk kâğıdı", *Ulus*, 27 Nisan 1936.
26 Mehmet Ali Kâğıtçı, *Hatırladıklarım ve Düşündüklerim*, s. 22.
27 Kâğıtçı, *age*., s. 22.
28 Kâğıtçı, *Kâğıtçılığımız*, s. 76.
29 Kâğıtçı, *Hatırladıklarım ve Düşündüklerim*, s. 23.
30 Mehmet Ali Kâğıtçı, *Kâğıtçılık Tarihçesi*, Kader Basımevi, İstanbul, 1936.
31 Mehmet Ali Kâğıtçı, *agė.*, s. 235.
32 Törenin ayrıntıları için bkz., Matbuat Umum Müdürlüğü, *Aym Tarihi*, Sayı: 36, 1-30 Kasım 1936, s. 22-27; 7 Kasım 1936 tarihli *Ulus*, *Son Posta*, *Cumhuriyet* gazeteleri.
33 Mehmet Ali Kâğıtçı, *Hatırladıklarım ve Düşündüklerim*, s. 29; kâğıt fabrikalarının İzmit'e katkıları hakkında bkz., Cevdet Baykal, "Kâğıt fabrikası ve İzmit", *SEKA Postası*, 15 Haziran 1966, s. 3.
34 Kâğıtçı, *Hatırladıklarım ve Düşündüklerim*, s. 32.
35 7 Kasım 1936 tarihli *Cumhuriyet* ve *Ulus* gazeteleri.
36 Yaşar Nabi, "Endüstri davamızın yeni zaferleri", *Ulus*, 7 Kasım 1936.
37 *Ulus*, 11 Temmuz 1938.
38 Falih Rıfkı Atay, "Ulus'u milli kâğıda basıyoruz", *Ulus*, 19 Ekim 1939. Kâğıt ve selüloz fabrikalarının İzmit kentine yaptığı katkılar için bkz., M. Hikmet Bayar, *Bir Zamanlar İzmit*, Kastaş Yay., İstanbul, 2002, s. 18-22.
39 Sabih Alaçam, *İnkılâp Türkiyesi'nde Kâğıtçılık*, s.51; *Ulus*, 22 Ocak 1938.
40 Baki Kara, *Türk Kâğıt Sanayiinin Öncüsü: Mehmet Ali Kâğıtçı*, Heybeliadalılar Der. Yay., İstanbul, 2004, s. 104.

41 Konuşmanın tam metni için bkz., Sabih Alaçam, *İnkılâp Türkiyesi'nde Kâğıtçılık*, s. 52-54.
42 S. Alaçam, *age.*, s.70-71.
43 Mehmet Ali Kâğıtçı, *Kâğıtçılığımız*, s. 36; bkz., Belge: 11.
44 *Son Posta*, 11 Temmuz 1938.
45 Şakir Balkı, *Agora'da Dans ve Düş*, İzmit Rotary Kulübü Yay., 2005, s. 29.
46 Nihat Durak, "Bir zamanlar İzmit", *Sabri Yalım'a Armağan*, İzmit Dokümantasyon Merkezi Yay., 2001, s. 137.
47 "Fabrikalarımızın kurucusu ve ilk müdürümüz sayın Mehmed Ali Kâğıtçı'nın SEKA Postası'na beyanatı", *SEKA Postası*, 15 Nisan 1961, s. 3.
48 Haluk Korucuoğlu, "Halkevi ile anılan Hasan Korucuoğlu", *Sabri Yalım'a Armağan*, İzmit Dokümantasyon Merkezi Yay., s. 81.
49 Teşekkür mektubu için bkz., Ubeyd Öce, *Mehmed Ali Kâğıtçı*, Duygu Matbaası, İstanbul, 1950, s. 26.
50 Haluk Korucuoğlu, agm., s. 81. Korucuoğlu, 19 Şubat 1941'de yapılan bu açılış törenine katılanlar arasında kâğıt fabrikası müdürü olarak Adnan Berksoy'un adını anmaktadır. Oysa Mehmet Ali Kâğıtçı'nın müessese müdürlüğü görevinden alınma tarihi 31 Mart 1941'dir.
51 "İstanbul Üniversitesi'nde modern kâğıtçılığın kuruluşunun 30. yılı kutlandı", *SEKA Postası*, Sayı: 237, 1 Eylül 1966, s. 3; bkz. Belge: 8.

IV. SIKINTILI YILLAR
(Sayfa 71-93)

1 Kocabaşoğlu-vd., *age.*, s. 142.
2 "İzmit Kâğıt Fabrikası", *Son Posta*, 20 Nisan 1938.
3 "Kâğıt ve karton fabrikası 937 yılını parlak faaliyet ile bitirdi", *Akşam*, 20 Nisan 1938.
4 H. Naşit Uluğ, "Kâğıt sanayiimiz", *Ulus*, 3 Ağustos 1938.
5 S. Alaçam, *İnkılâp Türkiyesi'nde Kâğıtçılık*, s. 83-84.
6 "İzmit kâğıt fabrikası nasıl çalışıyor?", *Akşam*, 4 Ağustos 1939.
7 Savaş öncesi sıkıntılı yıllarda bir yabancı diplomat Türk hükümetine resmen başvurarak "Dışardan aldığınız selülozun maliyet fiyatından daha ucuz olarak size kâğıt verebiliriz. Beyhude yere selüloz fabrikası kurmak için masraf yapmayınız" demişti. Bu teklif, selüloz fabrikasının kurulma gerekliliği üzerinde tartışmalara neden olmuştu. Sabih Alaçam, *İnkılâp Türkiyesi'nde Kâğıtçılık*, s. 104.
8 Mehmet Ali Kâğıtçı, *Kâğıtçılığımız*, s. 30-34.
9 Kocabaşoğlu-vd., *age.*, s. 111-112
10 Mehmet Ali Kâğıtçı, "Kâğıt", *Aylık Ansiklopedi*, haz.: Server İskit, Cilt: 1, Sayı: 7, Kasım 1945, s. 216-218. Eski Kâğıthaneler için bkz., M. Ali Kâğıtçı, *Kâğıtçılık Tarihçesi*, Kader Basımevi, İstanbul, 1936.
11 Falih R. Atay, "Ulus'u milli kâğıda basıyoruz", *Ulus*, 19 Kasım 1939.
12 Mehmet Ali Kâğıtçı, *Kâğıtçılığımız*, s. 22-24.
13 *Birinci Türk Neşriyat Kongresi 1-5 Mayıs 1939*, Ankara Edebiyatçılar Derneği Yay., No: 12, 2. Basım, 1997, s. 48; *Cumhuriyet*, 6 Mayıs 1939.
14 Mekki Sait, "Kâğıt sanayiimiz", *Cumhuriyet*, 14 Mayıs 1939.

15 Muhittin Birgen, "Sanayi işlerimize ait birkaç nokta", *Son Posta*, 17 Mayıs 1939.
16 Yaşar Nabi , "Kâğıt sanayiimiz muvaffak bir eserdir", *Ulus*, 22 Mayıs 1939.
17 Velid Ebüzziya, "Kâğıt fabrikasının kendini göstermek sırası geldi", *İkdam*, 18 Eylül 1939; *SEKA Tarihi*, s. 113-114.
18 Kocabaşoğlu-vd., *age*., s. 114.
19 F. Rıfkı Atay, "Sanayi bizim büyük eserimizdir", *Ulus*, 13 Ağustos 1939.
20 Sabih Alaçam, *İnkılâp Türkiyesi'nde Kâğıtçılık*, s. 150-151.
21 Kocabaşoğlu-vd., *age*., s. 115. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi, I. Kâğıt Dosyası.
22 Mehmet Ali Kâğıtçı, *Kâğıtçılığımız*, s. 49.
23 Mehmet Ali Kâğıtçı, *age*., s. 51.
24 Kocabaşoğlu-vd., *age*., s. 119.
25 *Vakit* ve *Cumhuriyet* gazeteleri, 14 Ocak 1942.
26 *SEKA Tarihi*'nden naklen *Akşam Haberleri*, 1 Şubat 1940.
27 *Yeni Sabah*, 26 Mayıs 1940.
28 Mehmet Ali Kâğıtçı, *Modern Kâğıt İmalinin 30 uncu Yıldönümünde Hatırladıklarım ve Düşündüklerim*, s. 46-47.
29 Bu konudaki tartışmalar için bkz., Mehmet Ali Kâğıtçı, "Sapanca su yolu", *Akşam*, 28-30 Ocak 1948; Mekki Sait, "Kâğıt sanayiimiz: Fabrika yerinin intihabında isabet olmadığı doğru mudur?", *Cumhuriyet*, 14 Mayıs 1939.
30 *SEKA Tarihi*'nden naklen *Cumhuriyet*, 18 Nisan 1940.
31 Cemal Kutay, "Zafer serisinin bir yıldönümü", *Ulus*, 9 Kasım 1939.
32 Sümerbank Umum Müdürlüğünden Mehmet Ali Kâğıtçı'ya gönderilen 25.3.1940 tarihli zata mahsus yazı. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi, I. Kâğıt Dosyası
33 Kocabaşoğlu-vd., *age*., s. 131.
34 Kocabaşoğlu-vd., *age*., s. 133.
35 "Selüloz fabrikasına mütehassıs arıyoruz-III", *Vakit*, 28 Ekim 1942.
36 "Selüloz fabrikasına mütehassıs arıyoruz-II-IV", *Vakit*, 27-29 Ekim 1942.
37 Bu yazı için bkz., SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi, Kişisel Dosyalar.
38 Mehmet Ali Kâğıtçı'nın İzmit Selüloz Sanayii Müessesesi Müdürlüğü'ne yazdığı 1.4.1941 tarihli ve bu paranın ödenmesi hakkındaki yazısı. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi, Kişisel Dosya.
39 Mehmet Ali Kâğıtçı, *Kâğıtçılığımız*, s. 53.
40 Baki Kara (haz.), *Türk Kâğıt Sanayiinin Öncüsü: Mehmet Ali Kâğıtçı*, s. 108.

V. YENİ BİR DÖNEM
(Sayfa 95-114)

1 *Vakit*, 27 Ekim 1942.
2 Asım Us, "İzmit Fabrikasının derdi (I-III)", *Vakit*, 28 Şubat-2 Mart 1942.
3 Ahmet Emin Yalman, "İsrafa uğrayan millî hazine", *Vatan*, 16 Ekim 1941.
4 Hakkı Süha Gezgin, "Mehmet Ali Kâğıtçı", *Vakit*, 17 Ekim 1941.
5 Baki Kara (haz.), *Türk Kâğıt Sanayiinin Öncüsü: Mehmet Ali Kâğıtçı*, s. 106-107.
6 Mehmet Ali Kâğıtçı, *Uluslararası Kâğıtçılık Kongresi-Bir Geziden Anılar*, İskender Matbaası, İstanbul, 1968, s. 56.
7 İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hıfzıssıhha Müdürlüğü Arşivi, Mehmet Ali Kâğıtçı Sicil Dosyası.
8 Mehmet Ali Kâğıtçı, "Hakiki çay ve taklit çaylar", *Haber*, 25 Eylül 1942.
9 Sağlık Bakanlığın'ın 30.3.1943 tarih ve 167/4392 sayılı yazısı ve M. Ali Bey'in

hazırladığı 6 Mayıs 1943 tarihli Rapor. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi, Kimyahane Dosyası

10 Mehmet Ali Kâğıtçı, "Petrol kaynaklarımızı işletinceye kadar nelerden faydalanabiliriz", *Vakit*, 17 Temmuz 1942; "Petrol ve siyaseti", *Aylık Ansiklopedi*, haz.: Server İskit, Cilt: V, Sayı: 49, İstanbul, Mayıs 1949, s. 1414-1421.

11 Mehmet Ali Kâğıtçı, "Ersatz gıda maddeleri", *Vakit*, 1 Aralık 1942.

12 Mehmet Ali Kâğıtçı, "Sokak tozlarına karşı selüloz fabrikasının atıkları", *Cumhuriyet*, 14 Nisan 1945.

13 Mehmet Ali Kâğıtçı, "Sokaklarımızı deniz suyu ile sulamalıyız", *Vakit*, 23 Nisan 1946.

14 Mehmet Ali Kâğıtçı, "Hüseyin Rahmi'ye ait hatıralar", *Haber*, 14 Mart 1946.

15 Mehmet Ali Kâğıtçı, "Kâğıt ve selüloz sanayii", *İktisadi Yürüyüş*, 4 Temmuz 1942.

16 Mehmet Ali Kâğıtçı, "Kâğıt meselesi", *Yeni Adam*, Sayı: 394-398, 16-30 Temmuz–6-13 Ağustos 1942.

17 Mehmet Ali Kâğıtçı, "Kâğıt nasıl yapılır?", *İktisadi Yürüyüş*, Sayı: 80, 16 Nisan 1943.

18 Sağlık İşleri Müdürlüğü'nden Kimyahane Müdürlüğü'ne gönderilen 9.6.1943 tarih ve 2657 sayılı yazı.

19 Kocabaşoğlu-vd., *SEKA Tarihi*, İzmit, 1996, s. 139.

20 "Mehmet Ali Kâğıtçı'ya isnat edilen suç-I, Mehmet Ali Kâğıtçı'nın mukabil dava ve iddiası", *Vakit*, 8 Ağustos 1944.

21 "Mehmet Ali Kâğıtçı'ya isnat edilen suç-II", *Vakit*, 9 Ağustos 1944.

22 agm., 10 Ağustos 1944.

23 agm., 11 Ağustos 1944.

24 Mehmet Ali Kâğıtçı, *Atom ve Dünya*, İktisadi Yürüyüş Matbaası, İstanbul, 1945. Sonradan yazdığı bir makale ile de konuya olan ilgisini canlı tutmuştu. M. Ali Kâğıtçı, "Uranyum", *Aylık Ansiklopedi*, haz.: Server İskit, Sayı: 18, İstanbul, Ekim 1946, s. 577-578.

25 Kâğıtçı, *Atom ve Dünya*, s. 7.

26 İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörlüğü'nden Mehmet Ali Kâğıtçı'ya gönderilen 20 Nisan 1966 tarih ve 2905 sayılı yazı SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi, Kişisel Dosya. Ayrıca bkz., İTÜ 1948-1949 Öğretim Yılı Kılavuzu, s. 58 ve 97, İstanbul, 1949.

27 Mehmet Ali Kâğıtçı tarafından Sağlık İşleri Müdürlüğü'ne gönderilen 4.9.1952 tarihli yazı. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hıfzıssıhha Arşivi, Mehmet Ali Kâğıtçı Sicil Dosyası.

28 17.1.1951 tarih ve 51 sayılı yazı. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi, Kişisel Dosya.

29 25.1.1952 tarihli rapor. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi, Kişisel Dosya.

30 SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi'nde kurumsal belgeler arasında bu kayıp sosis meselesi ile ilgili bir hayli yazı göze çarpıyor. Bu belgelerden olayla ilgili olarak Kimyager Mükerrem Aşkın için müfettiş görevlendirilerek soruşturma ve ardından dava açıldığını öğreniyoruz. Sonunda Mükerrem Aşkın'ın beraat ettiği anlaşılıyor.

31 27.11.1951 tarihli yazı. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi, Kimyahane Dosyası. M. Ali Bey'in işyerindeki çekişmeler nedeniyle 20.10.1949 tarihinde Tekel Genel Direktörlüğü'ne bağlı Maltepe'de Cevizlik Enstitü Müdürlüğü'ne tayin istediği ve bu isteğin kabul edilerek Eylül 1949'dan 23 Ocak 1950 tarihine kadar bu yerde çalıştığı ve 23 Ocak 1950'de tekrar eski işinin başına döndüğü anlaşılıyor. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi, Kişisel Dosya.

32 25.12.1961 tarihli yazı. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi, Kimyahane Dosyası.
33 M. Ali Bey'e Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın 3.2.1961 tarih ve 6804 sayılı yazısı ile Şehir Hıfzıssıhha Müessese Müdürü olarak atamasının yapıldığı bildirilmişti.
34 Mehmet Ali Kâğıtçı, *Besin Kılavuzu*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1949. Kitabı, eşi Münevver Hanım'a ithaf etmişti.
35 Kâğıtçı, *Besin Kılavuzu*, s. 1-12.

VI. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ
(Sayfa 115-139)

1 Mehmet Ali Kâğıtçı, *CHP İstanbul İl Kongresi'ne Sunulan Rapor 30.12.1949*, Duygu Matbaası, İstanbul, 1949, s. 1.
2 M. Ali Bey altın üretimi meselesini daha önceden de merak etmiş, bu konuda sistematik bilgilere sahip olmuştu. Bu konuda bkz., Mehmet Ali Kâğıtçı, "Altın İstihsali", *İktisadi Yürüyüş*, Sayı: 142, 25 Kasım 1945, s. 10.
3 Mehmet Ali Kâğıtçı, *Rapor*, s. 7-8.
4 Atıklardan yararlanma meselesi Mehmet Ali Kâğıtçı'nın daha önceki yıllarda da gündemindeydi. Bu konuda bkz., Mehmet Ali Kâğıtçı, "Atıklardan nasıl istifade edilebilir?", *İktisadi Yürüyüş*, Sayı: 24, 1 Aralık 1940; Mehmet Ali Kâğıtçı, "Şehrin çöplerinden ve lağım sularından nasıl istifade edilebilir?", *Vakit*, 14-15 Ağustos 1943; Mehmet Ali Kâğıtçı, "Mezbaha atıklarından neler kazanabiliriz?", *Vakit*, 19 Eylül 1948.
5 Kâğıtçı, *Rapor*, s. 13.
6 Ubeyd Öce, *Mehmed Ali Kâğıtçı*, Duygu Matbaası, İstanbul, 1950.
7 Öce, *age.*, s. 3. Mehmet Ali Kâğıtçı'nın milletvekili adayı gösterilmesi anlaşılan, arkadaşı Ubeyd Bey'in ısrar ve girişimiyle olmuştur. Çünkü onun siyasete ilgi duyduğuna dair bir bilgiye ulaşamadım.
8 Öce, *age.*, s. 24-28.
9 Mehmet Ali Kâğıtçı, "Kâğıtçılığımız hakkında dikkate şayan notlar-selüloz sanayii müessesemiz, kuruluşundaki esaslara riayet edilerek işletildiği takdirde hiçbir müşkülat kalmaz, kâğıt fiyatlarındaki pahalılık da zail olur", *Yeni Sabah*, 20 Temmuz 1948.
10 Mehmet Ali Kâğıtçı, *Kâğıtçılığımız*, İstanbul, 1977, s. 59'dan naklen; Ahmet Emin Yalman, "İktisadi gafletlerin hikâyesi-Prof. Muhlis Ete, işletmeler davasının içyüzünü aydınlatıyor", *Vatan*, 21 Haziran 1950.
11 Yalman, agm.
12 SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi'nde bulduğum dosyalardan birinde gazetelerden kesilmiş Haliç'le ilgili yüzlerce haber ve yazı bulunmaktaydı. Halic-i Dersaadet adlı diğer bir dosyada ise konu ile ilgili yazılar, haberler, mektuplaşmalar, raporlar vardı. Yazdığı makalelerin önemli bir kısmında bu konuyu ele alması da bu mesele ile bir hayli ilgilendiğini ortaya koymaktadır.
13 M. Ali Bey'in Haliç'le ilgili olarak hazırlanan 14.11.1953, 26.6.1954, 12.9.1955, 1.11.1956 tarihli Rapor'larda imzası bulunmaktadır. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi, Halic-i Dersaadet Dosyası.
14 29.6.1954 tarihli Rapor. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi, Halic-i Dersaadet Dosyası.

15 Belediye Fen İşleri Müdürlüğü'ne gönderilen 3.6.1959 tarihli yazı. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi.

16 Mehmet Ali Kâğıtçı, "Toprak sanayii ve Haliç", *Selamet*, Sayı: 66, 3 Eylül 1948; Mehmet Ali Kâğıtçı, *CHP İstanbul İl Kongresine Sunulan Rapor 30.12.1949*, Duygu Matbaası, İstanbul, 1949, s. 11-12.

17 Erol Simavi'ye 12.11.1960 tarihli mektup, SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi, Halici Dersaadet Dosyası.

18 Yayımlanmış makaleleri arasında tam olarak bu başlığı taşıyan bir yazısına rastlamadım. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi'nde bulduğum bu yazıyı belli ki yayımlama fırsatı bulamamıştı.

19 Mehmet Ali Kâğıtçı, "Şehrin çöp ve atıklarından nasıl istifade edilebilir?", *Vakit*, 14-15 Ağustos 1943.

20 Mehmet Ali Kâğıtçı, *İktisadi Kalkınmamız ve Tabii Servet Kaynaklarımız*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1952, s. 38-45.

21 Mehmet Ali Kâğıtçı, "Çöp Konusu", 25 Şubat 1964, s. 2 (yayımlanmamış makale); Mehmet Ali Kâğıtçı, "İstanbul çöpleri ele alınırken", *Dünya*, 5 Mart 1964.

22 R. Cevad Ulunay'a 8 Haziran 1966 tarihli mektup. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi, Çöp Dosyası.

23 Mehmet Ali Kâğıtçı, *Türk Kâğıt Sanayiinin 30 uncu Yıldönümünde Kâğıtçılığımız ve Engelleri*, Ercan Matbaası, İstanbul, 1964, s. 13.

24 Mehmet Ali Kâğıtçı, *Kâğıtçılığımız*, Grafik Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1977, s. 53.

25 Mehmet Ali Kâğıtçı, *Kâğıtçılığımız ve Engelleri*, s. 19.

26 Mehmet Ali Kâğıtçı, "Basın ailesinin kâğıt derdine çare", *Vakit*, 27 Mart 1951.

27 Kadircan Kaflı, "Gazetecilerin Kâğıt Fabrikası", *Tercüman*, 17 Mart 1963.

28 Mehmet Faruk Gürtunca, "Gazeteciler Müstakil Kâğıt Fabrikası", *Her Gün*, 30 Mart 1951; Mehmet Ali Kâğıtçı, "Basın ailesinin kâğıt derdine çare", *Vakit*, 27 Mart 1951.

29 Mehmet Ali Kâğıtçı'dan Kamil Tınaz'a 30.10.1956 tarihli mektup. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi, İzmir-Halkapınar Dosyası.

30 16 Kasım 1956 ve 19 Mart 1957 tarihli mektuplar. İzmir-Halkapınar Kâğıt Fabrikası Dosyası

31 31 Mart 1957 tarihli mektup. Bu yazışmalardan Kâğıtçı'nın bu proje için epeyce uğraştığını anlıyoruz. Ancak dosyada başka belge olmadığı için projenin sonu hakkında bilgi sahibi değiliz.

32 Mehmet Ali Kâğıtçı'ya ait 24 Haziran 1957 tarihli hastalık raporu. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi, Kişisel Dosyalar.

33 İzzettin Feray ve Ortakları Şirketi'nin M. Ali Bey'e gönderdiği 27.6.1955 tarihli mektup. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi, Plastik Dosyası.

34 25 Aralık 1956, 18 Haziran 1958, 8 Temmuz 1958, 28 Temmuz 1958, 30 Eylül 1958, 31 Ekim 1958 tarihlerinde Şahabettin C. Erel'e yazılmış mektuplar. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi, Plastik Dosyası.

35 14 Ekim 1958 tarihli mektup. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi, Plastik Dosyası.

36 Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın 28 Mart 1962 tarih ve 2839 sayılı genelgesi. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzes, Plastik Dosyası.

37 Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın 30 Haziran 1962 tarih ve 6307 sayılı yazısı. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi, Plastik Dosyası.

38 Belediye Sağlık İşleri Müdürlüğü'ne gönderilen 3 Temmuz 1962 tarihli yazı. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi, Plastik Dosyası.

VII. YILLAR SONRA YENİDEN İZMİT
(Sayfa 141-160)

1 Ne yazık ki, Münevver Kâğıtçı hakkında fazla bilgiye sahip değiliz.
2 Org. Cemal Gürsel'e yazılan 11 Temmuz 1960 tarihli mektup. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzes, Ekâbirle Yazışmalar Dosyası.
3 11 Temmuz 1960 tarihli mektup, s. 4.
4 Kurmay Albay Alparslan Türkeş'e 22 Eylül 1960 tarihli mektup. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi, Ekâbirle Yazışmalar Dosyası.
5 Sanayi Bakanı Muhtar Uluer'e 19 Haziran 1960 tarihli mektup. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi, Ekâbirle Yazışmalar Dosyası.
6 Sanayi Bakanı Y. Mühendis Şahap Kocatopçu'ya 4 Eylül 1960 tarihli mektup. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi.
7 Ticaret Bakanı Dr. Cahit İren'den M. Ali Bey'e 1 Ağustos 1960 tarihli mektup. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi.
8 Mehmet Ali Kâğıtçı'dan Ticaret Bakanı Dr. Cahit İren'e 5 Ağustos 1960 tarihli mektup. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi.
9 Mehmet Ali Kâğıtçı, *Afyon*, Vakit Matbaası, İstanbul, 1960.
10 Kâğıtçı, *age.*, s. 29.
11 Kâğıtçı, *age.*, s. 67.
12 Bilgilerden, 1955 yılında üye olduğunu öğreniyoruz.
13 Mehmet Ali Kâğıtçı'dan Makine Mühendisleri Odası'na 17 Haziran 1960 tarihli mektup. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi, TMMOB Dosyası.
14 Daniş Koper'e 5 Temmuz 1960 tarihli mektup. SEKA– Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi.
15 Makine Mühendisleri Odası'ndan Mehmet Ali Kâğıtçı'ya gönderilen 3 Ağustos 1960 tarihli yazı. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi, TMMOB Dosyası.
16 Makine Mühendisleri Odası'na gönderilen 11 Ağustos 1960 tarihli mektup. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi.
17 SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi'nde TMMOB Kanunu ve konuyla ilgili birçok kitaba rastladık
18 Makine Mühendisleri Odası'ndan Mehmet Ali Kâğıtçı'ya gönderilen 3 Mayıs 1961 tarihli yazı. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi.
19 Yüksek Fen Heyeti Reisliği'nden M. Ali Bey'e 9 Kasım 1964 tarihli yazı. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi.
20 Makine Mühendisleri Odası, 13.10.1964 tarihli ekli yazı. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi.
21 Makine Mühendisleri Odası'ndan gönderilen 28 Eylül 1965 tarihli yazı. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi.
22 8.11.1965 tarihli İlamsız Takiplerde Ödeme Emri. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi.
23 4 Haziran 1966 tarihli karar metni. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi.
24 19 Mart 1966 tarihli yazı. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi.
25 Kadri İlkay'a 5 Haziran 1961 tarihli mektup. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi, Kişisel Dosya.
26 Mehmet Ali Kâğıtçı'nın 9.12.1961 tarihli savunma metni. İstanbul Hıfzıssıhha Müdürlüğü, Mehmet Ali Kâğıtçı Sicil Dosyası.
27 9.12.1961 tarihli savunma metni. Hıfzıssıhha Arşivi, M. Ali Kâğıtçı Sicil Dosyası.

28 Mehmet Ali Kâğıtçı'dan Sanayi Bakanı İhsan Soyak'a gönderilen 12 Haziran 1961 tarihli rapor. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi, Kişisel Belgeler.
29 Kimya Şubesi'nden Müessese Müdürlüğü'ne 31.10.1960 tarih ve 22 sayılı yazı. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi.
30 Şehir Hıfzıssıhha Müessesesi Müdürlüğü'nden Başbakanlık Arşiv Umum Müdürlüğü'ne 20.2.1961 tarih ve 135 sayılı yazı. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi.
31 Kitapçığın ismi, *Belçika Krallığı Umumi Arşivinde Dokümanların Tamiri ve Islahı.* SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi'nde bulduk.
32 Müzede, Hâdi H.Tamer'in "Bir kitap hastahanesine dair", "Arşiv vesikalarının korunması", "Sararmış kitapların ve vesikaların temizlenmesi", "Kütüphanelerde böceklerle mücadele-ahşap kurtları" adlı makalelerinin nüshalarını buldum.
33 Mehmet Ali Kâğıtçı, *Türk Kâğıt Sanayiinin 30 uncu Yıldönümünde Kâğıtçılığımız ve Engelleri*, Ercan Matbaası, İstanbul, 1964, s. 3.
34 "Mutlu bir yıldönümü", *SEKA Postası,* Sayı: 157, Mayıs 1963, s. 1.
35 agm., s. 6.

VIII. HEYBELİADA'DA EMEKLİLİK YILLARI (Sayfa 161-184)

1 Bu kuruluşun ilk kurucularından olan Prof. W. Brecht ile M. Ali Bey'in dostluğu 1934 yılında başlamıştı. Prof. Brecht, M. Ali Bey'in çalışmalarına yıllarca destek vermişti. M. Ali Bey de Zellcheming'e üye olmuş, kongrelerine katılmış ve dergilerinde makaleler yazmıştı.
2 Naci Girginsoy, "Avrupa'da ilmî bir kongrede dalgalanan Türk Bayrağı", *SEKA Postası*, 15 Ağustos 1963, s. 8.
3 "Dünyadaki 6. Şeref Yüzüğü", *SEKA Dergisi*, Sayı: 7, 1985, s. 6; Baki Kara (haz.), *Türk Kâğıt Sanayiinin Öncüsü: Mehmet Ali Kâğıtçı*, Heybeliadalılar Vakfı Yay., İstanbul, 2004, s. 116.
4 Naci Girginsoy, "Avrupa'da ilmî bir kongrede dalgalanan Türk Bayrağı", *SEKA Postası*, 15 Ağustos 1963, s. 9.
5 Kadircan Kaflı, "Bir meslek âşığı", *Tercüman*, 6 Ekim 1963.
6 Şehir Hıfzıssıhha Müessese Müdürlüğü'nden Belediye Zat İşleri Müdürlüğü'ne gönderilen 14.7.1964 tarihli yazı. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hıfzıssıhha Müessesesi Arşivi, Mehmet Ali Kâğıtçı Sicil Dosyası.
7 Bu malzemeler, artık kapatılmış bulunan SEKA'nın depolarında bulunuyor.
8 Mehmet Ali Kâğıtçı, *Türk Kâğıt Sanayiinin 30 uncu Yıldönümünde Kâğıtçılığımız ve Engelleri*, İstanbul, 1964.
9 Naci Girginsoy, "Türk kâğıt sanayiinin 30. yıldönümünde Mehmet Ali Kâğıtçı anlatıyor", *SEKA Postası*, 15 Eylül 1964, s. 3.
10 Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver'in konuşma metni için bkz., SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi, Kişisel Dosyalar.
11 Girginsoy, agm., s. 3.
12 Girginsoy, agm., s. 4.
13 Mehmet Ali Kâğıtçı, *Kâğıtçılığımız*, Grafik Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1977, s. 4; "Türkiye'de modern kâğıt yapılışının 30. yıldönümü, Mehmet Ali Kâğıtçı için İstanbul Üniversitesi'nde toplantı tertiplendi", *Türkyolu-Bizimşehir*, 27 Ağustos 1966.

14 Söz konusu broşür için bkz., M. Ali Kâğıtçı, *Modern Kâğıt İmalinin 30 uncu Yıldönümünde Hatırladıklarım ve Düşündüklerim*, Halk Matbaası, İstanbul, 1966.

15 "Modern kâğıtçılığın 30. kuruluş yılı İstanbul Üniversitesi'nde düzenlenen törenle kutlandı", *SEKA Postası*, Yıl: 11, Sayı: 237, 1 Eylül 1966, s. 3.

16 Mehmet Ali Kâğıtçı, *Kâğıtçılığımız*, s. 5.

17 6 Nisan 1964 tarihli mektup. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi. Dr. Muhammed Sabir, Afganistan doğumlu bir Türkolog olup bir dönem Türkiye'de kalmış ve doktora öğrenimi görmüştü. Mehmet Ali Kâğıtçı ile daha önceden tanışıp tanışmadığını bilemiyoruz.

18 Nubar Serkis Gülbenkyan'a 11 Ocak 1965 yılında gönderilen mektup. SEKA–Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi.

19 Abdüsselam Busayri'ye 21 Ocak 1965 tarihli mektup. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi.

20 SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi'nde yaptığım araştırmada "İlmî Meslekî Cemiyetler" ve "A. Haemmerle" adlı dosyalarda, uluslararası kurum ve kuruluşlardan Mehmet Ali Kâğıtçı'ya gönderilen Almanca, Fransızca ve İngilizce broşür, rapor, davetiye, mektup, posta makbuzları, kongre programları gibi yüzlerce malzemeye rastladım. Belki bunların sistematik bir şekilde incelenmesi Avrupa'da kimya ve kâğıt sektörlerinin yakın dönem tarihi hakkında ilgi çekici bilgiler verebilir.

21 Mektuplar için bkz., SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi, A. Haemmerle Dosyası.

22 "İlmî Cemiyetler-Kongreler" Dosyası'nda, M. Ali Bey'in katıldığı bu toplantılarla ilgili ayrıntıları bulmak mümkündür. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi, M. Ali Bey'in bilimsel toplantılara katılmasıyla ilgili olarak en son çalıştığı kurum olan Hıfzıssıhha Müessese Müdürlüğü Arşivi'ndeki kişisel dosyasında da izin belgeleri, döviz ve harcırah tahsisi gibi yazılara çokça rastladım.

23 Mehmet Ali Kâğıtçı, *Uluslararası Kâğıtçılık Kongresi-Bir Geziden Anılar*, İskender Matbaası, İstanbul, 1968.

24 Kâğıtçı, *Uluslararası Kâğıtçılık Kongresi*, s. 6.

25 Kâğıtçı, *age.*, s. 86.

26 *Uluslararası Kâğıtçılık Kogresi* kitabında birçok Avrupa ülkesi ve şehirleri hakkında son derece ilgi çekici fotoğraflar, resimler ve bilgiler bulunmaktadır.

27 Necmi Aksop'tan M. Ali Bey'e gönderilen 21.10.1968 tarihli mektup. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi.

28 Mehmet Ali Kâğıtçı'dan Necmi Aksop'a gönderilen 7 Kasım 1968 tarihli mektup. SEKA– Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi.

29 Necmi Aksop'tan 13 Kasım 1968 tarihli mektup. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi.

30 Necmi Aksop'tan M. Ali Bey'e gönderilen 23.6.1969 tarihli mektup. SEKA– Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi.

31 Necmi Aksop'tan M. Ali Bey'e gönderilen 27.9.1970 tarihli mektup. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi.

32 Kolonya şehrinde 26.10.1958'de toplanan "Yağ ve Yağlı Maddeler İlmi Araştırmalar Cemiyeti Kongresi'ne katılma izin belgesi". İstanbul Belediyesi Sıhhat İşleri Müdürlüğü–İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hıfzıssıhha Müdürlüğü Arşivi, Mehmet Ali Kâğıtçı Sicil Dosyası.

33 Mehmet Ali Kâğıtçı, "Sabun ve taklitleri", *Havadis*, 8-11 Haziran 1957. M. Ali Bey'in SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi'nde bulduğum kişisel dosyalardan "Sabun ve Deterjanlar" dosyası materyal bakımından bir hayli zengindir.

34 Edremit ve Ayvalık Ticaret ve Sanayi Odalarına gönderdiği 2 Ocak 1967 tarihli mektuplar. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi, "Sabun ve Deterjanlar" Dosyası.
35 Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği'ne 15 Şubat 1967 tarihli mektup. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi, "Sabun ve Deterjanlar" Dosyası.
36 Necmi Komili'den Mehmet Ali Kâğıtçı'ya gönderilen 13.5.1967 tarihli yazı. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi, "Sabun ve Deterjanlar" Dosyası'nda "Deterjan umumi adı ile anılmakta bulunan sabun taklitleri" adlı bir yazı buldum. Üst kısmında önsöz ve alt kısmında Heybeliada-9 Nisan 1967 yazan bu 6 sayfalık metin, sabunla ilgili bir kitabın giriş bölümü olarak düşünülmüştü. Metinde, bu kitabın, halkı deterjanlar konusunda uyarmak ve bilgi vermek için yazıldığı vurgulanmıştı. Ancak araştırmalarım sırasında Kâğıtçı'nın deterjan veya sabun isimli bir kitabına rastlayamadım. Belli ki, notlarını kitap haline getirme fırsatı bulamadı veya bundan vazgeçti.
37 Mehmet Ali Kâğıtçı, "Ayçiçeğinden neler çıkarılır?", *Vakit*, 19 Şubat 1942.
38 TMO İstanbul Bölge Teşkilatı'nın Mehmet Ali Kâğıtçı'ya gönderdiği teşekkür mektubu için bkz., Ubeyd Öce, *Mehmed Ali Kâğıtçı*, s. 34; Belge: 12.
39 Mehmet Ali Kâğıtçı, "Margarin", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 14, Sayı: 302, İstanbul, 30 Haziran 1953, s. 14-16.
40 SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi'nde bulduğum dosyalardan birisi de "Yağ Dosyası" adlı klasördü. İçinde, sözü edilen şartnamelerin hepsi vardır. Bunların arasında "Yağ Korkusu" adlı daktilo ile yazılmış bir metine de rastladım ki, yayımlandığına dair bir bilgi bulamadım.
41 Mehmet Ali Kâğıtçı, "Elimizin altındaki hazine: Şap", *Havadis*, 26 Mart 1957; Sabih Alaçam, *İnkılâp Türkiyesi'nde Kâğıtçılık*, Ülkü Kitabevi, İstanbul, 1940, s. 23-24.
42 Mehmet Ali Kâğıtçı, *İktisadî Kalkınmamız ve Tabii Servet Kaynaklarımız*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1952, s. 19.
43 M. Ali Kâğıtçı, *Kâğıtçılığımız*, s. 38.
44 Mehmet Ali Kâğıtçı, *İktisadi Kalkınmamız ve Tabii Servet Kaynaklarımız*, s. 20.
45 Mehmet Asım Us, "Bir milli dava", *Vakit*, 20 Ağustos 1958.
46 Şaphane Belediye Başkanı Mustafa Türker'in 23.3.1970'de Mehmet Ali Kâğıtçı'ya yazdığı mektup.
47 "Şaphane'deki tesislerimizin sermayesi ve üretimi artıyor", *SEKA Postası*, 1 Şubat 1976.
48 Ahmet Kabaklı'ya gönderilen 14 Aralık 1970 tarihli mektup. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi, Su Dosyası.

IX. BİR ÖMRÜN SONUNA DOĞRU
(Sayfa 185-216)

11 Mehmet Ali Kâğıtçı, *Historical Study of Paper Industry in Turkey*, Grafik Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1976, Prof. M. Aribert'in önsözü, s. 5; "Tarihçi-yazar Cemal Kutay ile beraberdik", *SEKA Dergisi*, Sayı: 9, Nisan 1986, s. 22.
2 "Tarihçi-yazar Cemal Kutay ile beraberdik", s. 21-22.
3 *SEKA Dergisi*, Sayı: 10-11, Haziran-Eylül 1986, s. 26; Mehmet Ali Kâğıtçı, *Uluslararası Kâğıtçılık Kongresi-Bir Geziden Anılar*, İskender Matbaası, İstanbul, 1968, s. 63.

4 Yazışmalar için bkz., SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi, Kâğıthane-Müze Dosyası. Kocabaşoğlu-vd., *SEKA Tarihi*, İzmit, 1996, s. 383.

5 14 Nisan 1975 tarihli mektup. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi, Afyon Dosyası. Bu dosyada afyon ve haşhaş hakkında yüzlerce gazete haberi bulunmaktadır. Bkz., Belge: 14.

6 Mehmet Ali Kâğıtçı, *Yurdumuza Has Cevher Afyon Mahsulümüzü Kurtarma Savaşımız*, Grafik Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1977.

7 Bu bilgilerin bir kısmı, M. Ali Bey'in Ord. Prof. A. Süheyl Ünver'e yazdığı 9 Haziran 1975 tarihli mektuptan derlendi. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi, Kişisel Dosya.

8 Ord. Prof. A. Süheyl Ünver'e gönderilen 2 Eylül 1975 tarihli mektup.

9 "Tarihçi-yazar Cemal Kutay ile beraberdik", *SEKA Dergisi*, Sayı: 9, Nisan 1986, s. 22. M. Ali Bey'in 26 Mayıs 1934'te Heybeliada Nüfus İdaresi'nden aldığı bir nüfus kayıt örneğinde "evli" yazmaktadır. Nerede, ne zaman evlendiklerini bilmememize rağmen bu küçük bilgiden Münevver Hanım'ın ölüm tarihi itibariyle en az 42 yıl evli kaldıklarını rahatlıkla söyleyebiliriz.

10 Kambiyo Müdürlüğü'ne 13 Mart 1976 tarihli yazı. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi, Kişisel Yazışmalar.

11 Prof. Dr. Necmettin Erbakan'a 6 Nisan 1976 tarihli mektup. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi, Kişisel Dosya.

12 Mehmet Ali Kâğıtçı, *Historique de L'industrie Papetiere en Turquie- Historical Study of Paper Industry in Turkey*, Grafik Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1976. Adı geçen kütüphanelerin söz konusu kitabı istemeleriyle ilgili mektuplar için bkz., SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi, A. Haemmerle Dosyası.

13 Mehmet Ali Kâğıtçı'dan Pamukkale Belediye Başkanlığı'na gönderilen 18 Mart 1975 tarihli yazı; Denizli Belediyesi'nin Mehmet Ali Kâğıtçı'ya yolladığı 27 Mart 1975 tarihli cevap yazısı. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi, Kâğıthane-Müze Dosyası.

14 Ahmet Kabaklı, "Pamukkale Kâğıthanesi", *Tercüman*, 5 Nisan 1976.

15 Denizli Valiliği'nden Mehmet Ali Kâğıtçı'ya gönderilen 19 Temmuz 1976 tarihli yazı. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi, Kâğıthane-Müze Dosyası.

16 Bu girişim, 6 Ekim 1976 tarihli *Milliyet* gazetesinde "Dünyanın dördüncü kâğıt kültür müzesi Türkiye'de kuruluyor" şeklinde verilmişti. Kocabaşoğlu-vd., *SEKA Tarihi*, s. 388.

17 "Tarihçi-yazar Cemal Kutay ile beraberdik", *SEKA Dergisi*, Sayı: 9, Nisan 1986, s. 22. SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi'nde bulduğum "Kâğıthane-Müze-Etüt Kâğıtçılık Kültür Merkezi Hakkında Notlar" isimli 5 sayfalık bir yazıda M. Ali Bey'in eşiyle müşterek olarak Heybeliada'da bir evi bulunduğu belirtilmektedir. Bundan başka M. Ali Kâğıtçı'nın Türkiye Eczacıları Laboratuvarı T.A. Şirketi'ne ait bir miktar hissesi olduğunu da biliyoruz. Kişisel Dosyalar.

18 *SEKA Postası*, 1 Mart 1978, Sayı: 486, s. 1.

19 agm., s. 3.

20 Naci Girginsoy, "Kâğıtçı'yla birlikte", *SEKA Postası*, Yıl: 22, Sayı: 487, 1 Nisan 1978, s. 4.

21 Baki Kara (haz.), *Türk Kâğıt Sanayiinin Öncüsü: Mehmet Ali Kâğıtçı*, Heybeliadalılar Derneği Yay., İstanbul, 2004, s. 133.

22 Cemal Kutay, "Medeniyet hamuru", *Son Havadis*, 29 Ekim 1978.

23 Mehmet Ali Kâğıtçı, *Kâğıtçılığımız*, Grafik Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1977, s. 81. Kâğıt fabrikalarının Mehmet Ali Kâğıtçı'dan sonraki gelişmeleri için bkz., Uygur Kocabaşoğlu-vd., *SEKA Tarihi*, İzmit, 1996.

24 Fikret Balaban, "İzmit müessese müdürlüğü kurulurken", *SEKA Postası*, 1 Ocak 1979.
25 Bu konuyla çok daha öncelerinden ilgilendiği anlaşılıyor. Mehmed Ali, "Türk Mürekkebi", *İçtihat*, 1 Teşrinisani 1928.
26 Mehmet Ali Kâğıtçı, *Yazma*, Grafik Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1978.
27 Kendisinin bu sanatlardan herhangi birini yapıp yapmadığını kesin olarak bilemiyoruz.
28 Kâğıtçı, *Historical Study of Paper Industry in Turkey*, s. 20.
29 Kâğıtçı, *Uluslararası Kâğıtçılık Kongresi-Bir Geziden Anılar*, s. 86.
30 Yapılan etkinliklerin ayrıntıları için bkz., *SEKA Dergisi*, Sayı: 10-11, Haziran-Eylül 1986.
31 Kamile Hanım 2003'te vefat etti.
32 "6 Kasım etkinlikleri iki gün sürdü", *SEKA Dergisi*, Sayı: 50, 1994, s. 2.
33 Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi, SEKA'nın özelleştirilmesiyle kapatıldı, müzedeki bütün malzemeler de kutulara konup Kocaeli Büyükşehir Belediyesi'nin depolarına yerleştirildi. Malzemeler halen bu depolarda bulunmaktadır. Dileğimiz, belediye yetkililerinin SEKA park alanı içerisinde Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi'ni yeniden açması ve bu müzede kâğıtçılıkla ilgili tarihsel mirasa sahip çıkmasıdır.
34 Cumhuriyet'e Kanat Gerenler-Mehmet Ali Kâğıtçı Bölümü, TRT 2.
35 "SEKA'dan Heybeliada'ya ziyaret", *SEKA Dergisi*, Sayı: 53, 1995, s. 2.
36 Bu kitabı yazarken, M. Ali Kâğıtçı'nın evinin satıldığını öğrendim.

Ekler

Belgeler

Belge 1

Mehmet Ali Kâğıtçı İstanbul Darülfununu Kimya Bölümü'nde öğrenciyken kendisine verilen kimlik.

Kaynak: Emre Dölen-Nuran Yıldırım, *Darülfünun'dan Günümüze Üniversite Yayıncılığı ve Yaşamı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.

Belge 2

Mehmet Ali Kâğıtçı'nın İstanbul Darülfünunu Kimya Bölümü'nden aldığı mezuniyet diploması.

Kaynak: Dr. Şeref Etker, "İstanbul Darülfünunu Fen Fakültesi Kimya Zümresi Müderris Muavini Mehmet Ali Kâğıtçı", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları,* Cilt: IV, Sayı: 2, 2003, s. 21-28.

Belge 3

Mehmet Ali Kâğıtçı'nın Fransa'da Grenoble Üniversitesi'nden aldığı Kâğıt Mühendisliği diploması (1927).

UNIVERSITÉ DE GRENOBLE

FACULTÉ DES SCIENCES

Diplôme d'Ingénieur-Papetier (E. F. P. G.)

Nous, Recteur de l'Académie de Grenoble, Président du Conseil de l'Université,

Vu la délibération du Conseil de l'Université, en date du 15 Février 1908, relative à l'institution d'un Diplôme d'Ingénieur-Papetier (E. F. P. G.);

Vu l'arrêté ministériel, en date du [illegible] 1908, approuvant ces dispositions;

Attendu que le sieur Mehmed Ali

né le 20 Août 1899 à Constantinople (Stamboul) dép[t] de Turquie

remplit les conditions exigées pour être admis à postuler le Diplôme d'Ingénieur-Papetier (E. F. P. G.);

Après nous être assuré de la bonne conduite du candidat,

Approuvons la proposition faite en sa faveur par M. le Doyen de la Faculté des Sciences, sur le rapport [illegible] de l'École Française de Papeterie de l'Université de Grenoble, Président du Jury d'examen, et délivrons au sieur Mehmed Ali le présent Diplôme d'Ingénieur-Papetier.

Les Membres du Jury : Dubourg

Signature du Titulaire : Mehmed Ali

(Sceau de l'Université)

Vu : Le Doyen de la Faculté des Sciences,

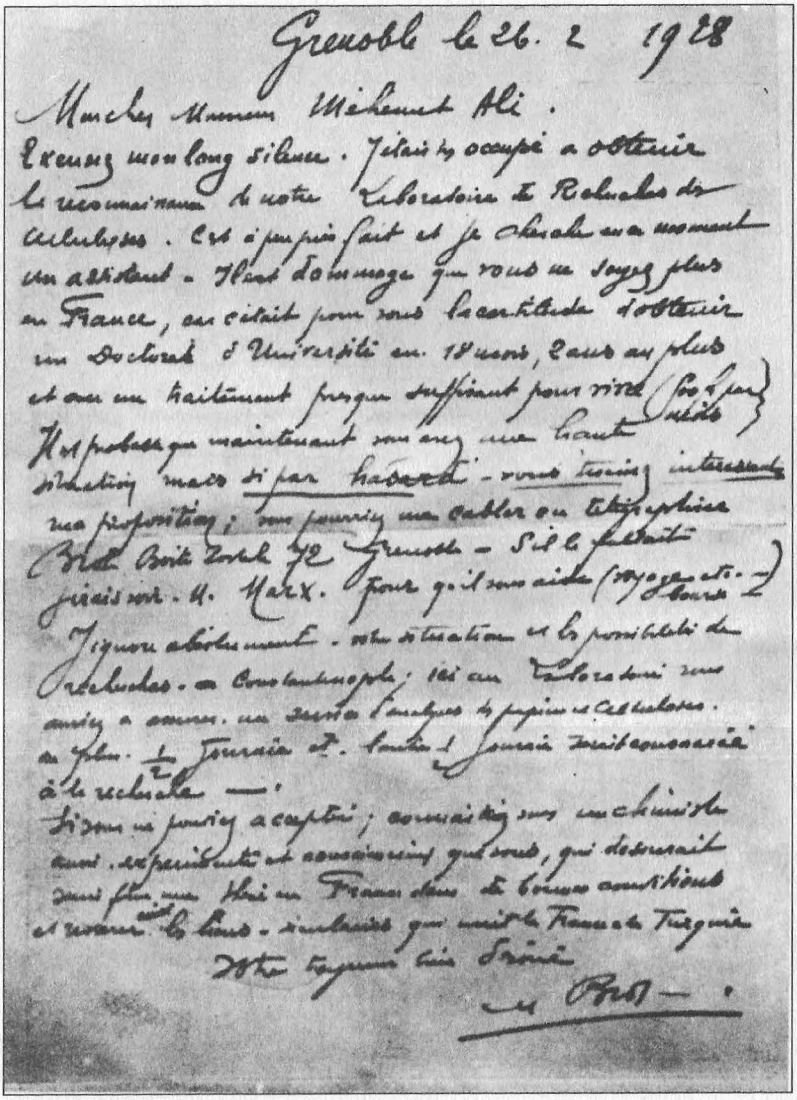
Fait à Grenoble, le 30 Juillet 1927

Le Recteur, Président du Conseil de l'Université,

Kaynak: SEKA Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi.

Belge 4

Grenoble Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Brod'un Mehmet Ali Kâğıtçı'ya gönderdiği mektup (1928).

Grenoble le 26. 2 1928

Monsieur Monsieur Mehmet Ali.

Excusez mon long silence. J'étais très occupé à obtenir la reconnaissance de notre Laboratoire de Recherches de Cellulose. Cet a pu finir fait et je chercher en ce moment un abri. Mais dommage que vous ne soyez plus en France, car c'était pour vous la facilité d'obtenir un Doctorat d'Université en 18 mois, 2 ans au plus et sans traitement pendant suffisant pour vivre (500 francs suisses) Mr Prof. Gagnon maintenant vous aurez une haute situation mais si par hasard - vous trouvez intéressant ma proposition; vous pourriez me câbler un télégramme Brod Boris Zurich 72 Grenoble - Si ok. Je serais vite - H. Marx. pour qu'il me aide (voyage etc.) Je figure absolument - votre situation et la possibilité de Recherches - en Constantinople; ici au Laboratoire nous avons à coeur. un service d'analyses de papiers et Cellulose. en plus. 1/2 journée et. toutes les journées nécessaires à la recherche —.

Si vous ne pouvez accepter; donnez-moi une chiffre de votre. expérience et connaissance que vous, qui désirait aussi plus une Thèse en France dans de bonnes conditions et travaux. et bien - j'espère que vous irez la France de Turquie

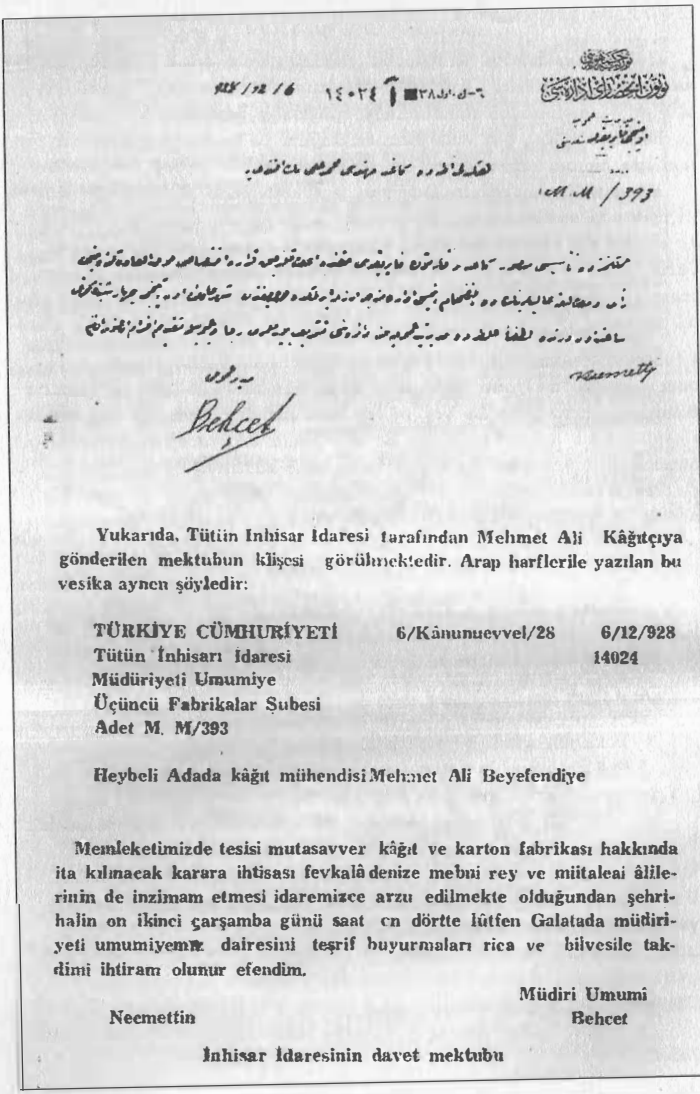
Votre toujours bien dévoué

H. Brod —.

Kaynak: SEKA Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi.

Belge 5

Tütün İnhisarı İdaresi tarafından kâğıt fabrikası kurulması hususunda yardımda bulunması için Mehmet Ali Kâğıtçı'ya gönderilen davet mektubu (1928).

Yukarıda, Tütün İnhisar İdaresi tarafından Mehmet Ali Kâğıtçıya gönderilen mektubun klişesi görülmektedir. Arap harflerile yazılan bu vesika aynen şöyledir:

TÜRKİYE CÜMHURİYETİ 6/Kânunuevvel/28 6/12/928
Tütün İnhisarı İdaresi 14024
Müdüriyeti Umumiye
Üçüncü Fabrikalar Şubesi
Adet M. M/393

Heybeli Adada kâğıt mühendisi Mehmet Ali Beyefendiye

Memleketimizde tesisi mutasavver kâğıt ve karton fabrikası hakkında ita kılınacak karara ihtisası fevkalâ denize mebni rey ve mütaleai âlilerinin de inzimam etmesi idaremizce arzu edilmekte olduğundan şehrihalin on ikinci çarşamba günü saat on dörtte lûtfen Galatada müdiriyeti umumiyemiz dairesini teşrif buyurmaları rica ve bilvesile takdimi ihtiram olunur efendim.

Müdiri Umumi
Behcet

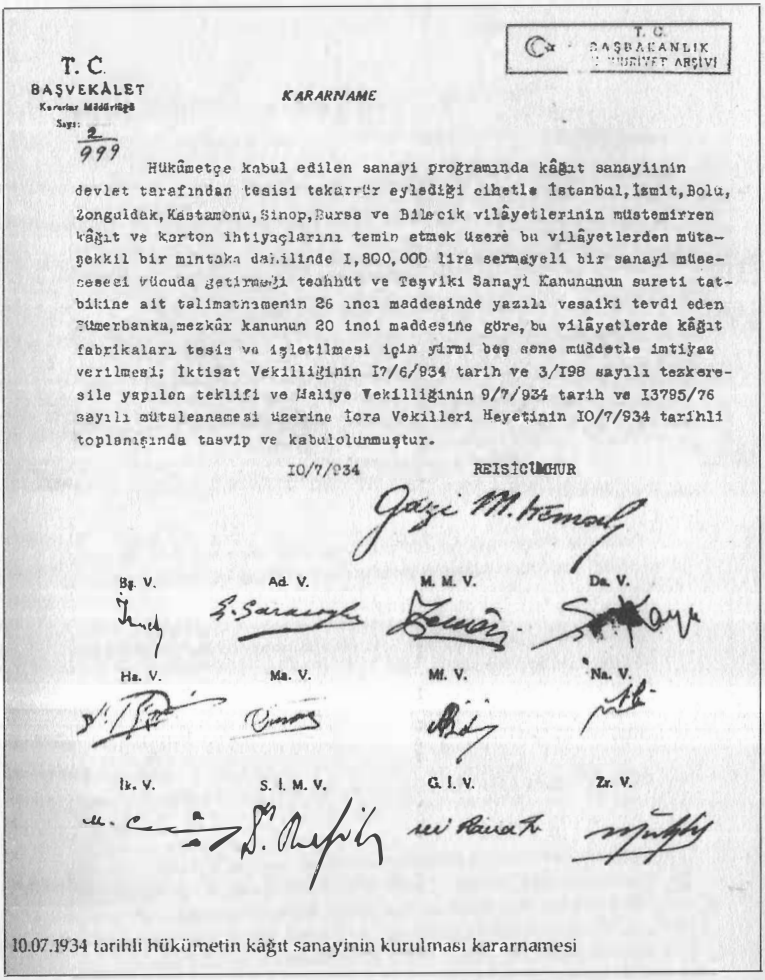
Neemettin

İnhisar İdaresinin davet mektubu

Kaynak: Mehmet Ali Kâğıtçı, *Kâğıtçılığımız,* Grafik Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1977.

Belge 6

Kâğıt fabrikalarının kurulmasına dair Başbakanlık Kararnamesi (1934).

T. C.
BAŞVEKÂLET
Kararlar Müdürlüğü
Sayı: 2/999

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

KARARNAME

Hükûmetçe kabul edilen sanayi proğramında kâğıt sanayiinin devlet tarafından tesisi tekarrür eylediği cihetle İstanbul, İzmit, Bolu, Zonguldak, Kastamonu, Sinop, Bursa ve Bilecik vilâyetlerinin müstemirren kâğıt ve karton ihtiyaçlarını temin etmek üzere bu vilâyetlerden müteşekkil bir mıntıka dahilinde 1,800,000 lira sermayeli bir sanayi müessesesi vücuda getirmeği teahhüt ve Teşviki Sanayi Kanununun sureti tatbikine ait talimatnamenin 26 ıncı maddesinde yazılı vesaiki tevdi eden Sümerbanka, mezkûr kanunun 20 inci maddesine göre, bu vilâyetlerde kâğıt fabrikaları tesis ve işletilmesi için yirmi beş sene müddetle imtiyaz verilmesi; İktisat Vekilliğinin 17/6/934 tarih ve 3/198 sayılı tezkeresile yapılan teklifi ve Maliye Vekilliğinin 9/7/934 tarih ve 13795/76 sayılı mütaleanamesi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 10/7/934 tarihli toplanışında tasvip ve kabulolunmuştur.

10/7/934 REISICUMHUR

Gazi M. Kemal

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V.

Ha. V. Ma. V. Mf. V. Na. V.

İk. V. S. İ. M. V. G. İ. V. Zr. V.

10.07.1934 tarihli hükümetin kâğıt sanayinin kurulması kararnamesi

Kaynak: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.

Belge 7

Sümerbank'ın 1935 yılına ait İdare Meclisi Raporu ve Bilançosunun yerli kâğıda basılmış broşürünün kapak kısmı (1936).

Değerli arkadaşım
Bay Mehmed Ali Kağıtçı'ya,
Muvaffak eserinin vesikasını ver-
mekle derin
bir zevk duyarım.
13. V. 36
N. E. Sümer

SÜMER BANK

1935 SENESİ İDARE MECLİSİ RAPORU ve BİLANÇO

Rapor yerli kâğıda basılmıştır.

1936

Sümerbank Umum Müdürü Nurullah Sümer tarafından, Mehmed Ali Kâğıtçıya hitaben, Türk kâğıdına basılan ilk eserin (Sümerbank 1935 senesi İdare Meclisi Raporu ve Bilânço) kapağına yazılmış bulunan 13 mayıs 1936 tarihli kadirşinâs ithafın fotokopisi.

Umum Müdür Nurullah Esat Sümer'in elyazısı metni :

"Değerli arkadaşım Bay Mehmed Ali Kâğıtçı'ya
Muvaffak eserinin vesikasını vermekle derin bir zevk duyarım."
13. V. 1936
İmza : N. E. SÜMER"

(13 mayıs 1936 çarşamba günkü ULUS gazetesinden aynen :

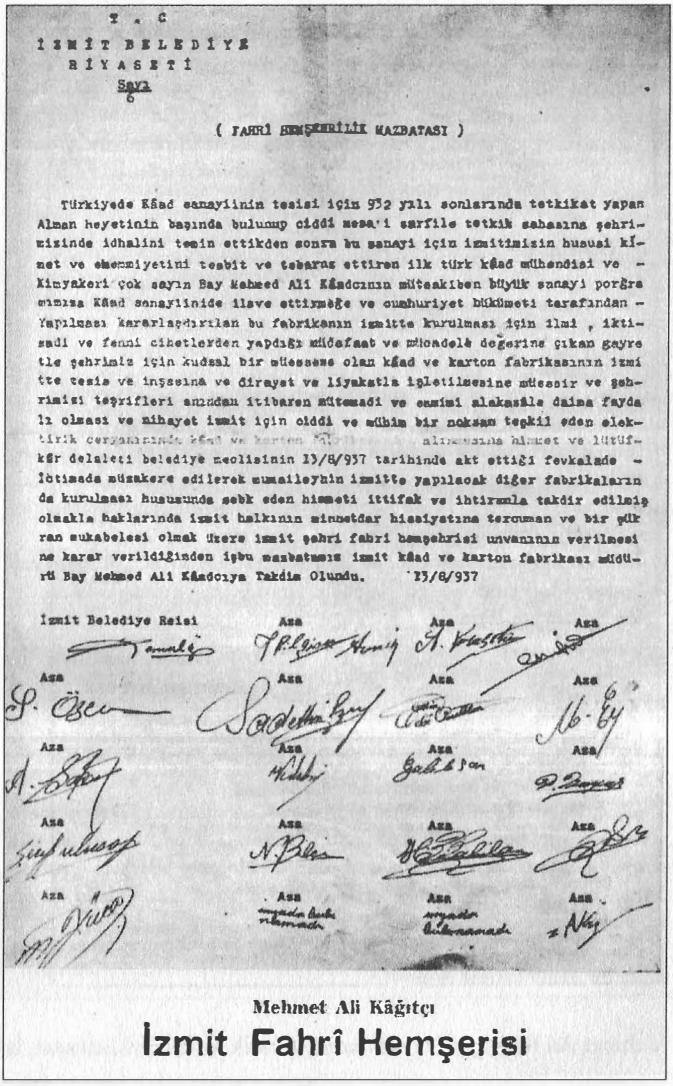
"Türk kâğıdına ilk basılacak eser"

"Sümerbank'ın yakında toplanacak Hey'eti Umumiyesine verilecek olan İdare Hey'eti Raporu basımevimizde hazırlanmaktadır. Bu broşür, gerek içi ve gerek kapak kâğıtları, Sümerbank'ın İZMİT Kâğıt Fabrikasında çıkardığı Türk kâğıdına basılmış ilk eser olacaktır.").

Kaynak: Mehmet Ali Kâğıtçı, *Kâğıtçılığımız*, Grafik Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1977.

Belge 8

İzmit Belediye Başkanlığı'nın Mehmet Ali Kâğıtçı adına düzenlediği Fahri Hemşerilik Mazbatası (1937).

T . C

İZMİT BELEDİYE
RİYASETİ
Sayı
6

(FAHRİ HEMŞERİLİK MAZBATASI)

Türkiyede Kâad sanayiinin tesisi için 932 yılı sonlarında tetkikat yapan Alman heyetinin başında bulunup ciddi mesa'i sarfile tetkik sahasına şehrimizinde idhalini temin ettikden sonra bu sanayi için izmitimizin hususi kîmet ve ehemmiyetini tesbit ve tebaraz ettiren ilk türk kâad mühendisi ve - Kimyakeri çok sayın Bay Mehmed Ali Kâadcının müteakiben büyük sanayi porğra mımıza Kâad sanayiinide ilave ettirmeğe ve cumhuriyet hükümeti tarafından - Yapılması kararlaşdırılan bu fabrikanın izmitte kurulması için ilmi , iktisadi ve fenni cihetlerden yapdığı müdafaat ve mücadelè değerine çıkan gayretle şehrimiz için kudsal bir müessese olan kâad ve karton fabrikasının izmitte tesis ve inşasına ve dirayet ve liyakatla işletilmesine müessir ve şehrimizi teşrifleri anından itibaren müteadi ve samimi alakasile daima fayda lı olması ve nihayet izmit için ciddi ve mühim bir noksanı tekmil eden elektirik cereyanlarında kâad ve karton [illegible] alınmasına himmet ve lütfükâr delaleti belediye meclisinin 13/8/937 tarihinde akt ettiği fevkalade - İctimada müzakere edilerek mumaileyhin izmitte yapılacak diğer fabrikaların da kurulması hususunda sebk eden hizmeti ittifak ve ihtirmla takdir edilmiş olmakla hakkında izmit halkının minnetdar hissiyatına tercuman ve bir şükran mukabelesi olmak üzere izmit şehri fahri hemşehrisi unvanının verilmesine karar verildiğinden işbu mazbatamız izmit kâad ve karton fabrikası müdürü Bay Mehmed Ali Kâadcıya Takdim Olundu. 23/8/937

İzmit Belediye Reisi — Aza — Aza — Aza

Aza — Aza — Aza — Aza

Aza — Aza — Aza — Aza

Aza — Aza — Aza — Aza

Aza — Aza — Aza — Aza

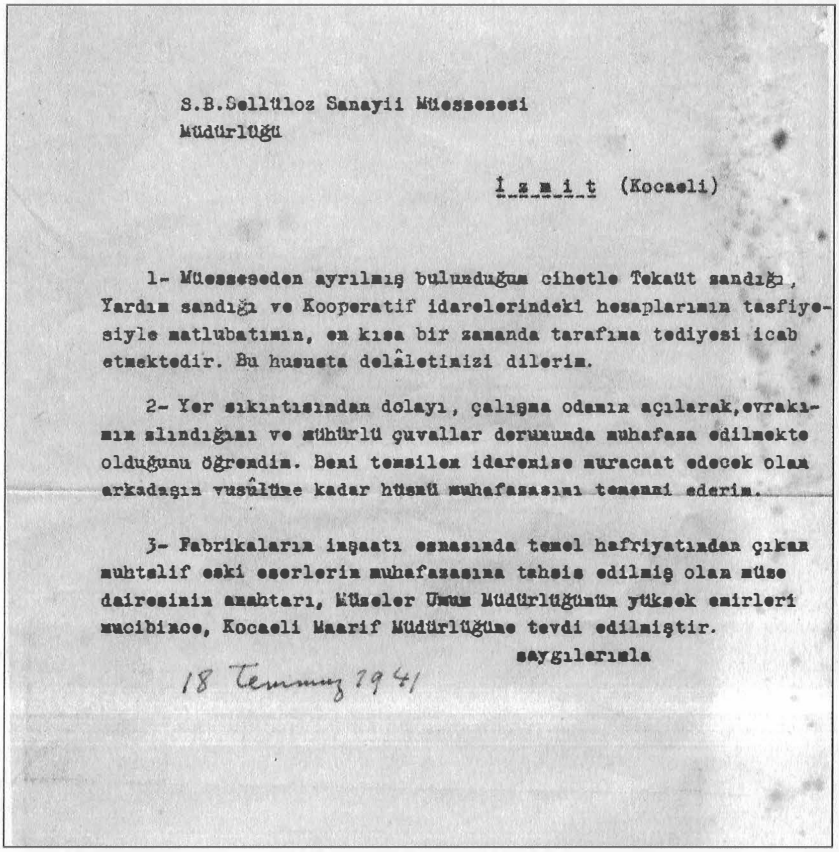
Mehmet Ali Kâğıtçı

İzmit Fahrî Hemşerisi

Kaynak: Ubeyd Öce, *Mehmet Ali Kâğıtçı*, Duygu Matbaası, İstanbul, 1950.

Belge 9

Mehmet Ali Kâğıtçı'nın, İzmit Sümerbank Selüloz Sanayii Müessese Müdürlüğü'ne gönderdiği 18 Temmuz 1941 tarihli yazı.

S.B.Sellüloz Sanayii Müessesesi
Müdürlüğü

İ z m i t (Kocaeli)

1- Müessesesden ayrılmış bulunduğum cihetle Tekaüt sandığı, Yardım sandığı ve Kooperatif idarelerindeki hesaplarımın tasfiyesiyle matlubatımın, en kısa bir zamanda tarafıma tediyesi icab etmektedir. Bu hususta delâletinizi dilerim.

2- Yer sıkıntısından dolayı, çalışma odamın açılarak,evrakımın alındığını ve mühürlü çuvallar deruhumda muhafaza edilmekte olduğunu öğrendim. Beni temsilen idarenize müracaat edecek olan arkadaşın vusûlüne kadar hüsnü muhafazasını temenni ederim.

3- Fabrikaların inşaatı esnasında temel hafriyatından çıkan muhtelif eski eserlerin muhafazasına tahsis edilmiş olan müze dairesinin anahtarı, Müzeler Umum Müdürlüğünün yüksek emirleri mucibince, Kocaeli Maarif Müdürlüğüne tevdi edilmiştir.

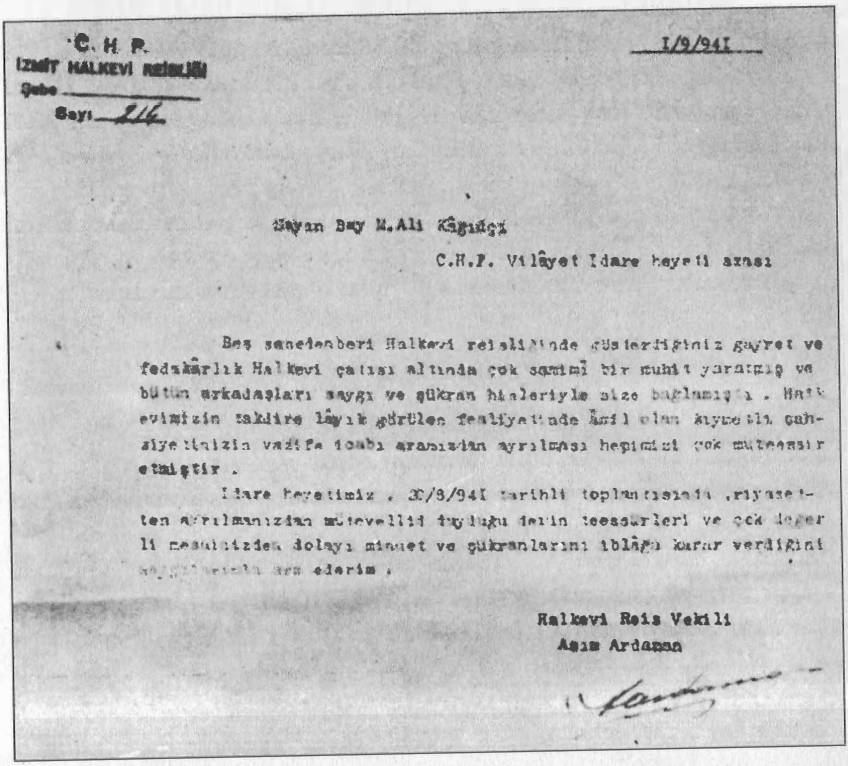
saygılarımla

18 Temmuz 1941

Kaynak: SEKA Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi.

Belge 10

İzmit Halkevi Başkanlığı'nın eski başkan Mehmet Ali Kâğıtçı'ya gönderdiği, onun çalışmalarını takdir eden yazısı (1941).

C. H. P.
İZMİT HALKEVİ REİSLİĞİ
Şube
Sayı 246

1/9/941

Sayın Bey M.Ali Kâğıtçı

C.H.P. Vilâyet İdare heyeti azası

Beş senedenberi Halkevi reisliğinde güstərdiğiniz gayret ve fedakârlık Halkevi çatısı altında çok samimî bir muhit yaratmış ve bütün arkadaşları saygı ve şükran hisleriyle size bağlamıştır. Halk evimizin takdire lâyık görülen faaliyetinde âmil olan büyük şahsiyetinizin vazife icabı aramızdan ayrılması hepimizi çok müteessir etmiştir.

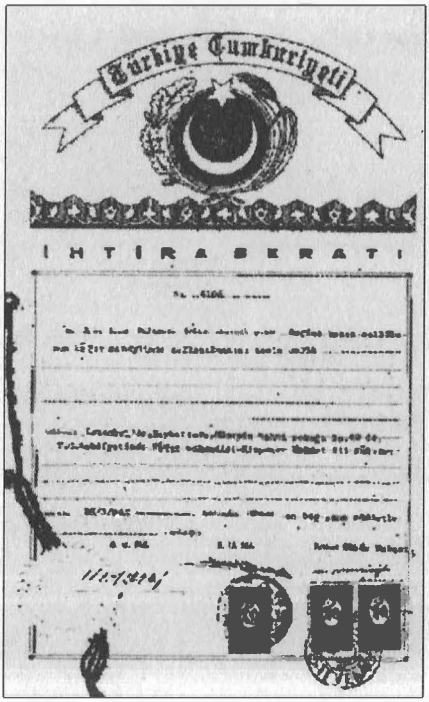
İdare heyetimiz, 30/8/941 tarihli toplantısında, riyasetten ayrılmanızdan mütevellid duyduğu derin teessürleri ve çok değerli mesaînizden dolayı minnet ve şükranlarını iblâğa karar verdiğini [illegible] arz ederim.

Halkevi Reis Vekili
Asım Ardaman

Kaynak: Ubeyd Öce, *Mehmet Ali Kâğıtçı*, Duygu Matbaası, İstanbul, 1950.

Belge 11

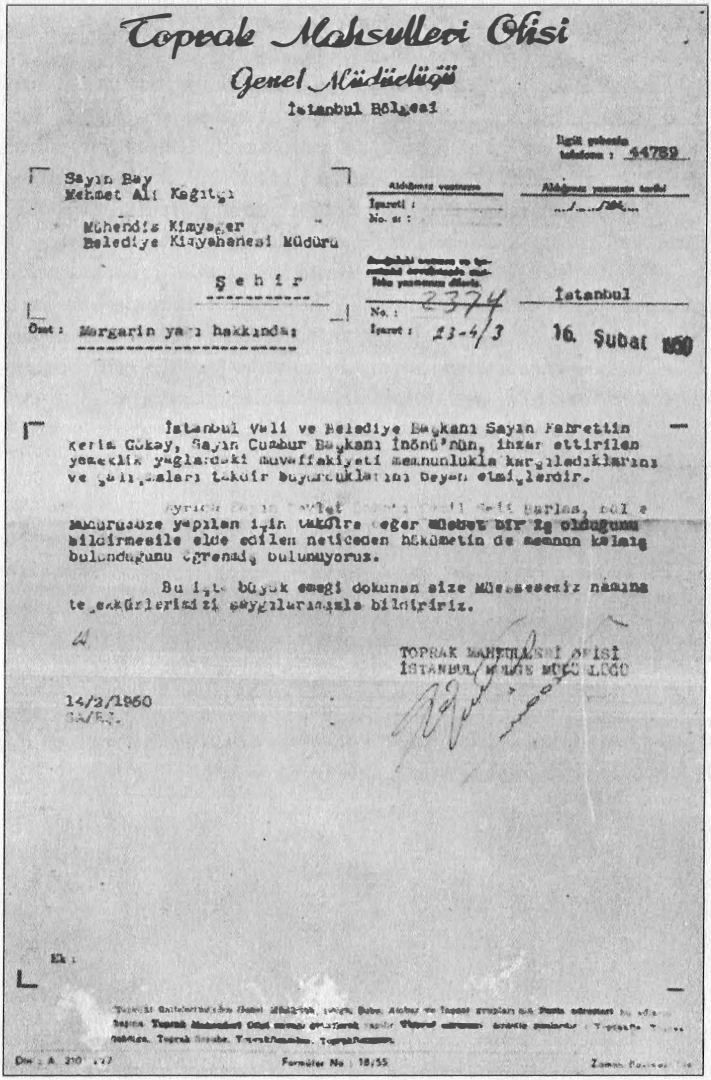
Mehmet Ali Kâğıtçı'nın reçineli selülozun kullanılmasıyla ilgili buluşu nedeniyle kendisine devlet tarafından verilen İhtira Beratı (1945).

Kaynak: Baki Kara (Haz.), *Türk Kâğıt Sanayiinin Öncüsü: Mehmet Ali Kâğıtçı*, Heybeliadalılar Derneği Yay., İstanbul, 2004.

Belge 12

Toprak Mahsulleri Ofisi İstanbul Bölge Müdürlüğü'nün Mehmet Ali Kâğıtçı'ya gönderdiği Ofis Yağı'nın beğenildiğine dair teşekkür yazısı (1950).

Toprak Mahsulleri Ofisi
Genel Müdürlüğü
İstanbul Bölgesi

İlgili şubeye telefon : 44782

Sayın Bay
Mehmet Ali Kağıtçı

Mühendis Kimyager
Belediye Kimyahanesi Müdürü

Şehir

Alıcının yazısının tarihi ../../...

İşareti :
No. su :

No. : 2374
İşaret : 13-4/3

İstanbul
16. Şubat 1950

Konu : Margarin yağı hakkında

İstanbul Vali ve Belediye Başkanı Sayın Fahrettin Kerim Gökay, Sayın Cumhur Başkanı İnönü'nün, ihzar ettirilen yemeklik yağlardaki muvaffakiyeti memnunlukla karşıladıklarını ve tebrik[illegible] takdir buyurduklarını beyan etmişlerdir.

[illegible] Devlet [illegible] Ofisi [illegible] bu [illegible] memurlarımız yapılan işin takdire değer mühim bir iş olduğunu bildirmesile elde edilen neticeden hükümetin de memnun kalmış bulunduğunu öğrenmiş bulunuyoruz.

Bu işte büyük emeği dokunan sizin Müessesemiz namına teşekkürlerimizi saygılarımızla bildiririz.

TOPRAK MAHSULLERİ OFİSİ
İSTANBUL BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ

14/2/1950
GA/EŞ.

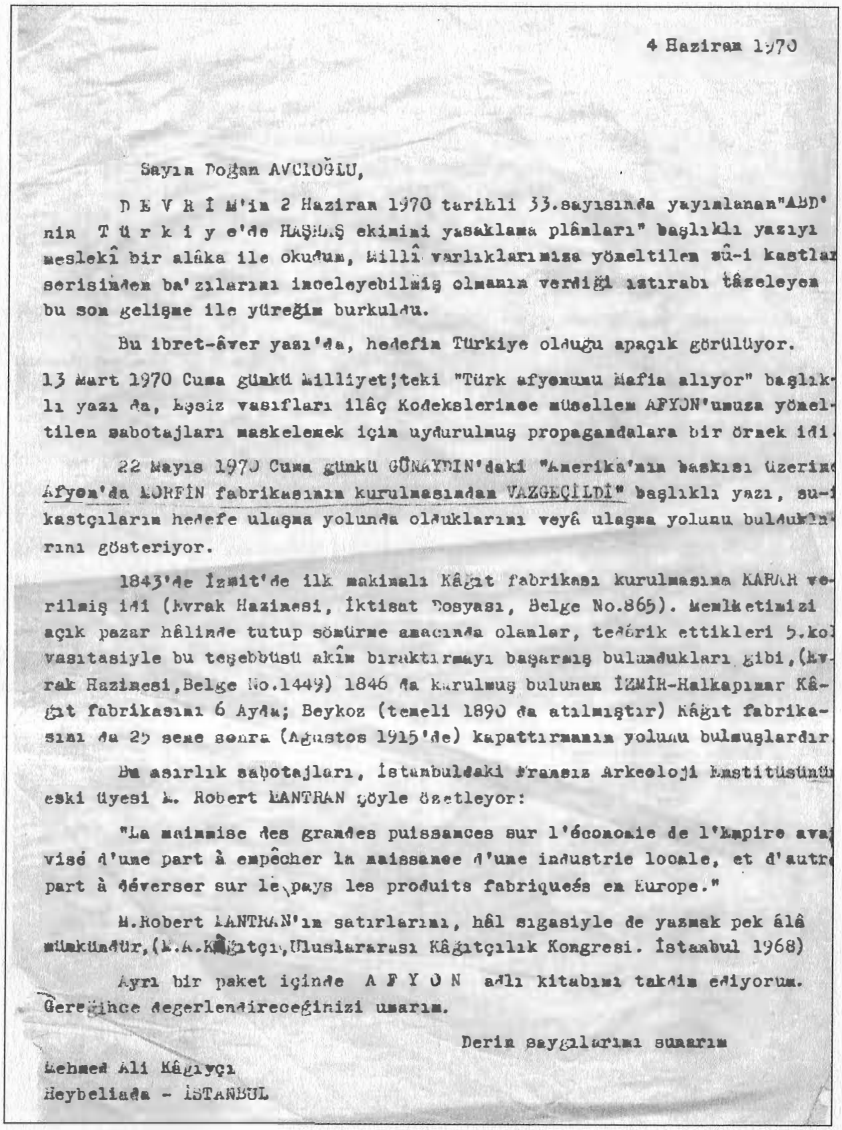
Ek :

Dim : A 210 x 297 Formüler No : 18/55

Kaynak: Ubeyd Öce, *Mehmet Ali Kâğıtçı*, Duygu Matbaası, İstanbul, 1950.

Belge 13

Mehmet Ali Kâğıtçı'nın Doğan Avcıoğlu'na gönderdiği 4 Haziran 1970 tarihli mektup.

4 Haziran 1970

Sayın Doğan AVCIOĞLU,

D E V R İ M'in 2 Haziran 1970 tarihli 33.sayısında yayımlanan "ABD'nin T ü r k i y e'de HAŞHAŞ ekimini yasaklama plânları" başlıklı yazıyı meslekî bir alâka ile okudum, Millî varlıklarımıza yöneltilen sû-i kastlar serisinden bazılarını inceleyebilmiş olmanın verdiği ıstırabı tâzeleyen bu son gelişme ile yüreğim burkuldu.

Bu ibret-âver yazı'da, hedefin Türkiye olduğu apaçık görülüyor.

13 Mart 1970 Cuma günkü Milliyet'teki "Türk afyonunu Mafia alıyor" başlıklı yazı da, kasıtsız vasıfları ilâç Kodekslerimize müsellem AFYON'umuza yöneltilen sabotajları maskelemek için uydurulmuş propagandalara bir örnek idi.

22 Mayıs 1970 Cuma günkü GÜNAYDIN'daki "Amerika'nın baskısı üzerine Afyon'da MORFİN fabrikasının kurulmasından VAZGEÇİLDİ" başlıklı yazı, sû-i kastçıların hedefe ulaşma yolunda olduklarını veyâ ulaşma yolunu bulduklarını gösteriyor.

1843'de İzmit'de ilk makinalı Kâğıt fabrikası kurulmasına KARAR verilmiş idi (Evrak Hazinesi, İktisat Dosyası, Belge No.865). Memleketimizi açık pazar hâlinde tutup sömürme amacında olanlar, tedârik ettikleri 5.kol vasıtasiyle bu teşebbüsü akîm bırakturmayı başarmış bulunduklarını gibi, (Evrak Hazinesi, Belge No.1449) 1846 da kurulmuş bulunan İZMİR-Halkapınar Kâğıt fabrikasını 6 Ayda; Beykoz (temeli 1890 da atılmıştır) Kâğıt fabrikasını da 25 sene sonra (Ağustos 1915'de) kapattırmanın yolunu bulmuşlardır.

Bu asırlık sabotajları, İstanbuldaki Fransız Arkeoloji Enstitüsünün eski üyesi M. Robert MANTRAN şöyle özetleyor:

"La mainmise des grandes puissances sur l'économie de l'Empire avait visé d'une part à empêcher la naissance d'une industrie locale, et d'autre part à déverser sur le pays les produits fabriqués en Europe."

M.Robert MANTRAN'ın satırlarını, hâl sıgasiyle de yazmak pek âlâ mümkündür, (M.A.Kâğıtçı, Uluslararası Kâğıtçılık Kongresi. İstanbul 1968)

Ayrı bir paket içinde A F Y O N adlı kitabımı takdim ediyorum. Gereğince değerlendireceğinizi umarım.

Derin saygılarımı sunarım

Mehmed Ali Kâğıtçı
Heybeliada - İSTANBUL

Kaynak: SEKA Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi.

Belge 14

Mehmet Ali Kâğıtçı'nın, dönemin Gıda-Tarım ve Hayvancılık Bakanı Korkut Özal'a gönderdiği 14 Nisan 1975 tarihli mektup.

14 Nisan 1975

Sayın Yüksek Mühendis
Korkut ÖZAL
Gıda - Tarım ve Hayvancılık Bakanı
A N K A R A

Muhterem Beyefendi,

Müstahsil Köylümüzün içtenlikle kutlasığı "M A Ş A H A Ş'ın İlk Çapalama" Bayramını, yüce himmet ve başarılı mesaimiz sayesinde, Kozalarını(Kelleleri) çizilme yanağına kalsırılmadı; dünyaca meşhûr ve tüm İlâç Kozekolerince övülen ve iştiyâkla tavsiye olunan T Ü R K A F Y O N U İstihsalâtının başlamasına Törenlerimin tertîb etmesini an sanîn siler, pek yakında da AFYON ALKALOİDLERİ Fabrikamızın temelini törenle atmamıza şâhid olabilmeyi yürekten temenni ve niyâz eylerim sayın Bakanım, Efendim.

Yüce Meclisten Hükümetin Güven Oyu almasını başarısını yürekten tebrik ile 1 Nisan 1975 tarihli arîzamda belirtmiş bulunduğum "Fâl-i Hayr"ın tezelzem tahakkukunu ısrarla mazharıyyetinin nasîb ü müyesser olmasını gönülden niyâz ile en iyi dileklerimi sunar, derîn saygılarımın kabûlünü rica ederim.

Arzeder:
Mehmet Ali Kâğıtçı
Kâğıt Mühendisi ve Mü. Kimyager
M e y b e l i a s a
İSTANBUL

Kaynak: SEKA Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi.

Belge 15

Mehmet Ali Kâğıtçı'nın, Gürsoy Ailesi'ne yazdığı 28 Ekim 1976 tarihli mektup.

Heybeliada, 28 Ekim 1976

Sayın
Sevgili C A N A N, Nava-Cahit ve tüm GÜRSOY Âilesi,

22 Ekim 1976 tarihli Posta damgası taşıyan zarf içindeki 2 kartınızı aldım. İyi haberleriçine, güzel dileklerinize ve hatırşınâs yakın alâkanıza yürekten teşekkürler sunarım. Sağ olunuz, mutluluğunuz daim olsun, Cenab-ı Hak her işinizi âsân eylesün. Âmin.

C A N A N Kızım,

Senin için iki kart seçtim. 2 Eflâtun kedi, yün sepetine girmişler.. Nede güzel kurulmuş, bakışıyorlar.. Ya öteki 2 sarı Tekir (Şarman) Kamiyona binmek zevkiyle ne kadar memnun ve mağrur görünüyorlar!. Kuruluşlarına bak sele!.. Her iki Karttakiler de ne şirin nede sevimli şeyler!..

C A N A N Yavrum,

Ayrı bir paket içinde de 4 renkli defteriyle bir küçük kutu renkli kalemler gönderiyorum.. Renkli defterlerindekileri güzelce boyar, tatlı vakit geçirirsin. Resimler arasında, Uğur(Mavi) böceği var..Renk renk kanatlarını açmış Kelebekler var. Bunları beğeneceğini biliyorum.. Ötekileri de merakla beğenir ve arzu ile güzelce boyarsın. Hoşça vakit geçirirler eğlenirsin Yavrum...

Gönderdiklerimin sana ulaştığını bana yazmanı rica ederim. Kendi ismini de büyük harflerle (C A N A N GÜRSOY) kendin yazarsın, Emi?!.

Âile efrâdının sümlesine iyilikler, sağlıklar, mutluluklar ve başarılar diyor, her hepinizi -ayrı ayrı- sevgi ve sevgilerimle selâmlarım sayın GÜRSOY'lar.

Kaynak: Cahit Gürsoy aile belgeleri.

MEHMET ALİ KÂĞITÇI'NIN YAŞAMÖYKÜSÜ

20 Ağustos 1899
Heybeliada'da Beylikhaneler semtindeki 25 numaralı evde doğdu.

19 Ağustos 1908
Heybeliada'da bulunan Necm'ül İrfan Mektebi'nden, yılsonu bitirme sınavlarını başarıyla vererek mezun olur. Mekteb-i İptidaiye Şehadetnamesi'nde (diplomasında) "aliyy-ül-âlâ" (pekiyi) derecesiyle bütün derslerden tam not aldığı yazıyor.

Eylül 1909
Heybeliada Hürriyet Mektebi'nde (rüştiye) öğrencidir.

1912 Yazı
Hürriyet Mektebi'nden mezun olur. 1912 sonbaharında sınavları kazanıp yatılı öğrenci olarak İstanbul Sultanisi'ne girmeye hak kazanır. İstanbul Sultanisi'nin 116 numaralı öğrencisidir.

1919
İstanbul Darülfünunu Fen Fakültesi Kimya Bölümü'ne, sınavları kazanarak kayıt yaptırır, artık üniversite öğrencisidir.

1922
22 Ekim 1922 tarihli ve 170 numaralı diploması ile Fen Fakültesi Kimya Bölümü'nden mezun olarak kimyagerlik unvanını almaya hak kazanır.

1923
İstanbul Darülfünunu Sınai ve Hayati Kimya Kürsüsü'nde asistan olarak çalışmaya başlar.

Haziran-Aralık 1924
Heybeliada Bahriye Mektebi'nde kimya dersleri verir.

1925
Madeniyet (mineraloloji) ve riyaziyat-ı umumiye (genel matematik) sertifikalarını alır.

1925
Kimya-yı Sınai Laboratuvar Kitabı adlı ilk eserini yayımlar.

1925 Sonbaharı
Fakülte Profesörler Meclisi'nin izniyle Almanya'ya gider. Orada Hannover Yüksek Teknik Okulu hocalarından Prof. Herman Ost ile görüşür. Almanya'da kâğıt fabrikalarında işçi olarak çalıştıktan sonra Türkiye'ye geri döner.

1926
Fakültesinin onayı ile Fransa'ya gider. Bir süre kâğıt fabrikasında çalışıp, Grenoble Üniversitesi Fen Fakültesi Kâğıtçılık Enstitüsü'ne kayıt yaptırır.

1927
Grenoble Üniversitesi Fen Fakültesi Kâğıtçılık Enstitüsü'ndeki öğrenimini tamamlar, kâğıt mühendisliği diplomasını alır ve memlekete döner.

1928-1934
Harp Akademisi Komutanlığı Yüksek Levazım Mektebi'nde "Fabrikacılık" dersleri verir.

1928
Tütün İnhisarı İdaresi Umum Müdürlüğü'nün kâğıt ve karton fabrikası kurma girişimi.
Fabrikacılık ve Sanayi Notları ile *Selüloz ve Kâğıt* adlı kitapları yayımlanır.

Aralık 1929
Ankara'da Devlet Sınai Programı'nın "Kâğıtçılık" bölümünü hazırlar.

1929-1932
Mehmet Ali Bey'e iş teklifleri gelir. Bu dönemde çok sayıda kâğıt fabrikası kurma girişimi sürüyordur.

1930
Kanda Glikoz (Dr. Hüseyin İbrahim ile) adlı kitabı yayımlanır.

1931
PH Hamızlık ve Kalavilik Kuvveti adlı kitabı yayımlanır.

1932
Türkiye İş Bankası'nın kâğıt fabrikası kurma girişimi İktisat Vekâleti tarafından engellenir.

1933
I. Beş Yıllık Sanayi Planı ilan edilir. Devletçi uygulamalar başlar.

1934
Sümerbank Umum Müdürlüğü'nde göreve başlar, "Kâğıtçı" soyadını alır. İzmit'te Kâğıt-Karton Fabrikası'nın temelleri atılır.

1936
Kâğıtçılık Tarihçesi adlı kitabını yayımlar.

18 Nisan 1936
İlk yerli kâğıt üretimi gerçekleştirilir, coşkulu gösteriler içinde üretilen ilk kâğıt örnekleri arabalarla İzmit sokaklarında gezdirilir.

6 Kasım 1936
İzmit Kâğıt Fabrikası'nın açılış törenleri yapılır. Aynı gün II. Kâğıt Fabrikası'nın ve Selüloz Fabrikası'nın temelleri de atılır.

1937-1941
Mehmet Ali Kâğıtçı'nın İzmit Halkevi Başkanlığı.

13 Ağustos 1937
Mehmet Ali Kâğıtçı'ya şehre katkılarından dolayı İzmit Belediye Meclisi'nin kararı ile *Fahri Hemşerilik Belgesi* verilir.

1938
Kâğıt fabrikası hakkında basında eleştirel yazıların çıkmaya başlaması.

31 Mart 1941
İzmit Müessese Müdürlüğü'nden alınır ve "İşletme Mütehassıslığı" görevine atanır.

20 Haziran 1941
Sümerbank Selüloz Sanayii Müessesesi'ndeki görevine son verilir.

16 Nisan 1942
İstanbul Belediyesi Kimyahane Müdürlüğü görevine başlar.

1943
Harp Akademileri Levazım Okulu'nda "Fabrikacılık ve Sanayi" dersi verir.

Haziran 1944
İzmit Selüloz Sanayii Müessesesi Müdürlüğü, Mehmet Ali Kâğıtçı hakkında 5. Asliye Hukuk Mahkemesi'nde dava açar

1945
Atom ve Dünya adlı kitabı yayımlanır.

28 Mart 1945
"Reçine kusan selülozun bünyesindeki reçinenin zararsız hale getirilmesini sağlayan buluşu" nedeniyle kendisine 4106 numaralı İhtira Beratı verilir.
İstanbul Belediyesi Hıfzıssıhha Müessese Müdürlüğü kurulur. Mehmet Ali Kâğıtçı, bu kurumun Kimya Şubesi'nin şefi olur.

1949
Besin Kılavuzu adlı kitabını yayımlar.

30 Aralık 1949
CHP İstanbul İl Kongresi'ne bir rapor sunarak, memleketimizin kalkınma sorunlarını tartışır.

1950-Milletvekili Genel Seçimleri
Arkadaşı Ubeyd Öce tarafından CHP'den milletvekili adayı gösterilir.

1955
Kâğıt fabrikalarında çalıştırılmak için yabancı uzman çağrılır.

1960
Afyon adlı kitabını yayımlar.

18 Nisan 1963
İzmit Kâğıt Fabrikalarında düzenlenen büyük törene onur konuğu olarak çağrılır.

3 Temmuz 1963
Avrupa Selüloz, Kâğıt Mühendisleri ve Kimyagerleri Birliği, Mehmet Ali Kâğıtçı'yı Baden Baden'de düzenlenen törende "Onur Yüzüğü" ile ödüllendirir.

17 Temmuz 1964
İstanbul Belediyesi Hıfzıssıhha Müdürlüğü'nden yaş haddi nedeniyle emekliye ayrılır. *Kâğıtçılığımız ve Engelleri* adlı kitabı yayımlanır.

14 Ağustos 1964
Tıp Fakültesinde, Mehmet Ali Kâğıtçı Günü.

1967
Oxford'da Uluslararası Kâğıtçılık Kongresi.

19 Mayıs 1967
Müze-Kâğıthane projesi için harekete geçer ve Dr. Nejat Eczacıbaşı ile görüşür.

31 Ocak 1976
Eşi Münevver Kâğıtçı vefat eder.

1977
Kâğıtçılığımız ve *Yurdumuza Has Cevher Afyon Mahsulümüzü Kurtarma Savaşımız* adlı kitaplarını yayımlar.

18 Şubat 1978
SEKA'da *Mehmet Ali Kâğıtçı Günü* etkinlikleri düzenlenir.

1 Ekim 1980
Kardeşi Hüseyin Avni Bey'in ölümü.

1 Ekim 1982
Mehmet Ali Kâğıtçı'nın vefatı...

MEHMET ALİ KÂĞITÇI'NIN ESERLERİ

KİTAPLAR

1. *Kimya-yı Sınai Laboratuvar Kitabı*, 1925.
2. *Yüksek Levazım Mektebi Fabrikacılık ve Sanayi Notları*, İstanbul Harp Akademisi Kumandanlığı Matbaası, 1928.
3. *Selüloz ve Kâğıt-Selüloz Sanayiinde Müstehlik Değil, Müstahsil Olmalıyız*, Hamid Naci Matbaası, İstanbul, 1928.
4. *Kanda Glikoz* (Dr. Hüseyin İbrahim ile birlikte), 1930.
5. *PH Hamızlık ve Kalavilik Kuvveti*, 1931.
6. *Kâğıtçılık Tarihçesi*, Kader Basımevi, İstanbul, 1936.
7. *Atom ve Dünya*, İstanbul, 1945.
8. *Besin Kılavuzu*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1949.
9. *CHP İstanbul İl Kongresi'ne Sunulan Rapor*, 30 Aralık 1949.
10. *İktisadi Kalkınmamız ve Tabii Servet Kaynaklarımız*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1952.
11. *Afyon*, Vakit Matbaası, İstanbul, 1960.
12. *Türk Kâğıt Sanayiinin 30 uncu Yıldönümünde Kâğıtçılığımız ve Engelleri*, Ercan Matbaası, İstanbul, 1964.
13. *Modern Kâğıt İmalinin 30 uncu Yıldönümünde Hatırladıklarım ve Düşündüklerim*, İstanbul, Halk Basımevi, 1966.
14. *Uluslararası Kâğıtçılık Kongresi; Bir Geziden Anılar*, İskender Matbaası, İstanbul, 1968.
15. *Historique de L'industrie Papetiere en Turquie*, Grafik Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1976.
16. *Historical Study of Paper Industry in Turkey*, Grafik Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1976.
17. *Yurdumuza Has Cevher Afyon Mahsulümüzü Kurtarma Savaşımız*, Grafik Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1977.
18. *Kâğıtçılığımız*, Grafik Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1977.
19. *Yazma*, Grafik Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1978.

MAKALELER

"Selüloz sanayiini kurmalıyız", *Vakit*, 27-31 Mart 1928.
"Kâğıtçılıkta lifî hücreler", *Kimya ve Sanayi*, Sayı: 3, Nisan 1928.
"Mezbahadan daha neler kazanabiliriz", *Vakit*, 19 Eylül 1928.
"Türk mürekkebi", *İçtihat*, 1 Teşrinisani 1928.
"Onlar neden muvaffak oluyorlar? Biz neden yapamıyoruz?" *Vakit*, 5 Teşrinisani 1928.
"Muharrik kuvvet meselesi", *Levazım Mecmuası*, Haziran-Eylül 1932, s. 102-108.
"Selülozun reçine kusmasına mâni olmak çaresi", *Zeitschrif für Papier, Pappe, Zellulose und Holzstoff*, 30 Ağustos 1938.
"Orman sanayii", *Orman ve Av*, Sayı: 11-12, Kasım-Aralık 1938.
"Sanayi manzumesi ve kâğıtçılık", *İktisadi Yürüyüş*, Sayı: 12, 1 Haziran 1940.
"Atıklardan nasıl istifade edilebilir?", *İktisadi Yürüyüş*, Sayı: 24, 1 Aralık 1940.
"Türkiye'de kâğıtçılık", *La Turquie Kemaliste*, Haziran 1941, s. 8-12.

"Ayçiçeğinden neler çıkarılır?", *Vakit*, 19 Şubat 1942.
"Kâğıdın romanı", *Yedigün*, Sayı: 476, 20 Nisan 1942, s. 9-11.
"Kâğıt ve selüloz sanayii", *İktisadi Yürüyüş*, Sayı: 12, 1 Haziran 1940, s. 12-13, 23 ve Sayı: 61-62, 4 Temmuz 1942, s. 31, 36.
"Kâğıt meselesi", *Yeni Adam*, 16-30 Temmuz ve 6-13 Ağustos 1942, (394-398).
"Petrol kaynaklarımızı işletinceye kada nelerden faydalanabiliriz", *Vakit*, 17 Temmuz 1942.
"Hakiki çay ve taklit çaylar", *Haber*, 25 Eylül 1942.
"Türk kimyacılığı ve inkişafı tarihçesi", *Vakit*, 27-28 Aralık 1942.
"Kâğıt nasıl yapılır?", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: VII, Sayı: 80, 16 Nisan 1943, s. 4, 23.
"Şehrin çöp ve atıklarından nasıl istifade edilebilir?", *Vakit*, 14-15 Ağustos 1943.
"Adalarımız", *Vakit*, 20-21 Kasım 1943.
"Ersatz gıda maddeleri", *Vakit*, 1 Aralık 1944.
"Sebzeler", *Vakit*, 10 Şubat 1944.
"Sirkenin pratik muayenesi", *Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, 16 Şubat 1944 (10).
"Ispanak", *Vakit*, 1 Nisan 1944.
"Orman sanayii", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: V, Sayı: 110, s. 6-7 ve 18, 17 Temmuz 1944.
"Domates", *Vakit*, 22 Temmuz 1944.
"Kâğıt", *Aylık Ansiklopedi*, haz. Server İskit, Cilt: I, İstanbul, Kasım 1944, s. 216-218.
"Sokak tozlarına karşı selüloz fabrikasının atıkları", *Cumhuriyet*, 14 Nisan 1945.
"Tuz", *Aylık Ansiklopedi*, haz. Server İskit, Cilt: II, İstanbul, Haziran 1945, s. 449-450.
"D.D.T.", *Aylık Ansiklopedi*, haz. Server İskit, Cilt: II, İstanbul, Ağustos 1945, s. 492-493.
"Kâğıt fabrikamızın yeri iyi seçilmiştir", *Vakit*, 20-23 Eylül 1945.
"Uranyum", *Aylık Ansiklopedi*, haz. Server İskit, Cilt: II, İstanbul, Ekim 1946, s. 577-578.
"Atom enerjisi ile civadan veya bakırdan altın istihsali mümkün olacaktır", *İktisadi Yürüyüş*, Sayı: 142, 24 Kasım 1945, s. 10.
"Kalori", *Aylık Ansiklopedi*, haz. Server İskit, Cilt: II, İstanbul, Aralık 1945, s. 629-633.
"Hüseyin Rahmi'ye ait hatıralar", *Haber*, 14 Mart 1946.
"Kâğıt sanayiimiz memleket hammaddelerine göre hesaplanmış ve kurulmuştur", *Vakit*, 5 Nisan 1946.
"Sokaklarımızı deniz suyu ile sulamalıyız", *Vakit*, 23 Nisan 1946.
"Kâğıt şişeler", *Akşam*, 12 Mart 1947.
"Kalsiyum", *Aylık Ansiklopedi*, haz. Server İskit, Cilt: III, İstanbul, Mart 1947, s. 1051-1052.
"Hammaddesi yerli olan mamuller neden ateş pahasına oluyor?", *Millet*, 4 Aralık 1947.
"Süt", *Aylık Ansiklopedi*, Sayı: 44, Aralık 1947, s. 1298-1300.
"Sapanca su yolu", *Akşam*, 28-30 Ocak 1948.
"Alkol", *Aylık Ansiklopedi*, haz. Server İskit, Cilt: IV, İstanbul, Şubat 1948, s. 1331-1334.
"Petrol ve siyaseti", *Aylık Ansiklopedi*, haz: Server İskit, Cilt: V, İstanbul, Mayıs 1948, s. 1414-1421.
"Kâğıt", *Sanat Ansiklopedisi*, Cilt: II, s. 895-901.
"Kâğıtçılığımız hakkında dikkate şayan notlar–Selüloz sanayii müessesemiz, kuruluşundaki esaslara riayet edilerek işletildiği takdirde hiçbir müşkülat kalmaz, kâğıt fiyatlarındaki pahalılık da zail olur", *Yeni Sabah*, 20 Temmuz 1948.
"İdrar tahlili", *Aylık Ansiklopedi*, Sayı: 66, Ağustos 1948.
"Mezbaha atıklarından neler yapabiliriz?", *Vakit*, 19 Eylül 1948.
"Toprak sanayiimiz ve Haliç", *Selamet*, Sayı: 66, 3 Eylül 1948.
"Atom", *İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi*, Cilt: 3, s. 87-92.

"Boyalar", *İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi*, Cilt: 2, s. 112-117.
"Alüminyum", *Aylık Ansiklopedi*, haz. Server İskit, Cilt: V, İstanbul, Mart 1949, s. 1683-1685.
"İzotop", *Pratik Doktor*, Sayı: 6, Haziran 1949, s. 63-65.
"Şeker istihsali ve yurdumuzda şeker sanayii", *Aylık Ansiklopedi*, Ağustos-Eylül 1949.
"Kauçuk", *Aylık Ansiklopedi*, Mart 1950.
"Kâğıt", *İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi*, Cilt: VI, 1951.
"Basın ailesinin kâğıt derdine çare", *Vakit*, 27 Mart 1951.
"İktisadî kalkınmamız, orman ve kâğıt sanayiimiz", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 13, Sayı: 286, İstanbul, 31 Mart 1952, s. 10-11, 16.
"Margarin", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 14, Sayı: 302, İstanbul, 30 Haziran 1953, s. 4, 14-16.
"Kâğıt", *SEKA Postası*, 15 Ocak 1957, s. 1, 5.
"Elimizin altındaki hazine: Haliç'den çıkan gazlar Kâğıthane havasını zehirliyor" başlıklı kısım, *Havadis*, 21 Şubat 1957.
"Elimizin altındaki hazine: Eskiden Haliç'in bakımı bir Fundacı Koluna verilmişti" başlıklı kısım, *Havadis*, 22 Şubat 1957.
"Elimizin altındaki hazine: Haliç, kendisine yapılacak masrafı fazlasıyla ödeyecektir" başlıklı kısım, *Havadis*, 23 Şubat 1957.
"Fen âleminde odun pirzolası", *SEKA Postası*, 15 Şubat 1957, s. 3.
"Fen âleminde yosun ekmeği", *SEKA Postası*, 1 Mart 1957, s. 2.
"Elimizin altındaki hazine: Şap", *Havadis*, 26-27 Mart 1957.
"Sabun ve taklitleri", *Havadis*, 8-11 Haziran 1957.
"Elimizin altında bulunan hazinelerden: Terementi istihsaline önem verilmelidir", *Vakit*, 16 Haziran 1958.
"Memleketimizde kâğıt sanayiinin geçirdiği kuruluş safhaları (I-VIII)", *Vakit*, 16-23 Ağustos 1958.
"Fabrikalarımızın kurucusu ve ilk müdürümüz sayın Mehmed Ali Kâğıtçı'nın SEKA Postası'na beyanatı", *SEKA Postası*, Sayı: 108, 15 Nisan 1961, s. 1, 3-4.
"Kâğıtçılıkta yeni bir çığır; tersine süzgeç (inverform) sistemi", *SEKA Postası*, Sayı: 116, 15 Ağustos 1961, s. 1 ve 5.
"En lüzumlu sigorta: Değer Sigortası", *Sigorta Dünyası*, Cilt: IV, Sayı: 46, İstanbul, Ağustos 1963, s. 9, 28.
"Kâğıtçılıkta senelik bitkilerin önemi", *SEKA Postası*, 1 Eylül 1963, s. 1, 4.
"İstanbul çöpleri ele alınırken", *Dünya*, 5 Mart 1964.
"Kayseri pastırmacılığı, çemen ve boyacılık", *Türk Folklor Araştırmaları*, Cilt: 10, Sayı: 112 İstanbul, 1967, s. 12-13.
"Uluslararası Kâğıtçılık Kongresi", *Sigorta Dünyası*, Cilt: 9, Sayı: 103-106, Ankara, Temmuz-Ekim 1968.
"Haliç çevresi en gözde semtler idi", *Yeni İstanbul*, 21 Mart 1968.
"Sultan 3. Ahmet zamanında çamurlu suları durultmaya mahsus Bend'ler inşa edilmiş idi", *Yeni İstanbul*, 22 Mart 1968.
"Çevredeki fabrikalar ve mezbaha Haliç'in dolmasına ve kirlenmesine sebep olmaktadır", *Yeni İstanbul*, 23 Mart 1968.
"Haliç'in çamurları toprak mamulat (seramik) sanayiinde değerlendirilir", *Yeni İstanbul*, 24 Mart 1968.
"Sıcak günlerde kerih kokular Eyüp-Edirnekapı yolunda hissedilir", *Yeni İstanbul*, 25 Mart 1968.
"Haliç temizlenebilir", *Yeni İstanbul*, 26 Mart 1968.

"Haliç rahatlıkla taranabilir", *Yeni İstanbul*, 27 Mart 1968.
"Haliç dünyanın en güzel yerlerinden biri idi", *Yeni İstanbul*, 28 Mart 1968.
"Haliç muazzam bir hazinedir", *Yeni İstanbul*, 30 Mart 1968.
"Kâğıt", *Tarih Konuşuyor*, Cilt: 3, Sayı: 14, s. 1126-1128.
"1843, 1890, 1915, 1934 ve Millî Kâğıdın Kaderine Saklanmış Üç Devir", *Tarih Konuşuyor*, Cilt: 4, Sayı: 19, s. 1579-1592.
"1453-1915 A Brief History of Papermaking in Turkey", *The Paper Maker*, Cilt: 34, 2, 1965, s. 43-51.
"Endülüs ve Türk Kâğıtçılığı", *Tarih Konuşuyor*, Cilt: 6, Sayı: 31, s. 2587-2590, Ağustos 1966.
"Narenciyemizi zedelemek mi istiyorlar?", *Sigorta Dünyası*, Cilt: 12, Sayı: 143, İstanbul, Kasım 1971, s. 10, 26.

KAYNAKÇA

ARŞİV MALZEMELERİ

Seka-M. Ali Kağıtçı Müzesi
İncelenen veya yararlanılan dosya isimleri:
G.H.H.
Ahmet İsvan
Kâğıtçılığımız ve Engelleri
Kâğıthane ve Kâğıtçılık
Afyon (Gazete Haberleri)
Afyon-Haşhaş
Yabancı İlmî Cemiyetlerle Yazışmalar
Selüloz Fabrikası
Eski Kâğıt
Deterjanlar
Su, Memba ve Maden Suları
Seçmeler
Muamelesi Tamamlanmış Olanlar
Pakistan-İran-Mısır
Ekabir ile Yazışmalar
Halic-i Dersaadet
İzmir Halkapınar Kâğıt Fabrikası (1956)
İlmî Mesleki Cemiyetler
X. Isf. Kongresi
Makine Mühendisleri Odası
Un-Ekmek Meselesi
Plastik
A. Haemmerle
I. Kâğıt
I. Kâğıt (Ek)
Mukavele ve Merbutatı
Kazanların Tamiri
Müteahhit L.&C. Steinmüller
Planlar-Şemalar-Talimatnameler
Kâğıt Numuneleri
Yabancı Şirketlerin Teklifleri
Chlorfabrik
Tarih Konuşuyor

İstanbul Büyük Şehir Belediyesi
Sağlık ve Hıfzısıhha Müdürlüğü kurum arşivi
Mehmet Ali Kâğıtçı Sicil Dosyası.

YARARLANILAN KİTAPLAR

Alaçam, Sabih, *İnkılâp Türkiyesi'nde Kâğıtçılık*, Ülkü Kitabevi, İstanbul, 1940.
Balkı, Şakir, *Agora'da Dans ve Düş*, İzmit Rotary Kulübü Yay., 2005.

———, *İzmit'te Zaman-Kent Üzre Ol Vukuât-ı Hikayât*, İzmit Rotary Kulübü Yay., 1995.
Bayar, M. Hikmet, *Bir Zamanlar İzmit*, Kastaş Yay., İstanbul, 2002.
Birinci Türk Neşriyat Kongresi, 1-5 Mayıs 1939, No: 12, Ankara Edebiyatçılar Derneği Yay., 2. Basım, 1997.
Bozdağ, İsmet, *Bir Çağın Perde Arkası*, İstanbul, Kervan Yay., 1972.
Dölen, Emre - Nuran Yıldırım, *Darülfünun'dan Günümüze Üniversite Yayıncılığı ve Yaşamı*, İstanbul Bilgi Ünviversitesi Yayınları, 2003.
Emiroğlu, Cezmi, *Londra Para ve İktisat Kongresi*, Damga Matbaası, Ankara, 1933.
İlkin, Selim - İlhan Tekeli, *Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu*, Ankara ODTÜ İdari İlimler Fak. Yay., 1982.
İshakoğlu, Sevtap, *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Tarihçesi (1900-1946)*, İstanbul, 1998.
Kâğıtçı, Mehmet Ali, *Afyon*, Vakit Matbaası, İstanbul, 1960.
———, *Atom ve Dünya*, İktisadi Yürüyüş Matbaası, İstanbul, 1945.
———, *Besin Kılavuzu*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1949.
———, *CHP İstanbul İl Kongresine Sunulan Rapor, 30.12.1949*, Duygu Matbaası, İstanbul, 1949.
———, *Historical Study of Paper Industry in Turkey*, Grafik Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1976.
———, *İktisadi Kalkınmamız ve Tabii Servet Kaynaklarımız*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1952.
———, *Kâğıtçılığımız*, Grafik Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1977.
———, *Kâğıtçılık Tarihçesi*, Kader Basımevi, İstanbul, 1936.
———, *Modern Kâğıt İmalinin 30 uncu Yıldönümünde Hatırladıklarım ve Düşündüklerim*, Halk Matbaası, İstanbul, 1966.
———, *Türk Kâğıt Sanayiinin 30 uncu Yıldönümünde Kâğıtçılığımız ve Engelleri*, Ercan Matbaası, İstanbul, 1964.
———, *Uluslararası Kâğıtçılık Kongresi-Bir Geziden Anılar*, İskender Matbaası, İstanbul, 1968.
———, *Yazma*, Grafik Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1978.
———, *Yurdumuza Has Cevher: Afyon Mahsulümüzü Kurtarma Savaşımız*, Grafik Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1977.
Kara, Baki (haz.), *Türk Kâğıt Sanayiinin Öncüsü: Mehmet Ali Kâğıtçı*, İstanbul, Heybeliadalılar Derneği Yay., 2004.
Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Politikada 45 Yıl*, İletişim Yay., 2. Basım, İstanbul, 1984.
Kemal Arıburnu, *Millî Mücadelede İstanbul Mitingleri*, Yeni Desen Matbaası, Ankara, 1975.
Kocabaşoğlu, Uygur - vd., *SEKA Tarihi*, İzmit, 1996.
Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev.: Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Yay., 2. Basım, Ankara, 1984.
Mehmed Ali Aynî, *İstanbul Dârülfununu Tarihi*, Yeni Matbaa, İstanbul, 1927.
Mehmed Ali (Kâğıtçı), *Selüloz ve Kâğıt; Selüloz Sanayiinde Müstehlik Değil Müstahsil Olmalıyız*, 1928.
Öce, Ubeyd, *Mehmet Ali Kâğıtçı*, Duygu Matbaası, İstanbul, 1950.
Ökçün, Gündüz (ed.), *Türkiye İktisat Kongresi, 1923 İzmir, Haberler, Belgeler, Yorumlar*, Ankara Ünviversitesi Yay., 1968.
Özdemir, Hikmet, *Ulusun Direnişinde Üniversitenin Rolü*, Kocaeli Ünviversitesi Yay., 2003.
Öztüre, Avni, *Nicomedia Yöresindeki Yeni Bulgularla İzmit Tarihi*, Çelçüt Matbaası, İstanbul, 1981.

Tezel, Yahya S., *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Yurt Yayınları, Ankara, 1982.
Us, Asım, *Asım Us'un Hatıra Defteri 1930-1950*, Vakit Matbaası, İstanbul, 1966.
Yüce, Rifat, *İzmit ve Çevresel Tarihi*, İzmit Rotary Kulübü Yay., 1998.

YARARLANILAN GAZETE–DERGİ HABERLERİ

"6 Kasım etkinlikleri iki gün sürdü", *SEKA Dergisi*, Sayı: 50, 1994.
"Basın ailesinin kâğıt derdine çare", *Vakit*, 27 Mart 1951.
"Bir senede tam beş buçuk milyon lira-Türkocağı'nda evvelki gece verilen konferans", *Vakit*, 24 Teşrinisani (Kasım) 1928.
"Celal Bayar o günleri anlattı", *SEKA Dergisi*, Sayı: 9, Nisan 1986.
"Fabrikalarımızın kurucusu ve ilk müdürümüz Sayın Mehmed Ali Kâğıtçı'nın SEKA Postası'na beyanatı", *SEKA Postası*, 15 Nisan 1961.
"İlk Türk Kâğıdı", *Cumhuriyet*, 26 Temmuz 1936.
"İstanbul Üniversitesi'nde modern kâğıtçılığın kuruluşunun 30. yılı kutlandı", *SEKA Postası*, Sayı: 237, 1 Eylül 1966.
"İzmit fabrikası kâğıt çıkarmaya başladı", *Tan*, 21 Nisan 1936.
"İzmit Kâğıt Fabrikası nasıl çalışıyor?", *Akşam*, 4 Ağustos 1939.
"İzmit Kâğıt Fabrikası", *Son Posta*, 20 Nisan 1938.
"Kâğıt fabrikası İzmit'in neresinde yapılacak?", *Vakit*, 27 Nisan 1934.
"Kâğıt ve karton fabrikası 937 yılını parlak faaliyet ile bitirdi", *Akşam*, 20 Nisan 1938.
"Mehmet Ali Kâğıtçı'nın anılarından-Kibrit Kralı Kreuger sahnede", *SEKA Dergisi*, Sayı: 3, Aralık 1984.
"Mehmet Ali Kâğıtçı'nın anılarından-Niçin İzmit?", *SEKA Dergisi*, Yıl: 1, Sayı: 4, Şubat 1985.
"Mehmet Ali Kâğıtçı'ya isnat edilen suç", *Vakit*, 8 ve 14 Ağustos 1944.
"Mutlu bir yıldönümü", *SEKA Postası*, Sayı: 157, Mayıs 1963.
"SEKA'dan Heybeliada'ya ziyaret", *SEKA Dergisi*, Sayı: 53, 1995.
"Selüloz müessesesine mütehassıs arıyoruz (II-III)", *Vakit*, 26 ve 31 Ekim 1942.
"Şaphane'deki tesislerimizin sermayesi ve üretimi artıyor", *SEKA Postası*, 1 Şubat 1976.
"Tarihçi yazar Cemal Kutay ile beraberdik", *SEKA Dergisi*, Sayı: 9, Kâğıt Üretilişinin 50. Yılı, Nisan 1986, s. 19-22.
"Türk gencinin Avrupa'daki muvaffakiyeti?, *Vakit*, 15 Ağustos 1927.
"Türkiye'de modern kâğıt yapılışının 30. yıldönümü; Mehmet Ali Kâğıtçı için İstanbul Üniversitesi'nde toplantı tertiplendi", *Türkyolu-Bizimşehir*, 27 Ağustos 1966.
"Yaşamını kâğıda adayan adam: Mehmed Ali Kâğıtçı", *SEKA Dergisi*, Sayı: 9, Kâğıt Üretilişinin 50. Yılı, Nisan 1986, s. 13.

YARARLANILAN MAKALELER

"Mehmet Ali Kâğıtçı", *Türk Ansiklopedisi*, MEB., Cilt: XXI, Ankara, 1974, s. 115.
"Mehmet Ali Kâğıtçı", *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, Fasikül: 7, İstanbul Altın Kitaplar Yay., 1958, s. 202.
"Mehmet Ali Kâğıtçı", *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*, Cilt: VI, Anadolu Yay., İstanbul, 1991, s. 3099-3100.
Artam, Nurettin, "İlk Türk Kâğıdı", *Ulus*, 27 Nisan 1936.
Atasoy, Reşit Akif, "Kâğıt sanayiimiz", *SEKA Postası*, 11 Şubat 1958.

Atay, Falih Rıfkı, "Ulus'u milli kâğıda basıyoruz", *Ulus*, 19 Ekim 1939.
———, "Sanayi bizim büyük eserimizdir", *Ulus*, 13 Ağustos 1939.
Balaban, Fikret, "İzmit müessese müdürlüğü kurulurken", *SEKA Postası*, 1 Ocak 1979.
Bayar, Celal, "Atatürk ne sosyalistti, ne de liberal", *Meydan*, Sayı: 16, 14 Mayıs 1965.
Baykal, Cevdet, "İlk kâğıt fabrikası nerede kurulacaktı?", *SEKA Postası*, 15 Aralık 1964.
———, "İlk kâğıt fabrikasının yeri nasıl seçilmişti?", *SEKA Postası*, 1 Kasım 1967.
———, "İlk Türk kâğıdı nasıl çıkmıştı?", *SEKA Postası*, 1 Mayıs 1966.
———, "Kâğıt fabrikası ve İzmit", *SEKA Postası*, 15 Haziran 1966.
Birgen, Muhittin, "Sanayi işlerimize ait birkaç nokta", *Son Posta*, 17 Mayıs 1939.
Cemal, Kutay, "Tarih çarkları arasında medeniyet hamuru-II", *SEKA Dergisi*, Sayı: 30, 1990.
Dora, Fikri, "İzmit Körfezi'nde yelken sporu", *Sabri Yalım'a Armağan Kitabı*, İzmit Dokümantasyon Merkezi Yay., 2001, s. 174-179.
Durak, Nihat, "Bir zamanlar İzmit", *Sabri Yalım'a Armağan Kitabı*, İzmit Dokümantasyon Merkezi Yay., 2001, s. 137-140.
Etker, Şeref, "İstanbul Darülfünunu Fen Fakültesi Kimya Zümresi Müderris Muavini Mehmet Ali Kâğıtçı", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, Cilt: IV, Sayı: 2, 2003, s. 21-28.
Gezgin, Hakkı Süha, "Mehmet Ali Kâğıtçı", *Vakit*, 17 Ekim 1941.
———, "Zavallı Mehmet Ali", *Vakit*, 28 ve 29 Ağustos 1958.
Girginsoy, Naci, "Avrupa'da ilmî bir kongrede dalgalanan Türk Bayrağı", *SEKA Postası*, 15 Ağustos 1963, s. 8-9.
———, "Kâğıtçı'yla birlikte", *SEKA Postası*, Yıl: 22, Sayı: 487, 1 Nisan 1978, s. 4.
———, "Türk kâğıt sanayiinin 30. yıldönümünde Mehmet Ali Kâğıtçı anlatıyor", *SEKA Postası*, 15 Eylül 1964.
Gürkan, Kazım İsmail, "Darülfünun Grevi", *Milliyet*, 7 ve 15 Ocak 1971.
Gürtunca, Mehmet Faruk, "Gazeteciler Müstakil Kâğıt Fabrikası", *Her Gün*, 30 Mart 1951.
Kabaklı, Ahmet, "Pamukkale Kâğıthanesi", *Tercüman*, 5 Nisan 1976.
Kaflı, Kadircan, "Bir meslek âşığı", *Tercüman*, 6 Ekim 1963.
———, "Gazetecilerin Kâğıt Fabrikası", *Tercüman*, 17 Mart 1963.
Kâğıtçı, Mehmet Ali, "Altın İstihsali", *İktisadi Yürüyüş*, Sayı: 142, 25 Kasım 1945, s. 10.
———, "Atıklardan nasıl istifade edilebilir?", *İktisadi Yürüyüş*, Sayı: 24, 1 Aralık 1940.
———, "Ayçiçeğinden neler çıkarılır?", *Vakit*, 19 Şubat 1942.
———, "Basın ailesinin kâğıt derdine çare", *Vakit*, 27 Mart 1951.
———, "Elimizin altındaki hazine: Şap", *Havadis*, 26 Mart 1957.
———, "Endülüs ve Türk Kâğıtçılığı", *Tarih Konuşuyor*, Cilt: 6, Sayı: 31, Ağustos 1966, s. 2587-2590.
———, "Ersatz gıda maddeleri", *Vakit*, 1 Aralık 1942.
———, "Hakiki çay ve taklit çaylar", *Haber*, 25 Eylül 1942.
———, "Hüseyin Rahmi'ye ait hatıralar", *Haber*, 14 Mart 1946.
———, "İstanbul çöpleri ele alınırken", *Dünya*, 5 Mart 1964.
———, "Kâğıt meselesi", *Yeni Adam*, Sayı: 394-398, 16-30 Temmuz ve 6-13 Ağustos 1942.
———, "Kâğıt nasıl yapılır?", *İktisadi Yürüyüş*, Sayı: 80, 16 Nisan 1943.
———, "Kâğıt ve selüloz sanayii", *İktisadi Yürüyüş*, 4 Temmuz 1942.
———, "Kâğıt", *Aylık Ansiklopedi*, Sayı: 7, Kasım 1944, s. 216.
———, "Kâğıtçılığımız hakkında dikkate şayan notlar-Selüloz sanayii müessesemiz, kuruluşundaki esaslara riayet edilerek işletildiği takdirde hiçbir müşkülat kalmaz, kâğıt

fiyatlarındaki pahalılık da zail olur", *Yeni Sabah*, 20 Temmuz 1948.
————, "Margarin", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 14, Sayı: 302, İstanbul, 30 Haziran 1953, s. 14-16.
————, "Mezbaha atıklarından neler kazanabiliriz?", *Vakit*, 19 Eylül 1948.
————, "Petrol kaynaklarımızı işletinceye kadar nelerden faydalanabiliriz", *Vakit*, 17 Temmuz 1942.
————, "Petrol ve siyaseti", *Aylık Ansiklopedi*, Sayı: 49, Mayıs 1948, s. 1414-1421.
————, "Sapanca su yolu", *Akşam*, 28 ve 30 Ocak 1948.
————, "Sokak tozlarına karşı selüloz fabrikasının atıkları", *Cumhuriyet*, 14 Nisan 1945.
————, "Sokaklarımızı deniz suyu ile sulamalıyız", *Vakit*, 23 Nisan 1946.
————, "Şehrin çöp ve atıklarından nasıl istifade edilebilir?", *Vakit*, 14-15 Ağustos 1943.
————, "Toprak sanayii ve Haliç", *Selamet*, Sayı: 66, 3 Eylül 1948.
————, "Uranyum", *Aylık Ansiklopedi*, Sayı: 18, Ekim 1945, s. 577-578.
Koraltürk, Murat, "Kâğıt sanayii Mehmet Ali Kâğıtçı sayesinde kuruldu", *Dünya* (Hafta sonu eki), 16-17 Şubat 2002, s. 13.
Korucuoğlu, Haluk, "Halkevi ile anılan Hasan Korucuoğlu", *Sabri Yalım'a Armağan Kitabı*, İzmit Dokümantasyon Merkezi Yay., 2001, s. 81-85.
Kutay, Cemal, "Medeniyet hamuru", *Son Havadis*, 29 Ekim 1978.
————, "Zafer serisinin bir yıldönümü", *Ulus*, 9 Ekim 1939.
Kürkçüoğlu, Feza, "İzmit SEKA Kâğıt Fabrikası'nda ilk yerli kâğıt", *Popüler Tarih*, Sayı: 55, Mart 2005, s. 93-94.
Matbuat Umum Müdürlüğü, *Aym Tarihi*, Sayı: 36, 1-30 Kasım 1936, s. 22-27.
—, *Aym Tarihi*, Sayı: 9, Ağustos 1934, s. 26-31.
Mehmed Ali (Kâğıtçı), "Kâğıtçılıkta lifî hücreler", *Kimya ve Sanayi*, Sayı: 3, Nisan 1928.
————, "Onlar niçin muvaffak oluyorlar? Biz niçin yapamıyoruz?", *Vakit*, 5 Teşrinisani (Kasım) 1928.
————, "Selüloz sanayiini kurmalıyız", *Vakit*, 27 ve 31 Mart 1928.
————, "Türk Mürekkebi", *İçtihat*, 1 Teşrinisani 1928.
Mekki Sait (Esen), "Kâğıt sanayiimiz, fabrika yerinin intihabında isabet olmadığı doğru mudur?", *Cumhuriyet*, 14 Mayıs 1939.
Oral, Atilla, "SEKA'nın temelindeki şişe", *Özgür Kocaeli* (Pazar eki), 6 Kasım 2005, s. 6-7.
Peyami Safa, "Kâğıt", *Cumhuriyet*, 21 Nisan 1936.
Uluğ, H. Naşit, "Kâğıt sanayiimiz", *Ulus*, 3 Ağustos 1938.
Us, Mehmet Asım, "Bir milli dava", *Vakit*, 20 Ağustos 1958.
————, "İzmit fabrikasının derdi (I-III)", *Vakit*, 28 Şubat-2 Mart 1942.
————, "Sanayi mıntıkalarında bir seyahatin intibaları", *Vakit*, 20 Ağustos 1934.
Velid Ebüzziya, "Kâğıt fabrikasının kendini gösterme sırası geldi", *İkdam*, 18 Eylül 1939.
Yalman, Ahmet Emin, "İktisadi gafletlerin hikâyesi-Prof. Muhlis Ete, işletmeler davasının içyüzünü aydınlatıyor", *Vatan*, 21 Haziran 1950.
————, "İsrafa uğrayan millî hazine", *Vatan*, 16 Ekim 1941.
Yaşar Nabi, "Endüstri davamızın yeni zaferleri", *Ulus*, 7 Kasım 1936.
————, "Kâğıt sanayiimiz muvaffak bir eserdir", *Ulus*, 22 Mayıs 1939.

FOTOGRAFLARIN ALINDIĞI KAYNAKLAR

1. 012-020-027-032-033-035-037-038-041-044-063-064-069-071-072-073-081-084-087 numaralı fotoğraflar: Mehmet Ali Kâğıtçı, *Kâğıtçılığımız*, Grafik Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1977.
2. 011 numaralı fotoğraf: Mehmet Ali Kâğıtçı, *Türk Kâğıt Sanayiinin 30 uncu Yıldönümünde Kâğıtçılığımız ve Engelleri*, Ercan Matbaası, İstanbul, 1964.
3. 001-002-003-004-005-052-056-070-076-077-085-089 numaralı fotoğraflar: Baki Kara (haz.), *Türk Kâğıt Sanayiinin Öncüsü: Mehmet Ali Kâğıtçı*, Heybeliadalılar Derneği Yay., İstanbul, 2004.
4. 006-008-016-021-048 numaralı fotoğraflar: Ubeyd Öce, *Mehmet Ali Kâğıtçı*, Duygu Matbaası, İstanbul, 1950.
5. 025-028-036-043-045-049-051-053-058-059-060-061-062-066-067-078-090 numaralı fotoğraflar: SEKA-Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi.
6. 017-019-026-031-034-039-040-042-046-047 numaralı fotoğraflar: Uygur Kocabaşoğlu-vd., *SEKA Tarihi*, İzmit, 1996.
7. 074-082-083-088 numaralı fotoğraflar: Cahit Gürsoy Arşivi.
8. 009-010 numaralı fotoğraflar: Dr. Şeref Etker, "İstanbul Darülfünunu Fen Fakültesi Kimya Zümresi Müderris Muavini Mehmet Ali Kâğıtçı", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, Cilt: IV, Sayı: 2, 2003.
9. 022-023-024-080 numaralı fotoğraflar: Mehmet Ali Kâğıtçı, *Historique de L'industrie Papetiere en Turquie*, Grafik Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1976.
10. 018 numaralı fotoğraf: Avni Öztüre, *Nicomedia Yöresindeki Yeni Bulgularla İzmit Tarihi*, Çelçüt Matbaası, İstanbul, 1981.
11. 029 numaralı fotoğraf: *Modern Kâğıt İmalinin 30 uncu Yıldönümünde Hatırladıklarım ve Düşündüklerim*, Halk Matbaası, İstanbul, 1966.
12. 007 numaralı fotoğraf: Destan SARIOĞLU.
13. 013-014-015-030-050-054-055-057-065-068-075-079-086 numaralı fotoğraflarda yer alan kitap kapakları, Mehmet Ali Kâğıtçı'nın eserlerinin kapaklarından taranarak elde edilmiştir.

Kâğıdın Romanı*

Mehmet Ali Kâğıtçı

Kâğıt denince her şeyden evvel, üzerine şekil çizilebilen veya tabı yapılabilen bir satıh ihtiyacı beşeriyetle beraber doğmuştur. İlk insanlar, çizgi, resim ve yazı için taş ve kemik satıhlarından istifade etmişlerdir. Daha sonraları pişmiş toprak, tahta, tunç, kurşun, fildişi satıhları ile sathına balmumu veya alçı sürülmüş madeni veya tahta levhalar kullanılmıştır. Bu cisimlerin sikletleri ile yazı yazmaya, resim çizmeye yarar satırları arasındaki nispetsizlik, insanları daha kullanışlı maddeler aramaya sevk etmiştir.

Bir taraftan eski Mısırlılar, diğer taraftan Meksika havalisinde yaşamış olan Mayalar tarafından (yekdiğerinden habersiz) keşf ve imal olunan papirüs ve taş hurması kâğıtları, meydana gelmiştir. Eski Mısır'da papirüs kâğıdı imalatının MÖ 4000 senelerinde başladığı kabul olunmaktadır.

Türkistan'da ceylan derilerinin münasip şekilde ihzarı ile elde edilen yazı sayfaları kullanılıyordu. Bundan başka ağaç kabukları ve yapraklar da yazı sathı olarak müstamel idi. Bugün kullanılan kâğıdın keşfinden evvel Çin'de kumaş üzerine, fildişi ve bambu satıhlarına yazı yazarlardı. Hindistan'da hurma yaprakları da yazı sathı olarak kullanılırdı.

Bugün kullandığımız kâğıt, muhtelif nebatlardan istihracı kabil olan, ufak, lifî hücrelerin keçeleştirilmesi ile elde edilir. Bu itibarla kâğıt, ilk çağların yazı satıhlarından bambaşka evsafta olduğu gibi, bünye itibarı ile papirüs ve taş hurması kâğıtlarından da farklıdır.

Kâğıdın ilk defa Çin'de keşf ve imal bulunduğu kabul edilmekte ise de, son araştırmalar, keçenin mucidi olan Türklerin, kâğıt keçesinin icat ve imalinde de müessir olduklarını göstermektedir. MS 150 senesinde Tun-Hunag'da 200 tarihinde Loulan'da, 250-300 tarihlerinde Niya'da ve MS 399 senesinde Çin Türkistanı'nda kain Turfan şehrinde kâğıthaneler kurulmuştur.

---

* Bu makale, *Yedigün*, Sayı: 476, 20.04.1942, s. 9-11'den alınmıştır.

Büyük bir sır halinde muhafaza edilen kâğıt imali sanatı (kâğıtçılık) ancak MS 610 tarihinde Kora'ya nakledilebilmiştir. Kora'dan da Japonya'ya intişar etmiştir.

Kâğıtçılık 794 senesinde Bağdat'a ve Şam'a, 900 tarihinde, Kahire'ye ve XIII. asırda Endülüs'e kadar intişar etmiştir. Endülüs'te ilk kâğıthane Şatıbe'de (Xativa) kurulmuştur. Ondan sonra Belensiye (Valancia), Tuleytule (Toledo) şehirlerinde de kâğıthaneler açılmıştır. Kâğıtçılık, İspanya'dan sonra İtalya'ya geçmiştir. İtalya'da ilk kâğıthane 1268 tarihinde Fabriano'da kurulmuştur.

Fransa'da ilk kâğıthane XIV. asrın ortasında (1348-1350) Troys'da tesis edilmiştir.

Almanya'da ilk kâğıthanenin Ravensburg civarında kurulmuş olduğu kabul edilmekte ise de, tarihi kati olarak belli değildir.

Kâğıtçılık XV. asrın başında İsviçre'ye, 1407 tarihinde Belçika'ya, 1490 senesinde İngiltere'ye, 1532'de İsveç'e, 1540'da Danimarka'ya, 1586 tarihinde Felemeng'e, 1690 senesinde Amerika'ya, 1698'de Norveç'e, 1712 tarihinde Rusya'ya intişar etmiştir.

İstanbul'un fethinde (1453) İstanbul'da Kâğıtane köyünde bir kâğıthane vardı. Bu kâğıthane, İkinci Beyazıt zamanına kadar işletildikten sonra –görülen lüzum üzerine– baruthaneye tahvil olunmuştur.

Bundan sonra, 1486 tarihinde, Bursa'da Alacahırkalı mahallesinde Dilimbuz Deresi kenarında bir kâğıthane kurulmuş olduğunu vesikalardan öğreniyoruz. Mezkur kâğıthanenin hangi tarihe kadar işlemiş bulunduğu hakkında malumat yoktur.

Memleketimizde matbaacılığın teessüsünden sonra, kâğıt ihtiyacını yerli mamulat ile tatmin ve Türk matbaacılığının istiklalini temin için Sait Mehmet Çelebi ve İbrahim Müteferrika'nın himmetleri ile 1746 tarihinde Yalova (Yalakabad)'da Hırkalı deresi kenarında Çardaklı mevkiinde bir kâğıthane inşa edilmiştir.

III. Selim zamanında İstanbul'daki kâğıthane ihya edilmişse de devam ettirilememiştir. 1803 tarihinde Beykoz civarında, Hünkar İskelesi'nde Değirmenocağı nam mahalde bir kâğıthane kurulmuştur. Beyrut'ta –tesis tarihi malum bulunmayan– kâğıthane vardı. Mezkur imalathane XIX. asrın sonlarına kadar işlemiştir.

1798 tarihinde Nicolas Louis Robert tarafından ilk kâğıt makinesi keşf ve inşa edildikten sonra kâğıtçılık âleminde yepyeni bir devir açıldı.

Memleketimizde makine ile kâğıt imal edecek ilk fabrikanın İzmit'te kurulması 1844 tarihinde karar verilmiş bulunduğunu evrak hazinesinde mahfuz vesikalardan öğreniyoruz. Mezkur kararı müteakip harekete geçilmiş, o zaman Londra'da bulunan barutçubaşıya makine tedariki hususunda tetkikat yapılması için tezkere yazılmış ise de İzmit Kâğıt Fabrikası kurulamamıştır.

Memleketimizde makine ile kâğıt imal eden ilk fabrika 1846'da İzmir'de kurulmuş ve işletilmiştir. Nicola Louis Robert'in ihtiranı tatbik etmekte olan Bryan-Donkin Firması mamulatından makineler ile mücehhez bulunan, İzmir (Halkapınar) Kâğıt Fabrikası maalesef kapitülasyonların bahşettiği –memleketimiz için muzır– müsaadelerden istifade edenlerin tahripkâr tazyiklerine dayanamayarak mahvolmuştur.

Vakanüvis Abdurrahman Şeref Bey bu kapanışı, *Takvim-i Vekayi*'de şöyle yazıyor:

"Fabrikanın kapanmasına, Avrupa mamulatı kırtasiyenin rekabeti ile beraber, sermayesinin veresiye kalması sebep olmuştur."

Eskiden memleketimize ithal olunan kâğıtlar doğrudan doğruya istimale elverişli şekilde getirilmezdi. Ham olarak celp olunur, burada işlenir, ikmal ve ihzar olunurdu. Bu ameliyata "Aherlemek" denirdi. Ham kâğıt, sathen tutkallanarak, yazı yazmaya salih hale getirilirdi.

İzmir Kâğıt Fabrikası'nın hazin akıbetinden sonra, 1887'de bir teşebbüs daha yapılmıştır. Mezkur tarihte Serkarin Osman Bey, her nevi kâğıt imal etmek üzere, 50 sene müddetle imtiyaz almış ve "Hamidiye Kâğıt Fabrikası" namile bir şirket kurmuştur. Mezkur şirket sermayesinin çoğu İngiliz hissedarlara ait idi.

19 Haziran 1890 tarihinde temel atma merasimi yapılmış olan Beykoz Kâğıt Fabrikası, ancak 1894 tarihinde işleyebilmiştir. Zira "Hamidiye Kâğıt Fabrikası" şirketi, makine fabrikasına ödemeyi taahhüt eylediği taksitleri ödememiş ve bu yüzden tesis işleri sürüncemede kalmıştır.

Kuruluşun hitamında –vaki anlaşmaya tevfikan– Masson Scott, Co. tarafından 6 ay işletilmiş olan Beykoz Kâğıt Fabrikası, "Hamidiye Kâğıt Fabrikası" şirketinin borcunu ödeyememesi veya ödememesi yüzünden mahkeme kararı ile Masson Scott, Co. Firması'na intikal etmiştir. Mezkur firmanın idare meclisi, kendi müesseselerinin kâğıt fabrikalarına makine imal ettiğini nazarı dikkate alarak, müşterileri ile rekabet vaziyetine düşmemek maksadile, Beykoz Fabrikası'nı işletmeye devamdan sarfınazar eylemiştir.

1912 senesine kadar metruk ve muattal kalmış olan Beykoz Fabrikası mezkur tarihte müzayedeye çıkarılmış, meşrutiyet rejiminin imkânlarından istifadeyi düşünmüş olan Osman Bey Şirketi tarafından satın alınmıştır.

Hazırlıkları ikmali uzunca sürmüştür, araya Umumi Harp girmiş, o tarihte memleketimizde kâğıt mühendisi mevcut bulunmadığından, İngiltere'den getirtilmiş olan mühendisler memleketlerine avdet etmişler ve fabrika tekrar muattal kalmıştır.

1915 senesinde, Beykoz Kâğıt Fabrikası'nın makineleri, harp malzemesi yapılmak bahanesi ile –sanki memlekette hiç hurda maden parçası kalmamış gibi– kırılmış, tahrip edilmiştir. O zamanın şuursuz idaresi, bu kurnazca tertip edilmiş olan tahrip entrikasını maalesef önleyememiştir.

İzmir ve Beykoz Kâğıt Fabrikaları'nın atalete uğratılmaları, eski devirlerin şuursuzluklarına küçük bir misaldir.

Senelerce devam eden bu tahripkâr çalışmaların gayesi, Türkiye'de sanayinin kurulamayacağı, yerli malı hiçbir zaman ecnebi mamulat ayarında olamayacağı kanaatini aşılamak ve binnetice Türkiye'yi ecnebi endüstrisinin açık pazarı halinde idame ettirmekti.

Nurlu Cumhuriyet devri, bütün menfi çalışmaları kökünden bertaraf etti. Kapitülasyon zincirlerini parçaladı, milli teşebbüse imkân, Türk sanayiine hayat verdi. Cumhuriyet rejiminin yapıcılık havası içinde Türk kâğıtçılığı da modern, sağlam esaslara tevfikan kuruldu.

Milli Şefimiz Sayın İsmet İnönü tarafından 14 Ağustos 1934 Salı günü temeli atılan İzmit Kâğıt Fabrikamız, kısa zamanda ye-

tiştirilen memleket çocuklarının mümareseli ellerinde, muvaffakiyetle işliyor.

Henüz tesis devresinde bulunan selüloz ve ikinci kâğıt fabrikalarının faaliyete geçmeleri ile bugünkü kâğıt ihtiyacımız, hemen kâmilen, tatmin edilmiş olacaktır.

Nitekim 1923'te nüfus başına senelik kâğıt sarfiyatımız 1,032 kilo iken, 1938 senesinde bu miktar, 2,100 kiloya yükselmiştir.

Memlekete refah ve ümran getiren sınai müesseselerin yarattıkları iş hacmine misal olmak üzere, selüloz sanayiinin senelik hammadde ihtiyacı aşağıya kaydedilmiştir:

48.000 ton odun
7.500 ton saman
1.000 ton paçavra
2.600 ton kırpıntı kâğıt
3.000 ton kireçtaşı
4.200 ton pirit
2.500 ton kaolin
600 ton reçine
800 ton şap (alüminyum sülfat)
4.500 ton tuz
200 ton kireç
36.000 ton kömür

110.900 ton yekûn

Ceman 110.000 ton tutan bu senelik ihtiyacı terkip eden hammaddelerin istihracı, ihzar ve müesseseye kadar nakilleri iktisadi hayatımızda mühim bir faaliyet mevzuu olduğu gibi, şimdiye kadar ihmal edilmiş bulunan milli servet kaynaklarının istismarına imkân bahşetmesi bakımından, çok manalı bir tahavvül ve inkişaf ifade eder.

Ömrünü Millî Kâğıda Adayan Adam*

Cemal Kutay

Üçüncü Selim'in Sadrıâzam Koca Yusuf Paşa'ya beyaz üzerine ilk hatt-ı hümayunu yerli kâğıt yapılabilmesi fermanıdır: Nizam-ı Cedit tabiri, "yeni hayat" anlamında idi. Yeni bir devrin millî fikrinin, millî kâğıt üzerinde pâyidar olacağı hakikati, Nizam-ı Cedit'ten Birinci Meşrutiyet'e, oradan İkinci Meşrutiyet'e, nihayet Cumhuriyet'e hasret mirası olarak intikal etti. "Yeni Devir" adamı olan Mustafa Kemal için böylesine bir temeli yapısız bırakmak elbet mümkün değildi: Kâğıt ve Selüloz Sanayiinin kuruluşunu, diğer herhangi bir fabrikaya benzetmek hatadır. Emperyalizm, bir ülkede, fikri ve dili ebedileştiren kâğıdı ithal malzemesi olarak bıraktıkça, onun istiklalinin ordusunun silahsız bırakılmasından farksız olduğunu elbet biliyordu. Bu sebepledir ki, selüloz ve kâğıt sanayiinden mahrum bir çağ Türkiye'sini düşünenler, gerçek istiklalin tarif ve iman mahrumları idiler.

Böylesine bir inancı, nadir ihtisasında muvazene ile kucaklaştırabilme varlığına sahip olduğu zaman, hayal olmaktan kurtulacak millî hasret, müstesna bir insanın mevcudiyetiyle dinmiştir: Mehmet Ali Kâğıtçı!..

Fani varlığını inandığı tarikat havası içinde eriten gaye fedaisi feragati ile hayatını milli kâğıda adayan Mehmet Ali Kâğıtçı, sahasında milletlerarası bir otorite idi. Onun selahiyet ve fazilet çapı, bir devre sığamadığı zaman yerine kâğıdın vatanı Nordik ülkelerden bir yabancı mütehassıs arandığı acaib günlerde, Beynelmilel Kâğıt Kartelinden Stokholm elçiliğimize: "Mehmet Ali Kâğıtçı'nın hayatından haberdar edilmeleri..." müracaatı gelmişti: Çünkü bir ülkede, bir Mehmet Ali Kâğıtçı varken, selüloz ve kâğıt sanayii için mütehassıs aramak, Batılı kafa için ilim ve ihtisas adına cinayetin ta kendisi idi. Aradan devir geçti. Demokrasiler, ihtilaller ve-

---

* Bu yazı Mehmet Ali Kâğıtçı'nın *Türk Kâğıt Sanayiinin 30'uncu Yıldönümünde Kâğıtçılığımız ve Engelleri* adlı eserinden alınmıştır.

saireler denemeleri yapıldı, en son hazin misal üç seneliktir. Yine kendi öz cevherini tanımayan kadirbilmez ölçü, yine yabancı bir ülkeden kâğıt ve selüloz mütehassısı aradı, gelen kimse Mehmet Ali Kâğıtçı'yı sordu ve onun çok şükür, hayatta, sıhhatte fakat bir başka müessesede gıda maddelerinin terkibini araştırmakla vazifeli olduğunu öğrenince, hayretle sordu:

"Beni buraya neden getirdiniz?"

Türkiyemiz Atatürk'ten sonra, bu suale cevap alamayan fasid bir dairedir. Rahmetli Mareşal Çakmak, Mehmet Ali Kâğıtçı devrindeki kâğıt sanayiinin iç ve dış yapısındaki düzen ve sosyal adalet havası için, bu tedbirlerden mahrum endüstrinin yaratacağı sınıf kavgası kaygılarını sildiğini söylemiştir. Ona tahammülsüzlük, belki, böylesine bir tamamiyete tesahübünden ileri geldi.

Bir adam bir ülkede millî kültürün temel maddesinde böylesine emek sahibi olabilir mi? Bütün inkârlara ve çelmelemelere rağmen, himmeti avâre bir zamanın üstünde böylesine dimdik ayakta kalabilir mi?

Yarının ilim ve ahlakla yuğrulmuş genç Türk kafası, millîlenmemesi için bütün gizli menfaat kapılarının ardına kadar açıldığı bir sanayi kolundan vatanını mahrum bırakmamayı vicdanına ve ilmine hasret yapabilme mücahedesinde örnek aradığı zaman, Mehmet Ali Kâğıtçı'nın mübarek kavgası yeni bayraktarlar bulacaktır.

Bir faniye yetmez mi?

Süleymaniye Kütüphanesi Eski Müdürü Muammer Ülker ile Yapılan Söyleşi*

M. SARIOĞLU- *Merhaba Efendim, Mehmet Ali Kâğıtçı ile bir dostluğunuz olduğunu biliyoruz. Acaba tanışmanız nasıl oldu?*

M. ÜLKER- 1971 yılında Süleymaniye Kütüphanesi Müdürü oldum. Birkaç yıl sonra kütüphaneye tamamen vâkıf olabildim. Tamire muhtaç olan birçok yazma eser vardı. Bizde Avrupa ülkelerinde olduğu gibi tam teşkilatlı "kitap hastaneleri" bulunmadığı için yurtdışına gidip gelenlerden kitap onarımı için gereken kâğıt çeşitlerini ve malzemelerini sipariş ediyorduk. Ancak bu iş nedeniyle büyük döviz kaybımız oluyordu. Ben bu konuyu önceden tanıdığım Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver hocaya anlattım. Süheyl Ünver, Heybeliada'da SEKA'nın kurucusu, kâğıt ve kimya mühendisi Mehmet Ali Kâğıtçı ile irtibat kurmamı tavsiye etti. Tabii Mehmet Ali Kâğıtçı ismini çok duymuştum, çalışmalarını biliyordum. Ancak tanışmak kısmet olmamıştı. Hemen telefonunu, adresini araştırdık ve kendisine bir davet mektubu yazdım.

— *Daveti nasıl karşıladı ?*

— Davet mektubunu alınca hemen çıkıp gelmişti (Muhtemelen 1974 yılıydı). Böyle safiyetle, ama yüzünden temizlik akıyor, öyle cici bir insan, tertemiz bir sima... Kendisini yakından tanımaktan çok mutlu olduk. Yazma eserlerin kurtarılması (onarımı) konusunda neler yapılabileceğini sorduğumda, ilk sözü şu oldu: "*Ben şimdi 85 yaşındayım, bu yaşa kadar ölmedim, birisi bana bu soruyu soracak diye...*" Hep beraber gülüştük. Sonra sohbet ettik. Yazma eserlerden hastalık mikrobu kapmış olanları, yırtılmış olanları nasıl onarabileceğimizi konuştuk, planladık. Her çarşamba günü Süleymaniye Kütüphanesi'ne geleceğine dair söz verdi ve ölünceye kadar da haftada bir gün birlikte çalıştık. Onardığımız kitabın tahlillerini de yakındaki Hıfzıssıhha Enstitüsü'nde yaptırıyorduk. Mehmet Ali Bey o kurumdan emekli olmuştu, ancak aradan onca

* Söyleşi, 11 Ekim 2006 tarihinde yapılmıştır.

yıl geçmesine rağmen bir selamı ile işimiz görülüyordu. Öylesine itibarı vardı, Hıfzıssıhha'da da, Süleymaniye'de de...

— Her çarşamba birlikteydiniz, size neler anlatırdı?

— Hemen her konuda konuşurduk. Memleketimizde yerli kâğıt sanayiinin kurulması için yaptığı mücadeleyi anlatırdı. Almanya'da, Fransa'da kâğıt fabrikalarında işçi olarak çalıştığını, İzmit'teki kâğıt fabrikalarının kurulması için nasıl uğraştığını anlatırdı. Bir keresinde Atatürk'le İzmit'te yaptıkları bir görüşmeden bahsetti. O görüşmede Atatürk'ün "*İşte idealist adam, büyük adam buna derler*" diyerek kendisini alnından öptüğünü söylerken bir çocuk masumiyeti içersinde kıpkırmızı olmuştu. O günü adeta beraberce yaşamıştık. Birçok kez de kâğıdı Avrupalılardan çok daha önce bildiğimizi ve imal ettiğimizi uzun uzun anlatmıştı.

— Mehmet Ali Kâğıtçı ömrünün sonuna doğru kâğıt kültürü ile ilgili tarihi bir mekânda bir kâğıtçılık müzesi kurmak için hayli uğraşmış, ancak bunu gerçekleştirememişti. Bu konuda neler söylemek istersiniz?

— Bu çabalarını da anlatmıştı. Olmayınca biz de Süleymaniye'de küçük bir kâğıtçılık bölümü kurmaya çalıştık. Bakanlıktan onay bile almıştım. Mehmet Ali Bey de kurulacak bölümün bir maketini hazırlamıştı. Elde havanda dövmek suretiyle kâğıt da yapmıştık. El kâğıtlarıydı bunlar. Çok uğraştık ama olmadı, başaramadık. Bütün büyük insanlar gibi, o da talihsizdi.

— Peki Hocam, Mehmet Ali Kâğıtçı'yı yakından tanımış birisi olarak onun kişiliği hakkında neler diyeceksiniz?

— Bazı insanlar örnek olarak yaratılır. Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver de öyleydi, örnek insanlardan bir tanesiydi. Bu zatı muhterem de öyleydi. Yaşlı, masum bir insan. Sevgi dolu, yardım etme duygusuyla dolu, insanları seven, nasıl yapabilirim, nasıl daha fazla faydalı olabilirim çabası içinde o yaşta. Böyle bir insan olarak tanıyorum. Yani mübarek bir insandı benim nazarımda. Üstün bir bilim adamı. Süleymaniye'ye sürekli gelirdi. Beraber bir çay içiyor-

duk, öğle yemeği yiyorduk bazen. Seve seve, sevine sevine geliyordu. Kitaplarını getiriyordu gelirken. O kitapları da dağıtıyorduk. İhtiyacı olan, onun kitaplarını arayıp da bulamayanlara. Kitaplarını ben dağıtıyordum.

— *Sizce Mehmet Ali Kâğıtçı'nın malı mülkü var mıydı, paraya değer veren bir insan mıydı?*

— Zannediyorum malı mülkü yoktu, zor da geçiniyordu. Bana bıraktığı kitapları için ödeme yapanlar oluyordu. Geldiğinde kitap paralarını kendisine veriyordum, "*Medar oldu teşekkür ederim Muammer Bey*" yanıtını alarak... Ne demek! Türkiye'de kâğıt fabrikalarını kuran, böylesine âbide bir insanın kitap parasına medar oldu diyecek kadar ihtiyaç içinde olması beni de üzüyordu. Zannediyorum sadece emekli maaşıyla geçinen mütevazı muhterem bir insandı.

— *Mehmet Ali Kâğıtçı'nın dünya görüşü veya felsefesi hakkında neler söylemek istersiniz?*

— Büyük bir milliyetçiydi bence. Kurulması uğruna yıllarca çalışıp çabaladığı kâğıt fabrikaları bunun ispatıdır. Bu müesseselerle her zaman gurur duymuştu. Atatürk'ün kendisini takdir edip "*Aferin çocuk*" demesini de yaptığı işin doğruluğunun işareti saymıştı. Yaşamını memleketine ve bilimine adamıştı. Bir memleket sevdalısıydı. Bugün tarihten gelen kâğıtçılığımız, Türk kâğıdı, kâğıt fabrikalarımız kim bilir kimlerin ellerinde ve ne hale geldi. Karadeniz bölgesinden güneye, Batı Anadolu'ya kadar kâğıt fabrikalarımız vardı. Onlar zannediyorum satıldı. Halbuki Atatürk yerli kâğıt sanayiimizin kurulmasına ne kadar da önem vermişti.

— *Mehmet Ali Kâğıtçı'nın Atatürk devrimlerine ya da Türkiye'nin çağdaşlaşma hareketine yaklaşımını öğrenebilir miyim?*

— Türkiye'nin modern, çağdaş ve güçlü bir ülke olmasını istiyordu. Ona göre bunun yolu, sanayileşmeden geçmekteydi. Sanayileşmemizi tamamlarsak sömürgeci güçlerin, kartellerin pazarı ve hammadde kaynağı olmaktan kurtulabilir ve bir refah toplumu

olabilirdik. Bu bakımdan Atatürk devrimlerini destekledi, yerli kâğıt sanayiinin kuruluşunda da en büyük desteği bizzat Atatürk'ten gördü. Sanıyorum, devrim hareketleri içinde sadece dil çalışmalarına pek sıcak bakmıyordu. Aşırı sadeleştirmeci çalışmaları desteklemiyordu. Onun dışındaki bütün uygulamalara tam destek veriyordu. O tam bir Atatürk hayranıydı. Rahmetli Kâğıtçı inançlı bir insandı, ancak kafa yapısı itibariyle tam bir Batılı, aydınlık bir bilim adamıydı.

— 1994 yılında SEKA'da açılan Mehmet Ali Kâğıtçı Müzesi de bugün faaliyette değil artık. Orada sergilenen Kâğıtçı'nın Heybeliada'dan getirtilen kitapları, belgeleri, diplomaları, ilk kâğıt örnekleri, çeşitli tartılar, malzemeler şu anda bir oda içinde muhafaza ediliyor, ama ne olacakları bilinmiyor. Bu konudaki düşünceleriniz nedir?

— Diyecek söz bulamıyorum. Şimdi siz müzenin kapandığını söyleyince gözlerim doldu... Ancak son olarak şunu söylemek istiyorum, onu anlatan bir eser yazmakla çok önemli bir iş yapıyorsunuz, size teşekkür ederim.

"İşte idealist adam, büyük adam buna derler"

Gazi Mustafa Kemal Atatürk

Mehmet Ali Kâğıtçı (1899-1982), bir imparatorluğun yıkılış karmaşası içinde yetişen ve Cumhuriyet'e damgasını vuran kuşağın temsilcilerinden birisidir. Darülfünun'un Kimya Şubesi'ni bitirmiş, mineraloji ve matematik sertifikalarını da almış, 1925 yılı sonlarında "kâğıtçılık" öğrenimi görmek üzere Almanya'ya gitmiştir.

Kafasında ve ruhunda bir ülkü vardır: "Kâğıt fabrikası kurmak", hammaddesi ülkemizde bolca bulunan bu sanayii yoktan var etmek ve Cumhuriyet'i yabancıya muhtaç bırakmamak...

Genç Cumhuriyet'in devrimci ruhuyla biçimlenen kuşağın temsilcilerindendi Kâğıtçı. Kalkınma ve sanayileşme hamlesinde etkin bir biçimde yer almak istiyordu. Birinci Sanayi Planı çerçevesinde ve Sümerbank bünyesinde ilk kâğıt fabrikasını İzmit'te kurmayı başardı. "Kâğıtçı" soyadını alacak kadar yaptığı işe kendini veren Mehmet Ali Bey'in SEKA öyküsü burada başlar.

Dr. Mehmet Sarıoğlu, Bir Cumhuriyet Aydını'nın, Mehmet Ali Kâğıtçı'nın yaşamına dair izleri pek çok farklı kaynağa başvurarak büyük bir titizlikle sürüyor ve usta kalemiyle okura sunuyor.

Mehmet Sarıoğlu 1963 yılında doğdu. 1986'da Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü'nü bitirdi. Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Yenileşme Tarihi Açısından İlk Türk Matbaası" teziyle yüksek lisansını, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde "Siyaset-Şehircilik İlişkileri Açısından Başkent Ankara (1919-1945)" teziyle de doktorasını tamamladı. *Ankara-Bir Modernleşme Öyküsü* (2000) ve *Bütün Yönleriyle Seçilmiş Kocaeli-İzmit Bibliyografyası* (2003) adlı eserlerin sahibidir. Halen Kocaeli Üniversitesi Eğitim Fakültesi Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölüm Başkanı ve Sınıf Öğretmenliği ABD Başkanı olarak görev yapmaktadır.

9 789944 883955

KDV dahil fiyatı
16 YTL